BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
13
17 B
40

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

III. 15. i

13-17.c.6

III
18
A

FRAN. BALDVINI IVRISCONS.

CONSTANTINVS MAGNVS,

SIVE

DE CONSTANTINI IMP. LEGIBVS ECcleſiaſticis atque Ciuilibus, Commentariorum Libri duo:

M.r Antonii [illegible] vicemagistri Sacri palatij

Acceſsit copioſus rerum & uerborum memorabilium INDEX.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

BASILEAE, PER IOANnem Oporinum.

1556

ILLVSTRISS. PRINCIPI FRIDERICO COMITI Palatino Rheni, Duci Bauariȩ, S.Ro.Imperij Archidap. ac Principi Electori,

FRANCISCVS BALDVINVS S.

M*VLTIS iam annis magna ſtudiorum contentione quæritur, illuſtriß. Princeps, de optimis conſtituendæ Reip. Chriſtianæ legibus. Earum ex antiquitatis memoria repetendum aliquod exemplum eſſe, nemo, qui ſanus ſit, negat: fatentur omnes boni. Sed quale uel ſit illud, uel eſſe debeat, multi dubitant: præſertim cum Legib. opus ſit, quæ cum religionis cauſa cōiunctā rem ciuilem conſtituere rectè poßint. De ijs tamē quiſq;, quem quidē aliqua Reip. cura tangit, ſententiam dicit ſuā. Sed cùm omnes ordines*

certatim id agant, tum uerò Iuriſconſulti in primis rogari ſolent: & rogati, quid ſentiant, dicere conſideratè debent. Tantum mihi non ſumo, non tribuo tantum, ut in eorum ordine ampliſsimo ſedere me exiſtimem: qui nec in imo quidem ſubſellio fortaſſe hærere poſsim, ſi de tali tãtaq; re quæratur. Sed cum in Comitijs huiuſce Imperij hoc tempore de illa deliberent uiri Principes, ſemper mihi uiſus eſt Conſtantinus occurrere, auctor profectò magnus, & in hoc genere primus: quem, qui Remp. Chriſtianam ſaluam eſſe uolunt, in primis audiant, & in diſſenſione arbitrum accipere non recuſent. Neutri enim parti ſuſpectus uel eſt, uel eſſe nunc poteſt. debet potius & poteſt utriq; eſſe pergratus: & eſt denique omnium iampridem ordinum, omniumq; temporum conſenſu receptus iudex talium controuerſiarum, & in talibus deliberationibus delectus tanquam Princeps Senatus. Sed quæ'nam eius ſententia ſit, uel

olim fuerit, fortaſſe ambigitur: quòd & hiſtoriæ, quæ de eo multæ circumferuntur, ſint etiam multis fabulis contaminatæ: & eius leges partim ſuppreſſæ, partim diſiectæ, diſcerptæq; ſint. Agnoſco equidem utramq; hanc illi & nobis factam iniuriam eſſe. Sed depelli tamẽ utramq; poſſe credo. Hiſtoriam, depulſis fabulis, ueram, quam requirimus, contexent, & tanquam deterſis maculis purã caſtamq; dabunt, quos aliquando fore ſperamus ueteris memoriæ uniuerſæ uindices: Leges interea, quarum lacera membra iactari conquerimur, & colligent diſperſas, & reuocabunt fugientes, & deliteſcentes eruẽt, inq; lucem proferent, quicunque perfectæ Chriſtianæq; Iuriſprudentiæ ſtudioſi ſunt: ſunt autem, ut opinor, nunc permulti, & erunt aliquando fortaſſe plures. Ut autem quod poſſunt, efficiant, & quod debent, præſtent magis atque magis, tam magna iuſtaq; nunc cauſa eſt, ut ceſſationi relictus nullus eſſe locus

uideatur. Certatim potius & Principes huc reuocare ſuos cōſiliarios, & conſiliarij ſuos Principes eódem impellere debeant. Olim conſularis trabea, palmataq; toga, quæ ſummis magiſtratibus dabatur honoris cauſa, Conſtantini effigiem intextam habere ſolebat. Sic enim maiores noſtri grauiter iudicabant, hanc illorum oculis obſeruari ſemper debere. & tale propterea munus potius, quàm aut faſces, aut ſellam curulem, Auſonio ſuo, conſuli deſignato, Gratianus Imp. miſit, & miſiſſe ſe gloriatur. Utinam uerò uiuam illam Conſtantini, non corporis, ſed animi, & eius quæ illius animo inſculpta fuiſſe uidetur, religionis atque prudentiæ imaginem totàm, aliquis oratione exprimere poſſit: quam & Chriſtianis Principibus offerrēt, qui eorum de Republica conſilijs interſunt, & ipſi ſibi ſpectandam ſæpe proponerent. Euſebius, Epiphanius, Theodoritus, & ſimiles hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ſcriptores, ut alios

lios taceam, magnos nobis, multosq́ de Conſtantino commentarios reliquerunt. Sed deſcriptio etiamnum alia quædam deſideratur, quæ coniunctam cum Eccleſiaſticis rerum ciuilium rectam conſtitutionem in Conſtantini legibus oſtendat. tantum abeſt, ut eorum noſtro deſiderio ſatisfacere declamatio poſſit, qui Conſtantinum ita nobis depinxere, ut ad fallendum magis laruam aliquam obijcere, quàm ad imitandum proponere exemplum uerum uoluiſſe uideantur. Ego itaque, cùm ſanioris Iuriſprudentiæ, quæ ad defenſionem ueritatis, & ſalutem Reipub. conſilia refert ſua, ſtudioſus eſſem, ut eſſe me profiteor: feci non inuitus, ut Conſtantini legibus operam aliquam darem, & breuem de ijs commentarium colligerem: neque in eo malè poſitum laborem ſtudiumq́ noſtrum eſſe putarē. etſi eum non ignorarem nullum habere poſſe orationis aut lumen, aut florem. Nam & uerſatur in eorū reco

gnitione temporum, quæ Latinam iam linguam planè contaminarant, & in earum recordatione rerum, quæ minimè poſſunt (utar uerbo Ciceronis) αὐθηρογραφεῖσθαι. Verùm ſit ita ſanè, ut rudis hæc mea manus uix prima Conſtantini lineamenta obſcurè adumbrare poßit: ſi tamē hoc tempore, quo Conſtantinum lugemus adhuc mortuum, ſed eius memoriā ſupereſſe optamus, poßit uel impolitam oſtentare tabulam, in qua non quidem illius imagines artificioſè expreſſæ ſint, ſed nobilißimæ ſaltem Leges obſcuris notis inſcriptæ: officiū hoc meum bonis omnibus gratum fore confido. ut gratißimum Romanis olim fuiſſe dicitur conſilium illius L. Arruntij, qui, cùm de funeris Auguſti honoribus quæreretur, cenſuit, Legum ab eo latarum titulos præferri debere.

Equidem memini, quod hiſtoriæ Eccleſiaſticæ narrant, paulo poſt Conſtantini noſtri mortem, in urbe Conſtantinopolitana

magnam

magnam populi commotionem fuiſſe, cum effodienda eſſent Conſtantini oſſa: & cum effoſsis cineribus urna, ne impendentis cuiuſdam ruinæ ruderibus obrueretur, aliô transferenda. Neque huius unquam hiſtoriæ memini, quin cogitem, nunc in tantis orbis terrarum ruinis effodiendas eſſe longè meliores Conſtantini reliquias, neque perpetua obliuione ſepultas iacere debere: colligendas potius, & ad omnium Gentium populorumq́ue uel memoriam uel uſum eſſe conſeruandas. Si uiueret Conſtantinus, ſine magno dolore uidere non poſſet, Imperium illud ſuum, omnibus quondam à ſe politum artis coloribus, tam miſerè nunc deformatũ, totq́; maculis turpiſsimè fœdatũ: ut Apelles, ſi Venerem ſuam fœdè contaminatam, aut ſi Protogenes ſuum Ialyſum cœno oblitum aſpiceret, magnum acciperet dolorem. Quid igitur, ſi nobiliſsimum illud Imperium, quod ab extremis Orcadibus, ad ipſam uſque In-

diam propagatum, & pulcherrimis undique legibus communitum, moriens reliquerat, in ſummas nunc anguſtias redactum: & illud quoque ipſum, quantulumcunque reliquum eſt, diſcerptum, diſiectum'que uideret? Illachrymaſſe olim dicitur, cùm ſuam Heduorum ciuitatem afflictam, uexatamq́ inuiſiſſet. At quibus nunc lachrymis dolorem exhaurire ſuum poſſet, ſi uniuerſam propè Rempublicam ſuam, languentem & depoſitam intueretur? Imò uerò, quibus eam oculis contueri poſſet? Sed quibus tamen olim remedijs, cum deploratam primùm accepiſſet, non ſolum ægram iacentemq́ recreauit, ſed & propè iam mortuam excitauit, & ad feliciſſimum pulcherrimumq́ ſtatum reuocauit: iiſdem nunc auxilijs, conſilijsq́, & eius reliquias colligeret, & membra componeret: & quale poſſet, collectũ compoſitumq́ corpus confirmaret. Quod uerò ille, ſi uiueret, facturus eſſet: facere nũc certè debent,

tè debent, qui hanc ab eo mandatam curam acceperunt: & uerò facere poſſunt, ſi illius ueſtigijs inſiſtant, & legibus utantur. Experti olim Romani ſunt, eſſe uerißimũ, quod poſtea T. Liuius ſcripſit, ad Remp. amplificandum, uim legum maiorẽ, quàm hominum eſſe. Experientur non minorem eam adhuc eſſe, ad horum temporum Rempub. continendam, ſi, qui huius continendæ partes ſuſceperunt, Conſtantinum ueluti præeuntem ſequantur. Sed ut hic religioni ueræ operam primùm dedit, (ut eſt hoc ſanè primum, atque adeò arctißimum Reipublicæ uinculum) ſic illos in primis dare eſt neceſſe. Quod quidem niſi fiat, neceſſe eſt, quæ primùm cauſa Imperium Romanum olim diſſoluit, eadem ut huius reliquias nunc peſſundet. Sed ſi aliquando, quod ſperamus, fiat: cùm reliqua reſtitutæ fortunatæq; Reipub. bona omnia expectabimus, tum uerò audiemus & nos fortaßе aliquando illam rurſus

lætiſsimam profectò Conſtantini uocem: quam ut audiat, iampridem incredibiliter optat noſter hic orbis, gemens & ſuſpirans in ſuis diſsenſionibus, ſed aliqua tamẽ interdum ſpe meliori & expectatione arrectus: illum dico fauſtũ, felicem, ſalutaremq́ nunciũ, quem ad ſuos olim Alexandrinos Cõſtãtinus emiſit, iuſtiſsima ſuauiſsimaq́ gratulatione perfuſum: τὰς διχονοίας, τὰ σχίσματα, τοὺς θορύβους, κατὰ τὴν τοῦ χριστοῦ καὶ λύσιν, ἡ τῆς ἀληθείας ἐνίκησε λαμπρότης.

Fecit itaq́ hæc de Rep. cogitatio, quæ mihi in meis etiã priuatis ſtudijs perſæpe occurrit, maior illa quidẽ fortaſse, quàm ut homini in ſcholis educato cõueniat, ſed à qua tamen planè alieni eſse non debeant homines priuati, uel ſi in aliena Rep. uerſarẽtur hoſpites alioqui nõ curioſi: fecit (inquã) illa, ut quicquid illud erat, quod de Conſtantini legibus cogitãdo collegerã, ad Germanos principes, eorumúe Senatũ auguſtiſsimũ, uerecundè referre nõ recuſarem. Nam & Germani

mani olim primi fuerũt, qui Conſtantinũ fecere Magnũ (fuit enim Alemannorum Dux Erocus, cuius & conſilio & manu adiutus primũ in hoc Occidente rerũ ille potitus eſt:) & nũc ſoli ſunt, qui eius adhuc Imperij partem aliquã poßident: & memoriam colunt earum Legũ, quibus ille ſuum Imperium nõ ſolum fundauit, ſed & cum religione cõiunxit, & longè lateq́ propagatum cõfirmauit. Sed ut audientiam ille aliquam in his rerũ motib. impetrare poßit, & eius Leges quodã ueluti poſtliminio locũ aliquando ſuũ recuperet: te in primis appellandũ eſſe FRIDERICE *Princeps illuſt. exiſtimaui: quẽ & huius Imperij, quod ille conſtituit atq; amplificauit, electorẽ Principem, cuſtodemq́; & Iuris, cuius aſſertor ille acerrimus fuit, aßiduum uindicem, & Legum, quib. Rempub. ſuam communijt, iuſtißimum defenſorem eſſe agnoſco: ac ea quidem non ſolũ ſapientia, ſed & auctoritate præditũ, qua nõ poteſt nõ eſſe præditus*

talis tantusq; Princeps, qui cum ætatis nũc ſuæ annum ſeptuageſimum quartum agat, maximam eius ætatis partem in huius Imperij grauiſsimis negotijs gerendis, difficultatibus explicandis, conſilijs regendendis, maxima cum laude conſumpſit: ut priuatas nunc omittam, quas alio tempore profitebor, cauſas, quibus ego tibi deuinctus, officium hoc me tuæ amplitudini non minus quàm Reip. debere profectò ſentio. quod etiam, ut debeo, ſentire me, prolixius iſtic (ſi opus ſit) confirmabunt duo obſeruantiæ erga te meæ teſtes, ſponſoresq;, uiri clariſs. Chriſtophorus Probus & Arnoldus Opſopœus: in quorum ego teſtimonio atq; fide iuſsione facilè acquieſco, quòd & tu ijs tantum fidei habeas, ut optimis maximisq; tuis conſilijs eos non tantum intereſſe, ſed etiam præeſſe uelis.

Uale. Argentorati, Calend. Febr.

LECTO-

ETſi nunc nõ inſtitui aut Conſtantini uitam conſcribere, aut eius generis hiſtoriam aliquam edere: tamen ut id quod nunc inſtituo, planius intelligatur, breuiter hic notabo noſtri Legislatoris ętatẽ, genus, & cognationẽ. Conſtat in Britannia natũ, & primùm ſalutatum Imperatorem Rom. fuiſſe. Vnde & illa uetus & ſolennis olim acclamatio: O' fortunata & omnibus terris felicior Britannia, quæ Conſtantinum prima uidiſti. Salutatus autem eſt Imperator uigeſimoquinto die Iunij: & triginta pòſt annis Nicomediæ mortuus eſt, XI Calend. Iun. Anno Chriſti CCCXLII, ætatis uerò ſuæ ſexto & ſexageſimo. Mortem eius denunciauit triſtiſſimus inuſitatæ magnitudinis cometes, ut teſtis eſt Eutropius: ſicuti & Theodoſius paulo antè quàm moreretur, cometem, triſtes orbi terrarum tenebras portendentem, uidit. Ac prædixit quidem Ambroſius, mortuo Theodoſio ruituram monarchiam Romanam. Sed eius ruinæ magnam iam antea partem traxerat mors noſtri Conſtantini. Patrem habuit Conſtantium Chlorum, qui Britanniam magna cum laude regebat, ut Euſebius oſtendit. Matrem uerò Helenam: cuius pietatem reliquasq́ uirtutes ualde prædicat Ambroſius. Vtrumq; igitur parentem habuit religioſum: quod non in poſtrema felicitatis parte ponendum eſt. Eſt & uetus illud ſatis notum, Fortes creantur fortibus. Duxit po ſtea Conſtantius Theodoram: ex qua ſuſcepit Anaballianum, Conſtantium, Conſtantem, &

Conſtan-

Conſtantiam. Hæc Cõnſtantia, Conſtantini noſtri ſoror conſanguinea, nupſit Licinio, qui cum ipſo etiam Conſtantino imperauit: barbarus profectò, & impius optimi principis collega. Conſtantius, noſtri Conſtantini frater conſanguineus, ex Galla Gallum, & deinde ex Baſilina Iulianum ſuſcepit. Gallus & Iulianus Conſtantinum noſtrum, quem patruum habebant, etiam ſocerum habuere: & tanto propterea magis ad Imperium aſpirauere. Sed infelix Conſtantinus, qui tam degeneres non ſolum fratris filios, ſed & generos habuit. Fratris Anaballiani filium Dalmatium, dilexit ut ſuum, & cum filijs ſuis hęredem eſſe Imperij uoluit. Ipſe ex Mineruia Criſpum primùm ſuſcepit: deinde uxorem duxit Fauſtam, Maximiani Herculij Imp. filiam. Sed ſoceri crudelis impietas, pium religioſumq; generum corrumpere non potuit. Ex Fauſta ſuſcepit filias duas: Conſtantiam, quæ Gallo: & Helenam, quæ Iuliano patrueli ſuo nupſit. Filios uerò tres, Conſtantinum, Conſtantium & Conſtantem: quos & hæredes reliquit.

DE LEGIBVS CON- STANTINI MAGNI Commentariorum liber primus.

C*VM Eccleſiam tandē ſuam Deus ex impiorum tyrannide, qua multis, ac propè trecentis poſt* CHRISTVM *annis, acerbiſsimè fuerat uexata, liberare uellet: & uerò iam regnantē, florentemq́;, noua etiā hac gloria cumulare, ut ei ſe Romanū imperiū, ſuperboſq́; ſuos faſces ſummitteret: fortiſsimum principem excitauit* CONSTANTINVM, *non ut alterum modò Cyrum, ſed etiam ut Nehemiam alterum: qui & illam barbara ſeruitute oppreſſam in libertatem aſſereret, & ſeruatam liberaret, & colligeret diſperſam, & afflictam recrearet, & aliquando denique coaleſcentem magis atq; magis conſtitueret atque formaret. Pollicitus olim fuerat Ie-*

ſaias, fore, ut & Reges aliquando nutricij eſſent Eccleſiæ, cuius alioqui non ſolum hoſtes, ſed etiam carnifices atque parricidæ ſæpe fuerant: & hæc illorum ueluti mammis aleretur, quorum crudeles antea manus toties ſenſerat: illiq; huius cùm lumen, tanquam prælatam facem, ſequerentur, tum uerò mœnia extruerent, atq; propugnacula. Nihil dici ſuauius, nihil iucundius poteſt. Neq; Ambroſio repugno, huius oraculi uim ad ſuum Ualentinianum referenti, eiq; hanc gloriam tribuēti: quem & Eccleſiæ filium uerè eſſe, & honoris cauſa meritò uocari ait. Sed priorē in hoc genere eſſe Conſtantinum, facile opinor ipſe quoq; Ambroſius aſſentietur: cui quidem Conſtantino etiam tribui poſſe, quod Ieſaias de Cyro ſcripſit, omnes boni & agnoſcunt & lubenter fatentur. Neq; uerò nūc moror ſeditioſos illos Donatianos, homines amentes, atq; etiam fanaticos, qui Conſtantini & gloriæ & uirtuti inuidentes, Eccleſiam

Ambroſ. epiſt. 32.

cleſiam CHRISTI, *Principum opera ſub ſidió ue uti non debere, & his cum illa nihil rei eſſe, neque illi cum his quicquã eſſe debere, contenderunt. Cum hæ primùm ſiue ineptiæ, ſiue calũniæ ſparſæ eſſent: tam ſunt grauiter & repreſſæ & refutatæ ab Auguſtino, ut noſtra nunc in eo genere minimè ſit neceſſaria oratio. Dicere ſolebat, ut accepimus, Conſtantinus, Imperiũ fato dari: eum uerò cui datum fuerit, operam dare debere, ut imperio dignus fuiſſe uideatur. Sed talem tantamq; Spartam, quæ Dei beneficio atq; prouidentia obtigerit, nemo pro dignitate tueri atque ornare poterit: neq; quod ea dignum eſt, quodq; etiam omnino requiritur, præſtare, niſi ſi totam in primis Rempub. (quæ ſine religione, latrocinium eſt potius quàm Reſpublica) ſic conſtituerit, ut etiam ad eum religionis, ad quem referri debet, finem relata eſſe uideatur. Atq; hoc quidem ſentire, Reges præſertim, raræ cuiuſdam ſapientiæ*

Auguſt. li. 3. contra Creſcon. & epiſt. 48. & 50.

Lamprid. in Heliog.

eſt: præſtare, ſingularis & fortitudinis, & felicitatis: & ſentire uerò, & præſtare, perfectæ cuiuſdam cumulatæq; uirtutis.

Dixit aliquãdo M. Tullius, Reipub. bene conſtitutæ fundamenta atq; membra, quæ tuenda uiris principibus, & uel capitis periculo defendẽda ſint, eſſe hæc: Religiones, poteſtates magiſtratuum, leges, iudicia, iuriſdictionem, fidem, rem militarem, ærarium. Harumq; rerum tot & tantarum eſſe defenſorem atq; patronum, magni eſſe animi, magni ingenij, magnæq; conſtãtiæ: Sed toto eo in genere, Conſtantini magnitudinem, qualis quantaq; ſit, minimè profectò intelliget homo prophanus: qui, quid uera religio ſit, ignorat. Pij homines intelligere poſſunt, atq; etiam rectè iudicare, quantum Conſtantino tribuendum ſit: qui in religione in primis deligenda, quã & ſequeretur ipſe, & ſuũ populum ſequi uellet, non errarit: in eaq; tuẽda atq; defendẽda, nullis laboribus, periculis nullis, nullis difficultatibus

tibus ceſſerit. Recte itaq; Lactantius Firmianus, ſcribẽs ad eum ſuas religionis Chriſtianæ Inſtitutiones, magna cũ lætìcia & gratulatione exclamat: Hunc primùm Romanorum principum, repudiatis errorib. maieſtatem Dei ſingularis atq; ueri & cognouiſſe, & honoraſſe: ſalutaremq; ſuum uniuerſis & optabilem principatum præclarè auſpicatum eſſe, cùm euerſam ſublatamq; iuſticiam reducens, teterrimum aliorum facinus expiauit. Mitto nũc alios, qui complures eo tempore fuerunt, dignos tamen profectò qui audiantur, huius Conſtantinianæ uirtutis præcones. Sed quò etiam magis hanc admiremur, atq; etiam laudemus, eũdem illum rurſus audiamus, eloquẽtem profectò, grauemq; ſcriptorem: ex quo intelligi ſatis poteſt, quantæ molis erat, & moliri & efficere, quod nõ aggreſſus modò eſt, ſed perfecit etiam Conſtantinus. Scribit enim ille, de religione Chriſtiana loquens: Huius religionis eo tempore

Ex Lactã. lib. 1. cap. 1. & lib. 5. ca. 1. & lib. 2. ca. 20. & 7.

ueritatem contemptui doctis fuiſſe, odio indoctis. Omnes obſtrepuiſſe atq; interceßiſſe, ne eam ſonantem audirent: oculosq; etiam ſuos oppreßiſſe, ne lumen quod offerebatur, uiderent. Deinde oppreſſam illam fuiſſe non modò multitudine, & propè cõſenſu omnium Gentium: ſed & authoritate præſtantium omni genere laudis uirorũ. Cumq; ſublata diſceptatione, ui gereretur res, multiq; innocentes homines crudeliſsimè interficerentur: Rhetores interea & philoſophos tempori ſeruientes, laudaſſe hanc (ſic enim loquebantur) pietatem atq; prudentiam ſuorum principum, qui cohibita impia & anili ſuperſtitione, religiones Deorum tuerentur. Declamaſſe etiam in Pertinacem & inſanam (ut appellabant) obſtinationem Chriſtianorum. Poſtremò in hoc errore orbem totum fuiſſe, ut bonos & iuſtos uiros, tanquam malos & impios, perſequerentur. Placuiſſe uerò ualde gentium ſuperſtitiones: & ex

hoc

hoc ſolo probatas uerasq́ uiſas eſſe, quòd eas ueteres tradidiſſent: tantamq́ tunc fuiſſe huius uetuſtatis autoritatem, ut inquirere in eam, ſcelus eſſe duceretur.

In ea temporum intemperie, eoq́ rerũ ſtatu, quem grauiſſimi ſcriptoris, cuius teſtimonium, in hac re præſertim, grauiſſimum eſt, uerbis deſcripſi, inſtituere, atque etiam perficere, quod & inſtituit & perfecit Conſtantinus, cuius uirtutis eſſe dicemus? Sed uoluit in eo Deus illuſtre aliquod exemplum edere, quod & poſteritatem, & Principes & Magiſtratus, ſui officij admoneret: nulla aut ui aut multitudine hoſtium percelli, nulla uel difficultate frangi, uel moleſtia debilitari, nullo deniq́ periculo deterreri eos debere, qui uel Eccleſiæ inſtaurandæ, uel religionis propagandæ curam ſuſcipiunt. Id uerò multo etiam magis dicemus, ſi quales habuerit Conſtantinus & collegas, & Imperij ſocios, reputemus: uiros certè acerrimos, qui cùm poten-

tia & armis inſtructi, tùm uerò immani quodam odio CHRISTI inflammati erant. At erant fortaßis Eccleſiarum paßim antiſtites, qui & ſe ijs fortiter opponerent, & omni labore leuarent Conſtantinum. Utinam fuiſſent. Utinam laborantem, non dico adiuuaſſent, ſaltem non interturbaſſent. Diu multumq; luctatus eſt cum Maxentio atq; Licinio. Sed grauiorē illi fuiſſe luctam, maioremq; moleſtiā cum multis Epiſcopis, cumq; eorū uel dißidijs, uel factionibus, uel ambitione, quis neſcit? Certè offenſum eorum uitijs & intolerabili malitia magnū eo tempore uirum Audium, diſceßionem ab Eccleſia feciſſe, multosq; homines alioqui non malos propterea eum ſecutos eße, cum mores non ferrent eorum, quorum alioqui doctrinam non improbabant, Epiphanius ſcribit. Sed tanto eſt Conſtantini magis laudanda conſtantia, quòd nulla eum huius generis offenſio, neq; currentē retardauit, neq; de uia tranſ-

uerſum

uerſum agere, neque de ſua ſtatione potuit dimouere. Mitto turbas eorum tempo rum, atque tempeſtates. Sed hæreticorum etiam præſtigijs atq; inſidijs, quales tunc e- rant, non capi: non'ne raræ cuiuſdam fuit, & ſingularis, & uerò diuinæ magis quàm humanæ cautionis? Neque uerò ab om ni peccato nunc libero Conſtantinum. Hominem fuiſſe ſcio. Scio etiam nonnullis & uitijs, & erroribus fuiſſe obnoxium. Sed neq; hominis ineptias, ſi quæ ſunt, ut ſunt, excuſare uelim: neque eos, qui uelint, imitari. Verùm priuata illa nunc omitto. Qui bus uerò legibus Eccleſiæ ordinem atque formam communierit (quod nunc quærimus) breuiter uideamus. Victo ſublatoq; Maxentio tyranno, ſtatim animum adiecit ad Eccleſiæ reliquias colligendas, & Reipub. Chriſtianæ, cuius miſerabiles intuebatur ruinas, inſtituendam nouam inſtaurationem: diſiecta Ethnicæ idololatriæ, quam regnare uidebat, & arce &

gloria. Prima igitur eius lex, quam etiam in Orientem ad ipſum eius gubernatorem Maximinū miſit, fuit: Ut relictis idolis, uerus Deus coleretur, & agnoſceretur CHRISTVS *humani generis liberator. Si confuſe tantum edixiſſet, colendum eſſe uerum Deum: parum profuiſſet edictum: Nam & profani legislatores non diſsimilem legem ſæpe ediderunt: ut certè omniū propè hominum animis inſculpta eſt huius generis aliqua tanquam theſis. Sed piam adiecit Conſtantinus, explicatamq́; hypotheſim, ut palàm intelligeretur, quis'nam ille Deus eßet, & qua ratione colendus: ea nempe ratione, quam uerbo ipſe ſuo præſcripſit. Legatur uel ea ſola inuocandi Dei formula, quam ueluti præſcriptis uerbis religioſe conceptam, ſuis militibus commendauit Conſtantinus: & libro ſequenti commemorabo. Nemo profectò dubitabit, quin ſi in ipſis etiam caſtris, tam & purè Deum coli, & piè inuocari (qui præcipuus eſt cul-*

eſt cultus) uoluerit: in media Eccleſia eãdem & uocem ſonare, & religionis ſpeciẽ apparere, multo etiam magis iuſſerit: & cùm alias hominum (ut appellantur) ἐθελοθρησκείας faceſſere, tum uerò ad unius Dei præſcriptum totam & religionẽ & religionis ſimplicem formam componi. Hanc enim obedientiam eſſe ueræ religionis ueluti matrem, audiebat. Denique perfecit in toto terrarum orbe, quod nonnullis in locis piè inchoatum eſſe uidebatur.

Meminerat iam olim in ſua Britãnia hoc egiſſe Lucium regem. Patrem ſuum Conſtantium uiderat eodem loco idem uoluiſſe: Galeriumq́; etiam ipſum impuliſſe, ut ediceret, omnibus impunè eſſe licere Chriſtianis. Sed res tamen in eo adhuc eſſe ſtatu intelligebat, ut nihildum actum eſſe uideretur: & in ipſa quoq; Britannia, idolorum cultum ſanguine adhuc piorum ſanciri uidebat. Opus itaq; eſſe longè alijs edictis, grauiter iudicauit religioſus Princeps.

Iudæo-

Iudæorum ſynagogas non diſiecit: multasq́ue cauſas, cur id non faceret, habuit. Sed neque ab ijs quenquam inuitum abduxit. Cauit tamen diligenter, ne quam is iniuriam pateretur, qui ijs relictis, Eccleſiæ CHRISTI *adiungere ſe uellet. Erat eo tempore tanta Iudæorũ audacia, tamq́ue immanis furor, ut ſi quis ex eorum caſtris ad Chriſtianorum cœtum tranſire uoluiſſet, non modò uiam illi obſtruerent, ſed hominem etiam ſaxis, ſi poſſent, obruerent. Id uerò ne tentare amplius auderent, Conſtantinus ſeueriſſima, ut oportuit, lege, quæ etiamnum extat, cauit. Sed & cùm ſuam illi neſcio quam Rempub. Hieroſolymis inſtaurare, ſuumq́ue iterum templum erigere aduerſus principum mandata conarentur: minimè aut ijs indulſit, aut eorum conatus longius progredi paſſus eſt: imò uerò tanquam reos perduellionis, acerrimè, ut debuit, caſtigauit. Nam Chryſoſtomus narrat, diſiectis eorum operibus, non modò architectis ipſis*

l. 2. C. de Iud. & cælic.

Chryſoſt. orat. ſecunda contra Iud.

atq; fabris, ſed & reliquæ turbæ conſpiranti inuſsiſſe infamiæ perpetuã notam: auribusq; præciſis, & corpore mutilato, tanquam fugitiua mancipia ad ludibriũ circunduxiſſe, ut hoc exemplo alij deterrerẽtur. Neq; ſanè regnum CHRISTI, *ut inſtituerat, conſtituere poterat, niſi ſi acerrimos eius hoſtes aliquo modo repreſsiſſet. neque enim quicquam erat Eccleſiæ aut inimicum magis, aut magis infeſtũ, quàm Iudæorum templum. Quod autem ad Gentiũ delubra, & illa idolorum ſana pertinet: Conſtantinus omnia quidẽ neq; diſiecit, neq; funditùs euertit: ſed ita ſaltem obſtruxit, ut nemini ad ſacrificandum paterent. Sic enim idololatriã illam tolli poſſe exiſtimauit. Sed re paulo pòſt ipſa compertum eſt, Reipub. intereſſe, nullum illius idololatriæ inſtrumentum relinqui: nullas uſquam reliquias, nullum ne locũ quidem, ſuperficiem deniq; nullam ſupereſſe. Certè Iulianus templa illa, quorũ tan-*

tum

tum obſtructæ fores erant, paulo pòſt iterū aperuit, & ad ueterem ſuum idololatriæ uſum facilè reuocauit. Quo deinde periculo prudentior factus Theodoſius, funditùs illa diruere conatus eſt. Sed totum ex orbe terrarum paganiſmum, qui tam altas radices egerat, ſtatim extirpare, atq; penitus exterminare, difficile fuit. Et fuerunt etiā fortaßis in hoc genere nimium lenti atque molles Chriſtiani Cæſares. Certè Romæ mā ſiſſe multis poſt Conſtantinum annis non ſolum ueſtigia, ſed etiam multas ethnicæ idololatriæ & ædes & aras & ceremonias, primumq; ab ipſis tandē Gothis planè ſublatas eſſe, non ignorant, qui ueteres hiſtorias tenent. Atque utinam Romani illi principes, qui pietatis ſtudioſi erant, ſemper etiam cogitaſſent, quid hiſtoria ſacra pronunciat de illis Iudæorum bonis alioqui Regibus, qui idolorum ſacella in excelſis montibus & lucis extructa non diſijceret, cùm quidem religionis inſtaurādæ curam

ſuſce-

ſuſcepiſſent. Cùm Conſtantinus rerum potiri cœpit, tāta erat rerum omnium & disiectio & confuſio & diſsipatio, ut qui aliquem uel religionis uel iuris ordinem ſormamúe rebus humanis reſtituere uellet, immenſum quoddam chaos, quod euolueret, ſibi propoſitum eſſe uideret. Aggrediendum tamen fuit. In primis itaque pacem & libertatem Chriſtianis, & quas impius antea fiſcus eripuerat, facultates, dominis reſtituit, ius ut cuique ſuum redderetur. Cicero inquit, ius ſemper hoc fuiſſe, ut quæ tyranni eripuiſſent, ea tyrannis interfectis, ij quibus erepta eſſent, recuperarent. Id uerò multo etiam iuſtius eſſe in ea, de qua nunc loquimur, cauſa, ſapienter intelligebat Conſtantinus. Ocium præterea & quietem Eccleſiæ reddidit, ut aliqua ſaltem eſſet tot tantarumq; ærumnarum, quæ tam multis iam annis pios homines preſſerant, uel leuatio, uel intermiſſio. Coaleſcenti Eccleſiæ templa publicis

Philip. ſecunda.

etiam

etiam ſumptibus extrui, edicto præcepit. Erant enim ad colligendos pios cœtus neceſſaria. Non excuſo, ſi ſumptuoſior fuit, ut fortaſſe fuit, & profuſior in hoc genere, talium ſubſtructionum ſuperbo ſplendore, & ſuperfluo ornatu, uel potius luxu nimium fortaſſe delectatus. Sed accuſandi potius Epiſcopi, qui liberalem principem non modo non admonebant, quem in hoc genere modũ ſeruare oporteret, ſed etiam immodicam ea in re profuſionẽ laudabãt.

Si quis illa quæ dixi Conſtantini edicta requirat, quibus & populum Chriſtianum libertate donat, & ad ueri Dei purum cultum inuitat: extant apud Euſebium, multis illa uerbis tã religioſe deſcripta, ut Eccleſiaſticæ conciones eſſe uideantur. Quibus adiungi etiam poterunt, eiuſdem Principis ad regem Perſarum literæ pro Chriſtianis deprecatrices. Quàm longè lateq; patebat Romanum imperium, eos omni & periculo & metu liberarat: & pro-

prodiẽs ex inſulis ſuis Britãnicis, nõ modò totam Europam ad ipſum uſque Byzantium, extinctis omnibus & tyrannidis & ſæuitiæ reliquijs, beneficium hoc ſuum circumtulerat: ſed & Africam totam, & Aegyptũ, & Syriã, & Aſiam, eadẽ clemẽtia recrearat. Deniq; ipſam quoq; Indiam, ut Chriſtiana eſſe uellet, permouerat. Sed & cũ audiret, in Perſide quoſdã adhuc Chriſtianos ab eius regionis barbaro tyranno crudeliter affligi: nihil non fecit, ut ijs opitularetur, & ſæuum illum ſiue Regem ſiue ſatrapam, ad aliquam uel pietatem flecteret, uel humanitatẽ reuocaret. Quid multis? curam hanc ſuam protulit ad extremos uſque fines orbis terrarum. Ac ne fortè edicta, quæ in hoſce uſus ederet, aut ludicra aut inania eſſent, (ſicut plerunq; accidit, ut piorum principum uoluntatem aſtutè eludant, qui eius ſe miniſtros improbè fingunt) curauit etiam in primis, ut Reipub. adminiſtrandæ, & iudi

ciis regendis, & prouinciarum gubernationi præficerentur Magiſtratus, qui & uiri boni eſſent, & uera pietate imbuti. Neque ſane alioqui ſatis aut Eccleſiæ defendendæ, aut religioni propagandæ proſpexiſſet. Quid? Audiebat etiam, legem à tyrannis Rom. eſſe latam, ut Chriſtiani ab omnibus publicis honoribus arcerētur: Reipub. uero ij demum præeſſent, qui eorū hoſtes erant, quicunque alioqui tandem eſſent. Nam & Iudæi admittebantur. Suſtulit igitur hanc quoq; tyrannidem atque barbariem: quod in primis etiam erat neceſſe. Certè Theodoritus narrat, nihil illi fuiſſe antiquius, quàm uiros pietate inſignes, & doctrina quoque Chriſtiana inſtructos, & uerò Eccleſiæ amantes, publicis præficere muneribus: neque paſſum eſſe, ut alij Rempub. regerent, quàm qui ſuam poteſtatem ad religionis quoq; defenſionem conferrent.

Theodor. lib. I. Hiſt. eccleſiaſt.

Quod ad ipſius uerò Eccleſiæ miniſtros attinet,

attinet, eorum ordinem iam antea bene cõſtitutum, multis beneficijs & priuilegijs auxit, ornauitq́; cõuelli uerò, aut mutari, aut in aliam temerè formam conuerti paſſus non eſt. Metropolitas, qui ſingularum prouinciarum Epiſcopis ueluti præeſſent, creari, eorumq́; fines deſcribi: &, quod in hoc genere ad ordinem & diſciplinam Eccleſiæ utile uidebatur, conſtitui ex Niceni ſui concilij ſententia uoluit. Erãt enim hi & gradus & ordines, ad Eccleſiaſticam tanquam politiam conſeruandam neceſſarij: præſertim temporibus illis, quibus Eccleſia longè lateq́; diffuſa, talibus uinculis conſtringenda, & tanquam certis Præfecturis continenda erat. Cæterùm ex ueteri alioqui Eccleſiæ ordine nihil immutauit. Habebant iam inde ab Apoſtolorũm temporibus ſingulæ Eccleſiæ quoſdam ex preſbyterorum collegio delectos, tanquam morum cenſores: qui diſciplinam Eccleſiaſticam regerent, atq; tuerentur. Hanc cen-

ſuram, hunc ſenatum, hanc ariſtocratiam probauit: atque etiam ueterem ei ſuam reliquit ſiue poteſtatem, ſiue iuriſdictionem. Nam neque hæc corporalis (ut ita loquar) erat, neque quicquam cum magiſtratuũ ciuili poteſtate uel imperio, & iure gladij, forenſibusq; iudicijs habebat cõmune. Magiſtratibus enim atque præſidib. poteſtatẽ ſuã, ſuos carceres, pœnas, mulctas, animaduerſiones illa relinquebat. Neq; ſanè paſſus alioqui Cõſtantinus eſſet, neq; pati debuiſſet, quæ ciuiliũ magiſtratuũ ſunt, ab Epiſcopis occupari: aut ciuiles Eccleſiaſticasq; functiones, quæ diſcernendæ ſunt, confundi atq; permiſceri. Imò uerò ſingulorum munerum fines regundi ſunt: neq; hi termini mouendi. Quæ fuerit olim Epiſcoporũ, Presbyterorum, Diaconorũ notio, functioq;, ſatis, ut opinor, n:tum eſt. Neq; in eorum inſtutione quicquam eſt, quod Conſtantino acceptum feramus. Sed adiuncti alij præterea quidam deinde fuerunt.

Epipha-

Epiphanius recenſens ueteris Eccleſiæ miniſteria, eorumq́; ordinem, etiam cõmemorat κοπιάτας: quorum munus & officiũ fuit, mortuorũ corpora obuoluere, efferre, atque ſepelire. Hos autem fuiſſe ab Conſtantino inſtitutos, inq́; ordine & numero clericorum habitos, ſignificat quædam filiorum Conſtantini conſtitutio, quæ extat lib. XVI Codicis Theodoſ. Et eorum quoque Iuſtinianus meminit Nouel. conſtitut. LIX: iiſq́; totam funerum & exequiarum procurationem mandatam eſſe, (curam profectò & laborioſam & grauem) traditum eſt. Habebant ueteres Romani ad rem funerariam deſignatores cùm lictoribus atris, & pollinctores, & ueſpillones, quorum in Pandectis frequẽs eſt mentio, & reliquã huius generis turbam Libitinariam. Chriſtiani Principes huiuſce rei curam neque abiecerunt, neq; abijcere debuerunt. Sepulturæ certè magnam ſemper curam & rationem habuit Eccleſia,

quæ corporum reſurrectionem docet. Ut autē illa hoc onus ſuſtinere facilius poßet, ſine cuiuſquā priuato ſumptu: Conſtātinus ſuo fiſco detraxit, quod illi impēderetur. Inſtituit, ut Conſtātinopoli eſſent nōgentæ & quinquaginta officinæ ab omnibus uectigalibus liberæ & immunes, quæ & alerent, & ad rem funerariā ſuppeditarent lecticarios. Hi in decurias diſtincti erant: & appellabātur propterea Decani, qui ſingulis illis tāquā collegijs præerāt: & ut gratuitæ eßent ſepulturæ præſtabāt. Paulo pòſt mortē Conſtātini, imperāte Iuliano, conatus eſt quidam Georgius Arrianorum Alexandrinus epiſcopus, euertere quod inſtituerat Conſtantinus. nam & nouas certo numero lecticas efferendis cadauerib. in rem ſuā confinxit: neq; gratuitum earū uſum eße patiebatur: ſed neſcio quem inde faciebat quæſtum (ô impudentem publicanū, qui à mortuis quoq; tributū exigebat) & ſiquis aliter cadauer extuliſſet, ſepelyſſet'ue,

multa-

multabat. Verùm repreſſa, ut merebatur, fuit impij huius antiſtitis & auaritia & tyrannis: & quod honeſtiſſimè inſtitutum ab Conſtantino fuerat, non modò ab Honorio Arcadioq́; Impp. confirmatū eſt, ſed etiam auctum ab Anaſtaſio. Non commemoro ueteres illos, cùm ſæpe repetitos, tum uerò etiam ſæpius contemptos, & ſacerdotum auaritia conuulſos atq; eluſos canones, de gratuita ſepultura. Non enim hoc loco poſſum à Conſtantini ætate lõgius euagari.

Ut ad Diaconos reuertar, quibus concredita erat ærarij Eccleſiaſtici, quo pauperes alerentur, adminiſtratio, cōſtat iam temporibus Conſtantini difficilē fuiſſe hāc procurationem: quòd & prouentus in dies creſcerent, creſceret & pauperum numerus: multi autem fuci eſſent, & reuera κλῶποι (ut olim appellabantur, fauorum peſtes in aluearibus) multi quoq; depeculatores: denique magnæ multorum fraudes.

Itaq; magna cautione opus fuit, ut iuſta ſeruaretur harum facultatum diſpenſatio. Nam & Epiſcopi coacti ſunt eam quoq; rem ad ſuam propterea curam reuocare: & certi delecti œconomi ſunt, qui id quoq; unum agerent. Neq; Conſtantinus quicquam omiſit, quod quidem prudenter in hoc genere ab homine ſapienti prouideri poſſet. Multi iam tum, ut & immunes eſſent, & Eccleſiæ ſumptibus alerentur, aſtutè ſe clericorum collegio adiungebant: & multorum ambitione plerunq; fiebat, ut in defunctorum locum diuites potius quàm pauperes allegerentur. Sed Conſtantinus edixit, ne uel Decurio, uel ex Decurione progenitus, uel etiam patrimonio inſtructus, atq; obeundis publicis muneribus idoneus, in defuncti clerici locum cooptetur. & addit inſignem hanc ſententiam:
" *Opulentos ſubire publicas neceſſitates o-*
" *portet: pauperes Eccleſiarum diuitijs ſu-*
" *ſtentari. Itaq; & lex Valentiniani uetuit,*

plebe-

plebeios diuites ab Eccleſia ſuſcipi. Sed & ipſe eodem tempore Hieronymus, ſcribens ad Damaſum epiſcopum Romanum, grauiſſimè monuit, non alios clericos ſtipendijs & ſumptu Eccleſiæ ali debere, quàm quibus deeſſet patrimonium: neque aliunde, unde ſe ſuſtentarent, ijs ſuppeteret. Pronũciat deniq; ſacrilegium eſſe, ſi, quod pauperum eſt, ij accipiant, qui aut ſuis aut parentum opibus ali poſſunt. Sed non diſſimulat etiam, multos iam tum hæc fulmina contempſiſſe. Nam ſcribens ad Ruſticũ Narbonenſem epiſcopum, Epiſcopos accuſat, qui, quod commune Eccleſiæ erat, inuaderent, inq; ſuos priuatim uſus conuerterent. Conqueritur, infelicem clericum in plateis mendicare: Epiſcopum ſolum incubare bonis. Sed hoc ſacrilegium, hunc peculatum deteſtemur. interea Conſtantini laudemus liberalitatem. Neq; uerò fabuloſam illam eius donationem, quam impudetiſſimi quidam nugatores, qui Romano ponti-

ſici aſſentantur, confinxerant, nunc attingam. Scio enim tam uanam, tamq; putidam eſſe fabulam, & tam abhorrentem ab omni ſpecie ueri, ut eius me pudeat meminiſſe: tantum abeſt, ut refutatione dignam eſſe putem. Saltem ſi omnes de Conſtantino eiusq; temporibus ueteres hiſtorias extinctas eſſe putabant, cogitaſſent huic ſuo commento minimè cõuenire, quæ paulo poſt Conſtantinum cõſecuta eſſe omnes legunt. Certè Conſtantini & filius & hæres Conſtantius, tam ualde fuit urbis quoque Romanæ dominus, ut non modò præfectum in ea ſuum Leontium habuerit: ſed ipſum etiã Liberium epiſcopũ Romanum, ſuo quodam iure uſus eiecerit. Quid? Ediderat non modò de donationib. inofficioſis, ſed & de alia donatione reuocanda, ſi liberos poſtea ſuſceperit donator. Hac ſua ſaltem lege ipſe quoq; uti profectò potuiſſet. Sed tam habuit prudentem patrem, ut hoc ſubſidio non habuerit opus.

l. ſi unquã. C. de reuo.. do- nat.

Neq;

Neque tamen, qui non modò inofficioſam, ſed & prodigioſam illã, de qua loquimur, donationem confingũt, ſoli Conſtantino iniuriam faciunt, quem propè amentem & fatuum fuiſſe, ea, ſi uera eſſet, conuinceret: ſed & Francis illis principibus, quibus acceptum non ferunt, quòd ab ijs acceperũt. Verùm quid diſputo? Hos falſi reos, nõ diſputatio, ſed lex Cornelia caſtigare debet. Nos uerò, quod & uerum eſſe ſcimus, & uera laude dignum, in noſtro Conſtantino laudemus. Laudat hiſtoria ſacra regem Ezechiam, quòd bonis ſacerdotibus atque Leuitis liberaliter ſalaria perſolui curarit. Deteſtantur omnes boni Iulianum, qui Eccleſiam ſpoliauit, Conſtantiniq; illi beneficia eripuit: neque modò clericis uictum denegauit, ſed & à pauperibus uiduis, quod iam perceperant, repetijt: imitatus auunculum illum ſuum, qui eccleſiam Antiochenam, ut eius ſpolijs ſuum fiſcum locupletaret, etiam nudauit. Sed bene habet, hos

ſacri-

ſacrilegos, prædones & depeculatores, dignas ſuis latrocinijs aliquando dediſſe pœnas. Certè Theodoritus laudat eo in primis nomine Iuliani ſucceſſorem Iouianũ, quòd edita lege iuſſerit, Eccleſiis reſtitui frumentum, quod ijs de publico præſtari iuſſerat Conſtantinus, Iulianus uerò prohibuerat. Et quis non laudaret Valentinianam atque Marciani uocem & conſtitutionem? Quia (inquiunt) humanitatis noſtræ eſt, egenis proſpicere, ac dare operam ut pauperibus alimenta non deſint: ſalaria etiam, quæ ſacroſanctis Eccleſijs in diuerſis ſpeciebus de publico hactenus miniſtrata ſunt, iubemus nunc quoque incõcuſſa, & à nullo prorſus imminuta præſtari.

Theodor. lib. 4. cap. 4. hiſt. Ecc.

l. priuilegia. C. de ſacroſ. Eccleſ.

Conſtat, Cõſtantinũ per ſingulas ciuitates certã uectigaliũ partẽ fiſco ſuo detractã, alendis Eccleſiæ miniſtris impẽdi uoluiſſe. Omitto uetera Ethnicorum exempla. Omitto & quod Diodorus ſcribit, Aegyptios olim reges tertiã uectigalium publicorum

Diodor. lib. 2.

rum partẽ, ijs qui & ſacris & ſcholis præerant, dediſſe: & quod Liuius narrat, Numam ſuis Veſtalibus, ut aſſiduè templi antiſtites eſſent, ſtipendium de publico ſtatuiſſe. Noſter Conſtantinus talibus non habebat opus exemplis, ut quod ſui officij erat, faceret. Liuius li. 1.

Neque uerò ignorauit, quod Plato prudenter monet, utiliſſimum fore, ſi qui Rei publicæ præficiuntur, ex publico alantur: ipſi uerò priuatum propriumq́ nihil poſſideant. Sic enim futurum, ut neque inopia, neque rei familiaris amplificandæ cura diſtrahantur: ſed toti in eo ſint, ut publica augeant commoda. Verùm prudentior Conſtantinus, qui Eccleſiæ miniſtros ex publico ſic ali uoluit, ut tamen nõ uetaret, Eccleſiæ propria eſſe quædam prædia, certosq́ ex ijs prouentus: præſertim cùm ſciret ualde plerunque miſerum eſſe, ab ærarij præfectis pendere. Neque eæ poſſeſſiones uidebantur obfuturæ publico miniſte-

rio,

rio, cum quidem tota earum procuratio delectis œconomis atq; diaconis demãdaretur: qui ex earum prouentibus ſuum ſingulis, qui eo opus haberent, miniſtris tanquã ſalarium ſtipendium'ue ita perſoluebant: ut beneficium tamen accipere, qui ita alerentur, dicerentur. Ut autem liberalis de ſuo fuit erga Eccleſiam Conſtantinus: ſic etiam, ut alij hoc exemplo eſſe uellent, operam dedit: atq; etiã ſi uellet eſſe, ut poſſet, effecit. l.1. C. de ſacroſ. Eccl. *Extat nobilis eius conſtitutio ad Populum, in hac uerba: Habeat unuſquiſque licentiam, ſanctiſsimo uenerabilique*

„ *Concilio, decedens, bonorum quod optaue-*
„ *rit, relinquere: & non ſint caſſa iudi-*
„ *cia eius.*

l.21. cum ſenatus. De reb. dub. *Paulus Iuriſconſultus ait, Senatũ temporibus Marci Imp. permiſiſſe, collegijs legari. Itaque nullã dubitationẽ eſſe, quin ſi corpori, cui licet coire, legatũ ſit, debeatur: cui antẽ nõ licet, ſi legetur, nõ ualere, niſi ſingulis legetur. Hos enim nõ quaſi colle-*

gium

gium, ſed quaſi certos homines admitti ad legatum. Atqui collegium Chriſtianorum Romano tunc iure illicitum habebatur. neq; enim ante Conſtantinum publicè coeundi ius ij habuerunt: & paulo antè Diocletianus in uniuerſum edixerat, collegium, ſi nullo ſpeciali priuilegio ſubnixum ſit, hæreditatem relictam capere nō poſſe: ſicuti & antea Antoninus Caracalla reſcripſerat, peti non poſſe, quod Uniuerſitati Iudæorum Antiochenſium legatum erat. Non erat tunc meliori aut iure aut cōditione Chriſtianorum ſiue collegium, ſiue Uniuerſitas, ſiue ipſa deniq; Eccleſia, aut eius miniſtrorum ordo, presbyterorum'ue tanquam corpus. Sed ſummam eſſe hanc iniuriam, & uerò Chriſtiana religione ualde indignam, rectè iudicauit Cōſtātinus. Audiebat, Ethnicos ipſos, profanosq; homines, ſuis ſacris liberaliter cōſulere: & cùm in quodam teſtamento ita ſcriptum eſſet, Quiſquis mihi hæres erit, fidei eius

l. collegiū. C. de hæred. inſtit.

l. 1. C. de Iudæis.

ius committo, ut det ex reditu bonorum meorum, ſacerdoti & ἱεροφύλακι, & libertis qui in illo templo erunt, denaria decem die nundinarum: *ac quæreretur, utrum ijs duntaxat qui eo tempore, quo legebatur, in rebus humanis, & in eo officio fuerint, debitum ſit, an etiam ijs qui in locum eorum ſucceſſerunt: conſultum Scæuolam reſpondiſſe, miniſterium quidem nominatorum deſignatum, cæterùm datum tẽplo. Cumq́ quæreretur, utrum uno duntaxat anno, decem fideicommiſſi nomine, deberentur, an uerò in perpetuum decem annua præſtanda ſint: reſpondiſſe, In perpetuũ. An legatis ad pias cauſas Chriſtianæ Eccleſiæ relictis, minus Conſtantinus faueret? An huius ſacroſancto miniſterio conſuleret minus? Legatorũ, quæ Deo relinquebãtur, meminit Paulus Iuriſcon. Et in nonnullis Vlpiani fragmentis legimus, Senatuſcõſulto Principum ue conſtitutionibus neſcio*

l. 20. annua. De ann. lega.

l. i. Ad leg. Falcid.

quos

quos olim Deos commenticios, inſtitui hæredes potuiſſe. An Deo uero? an Chriſto? an eius ſiue membris, ſiue corpori, uel legata uel hæreditates relinqui non pateretur Conſtantinus? Certè Iuſtinianus in quadã ſua Nouella conſtitutione, quorundam teſtatorum meminit, qui Chriſtum inſtituebant hæredem: & interpretatur, Eccleſiam eius loci, in quo teſtator degebat, hæredem inſtitutam uideri: ea tamen lege, ut totum illud quòd inde conſequetur, pauperibus eroget. Quis dubitat, tam pium legatorum genus ipſi quoq; Conſtantino ualde placuiſſe? Videbat Ethnicos ſuis ſacrificulis atque epulonibus nihil nõ ea in re tribuere: Veſtalibus quoq; ſuis ius percipiendorum legatorũ ſemper dediſſe: easq; hoc iure percepiſſe ex teſtamentis tam multa, tamq; etiam honeſtè & liberaliter ijs uſas eſſe, ut neminem è populo in Urbe mendicare paterentur: ſi credimus earum patrono Symmacho. Ac ſignificat quidẽ Sym-

 machus,

machus, ius hoc ijs tamen ademptum tandem fuiſſe, Valentiniani I I temporibus. Sed eo ſaltem adhuc utebantur, regnante Conſtantino. Quod uerò ijs permittebat Conſtantinus, an Eccleſiæ Chriſti negaret? præſertim cùm ſciret eius opes, nõ ipſis modò miniſtris, ſed & omnibus qui egerent, communes eſſe. Narrat Chryſoſtomus, ſuo tempore eccleſiam Antiochenam non modò ſacerdotes & clericos ſuos, hoſpites deinde, peregrinos, aduenas, infirmos, captiuos aluiſſe: ſed præterea, etiam in ſingulos dies tria uiduarum atque uirginum millia ſuſtentaſſe. Oportet magnos eius fuiſſe prouetus, ut tales ſuſtinere poſſet ſumptus: & erant certè, beneficio Conſtantini. Sed nõne optandum erat, fuiſſe etiam maiores? Ergo poſt Conſtantini legem, uiri boni certatim tam pium ærarium augere conabantur: & illas Eccleſiæ publicas opes, quarũ Epiſcopi non tam domini erant, quàm procuratores & œconomi, ſua liberalitate magis

Chryſoſt. homil. 67. in 21. cap. Matth.

gis

gis atque magis cumulare cœperunt. Certè Sozomenus ſcriptor Eccleſiaſticæ hiſtoriæ, loquens de Epiphanio epiſcopo Cyprio, qui opes eccleſijs relictas, pauperibus largiebatur, teſtis eſt, undiq; eo tẽpore multos, quibus propoſitum erat in pios uſus opes ſuas diſpenſare, non modò inter uiuos Eccleſijs eas donaſſe, ſed multò etiam magis morientes teſtamento reliquiſſe. Sed & Proſper ſcribit, ſuo tempore Hilarium epiſcopum Arelatenſem, acceptis (ut loquitur) numeroſis fidelium hæreditatibus, ualde ampliaſſe Eccleſiæ ſuæ poſſeſſiones. Verùm totum hoc facultatum genus primò acceptum ferri debet Conſtantino, edicenti, hæreditates & legata Eccleſijs relinqui poſſe. Cum autem id paulo poſt Conſtantinum, priuatim ad ſe traherent aſtuti quidã Eccleſiarum miniſtri atq; monachi, atq; etiã prætextu religionis uiduas (ut ille ait) auaras uenarentur, & hæreditates captarẽt, & in teſtamenta ueluti irreperẽt: lata lex

Sozom. li-7. cap. 26. hiſt. Eccl.

Proſp. lib. 2. cap. 9. de uita contemp.

eſt, quæ his captatoribus hunc iuris colorẽ, quo abutebantur, adimeret: & , ne quid ex aliorum teſtamentis capere poſſent, ediceret. Meminit huiuſce legis Hieronymus in ſua ad Nepotianum epiſtola: nec tam de ea conqueri ſe ait, quàm dolere, meritos illam eſſe miniſtros Eccleſiarum. Certè reprimendæ clericorum auaritiæ neceſſariam fuiſſe fatetur. Eius auctorem non nominat. Sed illam fuiſſe ſuſpicor legem, quæ etiamnum lib. XVI. Codicis Theodoſiani extat, Valentiniani, Valentis, & Gratiani, ad Damaſum epiſcopum Romanum.

Edidere etiam aliam deinde legẽ Valentinianus II. Theodoſius & Arcadius: Ne uiduæ diaconiſſæ quicquam poſſent clericis dare, relinquere'ue. Sed duobus pòſt menſibus eam ipſam reſciderunt atq; abrogarunt. Sæpe uerò poſtea neceſſe fuit, clericorum, auaritiæ ſuæ magis quàm Eccleſiæ miniſtrorũ, impoſturas coercere. Extat lex Caroli magni, ne accipiantur res, religionis

gionis nomine, ab iis oblatæ, quorum liberi & hæredes hac ratione fraudati, talē meritò dicere poſſent donationē inofficioſam. Et eodem tempore Synodus Cabilonenſis grauiter reprehendit ſecerdotes, qui multis callidè perſuadebant, ut ſuas Eccleſiæ conſecrarent facultates. Sed hæc quæ poſteriorum temporum ſunt, nunc omitto. Ut ut autem poſteritas, cùm populus ſuperſtitione faſcinatus, clerici auaritia deprauati eſſent, Conſtatini lege abuſa ſit, cum de Eccleſiis uel dotandis uel ditandis ageretur: conſtat, & bono cōſilio & iuſtiſſima ratione piam illam ſuam legē edidiſſe Conſtantinum, ut in publicum relinqui teſtamento aliquid poſſet Eccleſiarum ſiue collegio, ſiue uniuerſitati, ſiue corpori, (quod concilium ipſe uocat:) non ſanè, ut ſinguli uel clerici, uel alij priuatim id ad ſe traherent: imò uerò ut id eo iure haberetur, quo haberi, quod uniuerſitati uel collegio licito legatum eſt, debere, leges ipſæ ciuiles profitentur.

Inuide et impie aduerſus ordinem eccleſiaſtici ſo- nimis et ea quæ pio affectu eccleſ. relinquuntur.

tur. Nam & quod miniſtris ipſis uel clericis ſimpliciter relictum eſſet, in re dubia potius id ita accipiendum eſſe ſignificant, quaſi non ſingulis illis priuatim, eorumúe perſonis, ſed Eccleſiæ potius & eius uniuerſitati relictum eſſet. Sic enim interpretantur, quod ſacerdotibus & templi cuſtodibus relinquitur, ut miniſterio magis & tẽplo relictum uideatur: & quod ciuibus legatur, ipſi ciuitati legatum uideri. Tantum abeſt, ut quòd Eccleſiæ uel eius collegio legabatur, ſinguli inuadere ſuo iure poſſent, & priuatim ſibi arrogare. Sed neque tolerandum fuit, ut Eccleſiæ beneficio Conſtantini ditatæ, ſuas facultates in alios, quàm uerè pios uſus impenderent, aut ineptis uoluntatibus teſtatorum eas relinquentium parerent: ſicuti multa Eccleſiis fuiſſe legata ſcimus ab hominibus uel deliris, uel ſuperſtitione faſcinatis. Imò uerò tum demum, cùm ſuperſtitio inualuiſſet, frequentiſſima eſſe cœperunt, quæ Eccleſiis relin-

l. 20. annua. de ann. lega. l. 2. de reb. dub.

queban-

quebantur, legata. Sed cur hic rurſus non utemur legibus ciuilibus, quæ edicunt, ſi quid ciuitati relictum ſit ad edendum ſpectaculum, quod celebrari non liceat, in alios meliores uſus conuertendum eſſe? Et quidem quod in alimenta ætatis infirmæ, uel eruditionem puerorum, ciuitatibus relinquitur: in honeſtiſſimos & optimos uſus relinqui, diſertis uerbis ſignificant. Eccleſiarum miniſtros ali neceſſe eſt. Sed ut hi multo etiam magis populum uerbo Dei paſcere debent: ſic & iuniores clericos erudiri, & iuuentutem Chriſtiana doctrina imbui in primis neceſſe eſt. Habuit itaque iam inde ab initio ſuas ſcholas Eccleſia, in quib. religionis prima ueluti elemēta uiua uoce tradebāt, qui Catechiſtæ dicebātur: & ab his ſimul interpretibus literarum ſacrarum libri enarrabantur. Hunc doctorum atque diſcipulorum conuentum & ordinem, hos cœtus, has ſcholas, in quibus ſeminarium eſt & ueluti propago Eccleſiæ,

l.17. De uſuf. lega. l.5. De admi. rer. ad ciui. perti.

l.117. & 122. De lega. 1.

cleſiæ, & ſine quibus diu Eccleſia ipſa conſeruari uix poſſet, ſtudioſe tueri, atq; etiam augere ornareq; ſe debere, Conſtantinus recte iudicauit. Uidebat, quàm ualde multis iam locis tales Academiæ florerent: & quos non modò flores, ſed etiam fructus ederent, non in ſua ſolum Britannia, (ubi prope urbem Legionũ, quæ nunc Cæſtria appellatur, erat nobiliſſimum illud Bannochorenſe collegium, quod pluſquã duo millia hominum Chriſtianæ philoſophiæ ſtudioſorum alebat) ſed & in alijs paſſim regionibus, & quidem in media etiam iniquiſſimorum & pietati pijsq; ſtudijs infeſtiſſimorum temporum confuſione, & furente flãma: ut Cæſareæ in Palæſtina, ubi docuiſſe Origenem, didiciſſe Gregorium Neocæſarienſem accepimus: & multo etiam magis Alexandriæ in Aegypto. nam in Alexandrina ſchola, iam inde à temporibus Marci qui Euangelium ſcripſit, Chriſtianos fuiſſe quoſdam doctores, ſcribit Hieronymus:

Hier. in Catal.

*nymus: & enumerare poſſumus Pantæ-
num, Clementem, Origenem, Heraclam,
Dionyſium, qui ordine perpetuo, ut alij a-
lijs ſuccedebant, illas κατηχήσεων (ſic e-
nim appellabantur) Alexandrinas ſcho-
las ſic erudierunt, & ad Conſtantini uſq;
tẽpora multis ſæpe fluctib. alioqui iactatas
ſic conſeruauerunt, ut his tuendis atq; pro
pagandis pium principem magnã operam
lubenter dediſſe, mirari non debeamus.
Quid Antiochiæ? Apoſtolorum tempori
bus multo etiam magis illic floruiſſe Chri-
ſtianos doctores atq; prophetas, Lucas com
memorat: & Conſtantini tempore nondũ
deſierant. Si Aſiæ fines perluſtrabat cogi
tatione ſua Conſtantinus: occurrebant ſcho
læ Epheſiæ, ubi Ioannem apoſtolum, di-
ſcipulorum atq; auditorũ cœtum collegiſ-
ſe, Irenæus ipſe, qui ex eo collegio prodijt,
narrat. Traijciamus in Europam: offert ſe
ſe ſchola Byzantina, cuius meminit Grego
rius Nazanzenus, in eaq; inſtitutum atq;*

eruditum fuiſſe Baſilium narrat. Eius autorem fuiſſe Conſtantinum (cui Byzantiũ totum ſe tam ualde debet, ut Conſtantinopolis etiam appelletur) facile mihi perſuadeo. Et uerò quid aut fuit, aut eſſe debuit huic principi magis & cordi & curæ? Uidit cognatos ſuos, Iulianum, atq; eius fratrẽ Gallum, catechiſtarum etiam munere fungi. An id ipſe negligeret? Quid? legebat in hiſtorijs ſacris, Moſem ſcholas Leuiticas cõplures inſtituiſſe: & antequã etiam templum conditum eſſet, inſtitutam fuiſſe prope Tabernaculum aliquam ſcholam, cui Samuel præeſſe nõ recuſarit. Et Heliam, deinde Heliſæum, ad Hierichuntem ſuos quoq; habuiſſe conuentus, cœtusq́; auditorum: reliquosq́; poſtea hoc exemplo prophetas certum diſcipulorũ gregem, quem familiariter erudirent, collegiſſe. Quid de Nazaræorum, qui ueluti iuniores erant clerici, florè dicam? quem concidiſſe, non immeritò deflet Ieremias, excidium Hieroſolymi-

roſolymitanū deplorans. Ut uetera illa nō repetamus: cum etiā Iudæi poſtremis temporibus ſuas paſsim haberent Synagogas, in quibus libri Moſaici narrabantur: & ſimul ſuum Hieroſolymis ueluti ſummum & publicū Gymnaſium, ad cuius auditorium Iudaica iuuentus undiq; confluebat: an Chriſtiani in hoc ſe genere uinci paterētur? an id pateretur Conſtantinus? Nam & audiebat ipſos quoq; Ethnicos, ſuorum ſacrorum cauſa, certas ſcholas inſtituiſſe, ualdeq́; etiam coluiſſe. Audiebat, quales in ſua Britannia atq; Gallia olim fuiſſent Druidum, in Perſide Magorum, Sacerdotum in Aegypto, præſertim Heliopoli. Cumq́; aliarum liberalium artium, ciuiliumq́; literarum publica ſtudia tam diligenter etiam tueretur (quod libro ſequenti oſtendam) an Eccleſiaſtica, quibus illa ſubſeruire, & ad quæ referri debent, negligeret? Certè ne pueriles quidem catecheſes ſua cura indignas eſſe putauit. Hieronymus

In epiſt. cō tra errores Ioannis Hieroſol.

nymus narrat, hanc adhuc ſuo tempore fuiſſe Eccleſiæ conſuetudinem, ut ijs qui baptiſandi eßent, publicè traderentur, quæ de Trinitate credere deberent. Non dubiũ eſt, ea ipſa fuiſſe, quæ Symbolo, quod Conſtantinus in Nicena Synodo explicari curauerat, continebantur. Sed & qui pueri adhuc & infantes baptiſmo initiati erant, grandiores paulo facti, uocabantur ad cate chiſmum: eiusq; ueluti formulam tandiu addiſcebant, donec rogati (ut interrogari publicè ſolebant) reſpondere recte poßent de præcipuis religionis Chriſtianæ capitibus. Hunc quoq; morem diligenter conſeruaße Conſtantinum, dubitat opinor nemo.

Cum uerò Eccleſiam totam recte doceri, eiusq; doctrinam ex fontibus ſacrarum literarum repeti, atq; etiam ex ijs ueluti ta bulis dijudicari religionis controuerſias uel let: in primis etiam operam dedit, ne ſacro ſancti illi libri Eccleſiis deeſſent. Videbat Romæ bibliothecas, iußu & cura prophanorum

norum etiam principum, templis adiunctas eſſe: quòd religionē ſine libris diu conſeruari non poſſe, illi quoq; intelligerent: nullamq́; eſſe, nec eſſe poſſe, nec debere arctiorem coniunctionem, quàm religionis atque eruditionis. Habebat Roma in ſuo Capitolio bibliothecā Maiorum: ſic enim appellabatur. Auguſtus propè templū Apollinis extruxit bibliothecam Græcā & Latinam. Templum quoq; Traiani ſuam habebat Vlpiam, optimis libris refertam. Et Domitianum ipſum, cum templum Capitolini Iouis inſtauraſſet, bibliothecas incendio abſumptas impenſiſſimè reparaſſe, exemplaribus undique conquiſitis, miſſisq́; Alexandriam librarijs qui deſcriberent, atq; emendarent, Tranquillus autor eſt. Omitto, quod Strabo ſcribit, Smyrnen- Strab.li. 14 *ſes quoq;, ſui Homeri templo adiunxiſſe bibliothecam. Dicerem his quoq; exemplis permotum fuiſſe Conſtantinum. Sed dicam potius, in primis excitatum eſſe di-*

uino

uino illo oraculo, quo Deus præcepit, ut ſtatim atque Rex inunctus fuerit, ſeduló curet, legis uolumen religioſè deſcribi, cuius & aſſertor & cuſtos ſit, ut eſſe debet. Id aliquot reges Iudaici, ut erant uel impij uel profani, contempſere: eòrumq; culpa, res aliquando eò recidit, ut interciderit liber diuinæ legis: totaq; adeò eius memoria propè perierit. Sed pereunti tandem religioni ſuccurrit excitatus à Domino rex religioſus Ioſias: qui libros illos ſacroſanctos, ſitu & puluere obſitos, in lucem reuocauit. Placuit hoc exemplum Conſtantino: & ne rurſus aliquando ij interciderent, operam dedit. Nam & periculum alioqui magnum eſſe, multa eum monebant.

Chryſoſt. in 2. cap. Matth. *Accuſat quodam loco Chryſoſtomus Iudæos, quòd multos Propheticos libros perire paſſi ſint: quoſdam etiam deleuerint.* Athan. in Synopſi ad fin. *Athanaſius eandem cladem deplorat, & ex tribus pſalmorum milibus tam paucos ſupereſſe conqueritur. Sed has tamen*

ipſas

ipſas reliquias, quoties abolere impij homines conati ſunt? Quo magis laudãdus Conſtantinus eſt, qui in ijs & colligẽdis & conſeruandis tantum poſuit & operæ, & impenſæ, & laboris? Audiebat laudari Alexandrũ epiſcopum Hieroſolymitanum, quod ſuæ Eccleſiæ nobilem bibliothecã (cuius & Euſebius meminit) adiunxiſſet. Cæſarienſem quoque bibliothecã cura & ſtudio Pamphili martyris collectam, ualde à ſuo Euſebio commẽdari audiebat. Quid pium principem & facere & præſtare, cum hæc priuatorum hominum exempla uideret, opportebat? Fecit itaq; quod eo dignum erat: & alijs deinde etiam exemplo fuit, ut id imitarentur. Certè Hieronymus ad Pammachium ſcribens, non obſcurè ſignificat, hoc ſubſidio Eccleſias poſt Conſtantinum multis annis deſtitutas non fuiſſe. Cum enim Pammachium illum ſuũ hortatur ad ſtudia ſacrarum literarum: Eccleſiarum (inquit) bibliothecis fruere. Ut

uerò

uerò Eccleſiæ publicas haberent bibliothecas, ut'que ijs frui poſſent, qui ſeſe ſacris ſtudijs darent, non ne Conſtãtini primùm beneficio factum eſt? Bene autem accidit, Euſebiũ non minorem ſuo Pamphilo bibliothecarium, præſto fuiſſe principi hoc agenti. Amauit Auguſtus C. Meliſſum, quòd bibliothecæ eleganter ordinandæ in Octauiæ porticu, maximam curam ſuſcepiſſet. Iulius Cæſar Marcum Varronem coluit eandem ob cauſam. An Euſebium non amaret Conſtantinus? Sed huius ad illum epiſtolam, de libris ſacris exſcribendis, quæ ſacroſanctæ nobis legis loco eſſe debet, repetat nunc lector ab ipſis hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ſcriptoribus, qui eam non uno loco habent. & toties ingerunt, ut nobis eam non ſit nunc neceſſe deſcribere: ne cum longior paulo ſit, breues hoſce cõmentarios nõ neceſſaria repetitione producam.

Euſeb. li. 4. de uita Conſtant. Socrat. li. 1. hiſt. Ecc. Theod. li. 1. hiſt. Ecc.

Primùm Diocletiani, tyranni impij & furentis, edictũ fuit, ut nõ modo templa Chri-

Euſeb. hiſtor. Eccl. lib. 8. ca. 3.

Chriſtianorum omnia funditus, ſi quas uſquam tales ædes haberent, euerterentur, ſed & ſcripturæ ſacræ flammis abolerentur. Tam barbarus certè alioqui non erat, quin alijs literis librisq; faueret: ſed religionem Chriſti, eiusq; doctrinam delere, & ueluti in cineres redactam ſepelire cupiebat. & habebat quē ea in re imitaretur, Antiochum Epiphanem. Oportuit itaq; noſtrum ediuerſo Conſtantinum, qui illi ſucceſſit, operam dare, ut non ædes modò ſacræ, in quibus uerbum Dei ſonaret, extruerentur: ſed etiam, ut ſacrarum literarum monumenta & conquirerentur, & colligerentur, & religioſe conſeruarentur: tantoq; id etiam erat neceſſe magis, quòd quidam tūc Epiſcopi, qui cuſtodes eorum atq; defenſores eſſe tamen debuerūt: ſuppliciorum metu dicerentur hoſce ſacroſanctos libros impijs carnificibus cremandos tradidiſſe. Ac ſi poſt tempora Antiochi profanus etiam ille Aegypti rex Ptolemæus

d Phila-

Philadelphus, cum Alexandrinam ſuam bibliothecam adornaret, tam ualdè fuit (ut rectè fuit) de conquirendis ſacris Biblijs, & in linguam quoq; ſuam transferendis ſolicitus: non debuit eſſe Conſtantino, nec eſſe potuit, rei tam neceſſariæ procuratio minus aut curæ, aut cordi. Curare debebant Epiſcopi, ut quiſque priuatim eos libros domi ſuæ haberet, atque etiam ſæpe relegeret. quod etiam Chryſoſtomum curaſſe conſtat. Sed interea principis erat & religioſi & prudentis, præſtare, ut publico ſumptu bona exemplaria deſcriberentur, & publicis bibliothecis adſeruarentur.

Suetonius in Aug. & Dion lib. 54. *Narrũt ueteres, Auguſtum duo quidem millia fatidicorum librorum concremaſſe, quorum aut nulli, aut parum idonei erãt autores: Sibyllinos uerò, delectu habito, condidiſſe duobus forulis auratis, ſub Palatini Apollinis baſi. Sed quia eorum ſcriptura, uetuſtate iam propè euanuerat, iuſsiſſe ut deſcriberentur: ipſorum tamen ſacerdo*

tum

tum manu, & notis, ne quis eos alius legere poſset. At noſter Conſtantinus longè profectò religioſius, Propheticos atq; Apoſtolicos libros (ut maiori etiam religione digni erant) deſcribi eorum manu, qui eorũ doctrinam publicè docebant, curauit: non tamen ut deſcripti aut ſepelirentur, aut laterent: imò uerò ut quàm emendatiſſimi in uulgus darētur, omniáq; tempore omnes pietatis ſtudioſi ijs uterētur. Laudent Romani ſuum Lucullũ, quòd bibliothecã non modò optimis libris repleuerit, ſed publicè etiam (quod certè magis laudandum eſt) patēre uoluerit. Laudent Athenienſes ſuum Piſiſtratum, quòd priuato ſumptu libros liberalium artium omnibus legendos propoſuerit. Quanto Conſtantini, & eorum qui Conſtantinum imitantur, laus & iuſtior & maior eſt? Maxima etiam in eo, quòd hoſce libros non modò ad diuturnum uſum perpolitos, ſed & ita emendatos, ut eorum ſcripturæ certa fides

eſſet, ediderit. Cicero de priuata ſua bibliotheca ſollicitus, nō modò deligere ſe profitetur glutinatores, & membranulam, ex qua indices fiant: ſed etiam monet, rem illam non poſſe confici, niſi per hominem & peritum & diligentem. conqueriturq́ iam tum libros & mendoſe ſcribi, & uęnire. Quid non faceret Conſtantinus, cùm libros ſacros Eccleſiis publicè proponere, & poſteritati ad ſempiternam memoriam relinquere inſtitueret? Intelligebat enim ſummam & doctrinam, & diligentiam, & religionem, & deniq; fidem iis deſcribendis deberi. Neq; certè ulla magis in re barbara poſtea tēpora nocuerunt, quàm quòd librariis uſa ſint indoctis, plerunq; monachis: ſæpe etiam mulierculis & puellis operas ſuas locantibus rem tantam commiſerunt. Sic enim & adulterina, & mendoſa, & contaminata uolumina longè lateq́; ſparſa ſunt: atq; ex his tanquam ſeminibus ea fabularum atq; errorum deinde

ſeges

ſegeſenata eſt, eaq́ rerum confuſio conſecuta, ut facile intelligi poſsit, non temerè, quod metuebat, metuiſſe Conſtantinum. Nam & audiebat, iam antea multas nænias falſis titulis inſignitas, & ad fallendum pulchrè inſtructas, multos nebulones & Eccleſiæ & populo Chriſtiano obijcere conatos eſſe. Audiebat, quid Marcion tẽ taſſet, & quid aliquot ſimiles hæretici auderent, libris ſacris corrumpendis intenti: ut certè adulterari facile ſcriptura poteſt. Audiebat, non temerè Irenæum, & alios cordatos Eccleſiæ doctores, cum librũ aliquem ederent, per omnia ſacra obteſtari librarios, ut quod in archetypo eſſet exẽplari, bona deſcriberent fide: nihilq́ uel ad derent, uel detraherent, uel immutarent. Magna ergo cautione hic opus eſſe, prudẽter iudicauit Conſtãtinus. Neq́ modò Apoſtolica ſcripta & Prophetica, ſed & alia Eccleſiaſticarum rerum monumenta, & eius generis acta, diligenter eſſe conſeruan-

da, non modò ne perirent, ſed etiam ne cor rumperentur: ne'ue in has publicas tabulas, quibus multi impoſtores inſidiabãtur, falſi aliquid uel irrepere, uel inyci poßet. Cum Romani epiſcopi, in ea, quam aduerſus Africanos agebat, cauſa, Sardicenſes canones pro Nicænis ſupponere auderent, uixdum elapſis poſt Conſtantini mortem annis centum: ecquid futurum erat, niſi ſi in bibliothecis Conſtantinopolitana, Alexandrina, atque Antiochena, inuenti fuißent incorrupti Canonũ Nicænorum Codices & archetypi, & authentici, ex quibus falſum illud & fraus redargui conuinciq́; poſſet? Annis poſt Conſtantinum trecentis, in Synodo Conſtantinopolitana, quæ in Trullo coacta erat, non'ne Monothelitæ maiori etiam impudentia, ut aliquem ſuo errori ſpecioſum titulum obtenderent, acta & canones alterius prioris Synodi Conſtantinopolitanæ, quæ centum, aut nõ multo pluribus antè annis coierat,

adulte-

adulterinis ſuis additionibus corruperant? Deprehenſum quidem eſt hoc etiam ſalſi crimen, beneficio eorum codicum, qui in bibliothecis Conſtantinopolitanis adſeruabantur. Sed quid futurum erat, ſi hoc ſubſidio, & tali ueritatis teſtimonio deſtituta tunc Eccleſia fuiſſet? Neq; uerò dubiũ eſt, qui authentica exemplaria Conſtantinus ab ipſis fontibus repetierit: & Prophetarum monumenta Hebræa, Apoſtolorũ Græca lingua, qua ſcripta primùm fuerũt, deſcribi uoluerit: denique ſecutus ſit, quod ſequendum eſſe, ubi de fide exemplarium quæſtio eſt, ſcripſit poſtea Auguſtinus, in ſua aduerſus Fauſtum Manichæum diſputatione. Poſtremò & apocrypha ſcripta, ab illis (ut appellantur) Canonicis, diſcernere fuit neceſſe. Iam antea Meliton Sardenſis epiſcopus totum Orientem, uix centum poſt Apoſtolorum mortem annis peragrarat: ut in Eccleſiis Apoſtolicis certò intelligeret, qui nam illi eſſent authen-

tici ſacrarũ literarum ſcripturæq; ſanctæ libri. Et omnibus exploratis, retulerat illos ſolos eſſe XXII. quorum nunc noti ſunt & authores, & tituli. Origenes illud ipſum paulo pòſt etiam tradiderat. Neq; alia fuit Conſtantini ætate in Eccleſia ſententia. Sed erat eius & cura & autoritas neceſſaria, ne alij libri adulterini ſupponerentur: ut omnibus temporibus fuerunt talium impoſturarum artifices. Laudat quodam loco Galenus reges Alexandrinos atq; Pergamenos, inter ſeſe contendentes in ueterum librorum theſauris conquirendis, atq; cumulandis: ſed monet etiam, propóſito ſemel præmio eorum inuentoribus, multos multa falſis titulis & confictis inſignita uolumina, nempe pro theſauro carbones atq; ſordes, obtuliſſe: & (quod antea factum non erat) multos deinde ſuppoſititios libros ſparſos eſſe. At principis religioſi & prudentis eſt, delectum adhibere, & iudicium: & in re tam ſacroſancta,

tamq;

tamq́; etiam impoſtorum fraudibus obnoxia, eam cautionem, ut uerum à falſo diſcernatur: illud retineatur, hoc reyciatur.

Quantum Conſtantini ſtudium fuerit in conſeruandis libris ſacris, inde etiam intelligi poteſt, quòd uix ullum in Eccleſia tunc maius crimen habebatur, quàm eos impijs ſiue inquiſitoribus, ſiue quæſtorib. qui bellum & ijs & pietati indixerant, prodidiſſe, tametſi mortis id metu fortaſſe factum eſſet. Cum miles aliquando Romanus librum Moſaicum, in quadam fortè publica Palæſtinæ direptione oblatum, diſcerpſiſſet, concurrerũt Cæſareã ad Romanum præſidem Iudæi: neq; ceſſarũt, donec uiderent ſatellitem illum capite luentem pœnas tantæ audaciæ. An Chriſtiani leue crimen & impunitate dignum exiſtimarent, ſi qui, præſertim Eccleſiæ antiſtites, ſacroſanctas ſuas tabulas hoſtibus traderent flammis abolendas? An eius facti facilè ullam reciperent excuſationem?

Hic ego hiſtoriã huius maximè loci, quæ minimè ab eo prætermitti debet, qui Conſtantini iudicia colligit, lubenter commemorabo. Eſt quidem (quod certè ſæpe mirari cogor) prætermiſſa ab alijs hiſtoriarũ ſcriptoribus, qui tam multa alioqui, eaq́ etiam non ualde magna aut neceſſaria, de Conſtantino dixere. Sed tanto eſt magis à nobis nunc commemoranda: & ex unius ſaltem Auguſtini ſcriptis repeti & colligi poteſt.

August. epiſt. 162. & 166. & li. 3. aduerſus Creſcon.

Donatus à caſis nigris (ſic enim appellabatur) Cæcilianũ Carthaginienſem epiſcopũ accuſans, cùm alia illi crimina, tum hoc in primis obijciebat, ſacras eum literas, Chriſtianæ religionis hoſtibus tradidiſſe cõcremandas. Nam aſtutus hic calũniator, nullo grauiori crimine reum premi poſſe uidebat. Cùm hæc ex Africa ad Conſtantinum, qui uixdum Romano imperio potitus erat, delata cauſa eſſet: is iudicem, qui de illa cognoſceret, poſtulantibus etiam

ijs

ijs qui Donati partes ſequebantur, dat, Miltiadem epiſcopum Romanum: eiq́ col legas quatuor adiungit, Marcum, Reticum, Maternum, & Marinum. Ii cauſa cognita, Cæcilianum innocentem reum abſoluunt: Donatum improbum calumniatorem condemnant. Prouocat Donatus, & Conſtantinum appellat. Non erat dignus, qui audiretur. Sed clementiſſimus Imperator, in cauſis Eccleſiaſticis omnia moderatè, nihil uiolenter aut temerè agere uolebat. Dat igitur alios iterum iudices, Arelatenſem nempe & Syracuſium & alios quoſdam epiſcopos. Neq́ enim dubitauit, eos hac in re ſuprà epiſcopi Romani ſedem ueluti efferre: & huius bona gratia id fieri poſſe intelligebat. Extãt utriuſque iuriſdictionis, uel ſaltem cognitionis mandatæ reſcripta, apud Euſebium lib x. hiſtor. Eccleſ. Ab Arelateſi & eius collegis rurſus damnatus Donatus, nõ ueritus eſt iterũ appellare Conſtãtinũ. Conſtãtinus, etſi non

non ignoraret toties repeti prouocationem iure non poſſe, nihil non tamẽ fecit ſemper, ut iudicio magis quàm impetu, res Eccleſiaſticas tractare intelligeretur. Ergo non recuſat ipſe, de hac cauſa, toties iam alioqui iudicata, cognoſcere. Utramque partem patiènter audit. Tandem pronunciat, innocentem eſſe Cecilianum. Ac Auguſtinus quidem narrat, ſeſe Conſtantini hac de re literas legiſſe: quibus cõmemorabat, ad ſuum iudicium poſt Epiſcopalia iudicia partes perductas eſſe, & ſe inter eas cognouiſſe, & innocentem comperiſſe Cecilianum. Uerba etiam huius ſententiæ Conſtantinianæ ſcribit Auguſtinus hæc fuiſſe:

» *Peruidi Cecilianum, uirum omni inno-*
» *centia præditum, & debita ſuæ religionis*
» *officia ſeruantem, eiq́ ita ut oportuit ſerui*
» *entem.*

Quum hunc ordinem huiuſce iudicij legimus, quum hanc ex Africa cauſam primùm ad Conſtantini cognitionem eſſe dela-

delatam, datumq́ ab eo eſſe iudicem Romanum cum alijs nonnullis epiſcopũ: tum uerò, qui de huius ſententia deinde cognoſcerent, alios rurſus Epiſcopos, poſtremò etiam ipſum Conſtantinum & cognouiſſe & pronunciaſſe audimus: & uerò totum huiuſce iuriſdictionis ordinem à ueteribus etiam Epiſcopis laudari: ſatis intelligimus, quàm fuerit ab illius temporis Eccleſia alienum, quod ambitioſi nunc quidam antiſtites ſibi arrogant.

Sed neque illa, quam dixi, Conſtantini poſtrema ſententia, Donatiani ſycophantæ (ut ad eos reuertar) reprimi potuerũt. Nouas rurſus calumnias, quas confinxerant, ſpargunt: nec tamen Conſtantini toties læſa patientia, fit furor, ac nè ſeueritas quidem paulo moroſior. adeò placidus erat iudex rerum Eccleſiaſticarum. Poſtrema Donati criminatio fuit, Cecilianum à quodam Felice, qui Eccleſiam prodidiſſet, creatum fuiſſe epiſcopum. Epiſcopum itaq́ legi-

legitimũ non eſſe. Mandat hic Conſtantinus Aeliano Africæ procõſuli, ut de cauſa cognoſcat. Is, cùm falſam eſſe criminationem cognouiſſet, ſua ſententia repellit Donatianos. Tandem cum toties uicti atq; repulſi, non quieſcerent, cogitur paulo ſeuerior eſſe Conſtantinus: edidiſſeq; aduerſus eos legem ſeueriſſimam, ait Auguſtinus. Quæ nam eius legis fuerit ſeueritas, certò dicere non poſſum. Sed non niſi ſumma neceſſitate, tanquam ab inuito expreſſam fuiſſe, dubium non eſt. Atq; utinam tam ſeuerus in hoc genere fuiſſet Conſtantinus; ut illam totam Donati factionem, quæ paulo pòſt, neſcio quem Conſtantini ementita fauorẽ, tam triſtes in Eccleſia turbas dedit, ſic extinxiſſet, naſcentemq; repreſſiſſet, ut nunquam deinde aut emergere, aut uires iterũ colligere hæc peſtis potuiſſet. Sed ita eſt profectò, lentus erat Conſtantinus, cum uereretur, ne aut præceps, aut crudelis eſſet. Quàm placide in Arij cauſa ſe geſſe-

geſſerit, mox uiderimus. Sed ut nunc magis uideamus, ecquid ſibi iuris ſumpſerit, eiusq́ exemplo alij etiam ſibi ſumpſerint Christiani Cæſares in cauſis Eccleſiaſticis: cum omnino de religione ipſa quæstio erat, neq́ ſe, neque ciuiles ſuos magiſtratus iudices eſſe uoluerunt, neq́ eſſe debere, ſæpe profeſſi ſunt. Ad Epiſcoporum enim cognitionem potius reijciendam eam eſſe agnoſcebant: neq́ Epiſcopi paſſi fuiſſent, ſubſellijs eam prophanis, & ciuili iuriſdictioni ſummitti. Nota eſt hac de re epiſtola Ambroſii ad Valentinianum. Itaq́ & Gregorius epiſcopus Romanus, ad Mauricium Imperatorē ſcribens: Sereniſſimi (inquit) domini mei animum non ignoro, quòd ſe in cauſis Eccleſiaſticis miſcere non ſoleat. Ambroſ. epiſt. 32. Greg. lib. 3 epiſt. 20.

Sed ubi de religione ipſa doctrinaq́ Eccleſiæ non ageretur, non exiſtimarūt Christiani olim Cæſares cauſas illas, quæ de diſciplina magis quàm de ullo fidei (ut loquimur) articulo eſſe uidebātur, uel à ſua cognitio-

gnitione, uel à ſuorum Magiſtratuum foro alienas eſſe. Eſto paſſi olim ſint Romani ſuos Pontifices ſupra notas Cenſorũ ſeſe efferre, ut ab ijs notari non poſſent: Chriſtiani antiſtites tantum ſibi tribui non poſtularunt. Nota eſt Chryſoſtomi ſententia, locum illum Pauli, quo iubetur om nis anima poteſtatibus, quæ gladium geſtant, ſubiecta eſſe, interpretãtis. Certè non dubitauit Conſtantinus, totam aliquando Tyriam Synodum, quæ Athanaſio iniuriam faceret, acriter increpare: & pro ſuo imperio non modò ad ſe euocare, ſed etiam caſtigare. Et Nicomedienſem clerum alloquens, ſuo quodam iure minatur, ſi quid ille turbet aut miſceat, uindicem ſe fore in eo genere mimimè mollem.

Socrat. lib. 1. hiſt. Eccl. Sozo. li. 1. Theod. li. 1. hiſt. Eccl.

Nam & edita lege Honorius atq; Arcadius Impp. Epiſcopum, qui publicam quietem perturbaret, & Epiſcopi nomine indignum pronunciant, & ea deijciunt ſede, & deniq; exulare iubent. Quid comme-

l. quicũq;. C. de epiſ. & cler.

commemorem Martiani Imp. duas conſtitutiones, ut ſacerdotes & clerici in criminali cauſa coram Præſide uel Præfecto cõueniantur? Certè hos quoque ciuiles magiſtratus fuiſſe ordinarios illorum iudices, nominatim edixerunt alij paulo pòſt Impp. Leo & Anthemius: neq; quiſquam Antiſtitum reclamauit. Nam neq; alij magiſtratus erãt, quàm qui religioni fauerent, & Eccleſiæ. Neque tamen diſſimulo, Conſtantinum ſæpe multa ſiue cõdonaſſe, ſiue diſſimulaſſe: plurimùm etiam ſacerdotibus indulſiſſe, abhorrentem ab eorũ uel criminatione, uel condemnatione, quorum ordinẽ ſacroſanctum aut euileſcere, aut cõtemptui eſſe, aut probro infamiáq; affici nõ poſſe ſine magno malo Eccеſiæ, & grauiſſimo periculo, prudenter uidebat. Conniuere itaque interdum cogebatur. Uidebat in Nicæna Synodo eos ipſos qui aduerſus Arium coruenerant Epiſcopos, relicto aduerſario, mutuis ſeſe uulneribus cõfodere, atq;

l. ſi qui ex conſenſu. C. de Epiſc. aud. l. cum clericis. C. de Epiſc. & cler.

l. omnes. C. de epiſc. & cler.

etiam libellis famoſis diſcerpere. Tam contentioſam, tamq́ cæcam moroſitatem, imminente præſertim Arrio, & ſecurè ſuauiterq́ haſce pugnas ſpectate, magnum aliquod poſſe dare malum intelligebat. Quid faceret? Videt non eſſe tempus talium diſceptationum, præſens etiam periculum uidet. Libellos itaq; illos, plenos hoſtilium criminationum, ad ſe delatos exurit: & ut potius quod inſtabat ageretur, negat eorum ſe iudicem fore. Olim Ariſtides in publico munere datus collega Themiſtocli, homini alioqui non ualde amico: Poſthabeamus, dicebat, priuatas noſtras ſimultates, Reip. defenſioni. Oportebat Epiſcopos eadem ſaltem æquitate & prudentia in illo communi periculo incendij Arriani, eademq́ animi moderatione ad aliquem ueluti ſyncretiſmum reuocari. Cum id illi nō faceret, fecit ſaltem Conſtantinus quod prudentem principē in eo rerū diſcrimine facere oportebat, ut præcideret omnem earum contentio-

tentionum materiam, atq; etiam memoriam: multa diſſimulans, largitus multa, plurima de iure ſuo remittens. Sed quis ferat illos deinde ſiue ſacerdotes, ſiue epiſcopos, ſiue pontifices, qui poſterioribus temporibus, eo exemplo non modo ſcelerum impunitatem captarunt, ſed & ab omni magiſtratuum iuriſdictione & imperio eximere ſe non erubuerunt? Immunitas, quã Eccleſiarum miniſtris ſingulari iure conceſſit Conſtantinus, fuit, ut à perſonalibus (ſic enim uocantur) muneribus liberi eſſent: ne eorum nomine à ſuo miniſterio atque functione uel abducerentur, uel diſtraherentur. Qua etiam ratione uetus Eccleſiæ diſciplina, ne pupillorum quidem tutelam iis mandari patiebatur. Epiſtolam, ſiue legem Conſtantini de illa, quam dixi, impunitate, commemorat Euſebius lib. x.

Sed & immunes eſſe uoluit Conſtantinus ab extraordinariis ſordidisúe exactionibus, aut nouis collationibus: quod & Ho l.1. & 2. C. de epiſc. & cler.

l.placet.C. de ſacroſ. Eccleſ. *norio Arcadioq; Impp. placuit. Verùm ordinaria patrimoniorum munera, remiſſa minimè fuiſſe, dubium non eſt. Atque ut capitationem facile remitti potuiſſe fatear: iugationem tamen (ut appellant) nõ legimus fuiſſe remiſſam. Erant itaque & Eccleſiaſtica prædia ordinarijs tributis ob*
l.3.C.de epiſ. & cler. *noxia: & Conſtãtini filios edixiſſe conſtat, ut clerici prædiorum poſſeſſores ad perſoluenda tributa fiſcalia compellerentur. Neque ueteres Epiſcopi reclamarunt. Ambroſius de Valentiniano ſecundo loquens: Si tributum (inquit) petit, non negamus. Agri Eccleſiæ tributum ſoluunt. Cæterum poſteriorum temporum Antiſtites, ut locupletiores fuerunt, ſic etiam fuere*
Greg.li.7. epiſt.114. *inſolentiores & difficiliores. Certè Gregorius ſcribens ad Theodericum & Theodebertum reges Francorum, barbarè exclamare non dubitat: Audiuimus, quòd*
„ Eccleſiarũ prædia tributa nunc præbeant,
„ & magna ſuper hoc admiratione ſuſpendimur,

dimur, ſi ab ijs illicita querantur accipi, à "
quibus etiam licita relaxentur. "

Scio & Aegyptijs olim ſacerdotibus, & Perſicis, & Athenienſibus, & deniq; etiam Gallorum Druidibus conceſſum fuiſſe, ut à tributis & uectigalibus omnino immunes eſſent. Eiusq; rei teſtem habeo & Moſen, eiq; ſuffragantem Diodorum, & Eſram, & Xenophontem, & Iulium Cæſarem. Sed Conſtantinus noſter prudenter reputans, quid poſtularet illa (ut uocant) peræquandorũ tributorũ, quæ Reipub. neceſſaria ſunt, ratio, modũ aliquem ſeruari in hoc genere uoluit. Non ignorabat, quod Appianus ſcribit, ueteres Romanos multum hac in re ſuis olim ſacerdotibus indulſiſſe. Sed uidebat poſteriores eorum leges, quæ ſapientiores habebantur, non fuiſſe tam profuſas. Nam ne Pontificem quidem excuſari à muneribus patrimoniorum, tradunt: & qua ratione philoſophos immunitatem huius generis auarè

Moſ. Geneſ. 47. Diodorus lib. 2. Eſr. li. 1. ca. 7. Xenop. de uecti gal. Cæſ. lib. 6. de bello Gall.

App. lib. 4.

l. ulti. De mun. & honor.

ambientes repulerunt, ſacrorum quoq; mi niſtros repellere poterant. Hoc exemplum ſi ſecutus Conſtantinus eſt in ſuis clericis, neq; Reipub. nocuit, neq; ullam Eccleſiæ iniuriam fecit. Nam & ſatis ſuperq; aliun de proſpectum erat Eccleſiarũ miniſtris, ne egerent: & quod ad eorum honeſtam quietem pertinere uidebatur, liberaliter conceſſum. Quod quidem cum ex ijs quæ dicta antea ſunt, ſatis intelligi poſſit, non committam, ut uel non neceſſaria repeti-tione, uel longiori hac de re oratione lecto-rem obtundam.

Legem porrò de ferijs & feſto die Do-minico, quam Eccleſiæ ordo poſtulabat, ſed quæ nulla alioqui ſuperſtitione res ciui les offenderet, & prudenter & religioſe à Conſtantino editam, libro ſequẽti, ſuo com modius loco, explicabimus. Illud nunc ſo lũ conſideremus, ſapienter fuiſſe in omnes partes prouiſum, quod Reipub. Chriſtianæ uel decus uel quies deſiderare uidebatur.

Quid

Quid multis? Cum tempora Conſtantini cogitatione perluſtro, illud exclamare cogor: O fortunatam nimium, ſua ſi bona noniſſet, Eccleſiam. Euecta ad ſummũ erat honoris gradum: omni genere felicitatis aucta, omnibus bonis ac propè etiam delicijs cumulata: denique ſic res illi ad uoluntatem omnes fluebant, ut ad eum uideretur euaſiſſe beatum, florentem, ſuauemq́ ſtatum, cuius ſplendorem & gloriam olim deſcripſerant Prophetæ. Sed tam effuſum Dei fauorem, & hanc tantam diuinæ benignitatis undiq; ſeſe proferentis, & tanquam affluentis abundantiam, ingrati homines non modò, ut oportuit, non agnouere, ſed etiam (ut ſolent indulgentia plerunq; reddi deteriores) ultro repulere: quiq́; regnantis Chriſti ſolium altè iam ſublatum in toto terrarum orbe, magis atque magis extollere debuerant, non ſolum perculerunt, ſed propè etiam euerterunt. Certè per Antiſtites pleroſq; non ſtetit, quo

minus peſſumiret: factumq́ eſt eorum culpa, ut qui locus quietis & tranquillitatis pleniſsimus & eſſe debere & fore uidebatur, in eo maximæ & turbulẽtiſsimæ tempeſtates extiterint: & ex quo malorum remedium atque leuatio ſperari potuiſſet, ex eo mala omnia redundarint.

Eccleſiæ Romanæ presbyter Nouatus, & Antiochenæ epiſcopus Paulus Samoſatenus, magnas paulo antè turbas dederant. At ex duabus alijs clariſsimis & uetuſtiſsimis non modò Eccleſijs, ſed multarum etiam Eccleſiarum ueluti metropolibus, uidit Conſtantinus prodeuntes duos multo etiã infeſtiores religionis hoſtes: Arium Alexandrinæ presbyterũ, & Macedonium epiſcopum Conſtantinopolitanæ: quorum alter Chriſtum impetebat, alter Spiritum ſanctum. Quis non toto & corpore & animo cohorreſcat, reputans, tales Gigantes, ſola impietate armatos, ex nobiliſsimarum Eccleſiarum ſinu & gremio,

ad eas

ad eas ipſas peſſundandas, & earũ Deum oppugnandum, proſiluiſſe? Satis ſuperq́ malorum erat, etiam ſi hæ uiperæ non acceſſiſſent. Longè lateq́ uagabatur factio Nouatiana. Multæ erant reliquiæ ueterum hæreſeon: neq́ ceſſabat Donati factio: & inter ipſos Epiſcopos priuatæ ſimultates atq́ diſsidia exarſerant. Quid reliqua mala commemorem? Sed ſummum malum fuit Arius: cuius etiam factio inter omnes hæreſes maximè caput extulit, diutiſsimeq́ debacchata eſt. Nam & trecentis iam annis omnia miſcuerat, cum Mahometicus furor ſucceſsit, cui quãdam illa ueluti uiam ſtrauit: & in quem ſic deſijt, ut hunc, quem peperit, longè deterrimum atq́ peſtilentiſsimum fœtum ſibi ſubſtituerit: quo magis facem fuiſſe agnoſcamus, cuius incẽdio & uniuerſus terrarum orbis, compluribus ſeculis conflagrauit, & tota propè Eccleſia abſumpta extinctaq́ eſt. Auctor fuit huius tanti mali Arius

 quidam,

quidam, ut dixi, Alexādrinus presbyter: qui ambitione ardens, & neſcio cuius repulſæ indignatione iritatus, & uerò inuidiæ quodam ueluti œſtro percitus, ſic commoto ingenio, & inſaniæ ſuæ indulſit, ut tanquam cornibus incurrerit in CHRISTVM *ipſum: & Gigantæo quodam furore auſus ſit, æterno Dei filio bellum indicere. Et uerò ijs artibus pollebat ingenioſus hic nebulo, & ad oſtentationem compoſitus artifex, ut multorum leues animos, & longioris opinor iam quietis impatientes, nouarumq́ rerum cupidos, in ſocietatem nefarij ſui dogmatis pellexerit, ſuisq́ caſtris adiunxerit. Non multis antè annis hanc telam orſus fuerat Antiochiæ Paulus Samoſatenus. Et in Africa Sabellius non diſsimilem inchoarat. Sed neuter ſuam pertexere potuit. Nunc uerò Alexandriæ medius ueluti exurgit Arius, utroq́ illo aſtutior, & ipſo etiam Baſilide Alexandrino hæreſiarcha deterior: quodq́*

alij

alij fruſtra attentarant, conficere ſe alia ratione putat poſſe, ſi quod una nõ ſucceſſit, alia aggrediatur uia. Nam etſi Epiſcopi omnes, Eccleſiarumq́ doctores, qui eum ſtatim refellere & poterant & debebant, alijs turbis nõ diſtraherentur, ſed alta quadam pace ſummoq́ ocio ſecurè perfruerentur: tamen ex eo ſuaui ſtatu, tanquam ex loco lubrico, facile hominum ingenia impelli poſſe ad moliendas res nouas, ad ambitioſam oſtentationem atq; inſolentiam, ad inanes deniq; & odioſas contentiones, intelligebat. Et quanquam domi acerrimos habere ſe ſentiret aduerſarios duos, Alexandrum epiſcopum & Athanaſium: tamen ſi erumperet, magna ſibi ſubſidia non defutura exiſtimauit. Saltem ſe quodam ueluti pomo ἔριδος in Eccleſiam iniecto, magnas turbas, in quibus regnaret, excitaturum exiſtimauit: & uerò immiſſa in eam flamma diſſenſionum, ut ille olim incenſo Dianæ templo, magnum aliquod & me-

morabile nomẽ relaturum. Neq; uerò diſſimulo, multos Epiſcopos, qui ſe illi adiunxerunt, ſuo etiam hoc duce fuiſſe deteriores, magiſq; præfractos: & incaleſcente, ut fit, contentione longius progreſſos, eò rem perduxiſſe, ut ipſius etiam Arij ſpem atq; expectationem ſuperarint. Sed magnam tamen initio fuiſſe Arij uerſutiam, ut erat etiam aſtuti hominis uafra tectaq; tergiuerſatio, agnoſco. Non modò in lucem reuocare, ſed etiam in Eccleſiam inuehere uolebat, exploſam Pauli Samoſateni fabulam. Si apertè, ut ille egerat, hanc tragœdiam ageret, nihil eſſe ſpei uidit. Sabellij uerò actionem, quæ ad fallendum magis compoſita erat, eadem ſe fraude imitari debere iudicauit: Primùm itaq; confeſſus eſt, Chriſtum eſſe Deum, filiumq; Dei. Sed quod uerbo confitebatur, re ipſa negabat. Nam eum non eſſe Deum æternũ, clam muſsitabat. Unum cum Patre eſſe fatebatur: ſed unitum eſſe fingebat: tãdem etiam

cum

cum urgeretur, ὁμοούσιον eſſe negabat. Quid multis? Cui diuinitatem concedebat, diuinitatis ſubſtantiam detrahebat. Deniq; ſic ſua dogmata tegebat, miſcebat, atq; inuoluebat, ut non cuiuſuis eſſet eorũ impietatem deprehendere: multo uerò minus refellere. Sic enim ea diluebat, atq; etiã depingebat, ut facilè falleret, inſidijs, non aperto marte, rem ſuam agẽs: ut hanc hæreſin, temporibus deinde adiutam, & multorum ſiue improborum ſiue imperitorum inſano fauore exceptam, atque etiam promotam, tantos feciſſe progreſſus, nõ ualde mirari debeamus. Longa eſt hiſtoria, longæ ambages. Sed tota hæc tragœdia tam eſt olim à multis, tamq; diligenter atq; etiam copioſe deſcripta, ut multas eius partes non inuitus nunc prætermittam. Quanquam ueteres horum temporum hiſtoriæ tam ſint confuſæ & redundantes, ut & rerum ordinem perturbent, & propè obruant lectorem.

Cum

Cum audiſſet Conſtantinus motã Alexandriæ eſſe hanc controuerſiam, ſtatim ut huius diſſidij flammam ſurgentem, & non niſi adhuc fumantem extingueret, legatum, & ueluti pacificatorem, miſit, Oſium Cordubenſem epiſcopum, hominem ſingulari prudentia: miſitq; cum literis ſapientiſſimè ſcriptis ad concordiam ſarciendam. Ubi ſuas etiam preces cõtemni, ſuiq; legati monita repudiari intelligit, neq; modò ſe uel monendo uel hortando nihil proficere, ſed etiam peſtem illam Arianã magis atq; magis inualeſcere, & longè lateq; graſſari, ſimulq; acerrimas exardeſcere contẽtiones, quæ niſi tempeſtiuè cõponerentur, Eccleſiam peſſundarẽt: neq; animum abiecit, neq; tædio aut deſperatione (quod multi facerent, tam & ingratos eſſe homines, & inutiles ſuos labores, experti) opus, quod ſuſceperat, abiecit: ſed magno animo quem nulla frangeret offenſio, diſpicere cœpit, qua potiſſimum ratione nouum hunc

Eccleſiæ morbū ſanaret. Et quidē ſapientiſſimè iudicauit, nihil ſatius eſſe, quàm Synodum cogere, in qua tanquā in ſacroſancto Senatu, cauſa cognita, collatisq́ ſententijs, controuerſiæ religionis dirimerentur. Nam & alia multa erant, quæ hunc conuentum expoſcere uidebantur: neq; aliter, quod ex re omnium Eccleſiarū eſſet, conſtitui poſſe. Ergo animum induxit ſuum, ut hoc cōcilium indiceret: neq; quicquam, quod ad id cogendū pertinere uideretur, prætermitteret. Habuit aliquando impium collegam Licinium, qui, quantum poterat, piorum Epiſcoporum conuētus diſſipabat. Sed tanto laudandus Conſtantinus magis eſt, qui nihil habuit antiquius, quàm ut ij, cum opus eſſet, coirent. Talibus enim comitijs Eccleſiam ueluti communiri ſentiebat. Dixit olim Cornelius Tacitus, facile uinci Britannos, quòd in commune non conſulant: nihilq́; eorum hoſtibus eſſe utilius. Potuit hoc etiā in ſua Britannia

tannia audire Conſtantinus. Sed ueteris Eccleſiæ exempla multa erant, quæ uſum Synodorum ſatis commendarent. Ut uerò una aliqua Synodus coiret, quæ eſſet non ſolum Chriſtiana, ſed etiam (ut loquimur) œcumenica, & in quam omnes undiq; ex omnibus prouincijs concurrerent: ſuo imperio opus eſſe, ſuaq; cura intellexit Conſtantinus. Nam neque alius quiſquam tantum poteſtatis habebat, ut omnium nationum epiſcopos cogere poſſet, atq; etiam inuitos compellere, ut in unum aliquem conuenirent locum. Itaq; & alij deinde Chriſtiani Cæſares exemplo Conſtãtini, ius hoc & indicendorum, & conuocandorum generalium (ut appellantur) conciliorum habuere. Sic Theodoſius Conſtantinopolitanum, & Theodoſius alter Epheſinum, & Martianus Chalcedonenſe coegit: ut poſteriores non commemorem. Ac ipſe quidem etiam Hieronymus non modò ſignificat, id ſuis quoq; temporibus factum eſſe,

Ius indicendi generalis concilij sine ulla dubitatione ad pontificem pertinet: sed tum opus erat auctoritate imperatoria, ut tuto conveniretur, et libere sententiam dicerent, qui convocabantur: Sed Balduinus pontificiae auctoritati iniquior est, eique libenter detrahit.

ſed etiã ita fieri debuiſſe. Cùm enim quandam Synodum, quam obijciebat Rufinus, confictam eſſe contenderet: Doce (inquit) quis Imperator eam iuſſerit cõgregari. & alio loco meminit Imperialium literarum, quæ Orientis atque Occidentis Epiſcopos propter quaſdam Eccleſiarum diſſenſiones Romam pertraxiſſent. Hieron.in apolog. cõt. Rufin. Hiero.in epitaph.Paulæ.

Ergo Conſtantinus Nicæã, quæ Bithyniæ clariſſima ciuitas erat, omnes undique Eccleſiarum miniſtros conuenire iubet: publicisq; etiã ſumptibus uehicula, & de ſuo fiſco quod ad ſingulorum uiatica eſſet neceſſe, dari uoluit. Conuenerunt pluſquam trecenti Epiſcopi: quorum bona magnaq; pars; ſuæ & pietatis & uirtutis inſignia ueluti inuſta, uulnera dico, quæ ſub tyrannis antea pro Chriſto pertulerant, circunferebat. Duo abſuerunt magni nominis Antiſtites, Romanus, & Conſtantinopolitanus: legatos tamen ſuos miſerunt. In primis autem in hoc ſenatu & ſanctiſſimo conſeſſu

 audiebatur

audiebatur Alexander epiſcopus Alexandrinus, cum ſuo Athanaſio. Eccleſia enim ipſa, ex qua Arius prodierat, ad eum reuincendum, hæc duo ueluti fulmina belli ſanctiſsimi, emiſit. Proximus aſsidebat Euſtathius epiſcopus Antiochenus: nam & hic meminiſſe poterat, quibus paulo antè armis uictus Antiochiæ fuerat Paulus Samoſatenus, iiſdem Arium eſſe conficiendum. Arius ipſe accerſitus etiam eſt, ut ſe ſiſteret. Sed impij homines piorum conuentum non ſecus fugiunt, atque latrones crucem. Non eſt quod hoc loco pluribus uerbis deſcribam totam eius tergiuerſationem: illud tantum dico, non niſi mala conſcientia deterritum, quo minus ueniret, fuiſſe.

Conſtantinus nobiliſsimum hunc Nicænorum Patrum conſeſſum, quo nihil deinde unquam illuſtrius habuit Eccleſia, ea eſt reuerentia proſecutus, ut honoris eum cauſa primùm ſalutans, ſuæ obſeruantiæ ſum-

mam

mam ediderit ſignificationem: nihilq́ præ-termiſerit, quod ad eum ornandum perti-nere putaret. Neq; uerò intererat, tanquã in ſcena κωφὸν πρόσωπον: ſed ſuas ita partes egit & monendo & hortando & conſulendo, ut tanquam choragus actione etiam ſua totam illam nobiliſſimam coitio nem ualde confirmarit. Et uerò cum uide ret, non ſatis alioqui inter eos qui conuene-rant, bene conuenire: nihil non fecit, modò hunc, modò illum prehenſans, ut depoſitis priuatis ſimultatibus reuocarentur ad e-um, quem commune periculum expoſce-bat, ſyncretiſmum.

Illud uerò memoria in primis dignum eſt, quod ſententiam dicturis iudicibus legẽ ſanctiſſimam præſcripſerit, breuem illam quidem, ſed qua iudicio Eccleſiaſtico nul-la uel melior uel religioſior, aut dicta un-quam lex fuit, aut dici profecto poſſet. Eius uerba fuere:

Εὐαγγελικαὶ βίβλοι καὶ ἀποστολι

καὶ, καὶ τῶν παλαιῶν προφητῶν τὰ θεσπίσματα, σαφῶς ἡμᾶς ἃ χρὴ περὶ τοῦ θείου φρονεῖν ἐκπαιδεύουσι. τὴν πολεμικὴν οὖν ἀπελάσαντες ἔριν, ἐκ τῶν θεοπνεύστων λόγων λάβωμεν τῶν ζητουμένων τὴν λύσιν.

Si qua fuit unquã & pij & prudentis principis conſtitutio in Eccleſia ualde neceſſaria: hanc certè unam in primis tunc fuiſſe, & nunc eſſe maximè, facile omnes qui ſano iudicio ſunt, uel me tacente, agnoſcunt: ut quod Conſtantinus ſenſit, omnes ſentiant, ſacras literas eſſe ueluti tabulas à Deo conſignatas, quarum oraculis controuerſiæ religionis definiantur: quarum iudicio uerum à falſo diſcernatur: & ad quam deniq; ueluti regulam, tota Eccleſiæ doctrina exploretur: neq; fas eſſe, ut Antiſtites aliam uel comminiſcantur uel excudant, ſed neq; ab hac uel latum unguem diſcedere debere. Si ciuilis iuriſdictio ſcriptis legib. magis regitur, quàm arbitrio Magiſtratuum:

tuum: ſi à Prætoris formula olim iudex datus recedere non potuit in iudicando: quid nos facere par eſt, cùm de rebus diuinis quæſtio eſt? Placuit itaque lex hæc Nicænis patribus: quã cum ſibi præſcribi non recuſarunt, quantum Synodis tribuerent poteſtatis, quantumq; earum decretis tribuẽdum eſſe iudicarent, non obſcurè ſignificarunt. Neq; uerò id ijs tantum placuit, ſed multis etiam alijs deinde ſanctiſſimis & Epiſcopis & Principibus.

Ambroſius ad Gratianum Imp. ſcribens: Scripturæ (inquit) interrogetur, interrogentur Apoſtoli, interrogentur Prophetæ, interrogetur Chriſtus. Sed & Auguſtinus cum Petiliano Donatiano cõgreſſurus, inprimis poſtulat hos arbitros: Non audiemus (inquit) hæc dico, hæc dicis: ſed audiæmus, hæc dicit Dominus. Sũt certè libri Dominici, quorum authoritati utriq; conſentimus, utriq; credimus, utriq; ſeruimus. Ibi quæramus Eccleſiam, ibi di-

 ſcu-

ſcutiamus cauſam noſtrã. Sed & cùm illi res eſſet cum Maximino Ariano, illud ipſum urget, in eo inſiſtit. Sed neq; ullis concilijs tantum tribui patitur, ut eorũ potius quàm ſacrarum literarũ decretis negocium transfigatur. Idem etiã narrat, Theodoſium, cùm iuſsiſſet conuenire Synodum Carthaginienſem, in qua Donatiani epiſcopi cum Chriſtianis committerentur, huic collationi (ut appellabatur) hanc legem præſcripſiſſe, ut ſuperſtitionem manifeſta ratio refutaret. Chriſtianos autem in primis proteſtatos eſſe, in ea quæ tum agitabatur quæſtione, non niſi diuinarum ſcripturarum teſtimonijs uti ſeſe uelle. Si poſteriorum etiam temporum exemplum aliquod requirimus, annis poſt noſtrum Conſtantinum pluſquam trecentis, alius Conſtãtinus IIII Pogonatus, cùm propter Monothelitas Synodum Conſtãtinopolitanam coegiſſet, Epiſcopos qui conueneràt in primis monuiſſe dicitur, ut poſita contentione,

ne, uerum religioſe inquireret: ex ipſaq; etiam bibliotheca Conſtantinopolitana deprompios ſacrarũ literarum libros ijs propoſuiſſe.

His igitur armis inſtructi Niceni Patres, poſt religioſam maturamq; deliberationem Arianum dogma iugulant, eiq; anathema denunciant: & Chriſtianã atq; Apoſtolicam de æterna Chriſti diuinitate doctrinam non modo fortiter conſtanterq; aſſerunt, ſed & explicatam certa quadam formula concludunt.

Aderant multi ſenes, qui cõcilio Antiocheno, quod annis antè quinquaginta coierat, aduerſus Samoſatenum, adoleſcentes interfuerant: & meminerãt, quid iam tum illi qui Apoſtolorum diſcipulis ſucceſſerant, magno conſenſu hac de re pronũciarant. Tali tantoq; præiudicio ualde confirmatum Nicenum decretum fuiſſe dubium non eſt: quanquam ſatis huic alioqui in oraculis ſacrarum literarum eſſet & fir

 mamen-

mamenti, & teſtimonij, & probationis. Neq; uerò diſsimulo, non ita potuiſſe rem componi, quin aliquid deinde turbarũ etiam fuerit inter eos ipſos qui orthodoxi alioqui erant, & ab Ario auerſi: qualis illa cõtẽtio fuit, quæ propter uocem ὁμοουσίας inter Euſtathiũ epiſcopũ Antiochenũ & Euſebiũ Cæſariẽſem exarſit. Sed de uerbo magis quàm de re quæſtio inter eos erat.

Audiuit ſanctiſsimam de Chriſto ſententiam Nicænam Conſtantinus. Sed neq; propterea fractam Arianorũ audaciam, neq; inſolentiam compreſſam uidit. Quid faceret? Vult Paulus, ut hæreticum hominem poſt unam uel alteram admonitionẽ Epiſcopus fugiat, miſsumq; faciat tãquam hominem deploratum. Sed principem uel magiſtratum etiam hic ceſſare non iubet. Eſt quidẽ Eccleſiæ prima in hoc genere ſiue cognitio, ſiue iuriſdictio. Sed ubi & eius contemnitur iudicium, & diſciplina: Magiſtratum officium ſuum facere neceſſe eſt.

Quid

Quid igitur fecit Conſtãtinus? Natura mollis erat, & lenis. Videbat infelices Eccleſias diſsidijs conturbatas atq; diſſectas. Vt coaleſcere poſſent, nihil non faciebat: multa largiebatur, ſæpe etiam plus quàm oporteret. Ne malũ augeret, ſi ageret aſperius, metuebat. Arium ipſe conuenit. Hic conuentus, negauit in ea ſe eſſe hæreſi, in qua eſſe dicebatur: neq; modo addidit mendacia culpæ, ſed & periuriũ. Tum uerò Conſtantinus non potuit attonitus aliud reſpondere, quàm quòd eum reſpondiſſe narrat Epiphanius: Si ita eſſet, & uerè iuraret, & ex animo loqueretur Arius, inſontem eſſe poſſe: ſin minus, Deum periurij etiam ultorem fore. Facilis, & fortaſſe etiam paulò indulgentior erat Conſtantinus, cum durius nihil temerè decernere auderet. Eius uerò bonitate facilè abutebantur aſtuti hypocritæ: ut erant ad fallendum ingenioſi. Idq; intelligi etiam facilè poteſt, cũ ex Conſtantini ſententia legimus, & ab exilio ſe-

melreuòcatum fuiſſe Arium, eiuſq; patronum Euſebium Nicomedienſem epiſcopum: & relegatum aliquando ipſum Athanaſium. Sed ne boni principis patientia & facultate diutius abuterentur homines impij, huius tandem manũ, quæ contumaciam intolerabilem comprimeret, armauit Deus. Monendo, atq; etiam deprecando cum nihil ſe proficere uidit Conſtantinus, ad minas & iuſtam ſeueritatem aliquam ſeſe conuertit. Arianos præfractos perpetuo exilio & infamia multari, eorumq; libros concremari, & poſſeſſores, qui eos celauerint, etiam ſupplicio affici debere edixit. Extatq; hoc adhuc eius edictum. Vltrà progredi auſus non eſt. Sed Deus ipſe uiuo & uidente Conſtantino Arium, principem & autorem illius deploratæ factionis, nouo quodam & prodigioſo mortis genere confecit, ingreſſum iam Conſtantinopolim, & Alexandro epiſcopo Conſtantinopolitano, ſi congrederetur, dira minantem.

Socr. lib. 1. hiſto. Eccl.

tem. Nam cum eius fœtorem ne ipſæ quidem cloacæ ferrent, diſruptis effuſisq́ inteſtinis, fœtidam animam eructando exhalauit. De hoc tragico nō hominis, ſed portenti exitu, qui multa profectò nos monet, etſi plurima utiliter dici poſſent, plura nunc non dicam: priuatis uerò pij lectoris cogitationibus ea relinquam. Cum prodigioſum interitū uel Herodis uel Iuliani legimus, apertè agnoſcimus Domini iudiciū, non ſolum ferientis, ſed armata etiam manu inſectantis ipſos tyrannos, deq́ ijs palàm triumphantis, & quædam in ſua Eccleſia ueluti trophæa erigentis. Cum audimus Olympium quēdam impium Carthaginenſem antiſtitē, quo tempore aduerſus ſacroſanctam Trinitatem publicè ſuas blaſphemias euomeret, igneis de cœlo iaculis confoſſum eſſe: & eadem ætate in Oriēte Anaſtaſium Imp. cùm ſuam neſcio quam Quaternitatem adorari præciperet, fulmine ictum repentè concidiſſe: laudamus uin

dicem

dicem Dei dexteram, qui ſingulari aliquo exemplo palàm aliquando teſtatur, quod iudicium maneat impios homines, qui uel Eccleſiæ inſultare impunè ſe ſemper poſſe putant, uel ipſi etiam Deo Gigantæa quadam audacia bellum indicere. Sed in Ario impiæ huius conſpirationis principe in primis oportuit tale aliquod edi exēplum cœleſtis uindictæ, cuius recordatio & afflictam Eccleſiam conſolaretur, & eius hoſtes terreret, & poſteritatem ut ſibi caueret, moneret.

Ut ad Synodum Nicænam reuertar: Epiphanius eius acta, piaq́ decreta Conſtā tino accepta ferens, ait, duo maxima per hunc beneficia Eccleſiæ ſuæ Deum contuliſſe: certum nempe fidei ſymbolum, & certam atq; conſtitutam celebrandi Paſchatis ſiue rationem, ſiue diem. Symbolo illo tota ſacrarum literarum ſententia de Trinitate explicata, ſimulq́ in eam formulam quæ deprauari facile non poſſet, redacta eſt.

ƈa eſt. Quo nihil uel maius, uel neceſſariũ magis, Eccleſiæ relinqui potuit. Nam etſi de eo ipſo multæ deinde rixæ, & certamina conſecuta ſunt: conuelli tamen non potuit, aut adulterari, aut Eccleſiæ extorqueri. De die Paſchæ quæſtio, res leuior uideri poterat: ſed multis iam tamen annis magnas & graues dederat turbas, & Eccleſias diſtraxerat, atq; adeò Orientẽ & Occidentem hoſtiliter commiſerat. Qui eam itaq; controuerſiam ſuſtulit atque compoſuit, (ut in Nicæna ſynodo componi curauit Conſtantinus) & pernicioſum ſchiſma ſuſtulit, & publicæ tranquillitati Eccleſiarum prudenter conſuluit. Diſceſſum autem eſt magis in eam ſententiam, ut Paſchæ dies ſolennis eſſet Dominicus ille, qui proximus eſſet poſt pleniluniũ, & proximè ſequeretur ſolis & lunæ obiectum primùm poſt hybernum ſiue uernum Aequinoctium. Nam ipſo die plenilunij Paſcha celebrare noſtri noluerunt, ne quid

cum

cum Iudæis habere commune uiderentur. Superſtitioſior fortaſsis fuit poſteritas in hoc genere, quàm opus erat: atque ut eam puniret Deus, paſsus eſt, ſenſim uitiata anni menſiumq; ſupputandorum uera ratione, & æquinoctiorum diligenti conſideratione neglecta, eò rem recidere, ut integro propè menſe imprudentes plerunq; nunc diſsideamus ab eo, quē Niceni patres præfixerant, die Paſchæ. Olim Romani epiſcopi, ne fallerentur, ſolebant ſingulis annis Alexandrinum epiſcopum conſulere de æquinoctio uerno, proximoq; plenilunio. Nam in Alexādrina ſchola ualde colebatur cognitio cœleſtium motuum atque aſtrorum. illa uerò extincta atque diſsipata, facilè per errorem receſſum eſt à Niceni decreti præſcripto. Sed & iam tempore Niceni conuentus, anni menſiumq; deſcriptio atq; cōſtitutio aliquam poſtulabat correctionem: dignam profectò, de qua Conſtātinus ad hunc ueluti ſuum ſenatum, in quo mul-

multos fuiſſe rerum Aſtrologicarum peritos dubium non eſt, aliquid referret: & in hoc genere ſaltem Iulium Cæſarē non modo imitaretur, ſed etiam ſuperaret: neq; modò quod ab eo bene inchoatum erat abſolueret, ſed & ſi quid eſſet temerè neglectū, quod deinde temporis progreſſu magnos errores peperit, & poſteritati magis atq; magis nocet, ſarciret. Nam & magna plerumq; rerum momenta ſunt in momento temporis non magno.

Porrò Conſtantinus id agens, ut in primis quod ad Eccleſiarum & coniunctionem & tranquillitatem pertinere uidebatur, cōſtituat, nullamq; uel diſſenſionis uel turbarum materiam relinquat, operam etiam dedit, ut Nouatiana ſimul hæreſis, quæ iam annis propè centum, cum nullam ueniæ ſpem ijs qui lapſi erant relinqueret, Eccleſiam concuſſerat, reprimeretur: ſed ita repudiaretur, ut Eccleſiæ tamen diſciplina, & ueteris exomologeſeos ſeueritas

non

non labefactaretur. Intererat Nicæno conuentui Aceſius Nouatianorũ epiſcopus. Hunc Conſtantinus interrogat, ecquid ſibi cum ſua ſecta uelit? Ille ſic placidè reſpondet, ut dogma Nouati mollire uideretur: Non recuſare ſe, quin ad pœnitentiam admittantur lapſi: ſed pœnitentes, ſic arcano Dei iudicio eſſe relinquendos, ut ab Eccleſiæ miniſtro non abſoluantur, ſed ad Dei tribunal incerti ſuſpenſiq́ reijciatur. Tam ambiguum reſponſum Conſtantinus, ut debuit, non ſecus atq; ludibriũ reſpuit. Rem autẽ totã ad Nicænos patres refert. Nam & audiebat in Africa Donatianos eandem propè telam texere, & meminerat hac tota de re inter Aegyptios quoq; epiſcopos paulo antè acerbiſsimam contentionem exarſiſſe, & triſte ſchiſma natum eſſe, alijs Petri Alexandrini epiſcopi humaniorem ſententiam, alijs Meletij ſeueriorem defendentibus. Neq; uerò hic ſe Conſtantinus gerere, ut poſtea ſe geſſit Theo-

doſius

doſius in Synodo Conſtantinopolitana, uoluit: neque profecto debuit. Viderat Theodoſius Conſtantinopoli Siſinium Nouatianorum antiſtitem ſecurum exultare, & luxu diffluentem ſcurriliter etiam illudere ſimplicitati piorum hominum. Viderat in Synodo Conſtantinopolitana, quæ Arianis atque Macedonianis confutandis occupata erat, hæreſim Nouatianam, quia ab utriſq; aliena eſſe uideretur, cum tamen alioqui non minus malum aleret, non attingi: aut certè ſic elabi, ut ſpeciem quandam ſuffragij potius quàm cõdemnationis referre uideretur. Videbat hæc Theodoſius, & conniuebat: tantumq; abeſt ut Nouatianos caſtigaret, ut etiam legem de Apoſtatis tulerit, quæ ab eorum errore non omnino abhorrere uiſa ſit. Prudentior Conſtantinus. Sciebat Nouatũ iampridem condemnatum eſſe in quodam conſeſſu Romano. Audiebat in Gallia Rheticum epiſcopum Heduorum, acerrima di-

ſputatione Nouatianos refutantem. Sed quia eorum multæ ſparſim erãt reliquiæ, recte iudicauit, ualde eſſe neceſſe, ſententiam Nicæni concilij etiam audire: & interea de tota ratione pœnitentiæ, & uſu exomologeſeôs (qui diſciplinæ Eccleſiaſticæ tanquam neruus erat) certa quædã proferri decreta, præſertim cùm multi hac in re etiam antiſtites peccarent, & modò ſeueriores erant atq; duriores, modò indulgentiores. Nicæna ſynodus, ut intra ſuos fines rem totam reuocaret, ſic Nouatianã hæreſim damnauit, ut ſimul Eccleſiæ diſciplinam ſuis legibus communiret. Meminerat, Cyprianum in hac cauſa iuſtum hũc modum ueluti præſcripſiſſe. Hoc itaque exẽplo pronunciat aduerſus Nouatianos, ſiue Catharos, (ſic enim ſe appellare non puduit impuros illos nebulones) non eſſe reijciendos, aut planè ab Eccleſia exterminãdos reos pœnitentes, ne eos quidem qui Nouato nomen dediſſent. Ac cùm his reſipiſcentibus

piſcentib. mitius etiã agit. Solam enim ab iјs exigit ingenuã erroris confeßionẽ, & ueluti teſtatã ſanioris doctrinæ approbationẽ: Erga lapſos durior eſt. Lapſos tunc appellabant, qui ad aliquam idololatriã, eiuſue ſimulationem pertracti fuiſſent. Hoc enim ſummum eſſe nefas exiſtimabant: neque de alio magis ullo peccato caſtigando ſolliciti ueteres fuiſſe uidentur. Nicæni iudices ſpẽ ueniæ reliquam iјs pœnitentibus ea lege faciunt, ut à cœnæ Dominicæ communione arceantur, donec præſcriptis annis in triſti reatu ſordidati, ſuæ pœnitẽtiæ ſolennem dederint ſignificationem. Hacque tota de re certos edunt canones, ſeueros profectò, ſed eorum temporum moribus neceſſarios. Actionem illam publicæ pœnitentiæ, quam Exomologeſim uocabant, in totũ aliquando decennium protenderunt. Sed tunc loquuntur de iјs, qui imperãte Licinio, non tam ullo metu, quàm ſua uoluntate coacti, Chriſti & Euangelij confeßionem de-

generi quadam leuitate abieciſſent. Utut autem poſt impletam exomologeſim, lapſos, quos pœnituerat, recipi, & in Eccleſiã inſeri patiuntur: in clericorum tamen miniſtrorum'ue ordinem cooptari, uel in ullo Eccleſiæ miniſterio uerſari (quod tamen Nouatianis reſipiſcentibus negaſſe non uidentur) poſſe negant. Fuit quidem uetus illa XII tab. lex: Sanatibus idem ius eße, quod fortibus. Sed qui eam ipſam Romæ laudabant, ſuos tamen deteriori iure habebant Deditcios. Cur eodem iure non cenſeret ſuos Sanates Eccleſia, & ut miniſterij dignitatem tueatur fortes præferre?

Eſt & illud ſingulari laude & ſempiterna memoria dignum, quòd Nicæni Patres monuerunt, cum de pœnitentia ageretur, non eße hærẽdum in externa exomologeſi, quæ ſimulata eſſe poteſt: ſed interiorem animum, ex re ipſa æſtimandum eſſe. Nam hypocriſeos magnos eſſe receſſus, & fronti fidem non temerè habendam

eſſe,

eſſe, non ignorabāt: neq; neſciebant, quàm lubenter ſoleant homines in externis ceremonijs hærere, atq; ſubſidere. Erat quidem tam longa tamq; difficilis actio præſcriptæ exomologeſeos, ut ſæpe deſperationem, ſæpe tædium, & ex hoc etiam hypocriſim páreret. Sed ſi indulgentiores fuiſſent, metuebant, ne aut uitijs habenas laxarent, aut Eccleſiæ communionem pollu erent. Quid tamē poſtea acciderit, & quò tandem eorū canones uel detorti ſint, uel reciderint, dicere non eſt huius loci. Illud conſtat, multis etiam poſt Conſtantinū annis retinuiſſe uerum ſuum uſum, ut qui ijs defungeretur, Eccleſiæ diceretur ſatisface re. Sic enim & ipſe Auguſtiuus loquitur. Ac ſi in hoc genere ſeueriores fuiſſe dicantur Nicæni Patres, dico non temerè id feciſſe, ut & diſciplinæ uinculum aſtringerent, & cœnæ Dominicæ ſacroſanctam actionem religioſe colerent, neq; ad eā quenquam niſi bene & diu exploratum admitterent.

 Porrò

Porro quod ad ordinem miniſtrorum Eccleſiæ attinet, Nicænis patribus placuit, eos gradus conſeruandos eſſe, qui iam tacito quodam hominum conſenſu, ex diſciplinæ Eccleſiaſticæ uſu inſtituti receptiq; fuerant. Recens quidem adhuc erat memoria illius concionis, quam Cyprianus de ſimplicitate clericorum habuerat, ut oſtenderet omnium paſtorũ Eccleſiæ unum & ſimilem eſſe (ut loquitur) Epiſcopatum ſub Chriſto, communi tanquam capite & principe. ſed ut nihilominus ad diſciplinam magis continendam, unus collegio presbyterorũ præfectus Epiſcopus fuerat: ſic inter ſingularum ciuitatum Epiſcopos, ordo quidam & gradus neceſſarius eſſe uiſus eſt. Ac illud quidem naturaliter euenerat, ut Eccleſias tanquam ſuas Metropoles in primis eæ ultro Eccleſiæ colerent ac reuererentur, quæ ex illis ueluti deductæ coloniæ fuerant. Itaque factum etiam iam inde ab initio eſt, ut in ſingulis prouin-

ciis plurimum & honoris & poteſtatis Ecclesiæ illi delatum ſit, ex qua erant aliæ ueluti propagatæ: ut in Palæſtina Hieroſolymitanæ, in Aegypto & Africa Alexandrinæ, in Aſia Antiochenæ, in Italia Romanæ. Et ut in deſcriptione ciuitatum ac prouinciarum, maximæ & nobiliſſimæ urbes quodam iure τῶν μητροπόλεων donabantur, ſic earum plerunq; epiſcopi in ſuo genere maiori aliqua tanquam præfectura & dignitate ornabãtur: & ubi præfecti Prætorio ſuas ſedes habebant, quibus reliqui magiſtratus parebant, ibi etiam epiſcopi hoc exemplo aliis paulo eſſe maiores uidebantur. Deniq; ubi Præſides prouinciarum ſuos cõuentus habebãt, & forum: earum ciuitatum, quæ etiam Metropoles appellabantur, epiſcopi quoq; modo Metropolitæ dicebantur, modo Patriarchæ, modo primates. Primas enim in eo tanquam Senatu ſuæ diœceſeos ii tenebant, quibus uetuſti canones tribuũt (ut horum

uerbis utar) ἐξουσίαν καὶ πρεσβεῖα τῆς τιμῆς. Neq; uerò uel ad faſtum, uel ad tyrannidem, & quoddam tanquam regnum, aut certè oligarchiam quandam, illa (ut ita dicam) prærogatiua pertinebat, non magis certè quàm Conſulis poteſtas in Senatu: ſed ad ordinem Eccleſiæ, quæ iam longè lateq; diffuſa per uniuerſum propè terrarum orbem erat, magis continendum, & diſciplinam aſtringendã: ut in Repub. deſcribuntur Magiſtratuum & gradus, & præfecturæ, & ordines, & territoria, & poteſtates.

Dicere ſolebat Conſtãtinus, Euſebium non unius modò Cæſareæ, ſed totius propè orbis epiſcopatu dignum eſſe. Minimè tamen aut hunc aut alium quenquam huius generis Pontificem ſummũ & Oecumenicum inſtituit: neq; inſtituendum eſſe Nicæni Patres iudicarunt. Sed ius & ordinem & autoritatem eorum epiſcoporum qui Metropoles regebant, conſeruarunt, ut hi

Metro-

Metropolitæ, qui & Archiepiſcopi dicti ſunt, in ſua prouincia, tanquam territorio, & iudicijs Eccleſiaſticis & Synodis & moribus ſingulorum epiſcoporum regendis ueluti præeſſent. Nam & quod iuris habebant epiſcopi in ſuos clericos, hoc in epiſcopos aliquando tributum eſſe Metropolitis uidetur: ſicuti paulo pòſt etiã creati ſupra Metropolitas ſunt quidã maiores Patriarchæ, qui plurium prouinciarum maiores Metropoles, & tanquam capita, ſimili ratione & tanquam ſumma rerum Eccleſiaſticarum adminiſtratione regebant. Ut autem hæc indies ex uſu Eccleſiaſticæ diſciplinæ magis atq; magis conſtituebãtur, ſic etiam quod in hoc genere obſcurius definitum erat in Nicæno cõcilio, planius explicatum eſt non multo pòſt in concilio Antiocheno, & Chalcedonenſi, & Conſtantinopolitano: & diligẽter quæ huc pertinere uiſa ſunt, ſunt conſtituta. Utinam uerò ſic res hæc tota componi potuiſſet,

 tuiſſet,

tuiſſet, ut quæ ad Eccleſiæ ordinem & diſciplinam initiò utilis erat, ſemper etiam deinceps fuiſſet, & ambitioni Antiſtitum uiam præcluſiſſet potius quàm aperuiſſet. Quid enim dicã, hac ambitione planè peſſundatam poſtea fuiſſe Eccleſiam? Si conſideremus, ecquò res tandem reciderit, & qualia multis annis fuerint certamina quorundam Patriarcharum, ſiue Romanum ſiue Conſtantinopolitanum, ſiue Antiochenum ſiue Alexandrinum dicas: profectò agnoſcemus, ut olim Triumuiri Rem pub. Romanam perdiderunt, ſic hos Quatuoruiros, dum de ſuis opibus & dignitate dimicant, Eccleſiam perdidiſſe.

Sed hæc nihil ad Conſtantinum, qui tales aliquando Satrapas futuros, qui Eccleſiarum curatores eſſe debebant, præuidere non potuit: & interea, quantũ potuit, cum Nicænis patribus prudenter, quod ex re Eccleſiaſtica erat, conſtituit. Nam & cum clericos à ſuis Epiſcopis ſeſe ſubducere, & tan-

tanquam fugitiua mancipia ad alterius epiſcopi ſedem, ueluti ad aſylum temerè confugere non paterentur, & aliqua tamen eos iniuria affici nollent: placuit, ut quotannis duæ in ſingulis prouincijs Synodi conuenirent, quæ clericorũ prouocationes audirent, & de ſingulorum moribus & uita, & uerò etiam doctrina, ueluti Cenſores eſſent: & deniq; cauſas aut controuerſias Eccleſiaſticas, priuſquam ad conciliũ maius deferrentur, ſi poſſent, componerent atque definirent. Nam concilio etiam Chalcedonenſi proditum eſt, rem hanc totam hiſce Synodis prouincialibus curæ eſſe debere. Neque ſanè talibus comitijs quicquam utilius fuit, ad continendam Eccleſiarum diſciplinam: nihilq; pijs propterea principibus gratius. Fuit quidem hic mos conueniendi, ſæpe deinde intermiſſus: ut multi malè ſibi conſcij ſemper fugiunt lucem & tribunal. Sed ſæpe etiã repetitus, & in uſum reuocatus eſt, quandiu aliquis ordo fuit

Eccleſiæ. Certè Iuſtinianus Imperator an nis poſt Conſtantinum propè ducentis, hac de re Conſtitutionem edidit, quæ teſtis etiã eorum quæ dico, eſſe poteſt. Narrat, uetus hoc decretum fuiſſe, ut cum ſacerdotibus epiſcopi in ſingulis prouincijs conuenirent bis quotannis: & ſi quid uitij erroris'ue in Eccleſia pullularet, ſupprimerẽt: & quid illud eſſet, diligenter excuterent: atq; ſi opus eſſet præſenti remedio, & id præſtare poſſent, ſanarent. Conqueritur id multis iam antè annis non fuiſſe obſeruatum: propterea'q; multos multis & erroribus & uitijs laborare. Profitetur eſſe neceſſe, morẽ illum & ordinem in uſum reuocari. iubet itaq;, ut id omnino fiat: & ut ipſi etiã prouinciarum præſides urgeant epiſcopos: aut etiam ſi hi moniti ceſſent, Imperatori reſcribant, qui tales ſiue cunctatores ſiue tergiuerſatores caſtiget. Cum Iuſtinianum ita loquentem audio, Conſtantinum ipſum audire mihi uideor: cuius eandẽ fuiſſe & ſenten-

ſententiam, & uoluntatem, dubiũ non eſt.

Porrò de creatione miniſtrorum Eccleſiæ, honeſtiſsimi quoque Canones in Nicæno conuentu compoſiti ſunt, qui & Conſtantino ualde probarentur, & poſteritati, quandiu diſciplinam retinuit ullam, plurimùm placuerunt. Unuſquiſq; Epiſcopus ſuos clericos religioſe examinatos, & publico teſtimonio probatos ordinabat, & certo miniſterio aſcribebat. Cyprianus hanc uocat ordinationem iuſtam & legitimam, quæ totius Eccleſiæ ſuffragio & iudicio fuerit examinata: & ſuo tempore uſitatam fuiſſe oſtendit. Hunc itaq; morem diligenter retinendum eſſe, Nicæni Patres cẽſuerunt: extatq́; eorum lex aduerſus presbyteros, qui ordinati erant ἀνεξετάστως, hoc eſt, ſine examinatione. Porro in epiſcopo quoq; deligendo iam receptus mos erat, ut rogarentur ſuffragia non cleri modò, ſed etiam populi. Hanc uerò tanquam rogationem regebant uicini, qui eo nomine conue- Cyprianus li. 1. epiſt. 4.

niebant epiſcopi: & eius qui deligendus erat, doctrinam atque mores explorabant. Neq́, opinor, adhuc planè exoleuerat mos ille uetus Chriſtianorum, qui illius uiri nomen etiam publicè proſcribebant, ut omnium de eo iudicia ſciſcitaretur. Certè hūc adhuc morem, centum ante Conſtantinū annis, in uſu fuiſſe, oſtendunt qui Alexandri Seueri Imp. uitā deſcribunt. Tandem uerò totius Eccleſiæ ſuffragijs creatus epiſcopus, tempore Conſtantini, confirmabatur, & ueluti conſecrabatur, atque (ut ita loquar) inaugurabatur, manu & authoritate ipſius Metropolitæ, qui eo nomine conueniebat cum reliquis epiſcopis, & præſens hanc electionem regebat. Sic enim Canon Nicænus tribuit ei κῦρος τῶν γινομένων.

Eſt & illa memorabilis lex Nicæna, ut ſinguli Eccleſiæ miniſtri, ſuam diligenter ſtationem tuerentur, eiq́ ueluti affixi & tanquam glebæ aſcripti eſſent: neq́ deſultoria leuitate, ex Eccleſia una ad aliam

tran-

tranſirent. Iam ea multorum Eccleſiæ miniſtrorum animos occupauerat ambitioſa uanitas, ut ſedes ſæpe mutarent: & ſi poſſent, in Eccleſias maiores atque ampliores ſeſe inferrent. Hanc ſiue inconſtantiam, ſiue ambitionem, Niceni patres coercere conati ſunt: & quam quiſq; ſemel nactus eſſet Spartam, eam ut ornaret, iuſſerũt. prohibuerunt uerò, ne ſtatione ſua deſerta, aliò tranſirent. Sed difficile eſt, inſanã comprimere hominũ ambitionem. Sæpe itaq; poſteriores Synodi coactæ ſunt Nicænum hoc decretum repetere, atq; inculcare. Certè non multo poſt Conſtantinum, in conuentu Sardicenſi, rurſus id edicere fuit neceſſe: & eorum fraudibus occurrere, qui precio etiam redimebant populi ſuffragia atq; uocem, ut ſe, minimè ſcilicet ambientes, ultrò ab illa Eccleſia expetitos eſſe obtenderent. Oſius epiſcopus Cordubenſis, qui erat Conſtantino ualde familiaris, intererat Nicæno concilio, cùm lex aduerſus

hunc

hunc ambitum prima ferebatur. Sed ut apertius etiam in Synodo Sardicenſi explicaretur, operam dedit. Quid enim? Viderat Euſebium illum epiſcopum Nicomedienſem, Arianorum patronum, ſtatim atque mortuus Alexander pius antiſtes Conſtantinopoleos, qui Arium cõfecerat, fuiſſet, Nicomedia deſerta, quo iure qua iniuria, contemptoq́ Canone Nicæno, irruere in ſedem Conſtantinopolitanam. Hæc uerò ambitioſa tranſitio multis ſæpe decretis damnata, tam uiſa eſt compluribus deinde uiris pijs res impia, ut Damaſus epiſcopus Romanus, cum ederet ſuæ fidei confeſſionem, nõ minus eam deteſletur, quàm hæreſim Arianam. Neq; tamen tam ad uiuum hæc reſeco, quin iuſta ex cauſa, ſi Eccleſiarum ſalus poſtulet, locũ aliquando mutare poſſit epiſcopus (ſæpe enim id olim etiam rectè factum eſſe, oſtendit Socrates lib. VII. hiſtor. Eccleſ.) ſed ne temerè, leuiter'ue id fiat, ne'ue ambitioni indulgeatur, Veteres uoluere. Po-

Poſtremò, miniſtros Eccleſiarum, qui non exemplo minus quàm uerbo alios docere debent, tam caſtè uiuere debere, ut in hoc genere non modò crimine carerent, ſed etiam criminis ſuſpicione, cùm Nicæni patres grauiter iudicarunt, tum uerò rectè intellexit Conſtantinus. Audierāt Synodū Antiochenam acriter reprehendiſſe, atq; etiam accuſaſſe Paulum Samoſatenum, impudicum aſſectatorem mulierculorum, quòd ſibi ſuiſq; ſectatoribus liberaliter permitteret, & familiari & domeſtica conſuetudine atq; cōtubernio earum mulierum, quas honeſtiori uocabulo tunc Antiocheni appellare ſolebant συνεισάκτους, *liberè uti frui. Uidebant, hoc exemplo ſpecioſum turpis impudicitiæ prætextum multis dari. Itaq; negant id ſe toleraturos: & talium mulierum conſuetudine, quæ ſuſpecta eſt, interdicunt Eccleſiarum miniſtris. Cypria nus ſcribit lib. 1. epiſt. 11. ſuo tempore Diaconos cum ſacris uirginibus non modò codē*

tecto, ſed & lecto uti uoluiſſe: & illas, cum propterea reprehenderētur, iactaſſe nihilo minus ſe uirgines eſſe, & ad obſtetricum iudicium prouocaſſe. interea turpiter multa feciſſe. Hæc audierunt & Nicæni patres. Itaq; ut ſemel tota hæc labes elueretur, edixerunt, quod dixi. Sed quid non perfringit hypocritarum libido? Sæpe repetitum fuit hoc decretū expellendarum τῶν συνεισάκτων, extatq; hac de re nō modò Chryſoſtomi uehemens oratio, ſed & lex ſeuera Iuſtiniani. Verùm eadem impudentia, & hæc & illa tandem contempta eſt. Legem Conſtantini de concubinis, libro ſequenti explicabimus, ut & alias eius de nuptijs leges. Nunc Nicænas tantum perſequamur. Illud uerò nouum & inſolens fuit, quòd quidam in Nicæno conuentu Patres, nō contenti ea neſcio qua conſuetudine, quæ ijs qui cælibes ad Eccleſiæ miniſterium delecti eſſent, ius deinde uxoris ducandæ non dabat, niſi ſi miniſterio ce-

dere uellent: præterea etiam uoluerunt, aliorum contractas antea nuptias dirimere: atq; etiam iis qui cùm mariti eſſent, in Eccleſiæ tamen miniſterium & ordinem fuerant cooptati, ſuarum coniugum uſu & conſuetudine interdicere. Fuit certè, fuit ea plerunq; Græcorum leuitas, ut modum nullum ſeruarent. Initiò polygamiam ita amarunt, ut una non eſſent contenti uxore. Nunc ne unam quidem uel ſibi uel aliis relinquunt. Quicunq; tamen ille fuit, qui huius rei mentionem primus iniecit, certè in ſuam mox ſententiã ſuos collegas Nicænos pertraxerat: & perlata lex tam iniuſta fortaſſe etiam fuiſſet, niſi huic rogationi unus interceſſiſſet, ſingulari uirtute uir, ſapientia & grauitate, Paphnutius epiſcopus Aegyptius: non ille quidem maritus (ne quis eum rem cauſamq; ſuam egiſſe putet) neq; ea ætate, ut aliquãdo eſſe aut poſſet, aut uellet: ſed prudens ſanctusq; ſenex multa proſpiciebat pericula. Dixit ita

que, & ueluti legem recitans, eamq; cæleſtem, fortiter aſſeruit, τίμιον τὸν γάμον εἶναι· σωφροσύνην δὲ, τὴν πρὸς τὰς ἰδίας γυναῖκας συνουσίαν. Ceſsere huic unius hominis uoci patres Nicæni: & ut aſsentirentur, fortaſsis etiam effecit Conſtantinus, qui legitimis nuptijs ualde fauebat. Cæterùm nunquam mihi huius rei in mentem uenit, quin ſimile quoque exẽplum memoria in primis dignum, quod & Paphnutius ſecutus uidetur, occurrat. Dionyſius epiſcopus Corinthius, & antiquiſsimus & ſanctiſsimus, in ſua quadam ad Gnoſios Cretenſes epiſtola, grauiter etiam monuiſse dicitur Pinitum eorum epiſcopum, neſcio quam de cœlibatu legem meditantem: atq; ita monuiſse, ut hic monenti paruerit. Extant etiãnum eius uerba. Extat & Ignatij Græca ſententia non diſsimilis. Has uerò ueteres optimorum & ſapientiſsimorum Epiſcoporum ſentẽtias, cum iam quidam uel obliuione uel contem

ptu

ptu negligerēt: beneficio Paphnutij rurſus editas, & ueluti renouatas eſſe, magni profectò beneficij loco haberi debet.

Expoſui breuiter præcipua Nicæni concilij decreta, quibus in Eccleſia poſt Apoſtolos nihil aut illuſtrius auguſtius'ue fuit, aut grauius habitum eſt, aut multis ſeculis magis in omnium ore atq; etiam diſputatione uerſatum. Felix imperium Conſtantini, quo tales canones editi ſunt. Felices canones, qui talem habuerunt & uindicem, & aſſertorem. Atq; utinā in eam ætatem atque formam, ſemper intuita poſteritas fuiſſet: cumq; de concilio habendo agebatur, Conſtantinum cum ſuo Nicæno ſibi propoſuiſſet. Utinā eò mentem & oculos ſaltem reflectant, quicunq; de Eccleſia uel inſtauranda uel conſtituenda in Synodis deliberant. Atq; utinam ſemper id feciſſent. Saltem nunc facerent, qui ſe ſimulant & multum tribuere antiquitati, & formulam requirere rerū bonarum, pru-

 dentérq;

denterq́; olim & rectè iudicatarum. Cur enim, non dico glandem appetunt, frugib. quæ offeruntur, repudiatis: ſed optimis illis & ſimpliciſsimis religioſæ antiquitatis legibus contemptis, & obliquas & diſtortas ambages, quibus & ſe & alios inuoluant, uel conquirunt, uel ultro etiam connectunt? Quid nobis alios obtrudunt uel ſpurios, uel adulterinos, uel abortiuos, uel degeneres canones? Quid noua neſcio quæ & barbara decreta, eorum & hominum & temporum, ut ijs nomen uel Iuris uel Canonis, nemo adſcribere, niſi ſit aut ualde barbarus, rerumq́; imperitus, aut uehementer profectò malus atq; impudens ſit, poſsit? Sed ualeant impoſtores, qui ex Leſbia regula & quæſtū auarè, & ambitioſe gloriam captant. Nos, ſi ab hominibus exemplum, quod in conſtituenda Eccleſiæ diſciplina ſequamur, repetēdum eſt, ad Conſtantini potius ætatem, & eius ætatis iudicia oculos reflectamus. Neque uerò

ignoro,

ignoro, neque diſsimulo, multa iam tum ui-tia notari poſſe, quæ minimè profectò imitari oporteat. Sed multo tamen magis omnia degenerarunt, ſi quæ conſecuta deinde ſunt, uideamus. Itaque quantum fieri poſſet, ualde uelim, rem reuocari ad ſua initia, primamq́ ueluti formam & inſtitutionem. Quid multis? Lex illa Nicæna, quæ tãtopere Conſtantino placuit, nobis quoq; placeat, & oraculi etiã cuiuſdam loco ſit,

ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΘΗ ΚΡΑΘΕΙΤΩ.

DE LEGIBVS CONſtantini Magni, Commentariorum Liber ſecundus.

RELIGIONIS atq; Eccleſiæ in hoc terrarum orbe domicilium, aut hoſpitium ſaltem aliquod eſſe debere in hac ciuili hominum ſocietate atq; cœtibus, quos appellamus Ciuitates: & his propterea cõtinendis atq; gubernandis, operam eos dare debere, qui Rempub. Chriſtianam conſtituere uolunt: cùm ab omnibus bonis ac uerè ſapientibus cognitum cõfeſſumq; eſt, tum uerò Conſtãtino noſtro perſpectum in primis fuit. Atque hæc quidem eum cogitatio tanto etiam magis impulit, ut poſt religionem ueram, quam in ſuã libertatem aſſeruerat, rem quoque ciuilẽ & prudenter conſtitueret, & in poſterum quoq; communitam tueretur: præſertim cùm in ea tam multa non modò ſuperiorum temporum

rum ui atque iniuria perculſa, ſed proſtrata etiam atq; perturbata uideret: neq; neſciret, qualem quãtamq; & quàm uaſtam Imperij molem ſolus ſuſtineret. Magnam, ut erat neceſſe, rerum commutationẽ noua religionis conſtitutio attulerat. Maiorem etiã, mutata pro ratione temporum forma Reip. & Imperij quædam diuiſio, cuius altera ſedes Byzantium translata erat: deniq; Orientis atq; occidentis noua ue luti facies. Magna itaq; prudentia, & uerò diuina potius quadam ſapientia opus erat, non modò ut ſine tumultu talis tantáque rerum diſiectarum moles componeretur: ſed & in poſterum ſine ulla uel iniuria uel confuſione contineretur, optimarum legum non modò firmiſsimo uinculo aſtricta, ſed & præſidio defenſa. Denique (quod Cicero ad Cæſarem aliquando ſcripſit) omnia excitanda erant, quæ temporum iniquitate proſtrata iacebant: conſtituenda iudicia, reuocanda fides, compri-

mendæ libidines, propaganda ſoboles: omnia quæ dilapſa iam fluxerant, ſeueris legibus erant uincienda. In his uerò omnibus ualde elaboraſſe Conſtantinum, neq; tacere poſſum, neque pluribus tamen uerbis dicere ualde eſt neceſſe. Nam & res ipſa ſatis loquitur: & cum in eam ueluti præſentem uentum erit, melius etiam intelligetur. Certè eorum adhuc temporum extant panegyricæ orationes, quæ fauſtis acclamationibus palàm profitentur, ut earum uerbis utar, exornatas à Conſtantino mirandum in modum, ac propè de integro conditas ciuitates eſſe: nouas leges regendis moribus & frangendis uitijs conſtitutas: ueterum calumnioſas ambages reciſas.

Cur Imperij domicilijq; ſui ſedem, relicta Roma, Byzantium tranſtulerit, & in eo quoq; ipſo alteram ueluti Romam condiderit, multæ graues huius commigrationis cauſæ commemorari poßunt. Quid? Roma, quæ trecentis iam annis Chriſtianorum

norum ſanguine madens, Eccleſiam perfundederat, & quotquot principes aluerat, totidē infeſtiſſimos hoſtes pietatis in eā ueluti armarat, eademq́ propè omnes rabie imbuerat: denique domus, domicilium atq; officina erat omnis idololatriæ: indigna profectò erat, quæ nouum hunc & pietatis aſſertorem, & Eccleſiæ defenſorem atque patronum teneret, quem uel hoſpitem uel inquilinum domeſtica illa ſua fortaſſe diſciplina (qui loci illius genius fuit) corrupiſſet, & alumnū degeneri quadam educatione prauaq́ inſtitutione ad eandem uel ſæuitiam uel impietatē flexiſſet. Tantum abeſt, digna ut fuerit, quæ ueteris Imperij & gloriam retineret, & poſſeſſionē: cum illud ipſum iam Imperium, religioni & Eccleſiæ Chriſti, faſces ueluti ſuos etiam ſummitteret.

Mutata, alioq́ translata Imperij ſede, mutata quoq; eſt eius forma. Sed ineptè faciunt, & imperitè, qui quicquid uſquam à

netę-

ueteris Reipub. Rom. forma fortaſſe alienum, aut in huius Imperij ſtatu & gubernatione nouum uel legunt uel audiunt, uel ex Cæſarum temporibus eorumq́ memoria repetunt, protinus id omne ad Conſtantinum, tanquam auctorē primū referunt. Meminiſſe ſaltem debuerant, Sex. Aurelium Victorem, qui temporibus Theodoſij uixit, ſcripſiſſe, publica officia & palatina & militaria, ipſum Adrianum Imp. ad eam formam reuocaſſe, quæ paucis per Conſtantinum immutatis, Theodoſij adhuc ætate durabat. Quāquam ſanè illam in Oriente Imperij nouam & conſtitutionem, & faciem, tam Conſtātino acceptam ferri debere, quàm ipſam Conſtantinopolim, diſſimulare nolim: eiusq́ maximè beneficio effectum eſſe, ut eadem interea eſſet & in Occidente: & biceps iam facta illa Aquila utrunque ſuum ſpectaret orbem, pulcherrimo quodam & ſplendore ornatum, & ordine ſubnixum. Extat Index,

dex, ſiue (ut appellatur) Noticia omnium & ciuilium & militarium dignitatum, quæ tam erant in Oriente quàm in Occidente. Ex qua deſcriptione intelligere utcunq; poſſumus, quomodo partitus ſit Conſtantinus utriuſq; illius ſui Imperij prouincias: quibus eas limitibus circumſcripſerit: quos deniq; ijs magiſtratus præfecerit. Sed ego, quæ ex eo libro repeti poſſunt, neque hoc loco poſſent breuiter ingeri, non inuitus nunc prætereo: præſertim cum non conſtet, omnia illa eſſe Conſtantini: & multa tam exoleta ſint, ut nomina magis referri, quàm res aut explicari aut intelligi ſatis poſſint. Nam & ea tempora caruerunt luce ſcriptorū: tamq; ſunt multis tenebris inuoluta, ut longè facilius ſit totā uel Græcorum uel Romanorū antiquitatem pernoſcere, quàm ex illis multa, quæ recentiora tamen ſunt, certa aliqua recordatione complecti.

Erat tum in Occidente Magiſtratus ſum-

ſummus, Præfectus Pretorio Italiæ: cuius poteſtás Africam quoq; ipſam, & maiorē Illirici partē occupabat, ſicuti in Oriente ſumma poteſtas erat Præfecti Prætorio Orietis: cuius itidem diœceſis latiſſimè patebat, & Thraciam, Pontum, Aſiam, Syriam, Aegyptum cōplectebatur. Ad hos itaq; pretoriorum præfectos ex omnibus illis eorum prouincijs prouocabatur. Porrò, ut alter erat in Occidente ampliſſimus magiſtratus, præfectus prætorio Galliæ, cuius adminiſtratio & Hiſpaniam & Britanniam ſummo imperio tenebat: ſic erat alter in Oriente præfectus prætorio Illyrici Orientalis, cuius diœceſes erāt Dacia & Macedonia, complectēs ipſám quoque Epirum, Theſſaliam, Achaiam, Cretám. Singulæ deinde prouinciæ habebant ſuos uel Præſides, uel Conſulares. Quid reliquorum magiſtratuum & ordinem & officia & deſcriptionem totam ad iungam? Quid in ſingulis admirabilē Con-

ſtan-

ſtantini prudentiã? Iam uerò quid de militijs dicam? Militias illas dico eorum, qui uel in aula & principis comitatu uerſabantur, uel Magiſtratib. aderant atq; apparebant. Sic enim tum appellabantur, quæ nunc Officia dicuntur: & uel à Magiſtratibus ipſis conferebantur, uel à Principe: illorumq; autoritates, huius literæ probatoriæ requirebantur. Quod etiam à Conſtantino diligenter expoſitum eſt. Ipſas etiam ſingularum ciuitatum Curias tam diligenter curauit, ut uniuerſæ Reip. gubernationem ualde ſibi curæ eſſe, facilè oſtenderet. Munera municipalia non dicebantur militiæ, neq; annonas aut ſalaria à fiſco accipiebant. Et qui ab Militiarum priuilegijs arcebantur, Decuriones tamen eſſe poteramt: ut Actuarij, qui Exceptores iudicum dicebantur. Sed cùm Remp. uniuerſam, tum uerò & municipia quoq; ſingula Conſtantino ualde curæ fuiſſe, ſatis ap paret. Multi tum munera Curialia fugiebant.

l.pen. & ueti. C. de diuer. offic.

bant. Non enim erant, ut nunc ſunt, quæſtuoſa, neq; ambitioſorum hominum cupiditatibus opportuna. Quid Conſtantinus?

l. una. C. ſi cur. uel ciuit. rus hab. mal. Curiales omnes (inquit) iubemus interminatione moneri, ne ciuitates fugiant aut deſerant, rus habi-
» tandi cauſa: fundũ, quem ciuitati
» prætulerint, ſcientes fiſco eſſe ſoci
» andum: eoq; rure ſe carituros, cu-
» ius cauſa impios ſe, patriam uitan-
» do, demonſtrauerint.

Patria & reſp. primam ortus noſtri partem uindicare dicitur: & nos ei potius quàm nobis naſcimur. Quis igitur eorum delicias ferat, qui ſui officij obliti, amœnos ruris receſſus, ubi ſe ſuauiter oblectent, ſibiq; uiuant, ſuæ Spartæ & publicis commodis anteponunt? Olim cum ab aratro accerſerentur Romani ſenatores, priuatæ ſuæ quieti & ocio & agris Reip. curã præferentes, ſtatim in urbem accurrebant, ipſoſq; etiam ſæpe uiatores præueniebant.

Saltem

Saltem ſuam in ciuitatibus publicã ſtationem tueantur, qui in earum iam ſunt gubernatione. Rura non deſerunt, qui glebæ aſcripti ſunt. Cur deſerunt urbes, qui iis & Reip. ſunt addicti? Scio quid ſuaues quidã & ocioſi philoſophi in umbra ſedentes dictitent. Sed eorum ſiue delicias nimium molles, ſiue ineptias inimicas humanæ ſocietati non tulit, neque ferre debuit Conſtantinus. Imò uerò tam paſſus non eſt quenquã ſuum in Rep. locum deſerere, ut etiam hoc edictũ euulgarit: Qui derelicta curia " militauerit, reuocetur ad curiam. " *Milites deſertores caſtigandi ſunt. Sed nõ minus puniendi, qui ſuam in ciuitate ſtationem deſerunt.* l.17. qui de relicta C. de Decur. *Et quæ tandem rerum omnium erit confuſio, ſi alter alterius uel locum uel munus inuadat, ſuum deſerat? An ignotum eſt, quales quantasq; det turbas πολυπραγμοσύνη? Sit igitur illa prima lex in Rep. & ſingulorum aures aſsiduè circunſonet: Spartam nactus es, hanc orna.*

Conſtitutæ Reip. defenſio eſt, res militaris: quam quidem adeò non neglexit Conſtantinus, ut ſumma etiam cura ad optimam diſciplinam, & pulcherrimum reuocarit ordinem. Non ſum tam ineptus, ut uel delirum illum ſenem Phormionẽ imitari uelim, uel in umbra & ocio literarum educatus longam orationem de re militari inſtituam. Neq; hiſtoriam ſcribo, ut res in bello fortiter à Conſtantino geſtas commemorem. Illud tantum dicam, eum fortiſſimis ducibus & clariſſimis imperatoribus nullis ceſſiſſe. Laudant Iuriſconſulti militarem Auguſti diſciplinam, eumq; ea de libros ſcripſiſſe narrãt. Diſciplinam caſtrorum fuiſſe ueteribus Romanis antiquiorem ipſa etiam charitate liberorum, profitentur. Quid ſi Conſtantinum uidiſſent? Teſtis certè eſt Euſebius, eum, quandiu uixit, non militares minus quàm ciuiles leges tuliſſe. Non multæ quidem ex ijs hodie ſuperſunt. Sed qualiſcunq; ſupereſt earum memo-

l. officium. §. 1. De re milit.

l. poſtliminium. §. filius. De capti. & poſtli. reuer.

memoria, exemplum, quod imitatione dignum ſit, habet. Et principiò quidē, quàm ſancta quoq; fuerit eius diſciplina caſtrēſis, & quàm pio principe digna, quāq; ab omni barbarie aliena, uel inde intelligi poteſt, quòd non modò ſuos milites docuerit Deū uerum & æternum uerè inuocare, ſed certam quoq; huius inuocationis & Chriſtianæ precationis formulam ijs dictarit, conceptam lingua latina in hanc ſententiam:

Te unum Deum nouimus: te agnoſcimus Regem: te opitulatorem inuocamus. Tu uictoria noſtra es. Per te hoſtes uincimus. Tibi accepta ferimus bona, quibus fruimur, omnia. Reliqua abs te uno expectamus. Te ſupplices precamur, ut Conſtantinum principem noſtrum, eiuſq; filios, diutiſſimè ſerues incolumes. Euſeb. lib. 4. de uita Conſt.

Cum inter tubarū clangorem & claſſica, armorumq; ſtrepitum & fragorem,

tales uoces ſonarent, & in ipſis etiam medijs caſtris quædam Eccleſia ueluti coiret: facilè poſſumus cõijcere, qualis reliqua eſſet diſciplina. Extruxerat Conſtantinus prope Agrippinienſem Coloniã in Germanica ripa Rheni munimentum quoddam, in quo milites ſtationarij degerent, ad coercendas Francorum excurſiones. Id poſterioribus ſeculis conuerſum eſt in monaſterium Benedictinorum. Quis hoc putaſſet? Ex caſtris fieri monaſteria? Edixerat olim lege lata Moſes, ut ſacræ tubæ Leuitarum clangerent, quoties in bellũ Iudæi proficiſcerentur: quo magis omnes intelligerent, non niſi Dei auſpicijs bella uel ſuſcipienda eſſe, uel gerenda: & inter arma nõ modò leges ſilere non debere, ſed ſacras etiam conciones circumſonare debere. Reliquas de re militari leges diuinas adhuc nobis ſuppeditant ſacræ literæ. Deut.c.20. *Tali exemplo commotum Conſtantinum, multa in hoc genere ualde piè ſtatuiſſe, dubium non eſt.*

Et

Et quidem quàm caſtam etiam diſciplinam in ſuis caſtris eſſe uoluerit, uel inde intelligi poteſt, quod legem tulerit, ut milites, quibus permiſiſſet familias ſuas ad ſe uocare, nō niſi uxores, liberos, ſeruoſq́; ſuos caſtrenſes uel accerſere, uel circūducere poſſent. Certatum olim eſt tempore Tiberij in ſenatu Romano, an Præſides, duces, uel magiſtratus in prouincias ituros comitari uxores rectè poſſent? uicitq́; tandem Meſſalini ſententia, ut poſſent: & in eam rem factum Senatuſconſultum. Ergo & militibus ſuas coniuges habere comites conceſſum fuit: & his quidem mulieribus iure ſingulari conſultum, ut earum abſentia iiſdem priuilegijs, quibus milites ipſi donati ſunt, defenderetur. Hæc non ſuſtulit Conſtantinus: ſed ut luſtra & lupanaria in caſtris eſſe iudicauit rem non modo turpem, ſed publicè etiā pernicioſam, & maximi periculi: ſic impedimenta, inter quæ & mulieres & ſerui & pueri referūtur, temerè

l. quicunq;. C. de re mil.

l. 3. §. proficiſc:. De off. Procō.

l. 1 & 2. C. de uxor. milit.

augeri paſſus nõ eſt: ſed eum tamen modũ uoluit ſeruari, ut milites ſuis uxorib. filijs & ſeruis, quibus carere non poſſunt, contenti eſſent: alium comitatũ, qui & eos oneraret, & alijs eſſet oneri, ſecum nõ traherent. Quid enim minus conuenit ijs, qui ſemper expediti tanquam in procinctu eſſe debent?

Porrò ut milites eßent, quod eſſe debẽt, Reip. defenſores, & populi, non autẽ, quod eſſe ſolent, prædones: Conſtantinus eos ſtipendijs ſuis adeò iußit eſſe contentos, ut etiam legem ediderit, de ſalgamo non præſtando: qua grauiter uetuit, milites à ſuis hoſpitibus exigere culcitram, lignum, oleũ, ſalgami nomine. Salgami uocẽ, quæ condimenta & alia ad uictum quotidianum pertinentia ſignificat, multis ante Conſtantinum annis in uſu fuiße, uel inde intelligi poteſt, quòd eius meminerit Columella. Ceterùm ubi ea uox obſoleuit, lex quoque ipſa in obliuionem uenit, uel barbaro po-

l. una. C. de ſalga. hoſp. non. præſtan.

tius

tius contemptu repudiata eſt. Quid enim non audet, atq; etiam ecquò non perrumpit armatorum furor?

Non neglexit Conſtātinus neceſſariam erogationem militaris annonæ: quid enim ſine tali commeatu eſſet exercitus? ſed ſobriam & frugalem, minimeq; delicatā fuiſſe, ne rem militarem eneruaret, nō obſcurè ſignificat. l.1. C. de erog. mil. an. *Ac buccellati quidē meminit. Sic autem olim uocatum fuiſſe frumentum, ad uſus diuturnitatem excoctum, ſcribit Ammian. Marcellinus lib. XVIII: Neq; dubito, quin Conſtantinus ipſe, ubi opus erat, frugalitatis & continentiæ exemplum ſuis militibus eſſet. ſicuti & Spartianus narrat, Adrianū exemplo Traiani, Scipionis Aemiliani, & Metelli, libenter uti ſolitum cibis caſtrenſibus, larido, caſeo, & poſca.*

Eiuſdem Traiani, uel etiam (ſi ſuperiores principes, qui libertatem teſtamenti militaris priores aſſeruerunt, repetamus) Iu-

l. milites. De teſta. mil. *lij, Titi, Domitiani, Neruæ exemplo, Conſtãtinus edixit, ut milites poſſent, ſicuti uellent, teſtamentum facere: ut etiam ſi quid in uagina aut clypeo, literis ſanguine ſuo rutilantibus annotauerint, aut in puluere inſcripſerint gladio, quo tempore in prælio occumbunt, rata eorum ſit ultima uoluntas. Non eſt neceſſe, militum in hoc genere priuilegia, quæ alij collegerunt, hoc loco recenſere. Illud ſolum dico, neglectis illis operoſis iuris Ciuilis ſolennibus, milites cum teſtamentum facerent, relictos eſſe libertati atque ſimplicitati iuris gentium. Contra bonos mores ſi quid ſuis teſtamentis aſcriberent, non minus repudiabitur, quàm ſi pagani teſtatores id feciſſent. Id enim Iuri* l. ſi à milite. §. pen. De milit. teſta. *quoq; gentium aduerſatur. Sed quod iuris tãtum ciuilis ſubtilitas exigit, cur priuilegio quodam militibus teſtamentum facientibus remitteretur, magna profectò cauſa fuit. Sed & filiumfa. equeſtri militia & cingulo exornatum, etſi in caſtra miſſus non*

non ſit, ſed in comitatu principum retentus, ius peculij caſtrenſis habere, deq; eo teſtari iure militari poſſe, oſtendit Papinianus. Quod quidem tanto etiam libentius commemoro, ut Conſtantini cōſtitutionem de omnium Palatinorum caſtrenſi peculio magis commendem. l.pen. De milit. teſta.

Cæterùm ad ſuperiorem eius conſtitutionem de militari teſtamento, propius illud accedit, magiſq; pertinet, ut obſeruemus, militibus non tantum in acie & procinctu, ſed & in caſtris, & ubicunq; militant, atq; etiam degunt, Reip. magis quàm priuatorum ſuorum negociorum cauſa licuiſſe, ut libebat, teſtamentum ſuum facere. In ipſa uerò acie & præſenti periculo alijs quoq;, qui ibi iuſta ex cauſa eſſent, etſi alioqui milites non eſſent, permiſſum fuiſſe eodem iure teſtari: ut ſaltem, ſi tum morerentur, ratum eorum tale teſtamentum eſſet. Quod quidem Vlpianus elegāter oſtendit. Sed reliqua breuiter perſequamur. l. una. De bon. poſſ. ex teſta. mil.

mur. Scribit Lampridius, Alexandrum Seuerum olim prædia, quæ de hoſtibus capta eſſent, donauiſſe limitaneis ducibus & militibus: ut hæredũ quoque eſſent, ſi & ipſi militarent. Sed longè in hoc genere fuiſſe liberaliorẽ Conſtantinũ accepimus. Primus enim dicitur lege cauiſſe, ut qui agri, uillæ, oppida, emeritis Comitib. præſertim & Ducibus ſuis, ut olim ueteranis omnibus aſſignabantur, ad eorum quoque in uniuerſum hæredes tranſirent. Quid multis? Quàm & militibus gratus eſſet Conſtantinus, & horum magna erga optimum principem eſſet obſeruantia, uel ex illa eius intelligi poteſt conſtitutione de Veteranis, in qua & illud narratur. Cum aliquando Conſtantinus introiſſet principia, ſtatim ab omnibus acclamatum eſſe:
» *Auguſte Conſtantine, Deus te nobis ſer-*
» *uet: Noſtra ſalus, noſtra ſalus, &c. Quo quidem etiam loco relatũ eſt, eum uoluiſſe, ſtatuiſſeq́, ueteranos perenni quiete perfrui,*

frui, nullo ciuili munere onerari, nihil fiſco pendere, ſiue quid emant, ſiue uendant. Abuſi quidem non multo pòſt ſunt & ocio, & hiſce ſuis priuilegijs: ſed caſtigati etiã ſtatim ſunt. Extat Conſtantij edictum, l.2.C.de uetera. *Veteranos, qui ex negligentia uitæ neque rus colunt, nec quid honeſtum peragunt, ſed latrocinijs ſe dederunt, priuilegijs omnibus exutos puniri debere à Rectoribus prouinciarum. Quid multis? Non alio quàm Reip. nomine rem militarem Conſtantinus conſeruabat. Neq; uerò latrones armatos pro militibus habuit: imò uerò ut Reip. hoſtes caſtigauit. Cæterùm bonis non modo armatis, ſed etiam togatis, & uerò omnib. qui Reip. operam dabant, atq; adeò multis priuatis hominibus liberaliter de publico dedit, unde ſe alerent. Inſtituerant Romæ Traianus & Seuerus Canonem (ſic enim appellabatur) frumẽtarium. Conſtantinus nouam ſuam & alteram Romam non minus aluit. Nam inſtituiſſe, ut quotannis*

tannis populo Conſtantinopolitano octo myriades medimnorum frumenti darentur, memoriæ traditum eſt. Ac eius quidem filius & hæres Conſtantius dimidium detraxit. Sed Theodoſius paulo poſt tantundem adiecit. Idem Theodoſius teſtis eſt, annonas publicas non tam titulis dignitatũ, quàm ſingulorum uirorũ meritis, attributas eſſe, liberalitate Conſtantini: easq́ etiã uult non modo ad hæredes proprios iure ſanguinis tranſmitti, ſed & in extraneos uenditionis titulo tranſcribi poſſe. Erãt itaque perpetui quidam hi reditus, qui de publico percipiebantur. Sicuti & Iuſtinianus meminit panum ciuilium, qui in dotem dabantur.

l. 1. C. de anno. ciuil.

l. ult. C. de iure. dot.

Iam uerò, quod proximum eſt, ſapienter intellexit Conſtantinus, non modò belli neruos eſſe numos (quod olim Demoſthenes dixit) & ſine his nullam eſſe uim rei militaris: ſed & in tributis eſſe (quod & Vlpianus prudẽter monuit, & ante eum

ſcripſit

ſcripſit M. Tullius) uniuerſæ Reip. neruos, nullum ut ſine his Imperij tanquam corpus aut conſiſtere poſſit, aut contineri. Non meum eſt, ſed Cor. Taciti, grauiſſimi ſcriptoris, dictum: Neq; quietem gentium ſine armis, neq; arma ſine ſtipendijs, neque ſtipẽdia ſine tributis haberi poſſe. Quam uerò conſtituerit tributorum uectigaliũq; rationem æquabilem Conſtantinus, priuſquàm dicam: facere equidem non poſſum, quin deteſter impiũ illum Zoſimum, qui temporibus Honorij & Arcadij, cũ Conſtantinum non minus quàm Chriſtum odiſſet, ac ſi illius infamis eſſet memoria, Eccleſiæ quoq; Chriſtianæ nomen infame fore exiſtimaret, impudenter mẽtitus eſt, Conſtantinum primum inſtituiſſe genus illud turpiſſimi tributi, quod Chryſargyrum uocabatur: & ab ijs qui palàm & impunè ſcortari uellent, aut in luſtris & lupanaribus quæſtum facere, pendebatur fiſco, uelut i quædam permiſſæ impudicitiæ merces, & im-

& impunitatis in hoc genere precium. Id aliquando ſuſtuliſſe Anaſtaſium Imp. narrat Euagrius, nõ omnino malus in hoc genere teſtis. quis uerò primus id collegerit, non refert: ſed tamen affirmat, multisq; etiam argumentis probat, nihil falſum magis dici poſſe, quàm, tã turpis & flagitioſi tributi autorem fuiſſe Conſtantinum. Audio adhuc Romæ in Vaticana bibliotheca extare Græcas Iuliani Apoſtatæ orationes, quibus impius & diſertus conuiciator debacchatur in Conſtantinum. Sed adiunctas quoq; eſſe audio harum calumniarum graues confutationes, ab Artemio, uiro clariſſ. qui dux militiæ ſub Conſtantino fuit, ſcriptas. Verùm quid his opus eſt? Nihil ad ſempiternam laudem glorioſius eſſe poteſt, quàm neminem illis temporibus Eccleſiæ & Chriſti hoſtem fuiſſe, qui non bellum etiam Conſtantino indixerit. Ipſe quoq; Ammian. Marcellinus ſcripſit, Iulianum Conſtantini memoriam, ut noua-

nouatoris turbatoriſq; priſcarum legum, & moris antiquitùs recepti, multis conuicijs uexaſſe. Sed quis non uidet, ieiunum hunc canem, cum nihil habet quod arrodat, inani ſeſe latratu paſcere? Quis non intelligit, quid huic calũniatori doleat: quid eum non ſolum urat, ſed & ad rabiem propè adigat? ueterem nempè idololatriam à Conſtantino fuiſſe ſublatam? Certè tantum abeſt (nam ad id, unde ſum digreſſus, reuertor) ut uel turpes augendi ſui fiſci rationes, uel inhoneſtas colligendæ pecuniæ prætextus conquiſierit Conſtantinus: ut etiam quod honeſtiſsimè percipere potuerat, ultrò perſæpe remiſerit. Nam ut in tributis eſſe, ut dixi, ſciebat Reip. neruos: ſic etiam non ignorabat (quod Traianum ingenuè olim dixiſſe ferunt) fiſcum eſſe ueluti lienem: quo increſcente, reliqua membra imminui atq; contabeſcere aiunt. Magna uerò, atq; adeò rara & ſingularis uirtus atq; ſapientia principis eſt, iuſtum hac tota in

re mo-

re modum aliquem tenentis. Sed domeſticum habebat exemplum Conſtantinus, quod ſequeretur. Audiebat patrem ſuum Eutrop. lib. 10. Euſeb. lib. 1. de uita Conſt. *Conſtantium prouincialium magis hominum ſingulorum, quàm fiſci ſui rationem habuiſſe: ſolitumq́ etiam dicere, publicas opes magis in tuto eſſe, cum à populo adſeruantur: idq́ re ipſa expertum eſſe. An eum potius nõ imitaretur, quàm infamem illam & ſordidam Veſpaſiani auaritiam, ab ipſis quoq́ mendicis non tam tributum quàm ſtipem exigentis? Saltẽ quid illud Tiberij ſibi uellet, Boni paſtoris eſſe tondere pecus, non deglubere, intelligebat. Habebat quidem ſuum & ærariũ & fiſcum ualdè attritum, & multis bellorum ſumptibus neceſſarijs exhauſtũ. Sed populum eadem temporum calamitate afflictum eſſe ſciebat. Remiſit itaq́ illi aliquando quadrãtem cuiuſdam uectigalis, quod fiſcǫ pendi quotannis ſolebat. Cenſuiſſe quidem dicitur in Senatu quandoque Iulius Cæſar,* Euſeb. li. 4. de uit. Conſtan. Appian. li. 2. de bellis ciuil.

tertiam

tertiam tributorum partem remittendam eſſe. Sed de alieno liberalis erat, in rem ſuam. Hoc enim agebat homo ambitioſus, non tam ut populo cōſuleret, quàm auram popularem ut captaret, ſibiq; ad ſuam monarchiam hac ratione uiam ſterneret. Conſtantini alia & mens fuit, & ſententia. Audiebat Vlpianum pronunciantem, ſterilitatis cauſam eſſe iuſtiſſimā, propter quam poſſeſſores tributis releuentur. nam & hoc nomine priuati domini ſuis colonis mercedem remittunt. Quid ipſe in hoc genere non ediceret, atque etiam faceret? Suos aliquando in Gallia Heduos per abrupta quoq; itinera inuiſit. Vbi ſteriles eorum agros uidit, illachrymatus eſt: ultroq; ſtatim remiſit & annorum quinq; reliqua, & maiorem tributorum partem. Teſtem huius rei habemus Heduum eius temporis oratorem. Hoc certè eſt boni principis, non illinere chartis mutas & inanes leges: ſed factis eas exprimere, quæ aut ſa-

Lib. 4. de cenſib.

pienter ab alijs ſcriptæ ſunt, aut ſcribi profectò debent.

Sed uideamus, quæ fuerit in Imperio Rom. conſtitutio uectigalium atq; tributorum. Vectigalia propriè appellabãt, quæ à publicanis ueluti conductorib. pendebantur: percipiebãturq; uel ex cultu agrorum, qui ferè publici erant: uel ex paſcuis publicis, quæ res ſcriptura appellabatur: uel ex mercium traiectu, quod dicebatur Portorium. In his Cicero eſſe ait & Reipub. neruos, & belli ſubſidia, & pacis ornamenta. eiusq; tempore, poſt Aſiatica bella Pompeij, excreuerant ad octies mille & quingentas myriadas drachmarum Atticarum: quam ſummam æſtimant, octo (ut nunc loquimur) millionibus aureorũ coronatorum. Sub Cæſaribus modò imminuebantur, modò augebantur. Ac narrat quidem Corn. Tacitus, Neronem aliquando in deliberationem uocaſſe, an uniuerſa uectigalia remitteret. Sed Senatũ, etſi hanc

eius

eius animi magnitudinem laudaret, obſtitiſſe tamen, & dixiſſe eam Imperij diſſolutionem fore. Cenſuiſſe uerò, reprimendam eſſe Publicanorum acerbitatem. Et quidem Prætoris edicto in duplum, ſaltem intra annum, hi tenebantur, ſi quam uim facerent. Sed Conſtantinus, qui iudicabat neceſſariam eſſe acerbiorem aliquã pœnã, cũ uectigalia tollere non poſſet, neq; id ex Repub. fore intelligeret, edixit, perpetuo ut exilio plecteretur publicanus, qui quod nõ deberetur, exigeret. quod & ad tributorum exactores pertinet. l. 3. C. de anno. & trib.

Tributa propriè appellabantur, quæ pro modo cenſus & facultatum à ſingulis penſitabantur: qui quidem ideo etiam tenebantur facultates omnes ſuas bona fide profiteri apud Cenſorem, (qui & magiſter Cenſus, & Cenſitor appellatus poſtea fuit) ut ab eo æſtimarentur, & pro earum ratione tributa imperarentur æquabili aliqua proportione. Nam & hoc nomine ap-

pellabatur Peræquator: & ſi iuſtum modum non ſeruaret, ab eo prouocatio erat.

l. qui grauatos. C. de cenſib. & cenſit. l. 1. C. de cenſib.

Hucq; etiam pertinet lex illa Conſtantini ad Populum: Quoniam tabularij ciuitatum per colluſionem potentiorum ſarcinam ad inferiores trāſ-
» ferūt: iubemus, ut quiſquis ſe gra-
» uatū probauerit, ſuam tantū pro-
» feſsionem agnoſcat. *Quid multis? Quintus ad M. Ciceronem fratrem Aſiæ proconſulem ſcribens, illud in eo inprimis laudat, quòd effecerit, ut tributa ciuitatum ab omnibus qui earum ciuitatum fines incolunt, tolerarentur æquabiliter. Nos itaque illud quoque ipſum non in ciuitatibus Aſiæ modò, ſed & toto terrarum orbe factum eſſe à Conſtantino, ſumma laude dignum eſſe, ut eſt, iudicemus.*

Nulla religio uetat, Principes aut uectigalia exigere, aut tributa: & ita erant inſtituti Chriſtiani, ut ea pendere non recu

ſarent.

ſarent. Illud modò curandum fuit, quod Conſtantino curæ erat, ut iuſto modo & æquabili exigerentur: & quæ exacta eſſent, in uſum Reipub. impenderentur. His ergo conditionibus ſenſit Conſtantinus ſibi fas eſſe exigere, quantum ſibi & Reipub. atque Imperio eſſe opus intelligebat: & quantum potuit, propterea cauit, ut in tuto eſſet tributorum cauſa. In primis itaque confirmauit ueterem illam legem, ſine cenſu uel reliquis fundum comparari non poſſe: & edixit, fundi poſſeſſorem ſemper teneri tam ad ſolitos cenſus, quàm ad reliqua omnia. l.2.C.ſine cenſu uel reli. Vetus eſt illud, Ius fiſcale, priuatorum pactione cõuelli non poſſe, quicquid tandem inter emptorem atq; uenditorem cõuenerit: & poſſeſſores ſemper conueniri, etiã præteritorum reliquorum nomine: cum non tam perſonæ quàm prædia ipſa hic obligari intelligãtur. l. inter debitorem. De pact. l.Imp. de publica. quinetiã prædijs à fiſco diſtractis, præteriti temporis tributũ ab emptore exigi. l.36.prædijs. De iure fiſci.

Noū. conſtit.17. *Hoc ius Conſtantino quoq; placuit. Iuſtinianus uerò adiecit, uenditoris potius quàm fiſci damnum & periculum fore, ſi fundus cenſualis uenditus ei fuerit, qui ſoluendo non ſit.*

Porrò extat Conſtantini conſtitutio de capiendis & diſtrahendis pignoribus tributorum cauſa. unde intelligimus, non ipſum modò prædium tributarium, ſed & alia eius qui tributum debet, impeti poſſe, atque l.2. & ulti. C. ſi propter pub. penſit. li.10. Cod. tit.20. *etiam recte uendi (quod palàm fiebat ſub haſta, adhibitis ſolennibus publicæ auctionis) poſſe.* Res (inquit) eorum qui fiſcalibus debitis per contumaciam ,, ſatisfacere differunt, diſtrahãtur, ,, comparatorib. data perpetua fir- ,, mitate poſsidendi.

Non eſt nouum, ut quod pignoris iure uenditum eſt, emptoris ſit. Nam & plerũq; tutius eſt, à creditore hypothecario emere, quàm ab ipſo domino. Qui enim ab illo emit, ſecurus eſt, nec metuit poſterio-

res

res aliorum hypothecas. Sed illud nouum magis & inſolens eſt, fiſcum non modò res quas habet cum alio cõmunes, in ſolidum alienare rectè poſſe: ſed & ſi planè alienas nullo iure uendiderit, ſtatim dominum facere emptorem, & priori domino non niſi ad precium actionem, eamq́ temporalem relinquere. Fuit hoc ius (ſi ius appellandũ eſt) primùm à Zenone Imp. introductũ. Conſtantino uerò fuit ignotum, ſicuti & alijs Iuriſconſultis, qui euinci poſſe, quod fiſcus uendiderit, confeſſi ſunt: quanquam emptorem non duplum, ſed ſimplum tantum precium petere patiantur.

Obſeruandum autem eſt, non propter omnem dilationem ſoluendi tributi ſtatim debitoris bona diſtrahi: ſed propter eam demum, quæ cum aliqua fuerit uel contumacia, uel improba mora cõiuncta. Id autem & à ueteribus Iuriſconſultis ſumpſiſſe Conſtantinus uidetur: qui reſponderunt, pro pecunia tributi, quod ſua die ſolutum non

eſt, quo minus prædium iure pignoris di-
l.5.§.ulti. De cenſib. *ſtrahatur, oblatam moratoriā cautionem non admitti. Neq; tamen omnem fiſci debitoribus dilationem denegari, ſi quam petant ad pecuniam comparandam.*
l.45.in fraudem.§.fiſcalibus. De iure fiſci. *Cæterùm non niſi tres menſes in maioribus ſummis, in minoribus duos à Magiſtratu dari poſſe. Prolixioris autem tēporis ſpacium, eſſe ab Imperatore poſtulandum. Omitto quòd edixit Conſtātinus, ne executores, qui ad tributa exigenda mittuntur, manum iniiciant inſtrumentis ruſticis, aut bobus agricolarum. De eo enim poſtea dicā, ubi de re ruſtica leges commemorabo.*

Ubi debitorum fiſcalium contumacia pignoribus captis coerceri ſatis non poteſt, tandem in eos etiam ipſos manus iniiciuntur, & carcere quoq; fatigandos eſſe iudicant Romanæ leges. Sed neq; ſtatim, neq; temerè id fieri: neq; cum fieret, humaniſſimæ lenitatis exemplum intermitti, paſſus eſt Conſtantinus. Ac olim quidem La-

beo iuriſconſ. aduerſus eum qui, cum in prouinciã abiret, pecuniã, quæ penes ſe eſſet, ad ærarium profeſſus, non eſſe reſiduæ pecuniæ actionem reſpondit, quia eam priuatus fiſco debebat: & ideo inter debitores eum referri. ſic tamen ab eo exigi, ut non modò pignus capiatur, mulctá ue ei dicatur, ſed etiam corpus retineatur. Verùm tanto magis iudicauit in eum manus inyci poſſe, quòd prope reſidua pecunia eſſet, quam retineret, & ex ea cauſa fiſco deberet, quæ arctiſſimè eum obſtringeret. Receperat enim, & retinebat, quod omnino fiſci erat. Cæterùm ſi quis non alio nomine debet, quàm quòd tributũ pendendum ſit: mitius paulo cum eo agitur. Edixit itaq; Conſtantinus, exactores tributorum, carcere & uinculis in debitores ſæuire nõ debere. Cap. 9. §. ult. Ad leg. Iul. pecul. l. 2. C. de exact. tribut.

Prima in tributis & optima ratio æquabilitatis conſeruãdæ eſt, ne quorũdam immunitas alios oneret. Nam & reſcri-

pſit aliquãdo Conſtãtinus ad Pacatianum in Britannia ſua uicarium, alios pro alijs in hac cauſa conueniri non debere. Fuit itaq; apud ueteres prudẽter & magna ratione cautum, ne temerè quiſquã, qui prædium aliquod tributarium poßideret, à
l.4. C. de exact. trib. *penſitãdis tributis eximeretur. Itaque & Conſtantius patris ſui iudicium ſecutus ſtatuit, actores quoq; ſuos compellendos eſſe ad exoluenda tributa, ne eorum immunitas reliquos prouinciales oneraret. A capitatione facilius aliquis eximebatur, Erat autem capitatio genus quoddam perſonalis (ut ita loquar) tributi, quod capiti ſiue perſonæ magis quàm rebus aut facultatibus imponebatur: & ab ijs etiam, qui nullum cenſum haberent, nullaq; prædia poßiderent, exigebatur: ſicuti & olim Romæ fuiſſe Capitecenſos accepimus. Ac quidem ab hoc tributo plebem urbanam libe-*
l.una.C.de cap. t.ciu. cẽſib. exim. *ram & immunem eſſe, aliquando Conſtantinus edixit. Sed quo iuſtius eſt tributum*

tum quod prædijs imponitur, & pro ratione facultatum penditur, tanto minus eſt temerè quiſquam ab eo eximendus.

Mecœnas agens cum Auguſto de ratione Reip. rectè conſtituendæ, prudenter monet, tributa ex omnibus prædijs, quæ ſterilia non ſunt, colligi pro ratione & modo fructuum debere. Ac Romani quidem Italica prædia libera eſſe & immunia uoluerunt. Sed prouincialia, ſaltem quæ tributaria erant, à quocunque tandem poßiderentur, tributum pendebant. Nam & ſi is ea comparaßet, qui perſonali (ut loquuntur) priuilegio immunis erat à capitatione: huius tamen ſuæ poſſeßionis prædij'ue cauſa tributum ſoluebat. Sed neq; clericos exemptos ab eo fuiſſe, dictum eſt libro ſuperiori. De ijs qui nobiles dicuntur, idem dicitur: quales olim erant, qui aliqua dignitate ciuili uel militari erant præditi, & uel Illuſtres, uel Spectabiles, uel Clariſsimi, uel Perfectißimi appellabantur, ſiue etiam Dion. li. 52.

tiam

tiam qui ab ÿs prognati erant. Hæc (inquam) ſiue honoris ſiue generis nobilitas, quæ Cæſarum præcipuè Conſtantinopolitanorum tempore fuit, non temerè tribuebat ullam immunitatẽ uel à tributis, uel à muneribus patrimoniorum: quanquam Theodoſius teſtis ſit, antiquitùs ſtatutum fuiſſe, ut militibus ſine ullo prorſus collationis onere agri limitanei aſsignarentur. propterea᷈q; facile putarem, Conſtãtinum ſuis ducibus, comitibus, & militibus Caſtellanis, quibus, ut antea dixi, prædia dabat, atque ita aſsignabat, ut ad eorum etiam hæredes tranſirent, donauiſſe planè immunia & libera ab omni collatione, munereq; tum perſonali, tum patrimoniali, excepto ſolo militari officio.

l. ulti. §. patrimoniorũ. De mũ. & hon. l. 2. 3. & ulti. C. de mun. patrim.

l. ulti. C. de fun. limit.

Porrò ut eſſet facilior ratio, & facultas liberior tributorum perſoluendorum, edixit Conſtantinus, ut non minus auro quàm argento dependi ea poſsent. Plinius ſcribit, ueteres Romanos, cum de tributis agere-

Lib. 33. ca. 3.

agereturꝫ prouincijs ſemper argentum imperitaſſe, non aurum. Neq; tamen exiſtimo tam fuiſſe poſtea moroſos atq; difficiles, ut aureorum numorum ſolutionem repudiarent. Sed ut æſtimatio, ſic etiam proportio difficilis erat. Ergo Conſtantinus:
Iubemus(*inquit*) ut pro argēti ſumma, quam quis theſauris fuerat illaturus, inferendi auri accipiat facultatem: ita ut pro ſingulis libris argenti, quinos ſolidos inferat. l.una.C.de argē.prec. « « «

De ſolidorum æſtimatione dictum eſt aliàs ſæpe: quanquam & pondus & precium ſæpe iactatū mutatumq; fuerit. Certè Ioachimus Camerarius narrat, ſe appēdiſſe ueterem quendam Conſtantini numum aureum, ac reperiſſe pondus denarij unius ac ferè quadrantis. appendiſſe & alterum Diocletiani paulo grauiorem, leuiorem tamen ueteribus illis, qui erant ponderis denariûm duûm. Narrat & Budæus, ſe uidiſſe Cōſtātini noſtri, & Iuliani & Magnentij

gnentij aureos, ſed ita imminuto pōdere, ut ſeni & ſemis uix æquaret unciam auri: cum olim quaterni in uncias ſignarentur. Sed & de libra auri & argenti copioſe alij ſcripſerunt. Sanè ut hæc Conſtantini lex ſua argenti librā æſtimat quinq; ſolidis aureis: ſic Imp. Alexandri cōſtitutio libram auri ſolidis ſeptuaginta duobus: Arcadij autem & Honorij, libram æris, uigeſima ſolidi aurei parte. Sic enim edicunt, ut pro uiginti libris æris, unus auri ſolidus à prouincialibus exigatur. Illud uerò præcipuè hic obſeruemus, quod colligere hinc poſſumus, quænam ijs temporibus fuerit proportio auri ad argentum, & argenti ad æs: nempe, argentum cum ære collatum, ſi de æſtimatione quæratur, fuiſſe centuplum: aurum uerò cum argento comparatum, fuiſſe propè quindecuplum: hoc eſt, ut craſſius loquar, & apertius, libram unam argenti ualuiſſe centum libras æris: auri uerò libram, argenti libras quatuordecim, ac

l. quoties. C. de ſuſceptor.
l. una. C. de collat. æris.

propè

propè dimidiam. Ac ſanè ex Plinio etiam intelligi poteſt, cum primùm Romæ numus aureus excuſus eſt, eam fuiſſe proportionem auri ad argentum, quæ eſt unius ad quindecim. Herodotus ſuo tempore in Aſia ſignificat aurum cum argento collatum, non niſi (ut loquitur) τρισδεκαστάσιον fuiſſe: qualis eſt proportio unius ad tredecim. Hancq́; rationem ſecutus Darius eſſe uidetur, qui in exigendis tributis dicitur ſingula auri talenta æſtimaſſe tredecim talentis argenti. Noſtro iam tempore minus auro, argento uerò plus tributum eſt. Nam hodie uix eſt auri ad argentum duodecupla proportio: quam tamen apud Platonem Hipparchus ſignificat eſſe iuſtiſſimam. Pollux uerò non niſi decuplex aurum eſſe in comparatione argenti ſcribit, & teſtimonio Menandri probare id conatur.

Nunc quoniam rem numariã ingreſſi ſumus, quid præterea Conſtantinus ſtatuerit,

rit, uideamus: ut certè res eſt in Rep. in primis neceſſaria. Laudarunt olim Romani, multisq́ uicatim ſtatuis, quas & thure & cereis (ut Cicero ſcribit) honorabant, ornarunt Marium Gratidianum, quòd cum Prætor eſſet, rem numariam de communi ſententia collegij cōſtituiſſet, edictūq́ de ea conſcriptū edidiſſet: quo alioqui tempore ſic iactabatur numus, ut nemo (quemadmodum inquit Cicero) ſcire poſſet, quid haberet. Addit & Plinius, rogationem pertuliſſe de ſchola inſtituēda, in qua iuuētus doceretur numos probare, & ab adulterinis probos diſcernere. Vellem equidem & illud huius Gratidiani edictum extaret, & ſchola talis retenta eſſet. Sed quando utrunq́ hoc beneficium nobis iniquitas temporum inuidit, ſaltem Conſtantini hac de re leges, quæ ſuperſunt, retineamus. Apud Dionem Mecœnas agens cum Auguſto de partibus rationibusq́ Reip. rectè & ſapienter conſtituendæ, poſteaquam

ſleaquam de tributis uerba fecit, ſubiūgit de re numaria: Auguſtum pati non debere, ut quiſquam in orbe Romano aut priuatim numos cudat, aut alijs mēſuris, ponderib. numiſmatibuſ'ue, quàm Romanis utatur. Nos quoq; poſt tributarias Conſtātini leges, numarias iam uideamus: quibus & longè plura, quæ & magis neceſſaria erant, prudenter eum prouidiſſe, & bonis legibus ſapienter communijſſe conſtat. Ac in primis quidem occurrunt duæ illæ nobiliſſimæ eius conſtitutiones, de ueteris numiſmatis poteſtate, quæ libro 11. *Cod. extant. Prioris uerba ſunt hæc:* Solidos « ueterum principum ueneratione « firmatos, ita tradi & ſuſcipi ab e- « mentibus & diſtrahentibus iube- « mus, ut nihil omnino refragatio- « nis oriatur: modò ut debiti ponde « ris ſint, & ſpeciei probæ. Scituris « uniuerſis, his qui aliter fecerint, « haud leuiter in ſe uindicandum. «

l Dixit

l.24.elegāter.§.qui reprobos. De pigne. act.

Dixit aliquando Ulpianus, reprobos numos non liberare ſoluentem. Eos uerò demum non eſſe reprobos, nūc definit Conſtantinus, qui non modò formam notamq́ legitimam præ ſe ferunt inſculptā, impreſſam'ue: ſed & iuſtum ſuū pondus habent, & ſunt materiæ probæ. & quidem hac lege complectitur tria illa, quæ in numis ſpectamus: materiam nempe, ex qua conflantur: eiusq́ & qualitatem & quātitatem: poſtremò ipſum, ut uocant, characterem, figuram'ue.

Ad materiam quod attinet, non niſi tria metallorum genera ſunt, ex quib. numus conflari probus poſſit: aurum, argentum, æs. ut & olim Romæ Triumuiri monetales dicebantur, auri, argenti, æris flatores. Et ne quis ſtanneos plumbeosue numos haberet, lege Cornelia cautum fuit. Et Plautus in Moſtell. fabrū quendam accuſat, qui plumbeos cudere ſolebat. Scio Dionyſium Siculum tyrannum ſuos

l.lege Cornelia caueatur.§.eadē. Ad leg. Corn.de. fal.

aliquando Syracuſanos coegiſſe, ſtanneis numis uti. Et Spartanam, ſicuti & Byzantinam monetam, fuiſſe aliquando planè ferream accepimus. Sed prudentiores fuerunt Romani, qui totum hoc uitioſi numiſmatis genus reiecerunt. Ac noſter quidem Scæuola etiam æroſam pecuniam reprobam eſſe, tolliq́ debere ſignificat. Sed æroſam appellat, quæ plus habet admixti æris, minusq́ uel auri uel argenti, quàm oporteat. Ulpianus quoq; ait, lege Cornelia caueri, ut qui in aurum uitij quid addiderit, falſi crimine teneatur. Ut certè uitioſa hæc additamēta tolli, eorumq́ autores, qui tam multis tā malicioſe imponūt, grauiſſimè coerceri oportet. Nam & olim fraus hæc fuit frequens, & ſæpe prudentiſſimū queq; fallebat. Ipſe ad Atticum ſuum ſcribens Cicero: Uide quæſo, (inquit) ne qua lacuna ſit in auro. Ego iſta non noui. Sed quo minus hæ lacunæ (ſic enim uocat, quod in numo, qui aureus habetur, eſt non l.102. credi tor. de ſolut.

 aureum)

aureum) deprehendi poſſunt, tanto eſt neceſſe magis talem imposturam caſtigari. Neq; tamen ignoramus, numos non conflari ex auro argento'ue, quod omnino purum putumq; ſit. Satis eſt, ſeruari iuſtam illam & publicè definitam, certoq; iudicio conſtitutã, paſſimq; adeò receptam commixtionem, quæ neceſſaria eſſe uiſa eſt ad uſum commodiorem. Ea ſi ſeruetur, eſſe dicetur (quod in primis requirit Conſtãtinus) ſpecies proba. Iuſtinianus qualitatem appellare uidetur, cum ſtatuit, ut ſi de qualitate ſolidorum orta fuerit dubitatio, zygoſtates per ſingulas ciuitates conſtitutus, pro ſua fide atq; induſtria ſic dirimat controuerſiam, ut neq; fallatur, neq; fallat quenquam.

l. 2. C. de ponderat.

Quo autem modo ueteres definierint hanc (ut appellamus) qualitatem, certò equidem dicere uix poſſum. Sed ualde profectò damnant M. Antonium, quem plurimum ferri denarijs admiſcuiſſe ſcribit Plinius:

Plinius: & Antoninū Caracallam, quem Dion narrat in uſu habuiſſe numos adulterinos, plumbumq́ argentatū, & æs inauratum, pro argento uel auro ſuis ſenatoribus dediſſe. Excuſant uerò Liuiū Druſum tribunum pl. qui conſenſu & iudicio populi, cum numos cuderet, argento miſcuit octauam æris partem. Sanè in Gallia ueterum Regum edictis conſtitutum eſt, argentum, ex quo numus conflandus eſt, non niſi uigeſima quarta ſui parte abeſſe debere ab ſolida abſolutaq́ puritate. Hocq́ ideo argentum, ad hunc modum dilutum, Regiū appellant. Sed quo minus is ſemper ſeruaretur modus, isq́ ſummus ueluti gradus argenti optimi perpetuò retineretur, per temporum calamitates factum eſt.

Quod ad materiæ quantitatem (ſic enim populariter nunc loqui cogimur) attinet, ſapienter edixit Conſtantinus, iuſtum pondus ſeruari debere. Ac alio quidem etiam loco ſignificat, ſuos Quæſtores, pecu- d.l.I. C.de uet.num. poteſt.

 niam,

l.1. C. de ponderat. *niam, quæ tributorũ nomine ſoluebatur, ſolitos eſſe appendere: edicitq́; ut id æqua lance libra ue fiat. Quo autem modo quantitatem hanc definiant Veteres, uix in uniuerſum dici poteſt. Optandum fortaſſe eſſet, publicis ſumptibus numos eo pondere excudi, ut nõ minoris ſit rude quàm ſignatum metallum. Sic enim facilius fieret, ut* l.3. de eo quod cer. loco. *(quod eſſe debere dixit noſter Caius) una eſſet ubiq; & eadem pecuniæ poteſtas: & ſublata lucri ſpe, priuatis hominibus omnis occaſio monetæ clam excudendæ ablata eſſet. Sed quoniam quod optamus, & ueteres quidam etiam Iuriſperiti non modò optauerunt, ſed etiam poſtulauere, nulla ſpes eſt, impetrari aliquando ut poßit: proximum eſt, ut quantitatis, de qua nunc loquimur, ad qualitatem proportio, ſi nõ omnino æqualis, ſaltem iuſta quædam, & certo modo definita ſit. Quanquam rurſus per publicas clades non unus ſemper hic ſeruatus ſit modus. Secundo bello Punico,*

cum

cum ærarium Rom. belli ſumptibus non ſufficeret, decreto ſenatus, & populi conſenſu, as libralis factus eſt ſextantarius: ut qui antea XII unicarum erat, non niſi duarum unciarum fieret, manente nihilominus ueteri eademq́ æſtimatione. Deinde propius inſtante Hannibale, dicitur etiam factus uncialis. Ceterùm ſi quis priuatim numos raſerit, teneri lege Cornelia de falſis, dubium non eſt. l. quicunq;. Ad legem Corn. de falſ.

Non eſt ſatis, numum probæ eſſe materiæ, iuſtiq́ ponderis: ſignari etiam, efformariq́ debere publica auctoritate & iuſſu Principis, ut impreſſus hic character, ſit ueluti publica teſtificatio, approbatioq́ numi, ſenſit Conſtantinus. Priuatis certè hominibus ne olim quidem licuiſſe numũ cudere, conſtat. Nam & Aſconius Pedianus teſtis eſt, legem Corneliã numariam fuiſſe de moneta, ne quis priuatus pecuniã faceret. Eiusq́ legis numariæ meminit Cicero III Verrina. Sed & habebant ue-

teres Romani ſuos Triumuiros monetales, auro, argento, ære, flando, feriendo. Eratq́ Romæ officina monetæ, uicina templo Iunonis monetæ. Apud Ariſtotelem lib. 1. Polit. legimus, numis impreſſum eſſe charactere, ut eſſet τοῦ ποσοῦ σημεῖον, nempe ut indicaret ipſa æſtimationem lege impoſitam, in qua ſita eſt tota uis pecuniæ, & ueluti ſubſtantia, magis certè quàm in eius materia. quod & Paulus ſubtiliter aliquando ſignificauit.

l. 1. de contrah. emp.

Miſſam hanc rem faciam, ſi illud breuiter adiecero, quod Euſebius ſcribit, uoluiſſe Conſtantinum ſuam numis excuſis effigiem ſic inſculpi, ut hominis Deum flexis genibus inuocantis ſpeciem præ ſe ferret.

Ubi ritè excuſi numi ſunt, de eorum æſtimatione, quæ non eadem plerunq́ eſt, ſed ſæpe iactari ſolet, quærendum eſt. Hac de re agit altera illa, quàm antea proferre pollicitus ſum, Conſtantini conſtitutio, quæ his uerbis edita eſt: » Pro imminutione,

ne, quæ in æſtimatione ſolidi for- «
tè tractatur, omnium quoque pre «
cia ſpecierum decreſcere oportet. «

Breuis eſt, ſed ualde obſcura lex. Et accidit quidem neſcio quo modo plerunq;, ut Cæſares Conſtantinopolitani in ſuis conſtitutionibus edēdis uerboſi eſſent, ubi non erat multis uerbis opus: ubi uerò res uerboſius explicanda erat, ualde conciſi. Conabor tamen, quam propoſitæ legis ſententiā eſſe accepi, familiariter patefacere, & ad uſum communem referre. Hic dicitur prudenter intellexiſſe Conſtantinus, æſtimationem unius alicuius ſpeciei generiſ ue numorum, ueluti ſolidorum, imminui non debere: quin itidem iuſta proportione imminuatur aliorum numorum, qui alterius fortaſſe generis ſunt, æſtimatio. Hinc autē rectè conſequi, quod ille uult: imminuta nēpe ad eum modum & proportionem æſtimatione omnium numorum, aliarum quoque rerum omnium, quæ numo æſtimantur,

tur, precia imminui atq; decreſcere, ſicuti & contraria ratione creſcere atq; augeri debere. Cæterùm ſi unius tantum alicuius generis numorum, ueluti ſolidorum, minueretur æſtimatio: reliqui uerò numi alterius generis, priorem ſuam retinerent æſtimationem, non conſequeretur, precia rerum decreſcere. Nam hæc eadem manerent, quod ad eos numos attinet, quorum neq; mutata neq; imminuta æſtimatio eſt. Quod ad eos uerò ſolidos, quorum precium decreuit, etiam augeri uidentur. Quid enim? Finge aurei tantum coronati æſtimationem eſſe imminutam, ut qui æſtimabatur quadraginta quinq; aßibus, nũc ſolum æſtimetur quadraginta. Certè equus, qui antea decem coronatis æſtimatus fuiſſet, iam æſtimabitur undecim coronatis, & decem aßibus. Sic ediuerſo, ſi ſolius coronati augeatur æſtimatio, ut qui prius erat aßiũ quadraginta, fiat quadragintaquinq;: certè iam quod ad eum attinet, decreſcere uide-

uidebuntur rerum precia: & equus ille, qui antea æſtimatus fuiſſet decem coronatis, iam ſolum æſtimabitur octo coronatis, & aſsibus quadraginta. Eſt quidem reuera ſemper eadem æſtimatio, ſi uim & uſum ſpectes. Sed pauciores coronati numerantur, ubi maior eorum æſtimatio eſt: & quo minor facta eſt, tanto etiã plures dabũtur. Cæterùm ubi omnium numorum, cuiuſcunq; generis ſint, æſtimatio, æqua proportione uel augetur uel minuitur, rectè dici uidetur quod Conſtantinus ait, rerum itidem aliarum omniũ precia uel augeri, uel decreſcere: ueluti ſi pro decima parte generaliter numus minuatur: & qui antea decem libras habere dicebatur, iam tãtum habeat nouem: certè res quæ prius æſtimabatur decem libris, iam nouem tantum æſtimabitur. Non de negociatoribus nunc loquor, iiſ'ue qui rem, quanti poſſunt, ſemper uendunt, & plurimi faciunt, maximoq; æſtimant. Loquor de uera rerum

æſti-

æſtimatione, de qua apud iudicem uel arbitrum quæreretur. Dixi, quàm potui ſimpliciſsimè, quod ſuperiori Conſtantini cõſtitutione tradi, ab ingenioſis hominibus accepi: quod quidem & iuſtũ eſſe, & magnum in Rep. uſum habere poſſe, nemo nõ uidet. illudq́ etiam contineri, ne unius alicuius ſpeciei numorum æſtimatio uel imminuatur, uel augeatur: quin de alijs omnibus numis, æqua proportione, idem ſtatuatur. Nam alioqui cum multa iniqua fierent, tum uerò commercia interturbarentur, & magnæ in Repub. turbæ naſcerentur.

Atq́ huius quidem etiam loci eſſe uidetur illa, quæ eodem Codicis Iuſtiniani tractatu ſubiecta eſt Gratiani, Ualentiniani & Theodoſij conſtitutio, obryzatorum omnium ſolidorum uniforme precium eſſe debere. Uulgus exiſtimat ea lege caueri, precium numorum ſic in perpetuum ſemel ſtatuendum eſſe, & ueluti figendum, ut nun-

ut nunquam uel augeri uel imminui poſſit. Quod quidem tam effici non poteſt, quàm & ſtultum & ineptũ eſſet, & Reipub. plerũq; pernicioſum, ſi fieret. Sed illud potius, ſicuti accepimus, lex illa edicit, (quod quidem magnæ & prudentiæ & rationis eſt) unius alicuius certæ ſpeciei ſolidorum uariam diuerſamq; æſtimationẽ eſſe non debere: ac ſi eiuſdem & materiæ ſint & ponderis, eiuſdem quoq; precij eſſe, tametſi fortaſſe non eadem ſint forma excuſi. Obryzatos autem uocari ſolidos, qui ex auro optimo & puriſſimo conflati ſunt, dubium non eſt. Nam & Plinius ſcribit, obryzum aurum uocari, quod, cum igne probatur, ſimili colore, quo ignis, rubet. Ac ipſe quidem etiam noſter Conſtantinus quodam loco ſolidorum obryzatorum meminit, cum de uotorum oblatione loquitur, & hanc (ut appellat) populi deuotionem, ſi modum ſeruet, ſibi gratam eſſe profitetur. Vetus Romæ mos fuit (nã Plin. lib. 33. cap. 3. l. unã. C. de oblat. uot.

hoc obiter explicandum eſt) ut pro ſalute Principis multa ſolennia uota conciperentur, nuncuparentur, atque etiam religioſe perſoluerentur. Itaque & Auguſtus hoc nomine quotannis à Populo Romano uelu ti ſtipem colligebat. Edixerat autem, ne quis pro ſalute ſua, Imperij ue fortuna publica, quicquam uoueret, quod ſupra ſuas facultates eſſet. Sed ſimul inſtituerat illas, quas accipiebat, argenti oblationes: quas Claudius Imp. poſtea ſuſtuliſſe dicitur. Dion lib. 52. & 58. *Conſtantinus tam moroſus non fuit, quin illa populi munuſcula, & ueluti ſtrenas bene precantis, grato & libenti animo exciperet. Sed tam auarus non fuit, quin lar gitiones tales ad iuſtum modum reuocaret. Qua quidem de re multa utiliter fortaſſe dicere poſſem: ſed me nunc reuocat res mo netaria, quam ut abſoluã, dicã duas, quæ occurrunt, & ad eam ſanciendã pertinẽt, abs Conſtantino grauiſſimas conſtitutiones* l.1.& 2. C. de falſ. mon. *editas eſſe, aduerſus eos qui falſam monetã excu-*

excuderent. Conſtat, rem hanc in primis animaduertendam eſſe: ueteresq́; omnem, quæ adhiberi potuit, adhibuiſſe cautionẽ, ut huic ſpeciei falſi occurrerent. Et ut illa quæ ſatis nota ſunt, nunc non commemorem: extat uetus quidam de re bellica libellus, olim ſcriptus ad Theodoſium Imp. & eius filios, ut numarij & opifices monetæ in aliqua inſula, in quã alijs nullus acceſſus pateat, ueluti concludantur. Sed quis (inquit ille) cuſtodiet ipſos cuſtodes? Quod extremum fuit, Conſtantinus acerbitate ſuppliciorum hoc crimen repreſſit. Iubet itaq; adulteros ſolidorum (ſic enim eos uocat) flammarum accenſionibus (ut loquitur) tradi, ſine ullo prouocationis beneficio: neq; eorum modò bona publicari, ſed & domum ipſam, in qua adulterini numi excuſi erunt. ac ne dominum quidem ignorantem excuſari, niſi ſi aut procul abfuerit, aut ſtatim atq; reſciuit quod ſuis in ædibus factum eſt, ultro prodiderit. Viduis tamen infeli-

infelicibus, & pupillis innocentibus humaniter parcendum eſſe monet. Sed interea tutores, qui ignorare, quod in domo pupillari fieret, non debebant, cõdemnat, tantum ut fiſco de ſuo pendant, quanti domus illa eſt. Seuera profectò lex. Sed neceſſaria erat, ut modis omnibus tolleretur malum illud, quo uix quicquam eſt in Rep. magis pærnicioſum. Ac illa quidem tẽpora, quibus multos bellis ciuilibus & tyrannorum exactionibus exhauſtos paupertas nihil non & audere & tentare cogebat, ſeueritatem hanc requirebant. Sed neq; hic prætermittenda eſt illa, quæ libro 1 x. Cod. Theodoſ. extat Conſtantini cõſtitutio, aduerſus eos qui ſolidi circulum exteriorem inciderint: quos capitali ſupplicio puniri iubet. Reſponſum quidẽ iam antea fuerat, lege Cornelia teneri, qui excuſos numos raſerit. Sed bonas ſæpius leges ferri cogũt mali hominum mores: & graſſantibus delictis pœnas exacerbandas eſſe, ueteres monuerunt.

l. quicũq;. ad Leg. Corn. de falſ.

runt. Olim apud Aegyptios falſæ monetæ conuictis non niſi manus præcidebantur, ut Diodorus narrat. Nunc cum caput ipſum præciditur, & atrociori etiam ſupplicio hoc maleficium punitur, deterreri tamen hominum audacia nō poteſt: uixque ulla aduerſus eam cautio ſatis idonea poteſt excogitari. Illud tandem præterire non poſſum, quod Paulus reſpondit: Eos qui falſam monetā percuſſerint, ſi in totū efformare noluerint, ſuffragio iuſtæ pœnitētiæ abſolui. Conſtituta re militari, quæ Reipub. neceſſaria defenſio eſt, eiuſ que ueluti neruis bene compoſitis, qui in uectigalibus & tributis eſſe dicūtur, totaq; adeò re monetaria, quod magnum eſt Reip. tanquam uinculum, prudenter deſcripta atq; ſancita: magna iacta eſſe uidentur quietis publicæ, quam ciuilis hominum ſocietas exigit, fundamenta. Sed ut iuſtas de bello leges, deq; diſciplina militari continenda, ut in ocio ciues uiuere ſine iniuria poſſint, ne-

Diod.lib.2.

l.qui falſam. Ad leg.Corn. de falſ.

m ceſſa-

ceſſarias eſſe uidit Conſtantinus: ſic etiam gladiatoria domi certamina retineri paſſus non eſt, crudelemq́ illum totum & ſanguinarium laniſtarum ludum ſuſtulit. Non tulit olim Cato Cenſor, neque ferre debuit, L. Flaminium, qui ut ſæuos ſui ſcorti paſceret oculos, inter epulas iuſſerat reum neſcio quem, rei capitalis damnatum ſecuri cædi. Cur inſani populi talem ludum poſtulantis, inſanas delicias ferret Conſtantinus? Fuerat hic Romæ multis iam annis mos inhumanus, ut multi etiam priuati homines ambitioſe populo exhiberent paria gladiatorum. Nam & in libris Iuriſconſultorum frequens mentio teſtatorum eſt, tale (ut appellabatur) munus dari edique iubentium. Ac tempore quidem Tiberij, ſenatuſconſulto cautum fuiſſe accepimus, ne quis illud dare poſſet, cui minor quadringentis millibus cenſus eſſet. Sed interea ſaltem uiri Principes, aut locupletes, ut populo placerent, tanto id magis præſtabant.

bant. Quid? Ipſe Philippus Imp. cum quidem etiam Chriſtianum alioquin ſe eſſe fingeret, celebrans, anno ab Urbe cōdita milleſimo, Seculares illos ſuos ludos, mille gladiatorū paria cōmiſiſſe dicitur. Sed quanto & Reip. amantior, & Imperio dignior, & uerò ſui & muneris & nominis religionisq́ obſeruantior Conſtantinus, qui lege lata gladiatoriam illam lanienam, quæ non tam hominum eſt quàm ferarum, primus ſuſtulit, & è Rep. Chriſtiana ſummouit? Verba eius legis in Iuſtiniani Codice hæc proponuntur: Cruenta ſpectacula in ocio ciuili & domeſtica quiete nō placent. Quapropter omnimodo " gladiatores eſſe prohibemus. " l.una.C.de gladiat.

In Codice Theodoſiano.: Cruenta " ſpectacula in ocio ciuili & dome- " ſtica quiete non placent. Quapro " pter qui omnino gladiatores eſſe " prohibemus, eos qui fortè delicto " rum cauſa hanc conditionem atq; "

„ ſententiam mereri conſueuerant,
„ metallo magis facies inſeruire, ut
„ ſine ſanguine ſuorum ſcelerũ pœ-
„ nas agnoſcant.

Edidit hanc conſtitutionem, quo anno ſynodum Nicænam coegerat. neq; dubium eſt, quin ſancti illi patres, qui concilio intererant, ualde eum hoc etiam nomine laudarint. Nam & ueteres Chriſtiani tã ualde ab gladiatorijs ludis abhorrebant, ut omnino ſtatueret ſibi fas non eſſe, cruentis illis intereſſe ſpectaculis. Quid? Viuo adhuc Conſtantino perſonabant illæ Lactantij uoces: Eodem facinore ſpectatorem gladiatorum obſtringi, quo & admiſſorẽ: ac in his gladiatorum ſceleribus non minus eum cruore perfundi, qui ſpectat, quàm qui facit: nec poſſe immunem eſſe à ſanguine, qui uoluit effundi: aut uideri nõ interfeciſſe, qui interfectori & fauet, & præmium poſtulauit. Fugienda igitur omnia huiuſmodi ſpectacula eſſe. Cùm has conciones

audiret

audiret Conſtantinus, an officiū ſuum non faceret? Dicebat olim Cicero: Crudele gladiatorum ſpectaculum & inhumanū non nullis uideri ſolet, & haud ſcio an ita ſit, ut nunc fit. At Conſtantino cur ita uideretur, & uerò cur non dubitaret ita eſſe, itaq́ bonis omnibus uideri debere, magna profectò cauſa erat. Fecit itaq́ quod Principem & pium & humanum, & deniq́ non barbarum facere oportuit. Certè ſcriptores Eccleſiaſtici inter res à Conſtantino præclarè geſtas non poſtremo loco numerant, ſublatos gladiatores. παύει *(inquit Socrates)* τὰ μονομάχια. *Et Sozomenus:* παρὰ ῥωμαίοις τότε πρῶτον ἡ τῶν μονομάχων ἐκωλύθη θέα. *Proferrem aliquot Principes Rom. qui cum multis alioqui uitijs laborarēt, hac tamen humanitate fuerunt, ut ualde abhorrerēt ab illis ſpectaculis: nec niſi inuiti & propè illachrymātes talia munera populo darēt. Sed cum noſtro Conſtantino comparari* Lib.2. Thuſcul.

non poßunt, neq; debent: qui tam non indulſit inſano populo, ut primus auſus ſit etiam inuitum ab hoc ludo reuocare. Neq; tamen efficere potuit, quin aliquando ad ingenium feri homines redierint. Sic ubi mortuus fuit Conſtantinus, contemptam eius legem fuiſſe, & ſuum iterum ludum laniſtas aperuiſſe conſtat: & Eccleſiaſticæ hiſtoriæ narrant, cùm temporibus Honorij atq; Arcadij quidam ab Oriente Romã ueniſſet monachus, & monomachias illas uehementer damnans, ſuo etiam obiecto corpore cuperet eas dirimere, ualdeq; inſtaret ut talia certamina tollerentur, lapidibus à populo, qui hanc ſibi uoluptatem eripi non ferebat, obrutum eſſe: eaq; re commotos Honorium atq; Arcadium Impp. legem de hiſce ludis gladiatorijs tollendis repetijſſe, Conſtantiniq; iudicium confirmaſſe. Sed difficile erat, laniſtas cum ſuis gladiatoribus, retiarijs, ſecutoribus, mirmillonib. hoplomachis, & tota illa carnificum

ficum cohorte, urbe pellere atque eijcere. Porrò tam ſeuerus & tetricus, & ab omni ludo abhorrens non fuit Conſtantinus, quin Gymnici agonis, qui incruentus erat, ſpectacula, oblectamenti cauſa populo reliquerit. Qua de re quædam eius extat conſtitutio. l.1. C. de ſpectac. *Laudat quidem in ſuis Epiſtolis Plinius Treboniũ ſuum Rufinũ, quòd cum Duumuir Viennæ eſſet, Gymnicum agona lege lata ſuſtulerit. quo nomine accuſatum fuiſſe narrat: ſed fuiſſe etiam à Traiano Imp. abſolutũ ſcribit. Si ſuſtulit Gymnica illa certamina, quæ humano ſanguine reſpergebantur, (quales illi erant ludi funebres, in quibus buſtuarij gladiatores committebantur,) bene profectò & ſapienter fecit, & erat laude quàm accuſatione dignior. Sed Gymnicum agona, qui uirtutis tantum cauſa exercebatur, nõ magis damnare quiſquã poſſit, quàm colluctationem, aut pancratium. Huius uerò generis ſpectaculis, ut Conſules populum oblectaret, per-*

miſit etiam lege lata Iuſtinianus. Quid? In eodē illo ſuo de ſpectaculis tractatu, dignam eſſe putauit, quam commendaret, l. eos qui. C. de ſpect. *legem Valentiniani, Gratiani & Theodoſij, ludis Circenſibus tam ualde fauentē, ut aurigas qui in ijs equos agitāt, nullo præter Circenſe certamen ſupplicio, ſi deliquerint, afficiendos eſſe profiteatur. Laudat tamen Valentinianum Ambroſius, quòd cum ludis Circenſibus nimium oblectari diceretur, ſic ſeſe caſtigarit, ut ne ſolennibus quidem Principum natalibus eos celebrari pateretur. Sed populo ludorum omnem oblectationem adimere uix boni principes poſſunt, neq; ſemper opus eſt. Extat quædam Arcadij atq; Honorij conſtitutio de Maiuma, ut eius feſti lætitia prouincialibus reddatur. Ludus erat, qui mēſe Maio celebrabatur, nō diſſimilis illi (ut Cicero appellat) Tiberinæ decurſioni, cum plebs Romana ad maritimam ciuitatem Oſtiam ſecūdo Tiberi decurrens, iaculādis aquis ſeſe oblectabat.* Sed

Sed illas populares ſiue delicias ſiue ineptias omitto: quanquam laudandæ leges ſint, quæ iuſtum in ijs modum ſeruari præcipiant. Illud uerò & lubentius laudo, & maiori etiam laude dignum eſt, quod Gymnaſia bonarum artium, literarumq́ ludos Conſtantinus conſeruarit, multisq́ etiam modis auxerit atq́ ornarit. Ac ſuperiori quidem libro dictum copioſe eſt, de ſcholis Eccleſiaſticis. De ciuilibus, quæ liberalium artium cuſtodes ſunt, dicẽdum nunc eſt. Has enim, ut illas, Conſtantino ualde curæ fuiſſe ſcimus: et eſſe debere, ſemperq́ fuiſſe omnibus, qui rempub. resq́ bonas amant, profitemur. Sed Conſtantini legem prius audiamus.

Medicos, Grãmaticos, & alios professores literarũm, & doctores Legum, cum uxoribus & liberis, necnon & rebus quas in ſuis ciuitatibus poſsidẽt, ab omni functione, & ab omnibus muneribus ciui-

„ ciuilib. uel publicis immunes eſſe
„ præcipimus: & neq; in prouincijs
„ hoſpites recipere, nec ullo fungi
„ munere, nec ad iudicium deduci,
„ nec eximi, uel iniuriam pati: uel ſi
„ quis eos uexauerit, pœna arbitrio
„ iudicis plectetur. Mercedes autē
„ eorum & ſalaria reddi iubemus,
„ quo facilius liberalibus & memo-
„ ratis artibus multos inſtituant.

Extāt libro decimotertio Codicis Theodoſiani, tres huius generis conſtitutiones Conſtantini: quas in hanc unam Iuſtinianus, ut ſæpe aliàs fecit, contraxiſſe uidetur. Singulas nunc iterum aut deſcribere aut recitare, non eſt neceſſe. Sed illud obiter obſeruandum eſſe puto, primam editam eſſe Sirmij in Pannonia, proximo poſt uictum Licinium anno: ſecundā Conſtantinopoli, ſtatim poſt Nicænam ſynodum: tertiam eodem quidem loco, ſed ſeptem poſt annis. Quo magis intelligamus conſtantem hanc

eius

eius fuiſſe atque perpetuam uoluntatem: neq; impetu quodam & inconſulto calore cæci fauoris ueluti abreptum eum fuiſſe, ſed certo conſilo iudicioq́;, & ratione diu cogitata commotum. Laudat Euſebius ſapientiſsimum hunc, & (quod maius eſt, eſtq́; perrarum) uerè Chriſtianum principem, quòd liberos diligenter ſuos erudiri uoluerit, atq; etiam curarit: optimisq́; eos erudiendos tradiderit præceptoribus, non rei tantum (ut fit) militaris, ſed religionis in primis doctrinæq́; Chriſtianæ, & Iuris dein de Ciuilis, ut & aliarum bonarum literarum. Cæterùm ut ſuæ priuatim familiæ (cuius tamen bonam inſtitutionem etiam Reipublicæ ualde ſalutarem fore ſciebat) & Imperio rectè hac ratione conſultũ eſſe uoluit: ſic etiam uoluit alios bonos patres familiâs ad ſui exempli imitationem reuocare: & interea, quæ ad hanc rem neceſſaria eſſe uidebantur, publicè ſuppeditare. Non meum eſt, ſed Sexti Aurelij Victo-

ris

ris uetus dictum, Conſtantinũ nutriſſe artes bonas, præcipueq́ ſtudia literarum. Et ſanè cum Lactantium Firmianum, qui Nicomediæ multis annis bonas literas docuerat, filio ſuo Criſpo præceptorem in Gallia dedit, præſtantem magnumq́ non eloquentiæ tantum (quæ in eo ſumma fuit, & iis præſertim temporibus, planè admirabilis atq ſingularis) ſed & religionis ueræ & pietatis doctorem: eumq́ ipſe iam ſenem, & ab ingratis auditoribus deſertum, tantopere coluit: non obſcurè ſignificauit, ſeſe talem eſſe in hoc quoq genere principẽ, qualis & eſſe dicebatur, & debebat eſſe. Ac domeſticum quidem etiam patris ſui exemplum, quod imitaretur, habebat. Quam enim is Conſtantius ſcholis literarum tuendis curam impenderit, quamq́ omnia quæ potuit, liberaliter ſuppeditarit, uel ex unius Eumenii rhetoris, qui eo tempore cum eſſet magiſter ſacræ memoriæ, ſcholis Cliuienſium præfectus fuit, oratione

tione non ignobili ad Præſidem Galliarum habita, intelligi facile poteſt. Huius certè orationis memoria recẽs adhuc erat, & aures Conſtantini circumſonabat. Denique hic uidebat Licinium, quem inuitus habebat collegam & ueluti conſortem Imperij, tam eſſe literis omnibus infenſum atq; iniquum, ut eas etiam publicè damnare auderet, & appellare peſtem Reipublicæ: cum quidem earum tam eſſet ipſe ignarus atq; rudis, ut ne decretis quidem ſuis nomen ſubſcribere ſuum poſſet. quod planè uereq; fuit, neſcire literas. Huius igitur impuri barbariq; tyranni furores, ne, quam ruinam minabantur, darẽt, repreſſit Conſtantinus: bonamq; literarum bonarum cauſam acerrimè, ut debuit, defendit. neq; ſanè in hoc genere uel ab ipſo Traiano uinci uoluiſſet. Plinij ad Traianum hæc oratio eſt plena gratulationis, atq; laudis iuſtiſſimæ: Quid, uitam? quid, mores iuuẽtutis, quàm principaliter formas? Quem honorem

norem dicendi magiſtris? quam dignitatem ſapientiæ doctoribus habes? Ut ſub te & ſpiritum & ſanguinem, & patriam receperunt ſtudia, quæ priorum temporum immanitas exilijs puniebat, cum ſibi omnium uitiorum conſcius princeps, inimicas uitijs artes, non odio magis quàm reuerentia relegabat. At tu eaſdem artes in complexu, oculis, auribus habes.

Si hac oratione ad Conſtantinum utamur, eādemq́; illi laudē tribuamus, iure id nos facere profectò exiſtimabimus. Magis certè uidit, literas & artes bonas nō ſolum nō eſſe, quod ille improbè Licinius mentiebatur, peſtem reipublicæ: ſed eſſe ſalutē & uitam, & lucem, & ueluti ſolem: neq; Reipublicæ tantum, ſed & ipſius Eccleſiæ magnum eſſe decus atq; ornamentum. Nam & hanc certè paulo pòſt cum peſſundare impius ille, ſed minimè alioqui hebes, Iulianus uellet, & uim literarum atq; eruditionis intelligeret, Chriſtianis pueris ludos lite

rarum obſtruxit, quos alijs tamẽ profanæ ſuæ ſectæ addictis aperuit. Nam & eius etiamnum lex eſt in Iuſtiniani Codice, quæ ſtatuit, magiſtros doctoresq́ præſtantiſſimos eſſe deligendos, & ordinis iudicio, decretoq́ Curiæ probandos. L. magiſtros. C. de prof. & med.

Ut ad Conſtantini noſtri conſtitutionem propius accedam, uideor eã rectè poſſe appellare Priuilegium. Priuilegia olim ſæpius appellabantur, quæ de ſingulis hominibus ferebantur, & magis erant uni us perſonæ quàm cauſæ. De ijs propriè loquebatur illa lex duodecim Tabularum: Priuilegia, niſi Centuriatis comitijs, ne irroganto. Sic enim Cicero libro tertio de Legibus interpretatur, ſublata ea eſſe, ut de ſingulis hominibus ferri non poſſent, niſi illis comitijs. Sed nonnunquam etiam Priuilegium ueteres appellant, quod eſt cauſæ magis quàm perſonæ: nec de uno aliquo homine, ſed de certo potius quodã hominũ ordine fertur. Cuius generis priuilegia ſunt,

quæ

quæ in Iuris ciuilis libris multa commemorantur, & plerumque Iura ſingularia appellantur. Iulius Paulus, qui librum ſingularem de iure ſingulari ſcripſit, definit Ius ſingulare eſſe, quod contra tenorem rationis, propter aliquam utilitatem, auctoritate conſtituentium introductum eſt.

Cap. 16. de legibus.

Ac conſtat quidem priuilegijs nihil eſſe iniuſtius, nihilq́ in Republica pernicioſius, niſi ſi & iuſta eorum cauſa ſit, & iuſtus ſit modus. Sed ubi hæc ſunt, nihil eſt æquius, nihil utilius. Theodoſius & Valentinianus Imperatores prudentiſsimi, aiunt in ſua quadam cõſtitutione, ſeſe ſtudiorum reuerentia præſtare multa priuilegia. Hæc autẽ profectò iuſtiſsima, ſi ulla eſſe poteſt, cauſa eſt, iuris alicuius & beneficij ſingularis. Illud uidendum eſt, ne qui abutantur.

l. quicquid. C. de aduo. diu. iudic.

Cæterùm non fuiſſe Centuriatis quibuſdam comitijs opus, cùm aliquo priuilegio ornandus literatorum hominum ordo eſſet, & literarum collegijs facile id fuiſſe conceſſum,

conceſſum, conſtat. Ne longius rem repetam, Diocletianus Imp. reſcripſit, decreto Decurionum poſſe immunitatem dari antiſtitibus liberalium ſtudiorum, licet alijs non item poſſit. Et Vlpianus reſpondit, ambitioſa quidem decreta Decurionũ reſcindi debere, ſi decreuerint certã quantitatem alicui de publico præſtari: non eſſe tamen reſcindenda, ſi ob liberalem artem id fuerit conſtitutum. Ob hanc enim cauſam poſſe conſtitui ſalaria. l.1.C.de dec.Decur.

Priuilegia, quæ bonarum artium literarumq́; doctoribus tribuit ſuperior conſtitutio Conſtantini, conſiſtunt uel in immunitate, uel in honorario, uel in aliqua fori præſcriptione. Sed anteceſſoribus, ut tũ appellabantur, hoc eſt, legum & Iuris profeſſoribus, honores etiam iure quodam magis ſingulari additi ſunt. Nam Valentinianus Imp. ſtatuit, Iuriſperitos, qui in urbe Conſtantinopolitana longo tẽpore docuiſſent, uicaria illa dignitate ornari: quam Cap.4.De decre.ab ord.fact.

deinde Zeno Imp. ſuis comitibus, qui prouincias rexerant, ſummi honoris cauſa conceſſit.

Priuilegij, de quo Conſtantinus agit, prima, ut dixi, pars eſt immunitas. ac eam quidem ita donat, ut omnem omnino donare uideatur uacationem ab omnibus non ſolum perſonalibus (ut appellantur) ſed & patrimoniorum muneribus. Verùm etſi beneficia Principum latiſſimè etiam nos interpretari debere dicant Iuriſconſulti: tamen non recuſo, quin uerba huius conſtitutionis Conſtantinianæ paululum reſtringantur. Mitto, quòd Modeſtinus de excuſationibus ſcribens ait. Illud tantum dico; capitationem poſſe facilè hic intelligi remiſſam: at non etiam iugationem. Vtor ijs uerbis, quibus tum Cæſares utebãtur. Certè cum à publicis muneribus uacatio generaliter dari dicitur, ſæpius id intelligi ſolet de perſonalibus. Nam patrimoniorum munera, præſertim ordinaria, non temerè cu-

quam

quam remittuntur: ac ne Pontificem quidem ab ijs excuſari, in Pandectis legimus. Et quàm acriter reiecti ſint Philoſophi, atque repulſi, qui talem immunitatem petebant, oſtendunt reſponſa, quæ in Iuſtiniani libris ſuperſunt. Cæterùm, ut auditoria ipſa, in quibus bonæ & liberales diſciplinæ docentur, tranquilla, & ab omnibus procul turbis ſemota eſſe Leges uolunt: ſic etiã æquum fuit, priuatas profeſſorũ ædes non interturbari. Ergo Conſtantinus ſua etiam conſtitutione eſt cõplexus, quod Arcadius ſcribit, Veſpaſianũ, & deinde Adrianum, teſtatos eſſe, profeſſoribus datam eſſe immunitatem, ne quem hoſpitio excipere cogantur: quodq; Paulus ait, angariarum præſtationem, recipiendiq; hoſpitis neceſſitatem, non minus ijs quàm militibus remitti. Sicuti & Conſtantinum hac in re ſecuti ſunt Honorius atq; Theodoſius: & alter deinde cum ſuo Valentiniano Theodoſius.

l. ulti. §. patrimoniorũ. De muneribus & hon.

l. in honoribus. § in Philoſophis. De mũ. & hon.

l. profeſſio. C. de munerib. patrim.

l. un. C. De ſtud. lib. ur. Ro.

l. ult. §. ult. De mun. & hon.

l. ab his. De uacat. mũ.

l. ult. C. De prof. & med.

l. archiatros. C. de metat.

Secundum in Conſtantini conſtitutione priuilegium eſſe notaui, in ſalario ſiue honorario profeſſorum. Extat libro duodecimo Codicis Theodoſiani quædam Con-
" *ſtantini conſtitutio, in hæc uerba:* Nulli
" ſalariũ tribuatur, niſi ei qui iuben-
" tibus nobis ſpecialiter fuerit con-
" ſecutus. *Meminerat ſapientiſſimus hic Princeps, Alexandrum Seuerũ grauiter ſæpe dixiſſe, malũ pupillum eſſe Imperatorem, qui ex prouincialium uiſceribus homines non neceſſarios, neq; reipub. utiles paſceret. Sed rurſus intelligebat, improbum ingratumq; ſe fore, ſi eos qui neceſſarij & utiles ſunt Reipub. nõ paſceret. Ergo ſpecialiter iuſſit, præceptoribus liberalium ſtudiorum ſalarium dari: alijs adimi. imitatusq; eſt Antoninũ Pium, quem Capitolinus ait, ſalaria multis ſubtraxiſſe, quos ocioſos eſſe uidebat: ac dixiſſe, Nihil eſſe ſordidius, crudeliusúe, quàm ſi Remp. ij arroderent, qui nihil in eam ſuo labore*

bore conferrent. Interea uerò bonarum artium doctoribus, per omnes prouincias, iuſsiſſe & honores & annua ſalaria deferri. Si extaret uetuſtiſsima lex illa Charondæ, qua Diodorus narrat hunc apud ſuos primùm conſtituiſſe, publicè dari mercedem literarum magiſtris: eam nunc ego lubenter cum Romanorum Cæſarum legibus conferrem. Sed ut in eorum, & quidem poſteriorum temporibus nunc conſiſtamus, memorabile illud eſt, quod Caßiodorus ſignificat: ipſos etiam Gothorum reges, qui in Italia imperabant paulo ante Iuſtinianum, uoluiſſe, ſalarij tardius perſoluti profeſſoribus, etiam uſuras deberi. Neq; dubito, quin Conſtantino ea lex placuiſſet, ipſiq; etiam Iuſtiniano. Certè memoriæ proditum eſt, eodem propè tempore Leonem Imp. cùm Eulogio philoſopho teſſeram frumentariam dari iuſsiſſet, & quidam ſubmurmurarent, eam militibus potius eſſe dandam, exclamaſſe: Utinam is

ſit aliquando temporum meorum ſtatus, ut militum quoque ſtipendia in literarum magiſtros transferre poſſim. Sed cùm de honorarijs profeſſorum quæritur, imprimis occurrere debet, quod Ulpianus libro 8. de omnibus tribunalibus ſcripſit: & eſt in Pandectas relatum, ubi de extraordinarijs cognitionibus agitur. Ait, Præſidem prouinciæ de mercedibus ius dicere ſolere, ſed præceptoribus tantũ ſtudiorum liberalium: Philoſophis tamen non dicere. non quia non religioſa res ſit philoſophia: ſed quòd hoc primùm profiteri eos oporteat, mercenariam ſe operam ſpernere. Proinde ne Iuris quidem ciuilis profeſſoribus ius dicere. Eſſe quidẽ rem ſanctiſſimam ciuilem ſapientiam: ſed quæ precio numario non ſit æſtimanda, nec dehoneſtanda, dũ in iudicio honor petitur, qui in ingreſſu ſacramenti offerri debuit. Quædam enim, tametſi honeſtè accipiantur, inhoneſtè tamen peti. Hæc Ulpianus.

Cæte-

Cæterùm ut nulla etiam petitione hic opus eſſet, nullaq́ extraordinaria cognitione, effecit hæc de qua nunc agimus, Conſtātini conſtitutio. Magnum uerò alioqui liberalium ſtudiorū priuilegium fuiſſe, magnumq́ fauorem in illa, quam ultro Prætor extra ordinem ſuſcipiebat, cognitione, agnoſcere interea debemus. Atque ut magis intelligamus, non profeſſorum tantum, ſed & auditorum & diſcipulorum habitam eſſe ratione͂: meminerimus, quòd à Iuriſconſultis reſponſum eſt: Cum filiuſfa. Romæ degens ſtudiorū cauſa uiaticum ſuum alteri crediſſet, à Prætore illi dari extraordinariā & utilem actionem, ut id repetere ipſe poſſit, & abſente patre agere. Sed & in ſtudiorū cauſam filiofam. rectè mutuum dari poſſe, neq; tum Senatuſconſulto Macedoniano locum fore, placuit. Nam & Vlpianus eleganter oſtendit, ad paternæ pietatis officium pertinere, filios non modò alere, ſed etiam in ſtudijs alere.

l. cū filiuſfa. Si cer. pet.
l. ſi lógius. §. i. De Iudic.
l. Iulianus. §. quod dicitur. ad Sc̄. Maced.
l. Macedoniani. C. eod. tit.
l. quæ pater filio. Famil. ercíſc.

l. cum plures §. tutor. De adm. tut.

Et tutor iubetur, mercedes pupilli præceptoribus conſtituere. Quod & in cauſa pupillæ dicitur. nam hanc quoque liberalibus artibus inſtituendam eſſe, ait Iulianus. Deniq; pupillo in bonorũ poſſeſsionem miſſo, ex Carboniano edicto non ſolum alimenta præſtanda eſſe, ſed & neceſſarias ad ſtudia impenſas, Paulus ait. Quid reliqua commemorem, fauore ſtudiorũ, ſingulari iure conſtituta? Prætor abſentiam ſtudiorum cauſa, propè ut eam quæ eſſet Reipublicæ cauſa, iuſtiſsimam eſſe iudicat, & ſingulari fauore proſequitur. Sed neq; ante annos uigintiquinq;, quenquam prætextu publicorum munerum poſſe auocari à ſtudijs & ſchola, reſcriptum eſt. Quæ res facit, ut non omnino etiam inſolens eſſe uideatur, quod in hac Conſtantini conſtitutione poſtremo loco notauimus, priuilegio quodam & præſcriptione fori defendi profeſſores, ne litis cauſa temerè aliò auocentur atq; diſtrahantur. Quale deinde priuilegium

l. qui filiũ. Vbi pupil. educ. deb.

l. de bonis. §. nõ ſolũ. De Carb. edict.

l. nec non. Ex quibus cau. maio.

l. 1. & 2. C. Qui æta. uel prof. ſe excu.

uilegium & ſtudioſis ipſis diſcipulis cōceſſum fuiſſe, Iuſtinianus ſignificat. Scribit enim, Conſtantinopolitana in ſchola, Præfectum urbis fuiſſe iudicem adoleſcentum, qui Iuri ciuili in ea operam dabant. In Beritieſi uerò ciuitate (quæ Legum altera erat Academia) uel præſide Phœniciæ, uel epiſcopum, uel profeſſores ipſos. Sed quia totam hanc rem apertius poſtea explicuit Fridericus Aenobarbus Imperator, & ſuam conſtitutionem de ſcholaſticorum priuilegijs, cum Conſtantini & Iuſtiniani Legibus legi uoluit, & ſuperiorum in hoc genere principum beneficia ſuperauit: & nos ex eorum numero eſſe uideamur, quibus ille fauiſſe uidetur: & eius fauorem, omnibus noſtri ordinis hominibus, alijsq́ magis atque magis notum eſſe cupimus: iuuat, pro coronide, hāc optimi principis Germanici nobilem conſtitutionem ſubijcere. Nam etſi moleſta uerboſitate laborare uideatur, neq́ ullam habeat orationis illecebram:

bram: tamen nimium non ſolum delicati atq; moroſi, ſed etiã ingrati eſſemus, ſi propterea eam faſtidiamus: nimium etiam iniqui, ſi eorum, quibus ſcripta eſt, temporum linguam non excuſemus.

» Habita ſuper hoc diligenti in-
» quiſitione epiſcoporũ, abbatum,
» ducum, & omniũ iudicum, & a-
» liorum procerum ſacri noſtri pa-
» látij examinatione, omnibus qui
» cauſa ſtudiorum peregrinantur,
» ſcholaribus, & maximè diuinarũ
» atque ſacrarum legum profeſſori
» bus, hoc noſtræ pietatis benefi-
» cium indulgemus, ut ad loca, in
» quibus literarum exercentur ſtu-
» dia, tam ipſi quàm eorum nuncij
» ueniant, & in eis ſecurè habitent.
» Dignum namq; exiſtimamus, ut
» cum omnes bona faciẽtes noſtrã
» laudem & protectionẽ omni mo-
» do mereãtur, quorum ſcientia to-

tus

tus illuminatur mundus, & ad o- "
bediendum Deo & nobis eius mi "
niſtris uita ſubiectorum informa- "
tur, quædam ſpeciali dilectione e- "
os ab omni iniuria defendamus. "
Quis enim eorum nõ miſereatur, "
qui amore ſcientiæ exules facti, de "
diuitibus pauperes, ſemetipſos e- "
xinaniunt, uitam ſuã multis peri- "
culis exponunt, & à uiliſsimis ſæ- "
pe hominibus (quod grauiter fe- "
rendum eſt) corporales iniurias "
ſine cauſa perferunt? Hac igitur "
generali & in perpetuum ualitura "
lege decernimus, ut nullus decæ- "
tero tam audax inueniatur, qui a- "
liquam ſcholaribus iniuriam infer "
re præſumat, nec ob alterius cu- "
iuſcunq; prouinciæ delictum ſiue "
debitum (quod aliquando ex per "
uerſa conſuetudine factum audi- "
uimus) aliquod damnum eis infe "
rat:

» rat: ſciturís huiuſmodi ſacræ con-
» ſtitutionis temeratorib. & etiam
» ipſis locorum rectoribus, qui hoc
» uindicare neglexerint, reſtitutio-
» nem rerum ablatarum ab omnib.
» exigendam in quadruplum: nota-
» que infamiæ eis ipſo iure irrogan
» da, dignitate ſua ſe carituros in
» perpetuum. Veruntamen ſi litem
» eis quiſpiam ſuper aliquo nego-
» tio mouere uoluerit, huius rei op-
» tione data ſcholaribus, eos coram
» domino uel magiſtro ſuo, uel ip-
» ſius ciuitatis epiſcopo, quibus hāc
» iuriſdictionem dedimus, conue-
» niat. Qui uerò ad alium iudicem
» eos trahere tētauerit, etiam ſi cau-
» ſa iuſtiſsima fuerit, à tali conami-
» ne cadat. Hanc autem legem inter
» Imperiales Cōſtitutiones, ſcilicet
» ſub titulo, Ne filius pro patre, &c.
» inſeri iuſsimus. Datū apud Ron-

calias,

calias, anno Domini M C L V I I I. ‹‹
menſe Nouembris. ‹‹

Fridericus, qui Aenobarbus dictus eſt, Germaniæ Imperator fortiſsimus, princepsq́; prudentiſsimus, cùm totam ſubegiſſet Inſubriam, ut Remp. conſtitueret, Iuridicos Italiæ conuentus indixit ad Roncalias, ciuitatem ſupra Padum: ibiq́; paulo pòſt, anno ſui Imperij ſexto, edidit hanc de ſcholis, earumq́; priuilegijs legē: quam & in ipſum Conſtitutionū codicem inſeri iuſſit, ut maior illius eſſet auctoritas, magiſque perpetua memoria. Nam & ſine his ſcholis, Rempub. quam conſtituebat, diuturnam eſſe non poſſe uidebat, & ſcholas ſine præſidio ſingulari diu conſiſtere non poſſe intelligebat. Meminerat, Lotharium Imp. paulo antè iuſsiſſe, libros Iuris ciuilis in lucem reuocatos publicè prælegi. Audiebat, Carolum magnum debellatis Langobardis, & Papiæ ſcholam inſtituiſſe, & Bononiæ academiam inſtauraſſe.

Sed

Sed Principum adhuc fauore & defenſione hæc gymnaſia opus habere uidit: & ut ea magis atq; magis tueretur, ad ſe in primis pertinere iudicauit. Laudatur Alexander Seuerus Imp. quòd non ſua modo purpura protexit, ſed & obiecto ſuo corpore aliquando defendit Ulpianum, aduerſus uim & furorem militum irruentium. An non multo maiori dignus laude eſt noſter Fridericus, qui ſcholaſticos ſtudioſorũ cœtus multo meliori præſidio texit, & illa in primis diuinarum humanarumq; rerum ſtudia optima, quantũ potuit, fouit?

Sunt autem huiuſce conſtitutionis præcipua capita duo. Primùm illud & ſummum eſſe interpretamur, ne qua pro alio oppigneratione, ac ueluti manus iniectione ſcholaſtici tenerentur, aut uexarentur. Ut quod poſtea in hoc genere ſuis clericis tribuit Gregorius XI, multo meliori iure Fridericum intelligamus ſtudioſis ſcholaſticis tribuiſſe: ut certe in his erat maior, meliorq;,

melioráq́;, quàm in illis, ſpes & portio Eccle ſiæ. Suſtulerat quidem olim Iuſtinianus in uniuerſum tales (ut appellat) ἐνεχυρια-σμοὺς, uel (ut ueteres appellarũt) ἀνδρο-ληψίας. Sed cùm barbara deinde tempora in uſum reuocaſſent talem barbariem, nouo fuit opus priuilegio, ut ſaltem ſcholaſtici hoc uinculo uinciri, & à ſtudijs abduci non poſſent. Huc autem propriè pertinere hanc conſtitutionem, ipſe etiam indicat titulus, ad quem eam referri diſertè præcepit Fridericus. Eius enim tituli argu mentum eſt, ne alius pro alio conueniatur.

Alterum huius legis caput eſt, & beneficium, ne litium occaſione diſtrahantur ſtudioſorum conuentus, aut ſcholaſtici iniquis iudicijs uexentur. Hos itaque, ſi qua lis ſit, poſſe ſibi iudicem deligere, uel doctorem ſuum, uel epiſcopum. Hic enim rurſus ijs tribuitur, quod clericis tribui ſolet. Et quos tandem uel Epiſcopus uel Eccleſia magis clericorum loco habere debet,

quàm

quàm adoleſcentes bonæ ſpei, ſtudioſos religionis atq; literarum? Milites, ne à ſuis ſignis auocentur, ſi litigandum ſit, ducem ſuum habent iudicem. Placuit, deteriori uel loco uel conditione ſcholaſticos eſſe non debere. Longior in hac cauſa fortaſſe fui, quàm eſſet neceſſe, quamq; prius ipſe propoſueram: ſed amor & reuerentia bonorum ſtudiorum longiorem me fecit: & boni uiri facile in hac cauſa homini in ſcholis educato ignoſcent.

l. mag. C. de Iuriſd. l. ulti. C. de re mil.

Ut eos qui ingenia excolerent, mirificè complexus Conſtantinus eſt: ſic & bonos agricolas, qui Reipub. ualde neceſſarij ſunt & utiles, adiuuare, remq; ruſticam tueri, ut debuit, etiam uoluit, neq; ſuperſtitione aliqua ab hoc fauore abduci ſe paſſus eſt. Extat eius conſtitutio in hæc uerba:

l. 3. C. de ferijs.

Omnes iudices, urbanęq; plebes, & cunctarum artium officia, uenerabili die ſolis quieſcãt. Ruri tamen poſiti, agrorum culturæ liberè

berè licēterq́ʒ inſeruiāt: quoniam «
frequenter euenit, ut non alio die «
aptius frumenta ſulcis, & uineæ «
ſcrobibus commendentur: & ne «
occaſione momenti pereat com- «
moditas, cœleſti prouiſione con- «
ceſſa. «

Superſtitioſam dierū obſeruationem, quæ uel aliqua religione conſcientias hominum obſtringere uellet, uel tanquam Dei cultus, omnino neceſſaria eſſe fingeretur, & eius pars quædam omnino haberetur, uel denique ad ueteris Iudaiſmi morem exigeretur, religionis ueræ ratio non admittit. Sed politiæ & ordinis ciuilis gratia, aliquod in ipſa etiam Eccleſia dierum diſcrimen, quòd populus obſeruet, eſſe oportet. Illud uerò ipſum ſic indixit Conſtantinus, ut neq; ad ſuperſtitionem aliquam deflecteret, neq; noceret Reip. Leges de ferijs olim pertinuiſſe ad ius Pontificium, Cicero ſcribit in libris de Legibus. Sed profa-

no illo iure ſublato, ad ſuam eas curã Conſtantinus, ut politiam Eccleſiaſticam, ſapienter reuocauit. Quid primùm hic ſtatuerit, Sozomenus ſcriptor hiſtoriæ Eccleſiaſticæ his uerbis exponit: τὴν κυριακὴν καλουμένην ἡμέραν, καὶ τὴν πρὸ τῆς ἑβδόμης ἐνομοθέτησε, δικαστηρίων καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων σχολὴν ἄγειν πάντας, καὶ ἐν εὐχαῖς καὶ λιταῖς τὸ θεῖον θεραπεύειν. *Quod de die ſexto, quem Veneri aſcribere ſolemus, ſcribit, additicium uidetur. Nam neq; ulla eius in Conſtantini lege mentio eſt: neq; temerè cumulãdæ feriæ ſunt. Diei dominici (ut nunc quoq; uocatur) meminit ipſa quoque Ioannis Apocalypſis: ut antiquiſsimã eſſe obſeruationem meminerimus. Quibus autem ſtudijs Conſtantinum ait Sozomenus uoluiſſe eum diem, quo alioqui ab alijs negocijs ocium & quies eſt, occupari, libenter equidem audio & accipio. Sed opera tamen ruſtica, in quib. uel mora uel procra-*

procraſtinatio magnũ haberet periculum, prudenter excipi, Reip. intererat: & ſalua religione fieri potuit. Certè ne ipſis quidem olim ethnicis, ſi qui in media illa ſuperſtitione paulo cordatiores fuerunt, hæc prudentia defuit. Narrant Scæuolam conſultũ, quid ferijs agere liceret? reſpondiſſe: Quod prætermiſſũ noceret. Quid? quod CHRISTVS *diſertis uerbis in hoc genere docuerat, homines etiam profani ſecuti ſunt. Extat enim hæc quoq; apud Macrobium ſententia: Si bos in ſpecum incidiſſet, eumq́; paterfa. adhibitis operis liberaſſet, nõ eſt uiſus ferias polluiſſe. Athenienſes quidem aliquando maiori ſuperſtitione coluerunt ſua illa Plynteria, quàm ſua unquam Iudæi Sabbatha. Nam ijs diebus, non modò,* Xenoph. lib. 1. ἑλλην. *uel ſi ſumma urgeret neceſſitas, quicquam facere nefas eſſe putabant, ſed templum etiam claudebãt. O ſemper ineptas, nimiſque ocioſas ſtultorum ferias. Sed grauiores fuerunt Romani, quàm ut tam ualde uel*

inſanirent, uel ineptirent. Ergo & ab eorum poetis audire Conſtantinus potuit:

Quippe etiā feſtis quædā exercere diebus
Fas & iura ſinunt. riuos deducere, nulla
Religio uetuit: ſegeti prætendere ſepem,
Inſidias auibus moliri, incendere uepres,
Balantumq́ gregē fluuio merſare ſalubri.

Columela libro 2. de Re ruſt. cap. 22. laudat hæc Virgilij carmina: idemq́ ueteres Pontificum Romanorū leges hac de re commemorat, & cum Virgilij uerſibus confert atq́ committit.

l.penult. de ferijs. *Sed & Traianum reſcripſiſſe ait Vlpianus, ea quæ ad diſciplinam militarem pertinerent, etiam feriatis diebus peragenda eſſe. Idipſum itaq́ Conſtantinus ſtatuit de ijs quæ ad rem ruſticā pertinerēt. Difficile eſt autem hic homines ita continere, ut modū ſeruent, neque aut fanatici ſint, aut proſani. Sanè Leo, qui poſt Iuſtinianū imperauit, lege lata iuſſit,* χολάζειν κατὰ τὴν κυριακὴν καὶ τοὺς γεωργούς.

Scio,

Scio quæ fuerit Græculorum, eo præſertim tempore, & uanitas & ſuperſtitio. Potuit tamen iuſta eſſe cauſa, cur Leoni aliud placuerit quàm Conſtantino. Neq; tamen agricolas eſſe profanos uoluit Conſtantinus, aut à ſacris alienos, aut uerò ſic ſuis ſemper operibus tanquam glebæ addictos, ut nihil haberent ocij ad cultũ Dei & curam religionis: ſed ubi iuſta eos cauſa euocaret, & neceſſitas premeret, noluit ſuperſtitione retardari. Ipſe etiam Moſes, cum ſolennes ſuos dies feſtos inſtitueret, agriculturæ & operum ruſticorum rationem habuiſſe uidetur: ut quum nihil eſſet quod in agris ageretur, eo maximè tẽpore ferias religioſas indixerit: & tamen eum etiam modum ſeruauit, ut præter Sabbata, toto anno non niſi ſeptem dies feriatos eſſe iuſſerit. Sanè ut magis atq; magis opera illa ruſtica, ne interturbarẽtur, adiuuaret Conſtantinus, alteram quoq; legem edidit, his uerbis: Nunquã ſationibus uel col- l.1. C.de agric.& cenſi.

„ ligendis frugibus inſiſtentes agri-
„ colæ, ad extraordinaria onera tra
„ hantur: cum prouidētię ſit, oppor
„ tuno tempore his neceſsitatibus
„ ſatisfacere.

l.1.De ferijs. *Scribit Ulpianus, Marcum Imp. oratione olim ſua expreſſiſſe, ne quis meſſium uindemiarumq́ tempore aduerſarium cogat in iudicium uenire: quia occupati circa rem ruſticam, in forū compellendi non ſint.* l.2.De nund. *Rationem hanc magis explicat Calliſtratus: Deſtituetur (inquit) annonæ præbitio, ſi auocentur ab opere ruſtici. Omitto illud Ciceronis in Verrem: Miſerum atque iniquum eſſe, ex agro homines traduci in forū, ab aratro ad ſubſellia, ab uſu rerum ruſticarum ad inſolitam litem atq; iudicium. Illud dico, iuſtas ſaltē fuiſſe meſſium uindemiarumq́ tēpore ferias, ut interea forū à iudicijs frigeret, cum ferueret opus in agris. Haſce res prolatas (ſic enim à Romanis appellabantur) in omni Repub. neceſ-*

neceſſarias eſſe, nemo non uidet. Ac eo tamen tempore ius dici poſſe de rebus, quæ tempore perituræ ſunt, aut ſi dies actionis exiturus eſt: aut ſi cauſa ſit, cuius fauor omnem moram reijcit, ueluti ut tutores dentur, ut alimenta conſtituantur, iuriſconſulti prudenter tradiderunt. Ut uerò ad onera extraordinaria diſtrahantur agricolæ, quo maximè tempore rei ruſticæ incũbere debent, uix ulla ſatis iuſta cauſa eſſe poſſe uidetur. Id enim ſi temerè fiat, nõ modo (quod ait Poeta) abductis ſqualebunt arua colonis: ſed & ciuitates contabeſcent, & Reſpublica propter annonæ inopiam in ſummum diſcrimen ueniet.

Cæterùm quia agricolæ ruri fruſtra erunt, & erunt ocioſi, niſi ſi ſuo inſtrumento utantur: Conſtantinus tertiã quandam in hanc quoq; rem tulit legem ſingularem, quàm cũ Sirmij in Pannonia eſſet, ad omnes prouinciales ſcriptã edidit his uerbis:
Executores, à quocunq; iudice da l. executores. C. quæ

res pign. dari poſſ. ti ad exigenda debita, quæ ciuiliter poſcūtur, ſeruos aratores, aut
» boues aratorios, aut inſtrumen-
» tum aratorium, pignoris cauſa, de
» poſſeſsionibus non abſtrahāt: ex
» quo tributorum illatio retarda-
» tur. Si quis igitur interceſſor, aut
» creditor, uel præfectus pagi, uel
» uici, uel decurio, in hac re fuerit
» detectus: æſtimando à iudice ſup-
» plicio ſubiugetur.

Hæc conſtitutio proponitur etiam lib. 11. Codicis Theodoſ. non iiſdem omnino quidem uerbis, ſed eadem propè ſententia: & paulo etiā liberaliori, cum ne tributorum quidem nomine capi uelit inſtrumenta ruſtica. Sicuti & Conſtantini exemplum ſecuti. Honorius & Theodoſius 11 reſcripſerunt in uniuerſum, pignorum gratia aliquid, quod ad culturam agri pertinet, auferri non debere. Scribūt autē ad Probum Comitem ſacrarum largitionum, ad quem perti-

l. pignorū. C. quæ res pign. obli. poſſ.

pertinebat procuratio fiſcalis pecuniæ, quæ liberalitati principum ſubſeruiret. Ut tanto magis intelligamus, hoc quoq; reſcriptũ eò pertinuiſſe, ut ne eius quidem pecuniæ nomine inſtrumenta ruſtica tenerentur. Sanè Quintilianus ipſe lib. 8. cap. 9. ſignificat legem aliquam Romæ fuiſſe, quæ uetabat aratrum pignori accipere. Sed & Moſaica lex olim uetabat, molarum, ſine quibus annona præberi non poteſt, ſaxum ſuperius, atque inferius. Moſes haſce duas molarum partes appellat Rachaim & Raceb. Noſtri Iuriſconſulti, Catillum & Metam. Sed non minus neceſſaria ſunt ad uſum hominum, & tuendam humani uictus rationẽ, quæ ad agros colendos neceſſaria ſunt. Quid multis? Annis poſt Conſtãtinum propè nongẽtis, Imp. Fridericus conſtitutionem edidit, quæ teſtis eſſet omnibus temporibus, bonis principibus ualde rem hãc curæ eſſe. Illius uerba ſi quis requirat, aſcribere hoc loco non grauabor, cum &

ad Conſtantini legem proximè accedant, & edictum Reip. ſalutare, & ſæpe etiam repetendum contineant, & uero propterea etiam in Codicẽ Iuſtiniani inſerta ſint.

» Agricultores circa rem ruſticã
» occupati, dum uillis inſidẽt, dum
» agros colunt, ſecuri ſint in quacũ-
» que parte terrarum: ita ut nullus
» inueniatur tam audax, ut perſo-
» nas, boues, & agrorũ inſtrumen-
» ta, aut ſi quid aliud ſit, quod ad a-
» grorum operam ruſticam perti-
» neat, inuadere, aut capere, aut uio
» lenter auferre præſumat. Si quis
» autem huiuſmodi ſtatutum auſu
» temerario uiolare præſumpſerit:
» in quadruplum ablata reſtituat,
» infamiæ notã ipſo iure incurrat,
» Imperiali animaduerſione nihilo-
» minus puniendus.

Diodorus Siculus libro ſecundo ſuæ Bibliothecæ, laudat quidem Græcos antiquos

quos legumlatores, qui, ne instrumenta ruſtica pignori caperentur, etiam prohibuerunt: ſed eoſdem ualde reprehendit, quòd interea permitterent ruſticos ipſos & agricolas capi, atque in carcerem abduci. Conſtantinus uerò cùm eorum etiam raſtris caueret, corporibus certè multo magis cauiſſe intelligẽdus eſt. Dixit aliquãdo Cicero, nihil tam regale uideri, quàm ſtudium agri colendi. Sed multo tamen (ut ita loquar) regalius eſſe ſenſit Conſtantinus, ſtudium agri colendi bonis ſanctisq; legibus tueri atq; adiuuare. Itaque & ne aliquando agrorum cultura deſereretur, ſtatuit aſcriptos colonos à prædijs diſtrahi, etſi id domini uelint, non poſſe. Nam & hi coloni, fundorum magis, quibus adſcribebantur, ſerui erant, quàm ipſorum dominorum. Nam etſi ab his manumitterẽtur, tamen glebæ addicti manebant, cætera licet liberi: cumq; filijs agros adhuc eoſdem colere tenebantur. Viſa enim eſt ueteri-

bus

bus utilis in repub. conditio talium agricolarum, quæ rem ruſticam bene tueretur. Neq; tamẽ hos prædijs magis alligauit Conſtantinus, quàm eſſe alllligandos prudens antiquitas iudicauit. In Pandectis extant ueterum prudentũ reſponſa: Inutile l. 112. De lega. 1. *eſſe legatũ, ſi quis inquilinos (inquilinos uocant colonos aſcripticios) ſine prædijs, quib. adhærent, legauerit. Quid Conſtantinus? Ne ipſos quidem dominos, cum prædia alienant, poſſe ſibi colonos illos retinere, ſta*l. ſi quis prædium. C. de agri. & cenſi. *tuit. Sic enim ait:* Si quis prædium uendere uoluerit, uel donare: retinere ſibi transferendos ad alia loca colonos priuata pactione non poſsit. Qui enim colonos utiles credunt, aut cum prædijs eos tenere debent, aut profuturos alijs derelinquere, ſi ipſi prædium ſibi prodeſſe deſperent.

l. poſſeſsionum. C. cõmu. utriuſque iud. *Fuit autem illud magnæ interea humanitatis, quòd alia lege ſtatuit, cum inter*

ter cohæredes uel ſocios bona diuiduntur, ne diuidatur aſcriptitiorum agnatio, aut affinitas: ſed apud unum tota & integra maneat. Cum agnationem ſeparari uetat, intelligit & filios ſequi patrem aſcripticiū. Aſſinitatis uerò nomine, cōiuges ipſos non diuelli ſignificat.

Priuſquam Conſtantini leges de re ruſtica miſſas faciam, adijciēda una eſt, quæ quidem in Iuſtiniani Codice non eſt, ſed extat apud Iulium Frontinum de limitib. agrorum in hæc uerba:

IMP. CONSTANTINVS AD uniuerſos prouinciales.

Si finalis cōtrouerſia fuerit, tūc «
demum arbiter non negetur, cùm «
intra quinque pedes locū, de quo «
agitur apud prçſidem, eſſe conſti- «
terit: cùm de maiore ſpàcio cauſa «
quædam non finalis, ſed proprie- «
tatis, apud ipſum præſidem debe- «
at terminari. Et ſi ſocius quid pe- «
tat

„ tat à ſocio, antè præſes iudicet an
„ præſtari aliquid oporteat: & tunc
„ demum illud per arbitros reſtitua
„ tur, quod conſtiterit eſſe ſoluen-
„ dum. Dat. K. Auguſt. Baſſo & A-
„ bladio Coſſ.

Conſtantinus hac conſtitutione non tam ius aliquod nouum edere, quàm ueterem XII Tabularum Maniliamq́ legem, ſiue, ut alij legunt, Mamiliam, confirmare uidetur. Cicero lib. 1. de legib. ait: In controuerſia de finibus, uſucapionem XII Tabulas intra quinq́ pedes eſſe noluiſſe. Videbant huius legis autores decemuiri, rei ruſticæ & agriculturæ cauſam poſtulare, ut inter agros confines, uacuum aliquod liberumq́ ſpacium eſſet, quo uterq́ uicinus non ſolum ire agere, ſed & aratrum circũ uertere commode poſſet. Itaq́ iuſſere quinque pedes medios ita relinqui communes utriq́ uicino, atq́ ita ueluti publicos, ut ne uſucapi quidẽ ab aliquo priuatim poſſent.

Secuta

Secuta'eſt lex Manilia,ſiue Mamilia,cuius eodem etiam loco Cicero meminit, ut arbiter fines ita regeret:nēpe ut de his quinquepedum finibus controuerſia non tam iudicis cognitionem, quàm agri menſoris artem & operā requireret. Magis enim facti,quàm iuris quæſtio in ea uerſabatur. Si de maiori ſpacio lis erat, iā certe proprietatis controuerſia eſſe de loco, non de fine dicebatur, & ad iudicis cognitionem pertinere. Aggenus Vibicus Frontini uetus interpres, multo id etiam magis explicat. Sed res longiorem interpretationem non requirit. Conſtantini autem lex eò tantū pertinet, ut ius hoc uetus obſeruetur.
Sed uidendum eſt,ne Theodoſius, qui ſecutus eſt,aliud ſtatuerit. Sed quoniā ad Theodoſium magis id pertinet, quàm ad Conſtantinum, & de Theodoſio (quem alterum Conſtantinum fuiſſe dicere ſoleo) dicere etiam aliquando copioſius inſtitui, & me Conſtantini leges aliæ conſtrictum tenent,

nent, intra harum nunc metas meam orationem continebo. Cæterùm quæ ratio annonæ fecit, ut agricolis ualde faueret Conſtantinus: fecit eadem, ut nautarũ qui importando commeatui ſeruirẽt, bene conſultum eſſe uellet. Itaq; edita lege edixit, nullam uim oportere naucleros, eos præſertim qui annonarias ſpecies transferrent, ſuſtinere, nullas aut concuſsiones perpeti aut moleſtias, ſed uenientes ac remeantes omni ſecuritate potiri: ſtatuitq; decẽ librarum auri mulctam proponendam eſſe his, qui eos (ut loquitur) inquietare tẽtauerint.

l.1.C. de nauicul.

Sanè ut res ruſtica ualde in Repub. neceſſaria eſt, & propterea à Conſtantino aduerſus omnem uim defenſa: ſic & res nautica non minus digna fuit quam tueretur, ab eaq; omnem iniuriam arceret, præſertim cũ alioqui multis expoſita ſit piratis. Ac quidem lex Rhodia diligenter, quicquid in hoc genere deſiderari uidebatur, complexa erat: ad eamq; ſolebant Romani

principes

principes reÿcere cauſas nauales. Sed aliquando etiam ſuam ipſi curam interponebant. Nam & Arcadius & Honorius edixere, ut qui in naucleros prædas egiſſet, pœna quadrupli tenerentur. l.3.C. de nauicul. *Illud quoque nauiculariorũ collegio tribuit, quòd cohortibus militum ſingulari iure tribuerat, ut ſi quis ſine legitimo hærede nauicularius decederet, hæreditas non ad fiſcum, ſed ad conſortes deferretur: ſicuti & cum* l.1.2.& 3.C. De hered. Decur. *unus ex his, quibus communiter à Principe donatum aliquid erat, moreretur ſine hærede, ſocio eius partẽ accreſcere potius, quàm ad fiſcũ redire uoluit. Adeò priuatorũ ſingulorumq́ hominum maiorem plerunq; habuit, quàm ſui fiſci, rationem.* l. una. C. Si Imp. li. ſoc. ſine hære. deceſſ.

Sed (ut ad rem nauticã reuertar) cùm multis in rebus ſæpe id oſtendit, tum uerò maximè, cum de naufragÿs ageretur. Hæc enim eius lex eſt: Si quando naufragio nauis expulſa fuerit ad littus, uel ſi quando aliquam terram atti- lib.11. Cod, tit.5.

» gerit:ad dominos pertineat, fi-
» ſcus meus ſeſe non interponat.
» Quod enim ius habet fiſcus in a-
» liena calamitate, ut de re tam lu-
» ctuoſa compendium ſectetur?

Nongentis poſt annis non diſsimilem in Germania conſtitutionem edidit Imp. Fridericus II. ut bonis ſemper principibus curæ fuit, Conſtantinum imitari, eiusq; leges, ſi quæ obſoleuiſſent, renouare. Certè tam ſolicitæ fuere Romanæ leges periculis ut naufragiorum occurreretur, ut etiã menſibus hybernis, quibus periculoſa eſt nauigatio, maria claudi uoluerint. Sed & ſi tẽpeſtate facta iactura ſit, infelicibus dominis ſuccurrunt, ſi quo fortè caſu in littus eiectæ res eorum ſint. Ac Ulpianus quidem fatetur, ſi iactus ex naui factus ſit animo derelinquendi eum qui inuenit & abſtulit, non modo furti non teneri, ſed etiam ſuum facere. animum autem illum derelinquendi non temerè præſumi, ſed non niſi aliquando,

l. falſus. §. ſi iactum. de furt.

do, ut cum res ita in medium mare abiectæ ſunt, ut dominus planè deſperaret enatare eas poſſe, & cum perituras omnino crederet, pro derelicto habuiſſe intelligitur. Sed niſi ſi hic animus iacientis fuerit, furti aliũ teneri, qui eas res in littore inuentas abſtulerit, nec domino reddere uelit. Poſt Ulpiani ætatẽ in eas uidentur fiſci procuratores, manus ſuas tanquam uncos auarè inij cere, atq; ita finire litem inter dominũ & inuentorem uoluiſſe. Sed hanc iniuriã propè piraticam eſſe, ſenſit Conſtantinus, & infelici domino, cui mare pepercerat, naufragij ſui tabulas colligenti, humanius opitulatus eſt: neq; temerè, opinor, obijci illi uoluiſſet, præter eius ſpem inuentas eas eſſe: & cũ iacturam faceret, animum dere linquendi habuiſſe. Certè cur in re dubia potius contra fiſcum pro domino reſpondeatur, magna cauſa eſt: neq; qui hoc faciet, de linquere iudicandus eſt. l. nõ puto. de iure fiſci.

Ex his quæ hactenus dixi, intelligi facilè

cile poteſt, quàm nihil eorum prætermiſerit Conſtantinus, quæ in Repub. neceßaria eſſe, iuſtaq́; cognoſcebat. Sed multo id etiã magis ex his intelligemus, quæ ſequentur, & quæ nos, quàm poſſumus optimo ordine, ſubiungemus.

Ut neceſſaria eſt ad hominum educationem agricultura, ſic & ad eorum procreationem coniugium. De quo tanto magis fuit Conſtantino neceße aliquid ſtatuere, quòd Licinium uideret hoc agere, ut ſublatis legibus Rom. nouas de nuptijs, & barbaras atq; adeò inceſtas leges (ſi leges dicendæ ſunt) inueheret. Ergo inceſtam huius tyranni barbariem repreßit Conſtantinus, confirmata (ut Euſebius teſtis eſt) ueteris iuris Ciuilis, quod de nuptiarũ ratione honeſta præcepta continebat, auctoritate. Certè Heliopolitanis, apud quos moris erat, non modò uxores, ut eſſent communes, ſed & peregrinis puellas proſtitui, cùm religionem traderet, tradidit etiam

Lib. 9. hiſt. Eccleſ.

Socrat. li. 1.

ius

ius & legem honeſti coniugij, & turpes illas uagasq; libidines repreſſit. Sed quàm hac tota in re nihil prætermiſerit, quod à Chriſtiano caſtoq; principe requiri poſſet, diſertis uerbis à Sozomeno proditum eſt. Lib.I. *Sic enim de Conſtantino loquitur:* φαίνεται τὰς ἀκολάστους καὶ καταβεβλαμμένας μίξεις πρὸ τούτου μὴ κωλυομένας, ἐπανορθώσας, ὡς ἐξ αὐτῶν ἐστὶν ἰδεῖν τῶν περὶ τούτων κειμένων νόμων: *Quæ fuerint hæ à Conſtantino latæ leges de nuptijs, equidē certò dicere nō poſſum: ſed Romanis atq; Moſaicis fuiſſe perſimiles (uix enim honeſtiores ferri poſſent) facile mihi perſuadeo. Sed in Oriente uſus earum & autoritas, niſi uindex Conſtantinus adfuiſſet, retineri uix poterat. Et uerò ſi quid in hoc genere Romani prætermiſerant, quod honeſte Moſes ſtatuiſſet, non erat negligendum. Certè lib. III Cod. Theodoſ. extat filiorum Conſtantini conſtitutio, quæ uetat nuptias contrahi, & iuſtas eſſe*

non poſſe ſtatuit, inter leuirum & fratriã, interq́ſororium atq́; glotem. Id poſterio- l. penult. & ult. C. de inc. nupt. *res quoq́; Cæſares edixere. Nulla tamen ante Conſtantini tempora, Romæ lex, talem affinitatẽ nuptijs impedimento eſſe dixerat. Sed cum legibus Moſaicis cautum iam olim ſatis id eſſet, non putarunt Chriſtiani principes eſſe prætermittendum.*

Illud neſcio an excuſari facilè poſſit, niſi ſi temporũ moribus imputetur, quòd aduerſus concubinas, earumq́; uſum, parũ ſeuerus fuiſſe uideatur Conſtantinus. Audierat quidem miniſtrorum Eccleſiæ ædibus abactas atq́; expulſas Nicæno decreto eſſe συνεισάκτους, *& harum conſuetudine illis planè eſſe interdictum. Sed in alio hominum genere concubinas ita maritis eripit, ut cœlibib. relinquere uideatur. Eius conſtitutio hæc eſt:* l. una. C. de concub. Nemini licentiam concedimus, conſtante matrimonio, habere concubinam.

Qui concubinam nihil aliud fuiſſe putant,

putant, quàm domeſticum ſcortum atque meretricem, mirantur à Conſtantino permitti, & cœlibi tamen ſolum permitti. Si dicam, difficile eo tempore fuiſſe, in Oriente præſertim, diſſolutos hominum mores & uagas libidines reuocare ad ſeueram aliquam continentiam: magnūq; quippiam fuiſſe, uiris coniugatis pellices eripuiſſe: dicerem, quod uerum eſt. Sed ſi concubinas tanquam uxores fuiſſe dixero, de Conſtantini lege minus iā aliquis mirabitur. Quid de concubinis ſenſerint ueteres Romani, oſtendunt Iuriſconſultorum reſpōſa in Pandectis. Sed ualde profectò acceſſiſſe ad uxorum ſpeciem uidentur, etſi non eo ritu ducerentur, nec eodem planè loco & honoris honeſto gradu haberentur. Ac ſi quidem de omnibus concubinis cōſtitutum fuiſſet, quod de liberta ſui patroni concubina: ad honeſti alicuius coniugij rationem propius etiam concubinatus acceſſiſſet. Illa enim non amittebat propterea nomen honeſtæ

l.ſi uxor. ad leg. Iul. de adult. *matronæ. Imò uerò nec à patrono diſcedere impunè poterat: nec ſe, eo relicto, alij in concubinatum dare: & ſi alius cū ea rem habebant, ſtuprum committere dicebatur.*

Cap. 16. de his quæ ut indig. *Hæc certè uxorum conditioni ualde ſimilia ſunt. Et uerò quæ iure Moſaico permittebantur etiam concubinæ, reuera coram Deo uxores erāt, tametſi in foro ciuili non eodem loco haberentur. In Rep. tamen Romana, Conſtātini præſertim & Iuſtiniani temporibus, concubinæ magis repreſſæ ſunt. Nam & Iuſtinianus duas ſimul habere cōcubinas uix permittit, quia duas ſimul habere uxores non liceat: & hic Conſtantinus cum uxore concubinam non ferat. Non adhibebantur in concubinatu ea ſolennia, quæ in nuptijs: nō dabatur dos: nullæ denique tabulæ coniugales ſcribebantur. Sed ne ea quidem omnino neceſſaria in nuptijs ſunt. Quod eſt præcipuum, thori nempe, ſiue thalami ſocietas, ſi ſanctè coleretur, erat etiam in concubinatu.*

tu. Ille apud Plautum in Trinummo adoleſcens Lesbonicus, ſuam ſororē, alteri etiam indotatā uolenti, atq; petenti, uxorem ſine dote dare non uult: & hanc rationem adfert, ne in concubinatum magis quàm in matrimoniū dediſſe uideatur. Non erat quidē dos omnino neceſſaria, ut matrimonium eſſet: ſed erat ſaltem aliquod matrimonij non ſolum ſubſidium, ſed & ornamentum quoddam, & uinculum. Si tamē hoc unum deerat, poterat & ex concubinatu factum matrimonium intelligi: ut ſine dote, ſine tabulis, ſine ſolennibus ullis eſſe coniugium poteſt. Sanè Hieronymus in quadam epiſtola ad Oceanum, neſcio quid obſcurè attingit, de concubinis factis uxoribus. Sed illud apertè dicendum, etſi leges Romanæ fateantur magnum inter uxores & concubinas eſſe diſcrimen: tamen perpetuam aliquam notam, qua hæ ab illis diſcerni & dignoſci poſſint, nullam prodūt. Et Papinianus ingenuè agno-

ſcit, difficile eſſe hoc deprehendere, cum loquitur de donatione, quæ facta concubinæ ualet, uxori facta non ualet. Modeſtinus uerò, in tit. De ritu nupt. In liberæ (inquit) mulieris conſuetudine, non concubinatus, ſed nuptiæ intelliguntur, ſi non corpore quæſtum fecerit.

Neq; uerò diſsimulare uolo, Conſtantinum nimis fortaſſe acerbè, Senatorum, uel qui in aliqua dignitate eſſent, cum uilioris uitæ & conditionis feminis coniunctionem exagitaſſe: & filijs, qui ex ea naſcerentur, ualde infeſtum fuiſſe. Extat hæc eius cōſtitutio de naturalibus, quæ profectò legem Iuliā Papiam ſuperat. Interea fuit & illud nimis diſſolutæ indulgentiæ, quòd Conſtantinus impunitū eſſe patiatur, ommiſſum cum ancilla caupone uel ſtuprū, uel adulterium: & ab ijs mulieribus, quæ matrisfa nomen non obtinent, pudicitiæ rationem nō requirat. Solent quidem, quod Conſtantinus ait, uulgatæ eſſe pudicitiæ,

quæ

quæ in cauponis ſeruiūt: imò uerò Hebræi unà eademq́ue uoce meretricem & cauponariam mulierem nominant: quaſi eiuſdē etiam generis ſint. Sed uellem, fuiſſent paulo ſeueriores pudicitiæ uindices, qui populo Christiano leges dabant. Cæterùm hæc Romani moris & receptæ conſuetudinis uitia fuerunt, quæ ſic inueterata erant, ut à Constantino aut tolli, aut corrigi non facilè poſſent. Fatetur quidem Vlpianus, & in ea uxore poſſe maritum adulteriū uindicare, quæ uulgaris fuerit. Sed uulgarem uocat uilioris uitæ, & iam proſtitutæ pudicitiæ feminā: nondum tamē ea publicè infamia notatam, ut etiam matrisfa. nomen amiſerit. Nam hoc amiſſo, impunè Romæ ſcortabantur mulieres. Sicuti & Suetonius in Tiberio narrat, fœminas impudicas notam alicuius famoſi iudicij ultro ſubiiſſe, ut iure & dignitate matronali exoluerentur, ad uitandas legum pœnas. Si hoc in genere ſeueriorem Constantini cenſuram

l. quæ adulterium. C. ad leg. Iul. de adulter.

l. ſi uxor. §. ſed & in ea. ad l. Iul. de adulter.

ſuram Roma ijs temporib. nō ferebat: multo in Oriente magis, ubi diſſolutiores erant libidines, repudiata fuiſſet. Quid faceret? Publica lupanaria, & Romanorum & Græcorum ueteres leges tolerabant. At diuinæ non tolerant. Has profectò potius, quàm illas, ſequi pius caſtusq; princeps debebat: præſertim cum uideret, cuius intemperantiæ non modò exemplum, ſed etiam licentiam Romæ dediſſet libidinoſus Maxentius. Sed ut Conſtantini hac in parte non excuſem indulgentiam (neq; enim quæ uitioſa ſunt, excuſari debent) certè tā erant ea ad omnem impudicitiā proiecta tempora, ut ſtatim ad meliorem frugem reuocari, & caſta diſciplina arctius coerceri non facile poſſent.

Audiebat Conſtātinus ſuum Lactantiū concionantem, lupanaria non alium habere autorem quàm Satanā. Tantum abeſt ut à Chriſtiano principe permitti rectè poſſint. Sed non efficiebat, neq; fortaſſe

poterat,

poterat, quæcunque uolebat. Quanquam lenonibus minimè quiduis indulſiſſe, teſtis eſſe poteſt quædam eius conſtitutio, quæ de ijs extat lib. x v. Cod. Theodoſ. Sed & ſacrilegos nuptiarum (ſic enim adulteros appellat) gladio puniri iuſſit. Iuſſit eum tutorem, qui pupillam ſuam conſtuprat, quem ſupplicio raptoris dignum eſſe fatetur, ut eſt, ſaltem deportari, publicatis bonis. Denique raptores uirginum ac uiduarum acerbiſſimè puniri iuſſit. Sed hæc ad capitalia iudicia pertinent. Ut autē nuptiales Conſtantini leges perſequamur: ijs prohibita fuiſſe connubia uirorū aliqua dignitate præditorū, cum ancillis, aut mulierib. uilioris & abiectæ conditionis, dubiū non eſt: & liberos ex ea cōiunctione natos referri inter nothos. Quæ lex poſteritatē uariè exagitauit. Ac primùm quidem Martianus Imp. ſua interpretatione illā mollijt. Sed nō multo pòſt Iuſtin. planè abrogauit. Libera enim coniugia eſſe debere, placuit.

l. quamuis. §. ulti. C. ad leg. Iul. de adult.

l. una. C. ſi quis eā cuius tut. fu. corrup.

l. 3. C. de inceſt. nupt. l. 1. C. de natur. lib.

Ut

Ut autem ueteres quidam plus iuſto difficiliores fuiſſe uidentur, & ſeueriores in quorundam connubijs, ne contraherentur, impediendis: ſic etiam aliquando fuere indulgentiores in diſſoluendis. Quàm enim multas, quamq; faciles diuortiorum cauſas reliquerunt? Sed hæc, quæ noſtris moribus rectè ſublata ſunt, nunc pluribus uerbis perſequi nihil attinet. Cui enim bono? Illud non prætermittam, quod duabus conſtitutionibus edixit, de ſponſalitijs donationibus, & donationibus propter nuptias, confundens quod ueteres inter eas obſeruabant diſcrimen. Quæ ſimpliciter ſponſus ſponſæ donabat, nullam intelligebantur conditionem cõtinere, quæ nuptijs non ſecutis, locum repetitioni faceret. Imò uero illa ipſa in dotē dari poterant. Quod uerò non ſola affectione ſecreta, & ſpe quadam nuptiarum donatum eſſet, ſed ea omnino cauſa & conditione, ueteres quoq; fatebantur condici poſſe nuptijs non ſecutis.

l. multū intereſt. C. de donat. ante nupt. l. quod per reſidi. C. illo tit.

Con-

Conſtantinus, an hanc diſtinctionem, eiuſq; rationem ſatis animaduerterit, neſcio: cæterùm edita lege damnauit quorundam ueterum ſententiam, qui donationes inter ſponſum & ſponſam, uoluerũt nuptijs quoque non ſecutis ratas eſſe. Ipſe uerò contrà ſtatuit, ut potius intelligantur factæ ob cauſam futuri matrimonij: ut is per quem ſteterit, quo minus nuptiæ ſecutæ ſint, uel quod accepit, reſtituat: uel quod dedit, amittat. Uetus illa Romana lex eſt, ut quod ob rem cauſam'ue honeſtã datur: ea non ſecuta, condici poßit, & repeti. Neque ſemper neceſſe eſt, cauſam illam uerbis expreſſam eſſe. Satis eſt, ſi ex ijs quæ aguntur, & negocij ipſius circunſtantijs ſubeſſe intelligatur. Si is ſolus, qui dabat, in cauſam illam ſecreta ſua cogitatione intuebatur: neq; alioqui is qui accepit, de ea quicquam cogitat: pura profectò haberetur & liberalis donatio, neq; propter cauſam non ſecutam eſſet condictioni locus. Sed cum

l. cum ueterum. C. de donat. ante nupt.

l. 1. §. 1. l. ſi ſi lius. De cond. cau. da. l. in ſumma. §. ſed & agere. De cond. ind. l. 3. §. ſi quis. De cond. cau. da.

ſponſæ

l.pen.C.de cond.ob cau.dat. *ſponſæ ſuæ donat ſponſus, uel ediuerſo ſpõſo ſpõſa: Conſtantinus propter nuptias magis donari iudicat, & futurarũ nuptiarũ cauſa datum potius uideri: idq; actum, & ab utroque prouiſum ſatis intelligi. Cæterùm quia Romanæ etiam leges frequenter profitentur, tum demum cauſa nõ ſecuta condici, quod ob eam datũ eſt, ſi per eum qui accepit, ſteterit, quo minus illa ſequeretur, & eius aliqua uel mora uel culpa arguatur: Conſtantinus alteram edidit conſtitutionem, ut ſi alterius morte matrimonium impediatur, illi qui dedit, eiuſue hæredi, repetere liceat quod donatum eſt: hoc tamen diſcrimine, ut ſi ſponſus donauerit, & ante mortem oſculum interuenerit, nõ niſi dimidium repetatur. Nam alteram partem quaſi baſioli mercedem uult relinqui ſponſæ. Si uerò ſponſa ipſa donauerit, totum nihilominus condicatur. Huius ſiue diſtinctionis ſiue diſcriminis ratio eſt, ſingularis mulierum fauor. Nam & ſponſæ*

l.ſi à ſpóſo. C.de donat.inter uir. & uxor.

quàm

quàm ſponſi, maius incommodum eſt, ſperatis nuptijs defici. difficilius enim aliũ inueniet maritum, quàm ſponſus uxorem, præſertim cum oſculum aliquid de ſponſæ pudicitia delibaſſe uideatur: & propè nuptiæ ſecutæ eſſe uidentur, cum ſponſus ſponſam deoſculatus eſt: præſertim cum olim non liceret mulierem, niſi aut uxorem aut cognatam, oſculari. Quod ad arras ſponſalicias attinet, dubiũ non eſt, eas ſponſo reddi etiam duplicatas, ſi per mulierem ſteterit, quo minus nuptiæ ſecutæ ſint. Si alia ratione eſſet matrimoniũ impeditum, ſaltem quales datæ erant reddebantur. Si uerò ipſius ſponſi culpa, ſponſæ lucro cedebant. Et quidem Conſtantinus uoluit uideri, per ſponſum ſtare, ſi ſine cauſa ultrà biennium differat pactas nuptias: ut deinde poſsit ſine fraude mulier alteri nubere, ſibiq; diutius illudi non patiatur.

Neq; uerò in his tantum cauſis Conſtantinus fauit mulieribus: ſed ſingulari a-

liquando iure fiſco eas ſuo prætulit. Ueteres Iuriſconſulti, cum de donatione à marito facta uxori diſputant, eam comparare ſolent donationi cauſa mortis: quia utraq; morte demum confirmetur eius donatoris, qui ius quoq; teſtandi cum moreretur, habuit. qui ſi capitaliter dãnatus periȷſſet, donationes uel cauſa mortis factæ, uel in uxorem collatæ infringebãtur. Ac ſi quidem miles uxori donauiſſet de caſtrenſibus bonis, & deinde damnatus eſſet: quia nihilominus à Principe impetrabat ius de ijs teſtandi, donatio ſimul confirmabatur. Sed hoc militũ ius ſingulare fuit. quod & eodem loco Ulpianus ſignificat, loquens de paganis, qui cum uxori donauiſſent, uel alteri, mortis cauſa, mortẽ ſibi deinde ob ſceleris conſcientiam conſciuerũt: uel cum aliter mortui eſſent, memoria eorũ poſt mortem dãnata eſt. reuocari enim propterea donationes ſupradictas, reſponſum eſt. Hi enim eodem loco habentur, atq; ſi iam capita-

l. ſi aliquis. De donat. cau. mor.

l. cum hic ſtatus. §. miles. De dona. inter uir. & uxor.

d. l. cũ hic ſtatus. §. ſi maritus.

pitaliter damnati periſſent. Quod ſi tantum deportaretur, uel ſerui pœnæ fierent: non reuocabantur propterea hæ donationes, de quibus quærimus. quanquam ſi donator ſeruus effectus eſſet priuati, illas perimi reſponderit idem Ulpianus. Nam & aut ſeruus iam antea erat, & donare non potuit: aut certè poſtea factus eſt, & ius hoc amiſit. Nam ſi ſua uoluntate factus ſit, ut quia ſe uenundari paſſus ſit, eo ipſo uidetur animum reuocandæ donationis habuiſſe, ut omnia ſua in dominum nouū transferret. l.13. ſi fuerit. De donat. inter uir. & uxor. d.l. cū hic ſtatus. §. ſi donator. *Conſtantinus, quæ de ſeruitute dicta ſunt, deq; deportatione, probauit. Sed quod de capitali mariti dānatione & ſupplicio ueteres tradiderant, non uidetur uoluiſſe infelici uxori, quod attinet ad donationes in eam collatas, eſſe fraudi. Sed neq; ſuum fiſcum, qui damnati bona occupat, eas attingere. Uetus eſt illud, Dotem ſeparari, & uxori integram ſeruari, ſi uiri facultates propter delictum aliquod publi-*

centur. Profecticia quoq; peculia ſeparari, ut liberis reliquantur. Bona denique uxori propria ſeruari. Sed nouum & ſingulare Conſtantini beneficium eſt, quod adiecit, & nunc intelligi in primis uolo, plenum etiam liberalis humanitatis, & bono principe dignum: ut & alijs deinde bonis Principibus Arcadio atque Honorio placuiſſe ſcimus. Cuius conſtitutionis uerba nunc audiamus: Res uxoris quæ uel ſucceſſione qualibet, uel emptione, uel etiam largitione uiri in eam ante reatum iure peruenerant, damnato ac mortuo ex pœna marito, uel in ſeruilẽ conditionem ex pœnæ qualitate deducto, illibatas eſſe præcipio: nec alieni criminis infortunio aſtringi uxorẽ, cum maternis paternis'ue bonis ac proprijs perfrui eam integro legum ſtatu religioſum ſit. Et donatio maritalis, quę ante tempus criminis

l.3.§.ſed utrum.de minorib.

l. ſi quis poſt hac. C. de bon. proſcrip.

l. res uxoris. C. de donat. inter uir. & uxor.

nis ac reatus eſt collata in uxorẽ, «
quia pudicitiæ præmio ceſsit, ob- «
ſeruanda eſt, tanquam ſi maritum «
natura, non pœna ſubduxerit. «

Hic ego facere non poßum, qui barbaram fiſcalium procuratorum, quos in Gallia uidi, iniuriam deteſter, qui publicatis mariti bonis, ius ſibi eſſe aiunt occupando rum omnium bonorum mobilium, & aliorum conſtante matrimonio quæſitorum: quorum alioqui dimidia pars uxoris eſt, iure moribus recepto. Eſt quidem in poteſtate uiri, de ijs omnibus inter uiuos pro ſuo arbitrio ſtatuere, ut & donare & alienare & in alium transferre omnia, ſi uelit, poſſit. Neque enim id temerè facturus exiſtimatur in fraudem quoq; ſuam: neq; ab hac liberalitate ualde metuendũ uidetur. Legare uerò, aut teſtamento transferre, non niſi dimidiam ſuam partem poteſt. Cur igitur, cum illi uitam adimit, plus occupat fiſcus? An ſibi inter uiuos donatum finget,

quod damnato eripit? Quid ſi reuiuiſcat Conſtantinus, & cùm æquiſsimas ſuas leges contemni, tum uerò innocentes uxores tam male multari uideat?

Sed hæc rurſus pertinent ad iudicia criminalia. De nuptijs reliqua uideamus. Olim lex Papia & Iulia caſtigabat cœlibes, atq; etiam ſteriles: ut ne iure quidem communi uti poſſent. Maritis uerò & patrib: priuilegia multa largiebatur. Huius legis capita, quæ multa uariaq; fuere, alio ſuo loco collegi. Conſtantinus uerò, etſi eam legem ualde Auguſto placuiſſe ſciret, ſibi tamen non placere oſtendit: Liberum coniugium uel cælibatum eſſe debere: iniuſtum eſſe pœnas irrogare non ſolum cœlibatui, ſed etiam orbitati. Et uerò cur hæ pœnæ Principi Chriſtianò diſplicerent, magnam cauſam fuiſſe, multis uerbis exponunt ueteres Eccleſiaſticæ hiſtoriæ ſcriptores: teſtanturq; etiam eum edixiſſe, nè uel cœlibes uel coniuges orbi, minus quàm

Euſeb. in uita Conſtát. Sozo. lib. 1.

alij,

alij, iuris haberent. Non extat in libris iuris Ciuilis hæc Conſtãtini conſtitutio: ſed ea extat, quam eius filij, uoluntatem prudentiſſimi patris ſui ſecuti, ediderunt: ut quod lex Papia ſtatuerat de pœnis cœlibum, aboleretur. Non laudabo pluribus uerbis hoc Conſtantini iudicium. Sed prudentes homines facile intelligunt, libertatem uxoris ducendæ, uel non ducẽdæ, eſſe in Rep. neceſſariã, & cuiq; homini relinquendam eſſe.

Poſteaquam dictũ de nuptijs eſt, proximum eſſe uidetur, ut quid de patria in filiosfa. qui ex iuſto matrimonio ſuſcipiuntur, poteſtate Conſtantinus ſtatuerit, audiamus. Antiquam ea de re legem Rom. ex legibus Romuli & x I I Tabul. repetere oportet: quibus etiam locis aliquando plura diximus, quæ hoc rurſus loco repeti inculcari'ue nihil attinet. Quod uerò Conſtãtini proprium eſt, & ex maiori quadam eius conſtitutione, quæ extat integra libro IIII. Cod. Theodoſ. à Iuſtiniano breuiter

l.ulti. C. de patr. pot. *eſt deſcriptum, inq́ ſuum Codicẽ relatum,*
„ *audiamus*. Libertati à maioribus
„ tantum impenſum eſt, ut patrib.
„ quibus ius uitę in liberos necisq́
„ poteſtas olim erat permiſſa, eripe
„ re libertatem non liceret.

Non modò ex lege Romuli, ſed & x I I Tabul. pater filium etiam ter uendere poterat. Sed Numa filiumfa. maritum uendi prohibuerat. Cæterùm extra coniugij cauſam multis annis Romani retinuerũt ius uetus patriæ poteſtatis. Primi noſtri Iuriſconſulti uidentur cùm ius illud uitæ & necis improbaſſe, tum uerò patriam poteſtatem filijfa. aut uendendi, aut obligandi damnaſſe. Conſtantino uerò ignota eſſe nõ poterat illa Diocletiani recens edita lex, in eandem rem. Sextò tamẽ poſt illam ſuam ſuperiorem, qua libertatem filijsfa. patres eripere non poſſe profeſſus erat, conſtitutionem, aliud quippiam edicere coactus eſt, miſerabilem (ut ita loquar) unum ut ex-

l. 1. C. de patrib. qui fil. diſtrax.

ciperet

ciperet caſum, qui ius aliquod ſingulare po ſtulare uidebatur. Extat lib. IIII Cod. Iuſtinian. in hæc uerba eius conſtitutio:

Si quis propter nimiam pauper " tatem, egeſtatem'qꝫ, uictus cauſa, " filium filiã'ue ſanguinolentos uen " diderit: uẽditione in hoc tantum- " modo caſu ualente, emptor obti- " nendi eius ſeruitij habeat faculta- " tem. Liceat autem ipſi qui uendi- " dit, uel qui alienatus eſt, aut cuili- " bet alij, ad ingenuitatem eum pro " priam repetere: modò ſi aut pre- " cium offerat, quod poteſt ualere: " aut mancipium pro huiuſmodi " præſtet. "

In codice Theodoſiano extat titulus, de his qui ſanguinolentos emptos uel nutriendos acceperint: ubi hæc Conſtantini conſtitutio paulo aliter deſcripta eſt. Verùm etſi uerba eadem non ſint, eandem tamẽ ſententiam eſſe manifeſtum eſt. Agitur autẽ

præcipuè de iure emptoris, qui (ut illa loquitur) à ſanguine quoquo modo legitimè comparauerit: & aliarum in hoc genere ueterum legum à prioribus Principibus editarum meminit. Certè ſatis apparet, Conſtantinum, quantum fieri potuit, leniſſe quod illi edixerant. Paſſus eſt, infelicem patrem, qui ſeipſum alere non poteſt, uendere filium recens natum, & adhuc (ut ait non ignobilis poeta) à matre rubentē (nam hunc ſanguinolentum ueteres appellaſſe uidetur) quem alioqui uel abijcere uel exponere cogeretur. Longiori excuſatione opus non habet neceſsitas, quæ legē nullam habere dicitur: Sed tolerabilius eſſe uidetur, ut & patri & filio conſulatur, partū ali apud emptorem dominum, & patrem precium inde aliquod, unde ſe alat, recipere, quàm utrunq; fame contabeſcere. Cæterùm ne in eas anguſtias (quibus nihil eſse miſerius poteſt) inopes homines redigerentur, lōge humaniori aliquādo ratione proſpexerat

ſpexerat Conſtantinus, edita etiam lege, digniſſima profecto quam neq; ipſe obſoleſcere pateretur, neq; alij deinde Principes contempſiſſent. Nam quarto ſui Imperij anno, quamuis multis adhuc bellis ciuilibus diſtraheretur, eorumq́; ſumptibus exhauſtum uideret ſuum fiſcum, & de Imperij etiam ſui poſſeſſione dimicaret: tamen liberalem legem edidit, quæ inopes & parentes & liberos ſeruaret. Non fuit ea fortaſſe poſtea tam ualde neceſſaria, cùm iam diues Eccleſia ſuas alendis pauperibus facultates erogaret. Sed cum hoc ab ea expectari nondum ſubſidium poſſet: Princeps optimus à ſuo fiſco repeti uoluit. Non poſſum equidem Iuſtiniano noſtro non ſuccenſere, (ſi id mihi modò licet) quòd optimam hac de re illius legem, cum ſuum Codicem colligeret, prætermiſerit. Sed Theodoſio tãto magis gratia habẽda eſt, qui ſui Cod. lib. XI, eam bona fide propoſuit his uerbis: Aereis tabulis, uel ceruſſatis, "
aut

» aut linteis mappis ſcripta per om-
» nes ciuitates Italiæ proponatur
» lex, quæ parentum manus à parri
» cidio arceat, uotũq́ʒ uertat in me-
» lius. Officiumq́ʒ tuum hæc cura
» perſtringat, ut ſi quis parens adfe
» rat ſobolẽ, quam pro paupertate
» educare non poſsit: nec in alimen
» tis, nec in ueſte impartienda tar-
» detur, cum educatio naſcentis in-
» fantiæ moras ferre non poſsit. Ad
» quam rem & fiſcum noſtrum, &
» rem priuatã, indiſcreta iuſsimus
» præbere obſequia.

Digna profecto lex, quæ ad memoriã hominum ſempiternam in æs inciſa, pro roſtris omnium ciuitatum proponatur, in eo etiam albo, quod nemo nõ legere poßit, nemo unquam auſit refigere. Deberi parentibus & liberis alimẽta, & natura & ius ciuile ſæpe monent. Sed ubi hæc humanitatis officia priuata egeſtas & inopia intertur-

terturbant, an homines fame cōtabeſcent? An infelicibus pueris, qui nondum per ætatem ſuo ſibi labore uictum quærere poſſunt, nulla publica erunt ſubſidia? Habuit Eccleſia, habuerunt bonæ ciuitates, ptochotrophia, brephotrophia, orphanotrophia. Sed Conſtātini temporib. non niſi eorū fundamēta iacta erant, nondū ita erant & cōſtituta, & locupletata, ut omnes egenos alere poſſent. Cæterùm ipſe Conſtātinus de ſuo interea potius, quod ad rem neceſſarium eſſet, impendi uoluit. Neq; uerò nouum eſt, pueros ali ex publico. Olim Athenis liberi eorum qui pro Rep. occubuerant, in Prytanæo publicis ſumptibus alebantur. Romanum quoq; ærarium olim parentib. trium liberorum ſuppeditabat, quod ad eos uſq; ad pubertatem educādos ſatis eſſet. Eaq; etiam de re lata lex erat iam inde à temporibus Horatiorum Tergeminorum: quam quidem ſuo adhuc tempore, Auguſto imperāte, ſeruatā fuiſſe, Dionyſius Halicarn. Halicarn. lib. 3.

licarn. ſcribit. Sed & Antoninus Pius pu ellas alimentarias inſtituit, quæ ex publico alerentur. An minus uel pius uel liberalis Conſtantinus eſſet? Imò uerò conſtantem eius in hoc genere uoluntatem, & perpetuam pietatem fuiſſe, altera eius conſtitutio teſtari poteſt, quæ libro eodem Cod. Theodoſ. in hunc modum loquitur:

» Prouinciales egeſtate uictus at
» que alimoniæ inopia laborantes,
» liberos ſuos uendere uel oppigno
» rare cognouimus. Quiſquis igi-
» tur huiuſmodi reperietur, qui nul
» la rei familiaris ſubſtantia fultus
» eſt, quiq; liberos ſuos ægrè & dif-
» ficilè ſuſtentet, per fiſcũ noſtrum,
» antequam fiat calamitati obno-
» xius, adiuuetur: ita ut Proconſu-
» les Præſides'que & rationales per
» uniuerſam Africam habeant pote
» ſtatem: & uniuerſis, quos aduer-
» terint in egeſtate miſerabili con-
ſtitutos,

ſtitutos, ſtipem neceſſariam largi- "
antur, atq; ex horreis ſubſtantiam "
protinus tribuant competentem. "
Abhorret enim noſtris moribus, "
ut quenquam fame confici, uel ad "
indignum facinus prorūpere con "
cedamus. "

Habuerunt poſt Conſtantinum Imperatores ſua horrea, ſuasq; cellas: ſed habuerunt, ut rem priuatim ſuam nouo cuiuſdam monopolij genere augerent, certoq; anni tempore ſingulis res ad uictum neceſſarias ſuo arbitrio uenderet: & interea neminem alium eius generis merces uendere poſſe, omnes uerò à Præfectis fiſci emere debere, edicerent. Conſtantinus uerò, ſua horrea eſſe uoluit publica quædam ptochotrophia. Edixit quidem humaniter Valentianus, ut Epiſcopi, quibus pauperes curæ eſſe debent, uideant, ne illi annonæ uendendæ præfecti, qui dicebantur negociatores domus Principalis, modum excede-

l.1.C. de epiſc.aud.

cederent, populum degluberent, iniquum preciũ exigerẽt. At quãto humanior Conſtantinus, qui hoc etiam ipſe agit, inopibus & parentibus & liberis conſulens, ut annona iis ex publico nõ quidem uẽdatur, ſed donetur? Scio pias eius in hoc genere leges iampridem exoleuiſſe: & ab ipſo propterea Iuſtiniano, cum Principum conſtitutiones colligeret, eſſe prætermiſſas. Sed earum tamen memoriam intercidere, non' ne indignum eſt, minimeq́ ferendum?

Quàm minimè fuerit ἄϛοργος *Conſtãtinus, quãq; ualde optarit, nõ diſtrahi, quos natura coniũxit: ſed naturalẽ potius illam ſocietatem, quæ ſine acerbiſſimo dolore diuelli non poteſt, foueri: teſtis una eius eſſe poteſt ſuauiſſima conſtitutio, qua edixit,*

l. poſſeſsio nũ. C. cõm. ut. iud. Poſſeſsionum diuiſiones ita fieri debere, ut apud unum integra
» maneat proximorum agnatio, uel
» affinitas. Quis enim (inquit) ferat
» liberos à parentibus, à fratribus
ſorores,

ſorores, à uiris cõiuges ſegregari.

Audiebat ueteres Iuriſconſultos humaniſsimè reſpondiſſe, propter eandem pietatis rationem filiorum appellatione nepotes contineri, ut prædio cum uillico & filijs legato, ſimul nepotes ex filijs legati uideantur. Et legato inſtrumẽto fundi, cùm cõſtaret contineri etiam piſtores & tonſores, qui familiæ ruſticæ cauſa parati eſſent: & fabros, qui uillæ reficiendæ, & ſimiles: reſponſum quoque eſt, uxores eorum & infantes, uideri teſtatorem uoluiſſe legato contineri. non enim exiſtimari debere, duram ſeparationem iniunxiſſe. Sed his exemplis opus non habebat Conſtãtinus, ut quos naturalis pietas coniunxerat, uellet, quantum fieri poſſet, quamuis in alterius poteſtate eſſent, manere cõſociatos. Sanè filijs ſatam benignè, quàm ſi pater eorũ fuiſſet, faiſſe ſæpe uidetur. Quo magis dolendũ eſt, interdũ eius conſtitutiones propter obſcurũ dicẽdi genus in contrariã ſententiã contor

l. liberorũ. §. ſed & Papyrius. de uerb. ſigni. l. uxorẽ. §. cõcubinę. de lega. 3.

l. quęſitũ. §. ſed an inſtrumenti. de inſtru. lega.

r queri.

queri. Dixit apertè Ulpianus, Senatoris filium accipi, ſiue in Senatoria dignitate eum ſuſceperit, ſiue ante dignitatem Senatoriam. Non eſt diuerſa Conſtantini ſententia, ſed eſt paulo obſcurius expreſſa. Ac quidem ſignificat, ſummo iure filios uideri priuatos, cum editi ſunt antè Senatoriã patris dignitatem. Sed paternos tamen honores filijs inuidere non oportere ait.

l. 5. de ſena. l. Senator. C. de dign.

Porrò patriæ poteſtati, de qua paulo antè dicere cœperã, tã ualde fauit Conſtantinus, ubi ſeſe intra pietatis fines continebat, & patri, qui deportatus fuerat, reuerſo, boniſq́; ſuis & dignitati reſtituto, tam uoluit ius quoque in filios ſuum reſtitui, ut etiam teſtamentum, quod fecerat filius patre deportato, irritum eſſe iubeat, recidente in patris poteſtatem filio. & hoc in genere, remotis Ulpiani atque Pauli notis, iuſſerit Papiniani ratam eſſe ſententiã: quanquam contractus à filio, qui legitimæ ætatis erat, interea initos, nõ reſcindi fateatur.

l. ult. C. de ſent. paſſ.

His

Hic ego multa de iure & beneficio reſtitutionis deportatorũ, deq́ diſcrimine inter contractuũ cauſam & teſtamentorũ, dicere profectò poſſem. Sed cùm longior ea eſſet tota diſputatio, tum uerò alium quendam ſuum habet locum, ubi commodius aptiusq́ explicari poteſt. Illud tantum nunc dicam, filiumfa. patre cõſentiente rectè contrahere, atq́ etiam eo ignorante, ut ſaltem peculiotenus pater teneatur. Teſtamentũ uerò nullo modo facere poſſe. Nam teſtamenti factio ſi ex patris conſenſu tribueretur, ſimul complecteretur emancipationẽ. Non enim alius, quàm qui ſui iuris eſt, teſtari poteſt. Contractus uerò etiam alieno nomine, tãquam à procuratore, iniri poſſunt. Atq́ ut teſtamentum ſemper irritum eſt, quod à filiofa. eſt factum, etiamſi is ſuæ deinde poteſtatis factus deceſſerit, & quidem relicto nõ obſcuro teſtimonio eiuſdem ſuæ uoluntatis: ſic etiam irritum fiet, quod ab eo qui iuris erat factum eſt, ſi in a-

l. qui in poteſtate. De teſtam.

l. ſi filiuſfa. de teſtam. l. 1. §. 1. de lega. 3.

lienam deinde poteſtatem is recidat. Multo igitur magis, ſi non niſi propter patris de portationem ſemel liberatus, eo reſtituto in priorem eius poteſtatem recidat. Quid igitur? Filij (*inquit Conſtantinus*) eman cipationem à patribus, officijs pe- tant: ut libertatem non damnatio nis, ſed lenitatis paternæ teſtẽ ha- beant.

l. ulti. C. de ſentẽt. paſ.

Illud uerò in eadem conſtitutione prudenter adijcit: Si patria poteſtate pa ter ad corrũpendi atque effundẽ di patrimonij filiorum licẽtiam a- butatur: ut furioſo ac demẽti, itẽ prodigo, libidinũ, omniumq́ uitiorum ſeruo non eſſe eorum pe- cuniam committendam: ſed ut ab adminiſtratione talis pater fuge- re cogatur, & tutor filijsfa. mino- ribus detur.

Iuſtinianus ſcribit, filioſa. furioſo curatorem nõ dari, quia paterna cura ſufficiat ad

l. ult. C. de curat. fur.

ad gubernationem rerum, quæ ex caſtrenſi peculio uel aliunde filioſa. quæſitæ ſunt. Quis enim (*inquit*) talis affectus «
extraneus inueniatur, ut uincat «
paternum? uel cui alij credendum «
eſt, res liberorum gubernãdas pa «
rentibus derelictis? *Sed ſi pater* «
ipſe uel furioſo ſimilis ſit, uel filiorũ res ſuæ curæ commiſſas diſſipet: res ipſa clamat, alio curatore opus eſſe. Sic enim parentum ius tueri debemus, ut ipſis tamen etiam filijsfa. conſulatur.

Atq; huc quidem etiã pertinet, quod l.1.C. de bonis mat.
edixit Conſtantinus, ut res quæ ex matris ſucceſſione, ſiue ex teſtamento, ſiue ab inteſtato fuerint ad filios deuolutæ, ita ſint in poteſtate parentum, ut fruendi duntaxat habeant facultatem, dominio earum ad liberos pertinente. Codex Theodoſianus (cuius libro VIII extat integra hæc conſtitutio) oſtendit, ſcriptum fuiſſe à Conſtãtino, has res ita eſſe in poteſtate parentum,

ut fruendi pontificium habeant, alienandi eis licentia derogetur. Pontificium uocat, quod paulo antè dixerat, & Iuſtinianus repetere maluit, poteſtatem. Pontifices dictos eſſe à poſſe, & facere: Scæuola apud Varronem docet. Hinc pontificium generaliter dictum eſſe uidetur, pro iure & poteſtate faciendi. Qua etiā uoce utitur Gellius: ut in Conſtantino minus inſolens uerbum eſſe uideatur. Sed ad rem. Ducentis ante Conſtantinum annis Caius noſter ſcripſit: Sacratiſs. Principis noſtri oratione cauetur, ut matris inteſtatæ hæreditas, ad filios, tametſi in aliena poteſtate ſint, pertineat. *Quem nam hic ſuum Principē intelligat, uix certò adfirmare poſſum. quanquam non ignorē, quod Capitolinus ſcripſit, M. Antoninum Philoſophum, qui Caij ætatem proximè eſt ſecutus, leges tuliſſe de bonis maternis. Sed quæ nam etiam eæ leges fuerint, & quid ſibi uoluerint, nō poſſum, niſi ſi*

Gellius li. 1. cap. 13.

l. ult. Ad ſen. Tert.

niſi ſi temerè facere uolo, aſſeuerare. Scio quod ſcribit Iuſtinianus, Senatuſconſulto Orphitiano, quod Diui Marci temporib. factum eſt, ſic eſſe liberos ad bona matrum inteſtatarũ admiſſos, ut tam filio quàm filiæ daretur legitima hæreditas, etiam ſi alieno iure ſubiecti eſſent. Scio quòd Triphoninus Iuriſconſ. reſpondit, patrem, qui nomine ſui filij dicit inofficioſum matris teſtamentum, parare alteri uictoriã: quaſi non tam ſibi uinceret, quàm filio ſuo. Atqui quod de bonis maternis quæ filiofa. magis quàm patri acquiruntur, dicitur, acceptũ ferri ſolet Conſtantino, tanquam autori primo, qui filijsfa. hoc beneficium dederit. Certe hic primus rem hanc totam, quæ obſcurius antea tradita eſt, apertè explicuit, & planè definijt, ut omnes intelligerẽt maternæ ſucceſſionis proprietatem filiofa. ſolum uerò uſufr. patri acquiri. Quo exemplo deinde Honorius & Arcadius ſtatuerunt, idem dici debere de ijs bonis omnibus, quæ

l. 1. §. Inſtit. de Senat. Orphit.

l. filius. de inoff. teſt.

l. 2. C. de bon. mat.

ex genere materno, quoquo modo proficiſcuntur: ueluti quæ auus auia, proauus proauia materni donarint, legarint teſtamẽto, uel ab inteſtato reliquerint. Quod quidem & horũ principum patri Theodoſio placuiſſe, ſignificat quædã eius hac de re lex lib. VIII. Cod. Theodoſ. qua tamẽ nominatim etiam cautum eſt, non idem dici de rebus quæ ab alijs extraneis perſonis delatæ ſunt. Cæterùm Iuſtinianus ut rem hanc magis amplificaret, quod de bonis maternis ſtatutum fuerat, ad omnia (ut uocantur) aduẽticia pertraxit, quæ nempe filio aliunde obueniunt, quàm ex re factó ue patris, aut eius occaſione.

l. cum oportet. C. de bon. quæ lib.

Ut ad Conſtantinum reuertar, in eadem illa ſua conſtitutione adiecit: Si pater filium emãcipet, cogi quidem materna ei bona reddere: ſed filiũ, ne ingratus uideatur, debere patri tertiam eorum partem offerre. *Sed Iuſtinianus hãc conſtitutionem deſcribens,*

bens, partem hanc expunxit. Nam & ea ſublata atq; repudiata, iam ſtatuerat, patri filium emancipanti, non quidem tertiam bonorum maternorum portionem dari debere: ſed ſolius uſusfructus dimidiam partem eſſe relinquendam.

Ut ius patriæ poteſtatis miſſum faciamus, Conſtantinus, ut iam patri ademptũ eſſe intelligebat uetus illud ius uitæ & necis in filiumfa. ſic etiam ne ſæuitiam quidem ullam, aut maiorem acerbitatem patris tolerari audiebat. Id uerò, quia iam ſatis cautum atq; conſtitutum erat, aliorum principum humaniſſimis reſcriptis non putauit ſtatui rurſus debere. Sed ingenuorũ filiorumfa. curam magnam geſſiſſe, uel inde intelligi ſatis poteſt, quòd ne ſeruorum quidem cauſam neglexerit. Nam edita etiam lege dominos monuit, ne ſi promeritos cædant loris aut uirgis ſeruos, immoderatè ſuo hoc iure utãtur. Imò uerò pronunciat, homicidij reos fore, ſi ſeruum uel ictu fu- l. una. C. de emen. ſeru.

ſtis lapidiſ'ue, uel aliquo telo occidant. Multa hic dici poſſent de iure domeſticæ priuatæq́ caſtigationis. Sed ab Conſtantino longius nunc recedere non inſtitui.

l.1. C.de curſu public. *Quis uerò mirabitur, clementiſſimũ principem non poſſe pati crudeliũ dominorum in ſeruos ſæuitiam, cum quidem & equos, qui publico (ut loquitur) uſui deputati ſunt, lege lata uetuerit lignis fuſtibuſ'ue cædi, aut contundi: iuſſerit autem flabellis tantũ agitari? Erant inſolentes homines, qui felici diplomate abutebãtur, & iumenta, quibus inſidebant, crudeliter cædere glorioſum eſſe putabant. Eratq́ hæc ferocia etiam Reip. pernicioſa. Cur igitur eàm toleraret Conſtantinus? Illud ſanè & ei, ut multa alia prætercam, ſerui debent, quod eum uetuiſſe narrat Euſebius, ne qui Chriſtiani eſſent, Iudæis aliiſ'ue impiis hominibus ſeruirent. Suorum enim religioni prudenter metuebat: quam profanorum dominorum libidini & impietati ſubiici, indignum*

dignum profectò erãt. Sed legatur, quæ extat, eius ad Euagrium conſtitutio, ne Chriſtianum mancipium hæreticus, aut paganus, aut Iudæus uel poſsideat, uel circuncidat.

Ut autem ius patriæ & herilis poteſtatis humanitate ſingulari temperauit: ſic libertos impunè ingratos eſſe, paſſus non eſt. Olim Claudium Cæſarem ſtatuiſſe, ut in ſeruitutem ij reuocarentur, ſcribit Suetonius. Sed hoc ius paulo pòſt ſublatum fuiſſe, patroniſq; negatum, teſtis eſt Tacitus lib. XIII. Noſtrorum tamen prudentũ temporibus rurſus reſtitutum eſt. Et Diocletianus Imp. ſignificat, ſi ingrati probentur, ad ſeruiendi neceſsitatem redigi poſſe, ab ipſorum etiam patronorũ filijs. Sed Conſtantinus edita nobiliſsima conſtitutione, apertius id edixit, perpetuaq; lege ſanxit. quin & illud adiecit, ut qui in ſeruitutem ita reuocati erunt, rurſus liberi fieri non poſſint, niſi ſi princeps cum patrono id conceſſerit.

l. qui manu mittuntur. C. de operis lib.

l. ſi manumiſſus. C. de liber. & eor. lib.

ceſſerit. Ac ne militibus quidem ipſis hac in re parcendum eſse, poſtea reſcripſit Theodoſius. Adeò placuit bonis principibus, quod in hoc genere placuerat Conſtantino. Non dicam pluribus uerbis, quid ingrati homines mereantur. Quod enim ſatis notum eſt, dici amplius non eſt neceſſe. Sed legem Conſtantini aduerſus hoc hominũ genus, præſertim libertorum, non modò iuſtam, ſed & in Repub. ualde eſſe neceſſariam, nemo non uidet.

Porrò qui & filiorumfa. & ſeruorũ tam magnam curam geſsit, minimè profectò neglexit pupillos, aut negligere potuit, quos ſibi diuinitus etiam, in primis cõmendatos eſſe nõ ignorabat. Legerat hoc ethnici Imp. Septim. Seueri reſcriptum. Omnem me rationem adhibere ſub-

l. 2. Qui pet. tuto.

» ueniendi pupillis, cum ad curam
» publicam pertineat, liquere om-
» nibus uolo. *An ab eo in hoc ſe genere uinci princeps Chriſtianus pateretur?*

Imò

Imò uerò nihil quicquam prætermiſit, ut non tam uerbis oſtentaret, quàm re ipſa oſtẽderet, nihil ſibi magis curæ eſſe: multaq́ hoc nomine ſingulari quoq; iure & fauore ſtatuit. Si in domo pupillari falſa moneta excuſa ſit, pupillo parcit, tutorem caſtigat. Si pro fundo emphyteutico pupillari ſuo tẽpore penſio ſoluta non ſit, commiſſum non tam pupillo quàm tutori damnoſum fore pronũciat. Sed maiora alia beneficia ſunt, quibus effecit, ut omnibus liqueret, omnem ſe uerè adhibere rationem ſubueniendi pupillis: ut intelligi poteſt ex quatuor eius conſtitutionibus, de adminiſtratione & periculo tutorum. Ac initio quidem ſui imperij ſtatuit, ut tacita quadam hypotheca intelligerentur pupillis obligata tutorum bona, ſi aut tutores aliquid neglexerint, aut ex adminiſtratione quippiam pupillis debeant. Veteres ſingulari iure pupillo dabant priuilegiũ exigendi, ut alijs tutorum creditoribus chirographarijs (ut appellantur)

l.2.C.de falſa mon.

l.2.C.de fund.patrim.

l.pro officio.C.de admi.tut.

tur) præferri poſſent. Sed plus cautionis eſt in iure & priuilegio tacitæ hypothecæ. Eoq́ itaq; pupillos ueluti cõmuniendos eſſe iudicauit Conſtantinus. Quo exemplo & Iuſtinianus filioſa. tacitè obligari ſtatuit res patris, materna filij bona adminiſtrantis. Sed & mulieri, ut ſuam magis dotem conſeruaret, cum ueteri iure daretur priuilegiũ exigendi, adiecit ius tacitæ hypothecæ, qua hoc nomine bona mariti obſtringerentur.

l.ult. C. qui pot. in pig. l. ſi quis prioris. §. ulti. C. de ſecũ. nupt. l. cũ autẽ. §. ult. C. de bon. quæ lib. l. aſsiduis. C. qui pot. in pign.

Porrò ut Conſtantinus tutores magis excitaret ad procuratione͂ commodorum pupillariũ, ſtatuit, ut de ſuo damnum ſarciant atq; præſtent, ſi quam donationum pupilli nomine accipiendarũ occaſione͂ neglexerint. Vetus eſt illud, ut Remp. ſic tutelam geri debere diligenter ad eorũ utilitatem, quorũ res gerũtur. leges itaq; requirunt à tutore diligentiam, ſaltem illam quæ eſſe ſolet bonorũ & frugi patrũſa. & eũ præſtare culpã latã & leue͂ ſæpe dicunt.

l. pupillorũ. C. de admi. tut.

l. contractus. de regu. iur.

Sed

Sed in re tutelari, nobiliſſima eſt illa Conſtantini conſtitutio, de rebus minorum ſine decreto non alienandis. Oratione quidã Seueri Imp. quæ in Pãdectis extat, prohibentur tutores curatoreſ ue prædia ruſtica uel ſuburbana ſine iuſta cauſa, Prætoriſq; decreto diſtrahere. Sed alia lex erat, quæ iubebat, atq; etiam cogebat eos mobilia omnia, urbanaq; & prædia & mancipia uendere. Vidit prudenter Conſtantinus, multis de cauſis, quas etiam commemorat, eam legem, quicunq; tandem eius autor fuerit, pupillis utilem nõ eſſe. Faceſſere itaq; iubet: eaq; ſublata edicit, ut tutores, etiam ſi maximè uelint, non magis ea poſſint quàm alia bona diſtrahere. ac grauiter uetat, ne quid alienent eorum, quæ ſeruando ſeruari poſſunt. Oſtendit etiã, mancipia urbana non minus quàm ruſtica, pupillis ualde uſui eſſe poſſe. Deniq; ſingulariter prohibet alienari domum paternam, in qua educatus ſit pupillus: præ-

l. 2. l. quicquid. C. arbi. tut. l. tutori. C. de neg. geſt. l. lex quæ C. de adm. tut.

ſertim

ſertim cum ualde durum & lugubre ſit, in ea (ut loquitur) maiorum imagines aut non uidere fixas, aut reuulſas uidere.

Longior eſt ea conſtitutio, quàm ut cō modè tota hic deſcribi inſeriq; poſsit: neque ualde opus eſt, cùm eius ſententiam ſummaq; capita teneamus. Ac uidetur quidem Conſtantinus, ut olim Prætorem tutelarem crearat Antoninus Pius, creaſſe quoq; proprium quendam Prætorem, qui hoc unum ageret, ut cauſa cognita, res minorum uendi uel poſſe uel non poſſe decerneret. Nam & ipſe quodam loco meminit huius ſui Prætoris Conſtantiniani: cuius etiam decretum, cauſa probata, neceſſariū eſſe uult, ſi propter debita fiſcalia uel pupilli uel minoris res aliqua diſtrahenda ſit. Multa hoc loco de alienatione earum rerum, & cauſa iuſta, & decreto quod requiritur, dici poſſent. Sed ad orationem Seueri magis ea pertinent, quàm ad Conſtantinum. Facere tamen non poſſum, quin

l.ulti.C.de pręd.& alijs reb. min.

rurſus

rurſus obſeruem, quod ſingulari ratione Conſtantinus prohibet uendi domum minoris, in qua pater defecit, minor creuit, (hæc enim illius uerba ſunt) deniq; maiorum imagines fixæ ſunt. Cicero in ſuis libris de Legibus, loquens de uilla paterna, in qua ipſe natus & educatus erat, ait: ineſſe propterea neſcio quid, & latêre in animo ac ſenſu ſuo, quo plus eum is locus delectet. Omitto illuſtre in Veſpaſiano exemplum. Sed hunc ſenſum atq; etiam affectũ tam eſſe iuſtũ ueteres ſemper iudicarunt, ut leges quoq; ipſæ ſingulari quodam eum fauore proſequãtur. Certè reſponſum à Iuriſconſultis eſt, Si in emptione penes ſe collatam minor adiectione ab alio ſuperetur, audiri implorantem in integrum reſtitutionem, ſi eius intereſſe, emptam ab eo rem fuiſſe, approbetur, ueluti quod maiorum eius fuiſſet. Id cum audiret Conſtantinus, non dubitauit intereſſe minoris, ab ſeo non uendi, quod ab alio uenditum ipſe cur

l.35.ſi in emptionẽ.de minor.

redimeret, iuſtam cauſam habere uideretur. Quid? Is qui in prouincia officij cauſa agit, prohibetur in ea quidem prædia comparare. At ſi paterna uideat à fiſco diſtrahi, ſingulari iure petere poteſt ea ſibi addici. Sed & ſi æris alieni magnitudo, facultates & patrimonium liberti excedat: ſingulari tamen iure patronus petet bonorũ poſſeßionem, ſi prædia perſequatur, in quibus maiorum ſuorum ſepulchra eſſe probat. Adeò miſerum eße uiſum eſt, auitis ſepulchris & larib. carere: ut alio loco Vlpianus ait, ſignificans quædam ſingulariter indulgeri, ne id accidat. Quanquam ne hoc prætextu cũ aliorũ iniuria quiduis nobis licere exiſtimemus: reſponſum etiam eſt, eum qui bona fide iuſtoq́; precio prædium aliquod ab alterius liberto emerit, non poße actione Fauiana conueniri à patrono: neque patronũ hunc audiri, cauſantem ſua intereße, rem illam non fuiße uenundatam: in eoq́; eße fraudem, quòd uenierit

l. qui offi- cij. de cõt. empt.

l. libertus. de bon. lib.

l. in fundo. de re. uind.

l. 1. §. ſed ſi rem. ſi quid in frau. pat.

nierit poſſeßio, in quā ipſe habeat affectionem, uel quòd illic educatus ſit, uel parentes ſepulti. Sed nulli facit iniuriā Conſtantinus, ſi propter naturalem huius generis affectionem, minori alicui ſeruari uelit, potius quàm alienari, talem poſſeßionem.

Ut minorū cauſam ſingularem miſſam faciam, adijciam pro coronide, quod Conſtantinus, ne quid prætermitteret, Ualeri ano Uicario reſcripſit: Quamuis in lucro fœminis ius ignorantibus ſubueniri non ſoleat, tamen contra ætatem adhuc imperfectam hæc locum non habere. l. quamuis. C. de iuris & facti ignor. *Paulus ait, Regulam eſſe, Iuris ignorantiam cuiq; nocere.* l. regula. de iuris & fac. ign. *Sed excipit minores XXV annis: quib. ait eſſe permiſſum, ius ignorare: idq; & fœminis in quibuſdam cauſis dari, propter ſexus infirmitatem. Et ideo, ſicubi nō eſt delictum, ſed iuris ignorantia, non lædi. Loquitur ergo, ubi de damno mulieris ageretur. Cæterùm in compendijs, iuris errorem non prodeſſe feminis, ait Papinianus:* l. iuris & l. ſeq. illo tit.

non contentus eo quod alio loco in uniuerſum dixerat, Iuris ignorantiã non prodeſſe acquirere uolentibus. Sed hic rurſus excipiendos eſſe minores, iudicat Conſtantinus, ut multis in cauſis maior eſt imbecilliòris ætatis quàm ſexus infirmi fauor. Neque tamen id primus ſenſit Conſtantinus.
d.l. regula. *Nam & antea Paulus reſpõderat, ſi filius fa. miles à commilitone hæres inſtitutus, ne ſciat ſibi etiam ſine patre licere adire, per cõſtitutiones Principales ius ignorare poſſe: & ideo diem ei aditionis actioni ſuæ non cedere. Loquitur autem de filiofa. milite, qui & xxv annis minor erat.*

Porrò cum ſuam Conſtantinus aulam, non ſecus atq; eccleſiam quandam, uellet eſſe commune aſylum afflictæ innocentiæ, & ueluti aram Salutis, & præſidium iuris: nullo uerò modo pateretur à potentioribus infirmiores uexari: edidit conſtitutionem pio & bono principe dignam, ut pupilli, uiduæ, infirmi, & aliæ (ut appellantur) miſera-

l. una. C. quãdo Imper. inter pup. & uid.

miſerabiles perſonæ, in ſuo tantum domicilio prouincia'ue conueniantur: neque ullo principis reſcripto poßint inuiti aliò pertrahi, ne in ipſius quidem Imperatoris aulam. Ipſis tamen ut integrum ſit ac liberum, ſi alicuius potentiam reformidant, eò recurrere, & aduerſarium ad Principis cognitionem atq; tribunal euocare.

Oportet ualdè humanũ & uerè Chriſtianum principem fuiſſe Conſtantinũ, ad quem infimo cuique tam facilis patuit acceßus. Sed neq; ſe alioqui Chriſtianum, neque uerũ principem fore, rectè iudicabat. Non cauſabatur, quod ille olim Philippus Macedo cuidam aniculæ reſpõdit, ſibi tantum non eſſe ocij, ut audiat uulgi cauſas. Nam & ſciebat, cum id prætexeret Philippus, meritò ab illa, quam repellebat, anu audiiſſe, Ne ſis igitur rex. Sciebat diuinitus tutelam pupillorum, uiduarum, & talium perſonarum, quas potentum iniurijs obnoxias eſſe conſtat, ſuæ fidei cõcreditam

 eſſe.

eſſe. Sed priuilegia nunc omittamus, leges communes perſequamur: ex quibus facilè intelligemus, quãta & prudentia & æquitate in hoc quoq; genere ſua iudicia temperarit. Ac in primis quidem occurrit nobilis illa eius conſtitutio, ad Voluſianum P. P.

L. in re mandata. C. mand.

„ In re mandata, non pecuniæ ſolum, cuius eſt certiſsimum mandati iudicium, uerùm etiam exiſtimationis periculum eſt. Nam ſuæ quidem quiſque rei moderator atque arbiter, non omnia negocia, ſed pleraque ex proprio animo facit. Aliena uerò negocia exacto officio gerũtur. nec quicquã in eorum adminiſtratione neglectum, ac declinatum, culpa uacuum eſt.

Principiò rectè illud Conſtantinus uidit, ununquemque rei ſuæ moderatorẽ atq; arbitrum & eſſe, & eſſe debere: neq; de ea ratio-

rationem alteri reddere. Iuſtum eſt (inquiunt alij Cæſares) ſua cuique committere. Neq; modò id ipſi ſæpe Iuriſconſulti prudenter inculcarunt: ſed & olim Cicero ſatis ſignificauit. Hæc ſunt (inquit) firmiſſima fundamenta noſtræ ciuitatis, ſui quenque iuris & dimittendi & retinendi eſſe dominum. Interea tamē, quia etiam Reipub. intereſt, ne quis re ſua malè utatur: curam hic quoque ſuam, ubi opus eſt, leges interponunt, & prodigo non minus quàm furioſo dant curatorem: quod latius dixi ad XXIIII cap. XII. Tab. Cæterùm aliena negocia, quæ nobis mandata ſunt, noſtræq; fidei concredita, exacto officio magnaq; cura geri debere, neq; impunè negligi ullo modo poſſe, rectè etiam & grauiter Conſtantinus monet. Eſſeq; hanc non modò legum omnium perpetuam uocem, ſed & omnium hominum animis inſitam ueluti naturalis iuris & æquitatis rationē, quam Conſtantinus inculcat, dubium pro- l.nemo exterus.C.de Iudæis.

fecto non eſt. Quid enim? Notum eſt, quod ille etiam apud Plautum adoleſcẽs Charinus ait: Sæpe ex te audiui, pater, Mandatæ rei omnes ſapiẽtes primùm præuorti decet. Sed Cicero rem hanc totam tam diligenter, tamq; copioſe & elegãter explicat, ut neq; dignior Conſtantino ullus aduocari poßit interpres: neq; aliunde melius, quod hac de re nunc dici uel debet, uel poteſt, repeti.

Iuriſconſulti uerò cum diſputãt, quam culpam præſtet qui mandatum ſuſcepit: ſatis ſignificãt, non eam modò quæ in faciendo eſt præſtari, ſed & quæ in non faciendo ſiue negligendo uerſatur. Nam & diligentiam præſtari in mandato, ſicuti & in commodato, & in uendito, & in pignore, & in tutela, & negocijs geſtis, aiunt. l. contractus. de reg. iur. *Sed non eadem ſemper in hiſce omnibus ratio eſt huius uel diligentiæ uel culpæ æſtimandæ. Cum de commodato loquimur, intelligimus diligentiam exactißimam optimi*

patrisfa.

patriſfa. quia illud contractum ſit in rem eius tantum, cui datur. At mandatum magis continet utilitatē mandantis. Satis itaq; ſuperq; eſt, ſi diligentia illa communis præſtetur, qualis eſſe ſolet bonorū & frugi patrumfa. Ac in dotis quidem cauſa maritus, uel ſocius in rebus communibus, non niſi eam præſtant, quam ſuis & proprijs rebus ſolent: quoniam propter ſuam partem habent cauſam gerendi. Sed qui res omnino alienas tractant, nō ex ſua quidem natura, ſi fortè negligentiores ſint in ſuis, ſed ex communi: ſaltē frugi hominum conſuetudine æſtimare officium ſuum debent. Quanquam ex rei mandatæ circunſtantijs & natura diſcerni multa hic poſſint. Si rès diligentiam non exigebat, ſatis eſſe credemus, dolum & culpam latā præſtari. Si autem diligentiam requirebat, aut cuſtodiam, culpa quoq; leuis præſtabitur. Si neceſſaria illi opus erat ſingulari quadam & exacta cura, culpā etiā leuiſ- l.heredes. §. non tantum. Famil. erciſc.

ſimam præſtari debere non negabo: præſertim ſi qui mandatum ſuſcepit, ſalarium aliquod recipiat, & operæ ſuæ precium. Sic etiam intelligemus, quomodo ſit accipiendum, quod paulo ante Conſtantinũ reſcripſerat Diocletianus, à procuratore culpam omnem præſtandam eſſe. Iuſtam certè ignorantiam illi non imputari, qui mandatum ſuſcepit, Ulpianus docuit, cum traderet: fideiuſſorem, qui cum ignoraret non fuiſſe debitori numeratam pecuniam, ſoluerit, mandati iudicio repetere poſſe. Illud ſanè magna æquitate traditum eſt, ut qui mandatum neglexit, mãdati actione non conueniatur, niſi ſi mandantis interſit. Quod enim damnum præſtaret, ſi nullum ſit? aut qua fronte aliquid propterea petat qui mãdauit, ſi eius potius interſit factum id non eſſe? Sed ne ab euentu facta iudicantes, perfidiam atq; negligentiam excuſare hoc prætextu uideamur, equidem non recuſo, quin neglecti officij accuſe-

l. à procuratore. C. mand.

l. 29. ſi fideiuſſor. mand.

l. 8. §. mandati. mand.

cuſetur qui mandatum neglexit, quicquid tandem conſecutum ſit: & cum aliqua etiam infamia eo nomine condemnetur, ſaltem ſi ſciens prudens neglexit. Sic enim & Cicero ſignificat ueteres iudicaſſe. In minimis (inquit) priuatisq́ rebus, etiam negligentia in crimen mandati, iudicijq́ infamiam reuocatur: propterea quòd, ſi recte fiat, illum negligere oporteat, qui mandauit: non illum, qui mandatum receperit. Certè qui olim aduerſus mandatum cōtra hoſtes pugnauerat, tametſi felix euentus pugnæ fuiſſet, pœnas contempti mandati dedit, neq́ in hoc genere pater filio parcendum eſſe putauit. Nota eſt hiſtoria Manlij Torquati.

Sed ut perſequamur reliqua Conſtantini iudicia de contractibus: illud nunc mihi occurrit, & ualde ſingulare uidetur, quod ſtatuit, ut ſi ciuitas mutuā pecuniam crediderit, factusq́ deinde non omnino ſoluendo fuerit debitor: bona, quæ interea in l. 2. C. de debit. ciuit.

alios

alios transtulerit, quodammodo ciuitati nihilominus obligari, ſic ut eorum poſſeſſores conueniri ſaltem poßint pro rata earum rerum, quas poßident, parte. Qua ratione ait res illas eſſe ciuitati obnoxias. Hic multa profectò ſingularia ſunt. Quibuſdã olim ciuitatibus non modò priuilegium exigẽdi, ſed & quoddam taciti pignoris ius l.ſimile. Ad municip. *datum fuiſſe legimus. Sed ſingulari Principis beneficio id impetrandum erat. Monebátque* l.2. C. de iure Reip. *Iuriſconſulti, pecunias ciuitatum non* l.ſi bene. de uſur. *eſſe credendas ſine idoneis pignoribus. Cæterùm cum hæc cautio ſæpe omitteretur, & priuilegio deſtitutæ ciuitates, magnum plerumque ex debitorum perfidia damnum caperent: Conſtantinus quiddam illis in uniuerſum, ſaltem cum mutuum darent, primus conceßit: quod eſt ueluti medium inter priuilegium exigendi, & ius pignoris. Nam etſi ad ius pignoris propius accedat: tamen nõ poſſumus omnino dicere pignus eſſe. Tum enim in ſolidum ſtatim agi poſſet* in eum,

in eum, qui unam etiam aliquam rei pignoratæ partẽ ſolam poſsideret. Eſt enim indiuidua pignoris cauſa. Sed huius taciti quaſi pignoris, & diuidui, quod in hac ſpecie Conſtantinus ciuitatibus dedit, exemplum ſecutus uidetur Iuſtinianus, cum legatarijs tacitè obligari alia teſtatoris bona ſtatueret. Sic enim demum obligari uoluit, ut hæc actio hypothecaria, aduerſus hæredes perinde diuidatur, atq; ipſa perſonalis. l.1.C. com. de lega.

Non perſequar alias de commercijs leges Conſtantini, quæ ad fidem in foro retinendam prudenter latæ ſunt. Magis enim ius uetus confirmant, quàm nouũ edunt: & ſunt propterea cum alijs legumlatorib. communes. Illud præterire non poſſum, quòd contractus ui extortos, aut dolo malo, cum quidem neq; iuſtum habeant conſenſum, neq; cum bonis morib. cõueniant, tantum abeſt ut uel tueri uel confirmare uoluerit, ut etiam operam dederit, ne uel inirentur, uel initi impunè diſſoluerentur, uim de-

l. ulti. C. de dolo. *uim denique nullam haberent. Actionem de dolo, quæ annalis erat, bienny eſſe iuſsit: & Prætorũ in hoc genere omnium æquitatem ſuperauit. De quo quidem iudicio doli, quod in Rep. ualde neceſſarium eſt, multa hic dicerem, niſi nõ tam ad Conſtantini leges eſſe referendum, quàm ad edicta Prætorum magis id pertinere, ſcirem. Illud magis Conſtantino debetur,* l. pen. C. de his quę ui met. cau. *quod nobili quadã ſua conſtitutione edixit, ut ſi quis aliquo officio præditus, cogat aliquem quippiam ſibi uendere, rem reddere cogatur: & preciũ tamẽ, quod dedit, nõ recuperet. De qua ſanè iuſtiſsima lege, ut ſententiã non modò noſtram, ſed multo magis ueterum, exponam: principiò exiſtimo Conſtantinum in Ecclęſia Chriſti ſic edoctum fuiſſe, ut intelligeret principum & magiſtratuum poteſtatem non eſſe infinitam: neq; ijs quod libet, etiam licere. Et quidem audiuerat illam, quam ſacræ literæ commemorant, hiſtoriam regis Achab,*

uolentis

uolentis uicinũ ſuum, plebeium alioqui hominem, Naboth, ui adigere ad uineolæ ſuæ uenditionem. Nam etſi ei iuſtum fortè precium offerret, tamen ius non erat, inuito domino rem eripere. Primaq; hæc naturalis libertatis fundamenta ſunt, ut nemo rem ſuam uendere cogatur. Et ſanè quantopere ueteres leges Romanæ abhorruerint ab omni huius generis tyrannide atq; iniuria, non eſt obſcurum. Cicero Verrem accuſans, ſæpe laudat has leges Romanorum: qui diligenter omnes, quos in Prouincias cum poteſtate mittebant, ab emptionib. remouerũt. Rectè enim putaſſe, ereptionem fore, non emptionem, cùm uẽditori, ſuo arbitrio, uendere non liceret: atq; in prouincia, ſi is qui eſſet cum poteſtate & imperio, quod apud quemque eſſet, emere uellet, ſiue eſſet uenale, ſiue nõ eſſet, cõſequeretur, & quantum uellet, offerret. Ac illas quidem leges iam mortuas eſſe, eo tẽpore Hortẽſius iactabat. Verùm ita ijs illudi Cicero l. inuitum. C. de contrah. empt.

non

non patitur. Saltem noſtrorum Iuriſconſultorum ætate reuixerant, in quorum commentarijs frequens illarum mentio eſt.

Sed & legem Iuliam repetundarũ, qua & Cicero Verrem urgebat, irritas facere uenditiones atque locationes cum Præſide contractas, & impedire uſucapionem, priuſquam res in poteſtatem eius, à quo profecta ſit, hæredis'ue eius redierit, Paulus noſter ſcribit. Sic enim res ui ereptæ uidentur, quas Præſes emit. Imò uerò, cùm rem ui primùm poſſeſſam, ſed ex cauſa emptionis, alius ſaltem bonæ fidei poſſeſſor uſucapere poßit: non poterit tamen rem à Præſide emptam, quòd hæc ui omnino fuiſſe primùm erepta uideatur. Porrò Hermogenianus ait, Quod à Præſide, uel alio qui prouinciam adminiſtrat, in ea prouincia, licet per ſuppoſitam perſonam comparatũ eſt, infirmato contractu uindicari, & æſtimationem eius fiſco inferri. Addit Martianus, Si quis ex officio aliquid emat, non tan-

l. penulti. Ad leg. Iul. rep.

l. 3. C. de his quæ ui met. cau.

l. 46. aufer-tur. §. quod à Præſide. de iu. fiſ.

l. 46. non licet. de cõt. empt.

tantum rem amittere, ſed etiam in quadruplum puniri. Verùm id ad eos tantum pertinere dicitur, qui uel ex pecunia publica, cuius procurationem habent, ſibi priuatim aliquid emunt: uel rem aliquam publicam, cuius uendendæ mandatum ſuſceperunt, ſibi retinent. Sed ut hæc nunc omittam, atq; etiam nobilem Iuſtiniani conſtitutionem de contractibus iudicum, & ad Conſtantinum noſtrũ reuertar: obſeruandum eſt, quod reſcripſit Diocletianus Imp. ad inuidiam alicui nocere nullam dignitatem oportere: & ad metum arguendum, per quem initus eſſe contractus diceretur, ſenatoriam dignitatem aduerſarij ſolam non eſſe idoneam. Itaque qui metu magiſtratus coactũ ſe eſſe dicet, metum aliunde probet neceſſe eſt. Idq; & Conſtantinus requirit: cuius opinor tẽpore rurſus mortuæ alioqui erant illæ Romanorum leges, quæ magiſtratum uel præſidem in prouincia in uniuerſum remouebãt ab emptionibus. l.ad inuidiam.C.de his quæ ui met.cau.

t *Vt au-*

Ut autem in commercijs uim minimè paſſus eſt ullã inferri, ab ijs præſertim, qui eam ab alio quoq; illatã reprimere atq; punire deberent: ſic non tolerauit iniquas conuẽtiones, earum'ue conditiones dolo quodam extortas, & ab inuito callide expreſſas. l.1. C.de pact.pign. *Reſcripſerat Alexander Imp. inanẽ fore pactionem, ſi cum eo qui mutuã pecuniã accipiebat, cõuenerit, ut niſi intra certum tẽpus eam redderet, creditori pignus datum cederet. Cæterùm quia iam cõtemni, & noua fœneratorum fraude eludi hoc reſcriptum uidebatur, neq; ſatis alioqui occurreret omnibus talis pactionis legisq; commiſſoriæ captionibus: Conſtantinus aduerſus eam aliam edidit nobilem conſtitutionem.* l.ulti.C. illo tit. *Cicero duobus locis ſignificat, ſuo tempore pignus committi potuiſſe, pecunia ad diem non ſoluta. Noſtri Iuriſconſulti, etſi ea in re magnas eſſe poſſe uidebant fraudes fœneratorũ, magnamq; infelicium debitorum captionem, tamen non omnino audebant*

bant talia in uniuerſum commiſſa, iniuſta eſſe dicere. Interdum aiunt recte ita conueniri, ut ſi ad diem non ſoluat debitor, creditor pignus ſibi emptum habeat iuſto precio. Interdum hanc iuſti precij cõditionem non exprimunt: ſed intelligunt tamen. Interdum reſponderunt, Et ſi uir ſtipulanti uxori ſpopõderit, dirẽpto matrimonio prædia, quæ doti erãt obligata, in ſolutum dare: tamen ſatis eſſe ſi offerat dotis quantitatem. Sed alioqui ſatis non explicant, quod hoc toto in genere quæritur. Eſt illa quidem iuſta conuentio, ut ſi ad diẽ pecuniam non ſoluat debitor, poſſit creditor pignus uel alteri uendere, uel etiam ſibi emptum iuſto precio habere. Cæterùm, ut creditor non tã iuſto precio pignus acquirat, quàm pro ipſo debito habeat, ſi ad diem pecunia non reddatur: id uerè durum & iniquum eſt. Nam & multo maioris pignus eſſe ſolet, quàm id ſit, cuius nomine datur: & fit plerumq;, ut qui pecunia opus habet, nul-

l. ſi fundus. §.ult. de pignor. l.ulti.de cõt.emp.

l.45.quamuis.de ſolut.

lam non ſibi legem dici patiatur (quid enim non cogit egeſtas?) præſertim ſi dies illi aliqua indulgeatur, intra quam ſeſe parêre conditioni poſſe, & rem ſuam luere liberareq́ bene ſperet. Poſſet ſanè rem, quam pignori dedit, in ſolutũ dare prò debito: ut & uendere ſuo arbitrio, & liberaliter etiam gratisq́ donare poſſet. Quidni enim poſſit de re ſua, quod uelit, ſtatuere? At qui pactionem illam commiſſoriam ita init, ut ſi ad diem non ſoluat, pignus pro debito creditori relinquat: minimè hoc uel agit uel cogitat, ut uendat. Imò uerò, quia ad diem ſoluere poſſe ſperat, talem ſibi legẽ dici non recuſat. Sed quia plerumque ſpes fallax eſt (ut ille dixit) dea: magna infelicium debitorum captio eſſet, ſi talibus eos commiſſorijs pactionibus illaqueari patiamur. Cæterùm ut eas in pignoribus propterea Conſtantinus inutiles eſſe uoluit: ſic eum quoq́ modum ſeruauit, ut interea tamen creditori commune ius pignoris non ademe-

l. ſi prędiũ. C. de euict. l. eum dominam. C. de pignor.

ademerit: ut ſaltē is poßit ceßante debitore, pignus, ut fieri rectè ſolet, uendere. Certè ius crediti integrum manere, ſublato illo commiſſo, nominatim ait Conſtantinus. Sed quod ad rem commiſſoriam attinet, profitetur hanc ſuam legem cum præteritis præſentia quoq; repellere, & prohibere futura. Solet quidem lex tantum ad negocia futura, non præterita referri. Quod & Cicero contra Verrem ſcribit. Sed is fatetur eodem loco, ad præteritum quoq; tempus pertinere poſſe, ſi de re turpi agatur, ut etiamſi lex non eßet, magnopere illud uitandum fuerit. At pactum illud, de quo agit Conſtantinus, neq; honeſtum, neq; iuſtum fuiße, palàm eſt: & fuerat iam antea ab ipſo quoq; Alexandro Imp. reprehenſum: ut mirari non debeamus, Conſtantinum ſuam prohibitionē ad præterita quoque hæc pacta commiſſoria, & ipſa iam commißa trahere: præſertim cum nullum creditoribus damnū inferat, ſed iniquum

lucrum tantum auferat. Excipi fortaſsis ea poſſent, quæ iam uel tranſactione finita ſunt, uel iudicis ſententia decisa. Hæc enim iam proprio quodam iure ſuo nituntur. Porrò & illud huc pertinet, quod idem Conſtantinus augens pœnam plagiariorum noua quadam ſua conſtitutione: tantum eos eximit, qui iam iudicati erant, & ueterem pœnā ſubierant: ut intelligamus alioqui nouam, quam ſtatuit, pœnam pertinere etiam poſſe ad uetera & præterita aliorum plagiariorum crimina, de quibus nulla adhuc eſſet lata ſententia. Conſtantinus ſuam illam de pacto commiſſorio, & eius iniquitate iuſtiſsimam legem edidit altero poſt Nicænum concilium anno. Cæterùm paulo antè legem tulerat de uſuris: quam quidem ut Nicænis patrib. uix placuiſſe, aut probari omnino potuiſſe puto: ſic facilè patior, ab Iuſtiniano ſuum Codicē colligēte eſſe prætermiſſam. Si quis tamen eam deſiderat, extat lib. 1 1. Cod.

Theo-

Theodoſ. in hæc uerba: Quicunq; fru- ges humidas uel arentes indigen- tibus mutuas dederint, uſuræ no- mine tertiam partem ſuperfluam conſequantur: id eſt, ut ſi ſumma crediti in duobus modijs fuerit, tertium modium amplius conſe- quantur. Quod ſi conuentus cre- ditor, propter commodum uſura rum, debitum recipere noluerit: non ſolum uſuris, ſed etiam debiti quantitate priuandus eſt. Quæ lex ad ſolas pertinet fruges. Nam pro pecunia ultra centeſimas ſin- gulas creditor uetatur accipere.

Iuſtinianus ſcribit, ueteres leges non ſo- lum in contractibus traiecticijs, ſed etiam cùm ſpecies fœnori darentur, maiorem cen- teſima uſuram ſtipulari permiſiſſe. Quo- rum fuerint eæ leges, non narrat. Nam & earum memoriam, non minus quàm uim & uſum, exoleſcere facile patitur. Ne quis l. eos. C. de uſur.

eas tamen ſtatim Conſtantino aſcribat: multis ante eum annis Philippus Imp. qui tamen Chriſtianum ſe fingebat, reſcripſerat, l. oleo. C. de uſur. *Oleo uel quibuſcunque fructibus mutuò datis, incerti precij rationem ſuaſiſſe, ut additamenta uſurarum eiuſdem materiæ admitterentur. Cæterùm qua fini, & ad quem uſque modum admitterentur, Conſtantinus expreſſit: quanquam creditoribus plus æquo indulgere uideatur, & infelices debitores onerare. Itaque nec illud placuit poſteritati. Sanè Iuſtinianus in quadam ſua Nou. conſt. XXXI & XXXII permiſiſſe ſaltem uidetur, ut qui mutuò fruges daret agricolis, octauam earum partem uſuræ annuæ nomine ſtipuletur: Ea paulo etiam maior centeſima eſt: & tamē in hoc genere ualdè ſe fauere agricolis profitetur. Fauet certè in eo, quòd ſi pecunia detur, non niſi uigeſimam quartam eius patrem uſuræ nomine quotannis eos pendere iubeat, quæ nō multo maior eſt uſura triente.*

triente. Sed cur in frugibus partem octauam? Certè propter incerti precij rationem, magis intereſſe creditoris, ueteres iudicarunt. Porrò Conſtantinus alia lege ſtatuit, non modò pro pecunia numerata, ſed & pro ueſte, licitas uſuras & ſtipulari nos poſſe, & promiſſas ſolui debere. Atq; illud quidem tolerabilius eſt, quàm quod paulo antè Diocletianus reſcripſerat, loco pecuniæ numeratæ alias ſpecies æſtimatas mutuò dari poſſe, eiusq; æſtimationis tanquam ſortis uſuras promiſſas peti. Durum id profectò & acerbum eſſe uidetur. Veteres Iuriſconſulti fatentur, mutuum contractum uideri, ſi ſpeciem tibi aliquando ut eam uẽdas, & ex eius precio proficiſcentem pecuniam habeas mutuam. At captioſum eſſe uidetur, & iniquum, non modò uelle contractum mutuum intelligi, ſtatim atq; res æſtimata data eſt, etiamſi nõdum uendita ſit: ſed etiam uſuras ſtatim deberi, perinde atq; ſi pecuniam debitor iam

l. ſi pro auro. C. de uſur.

l. ſi pro mutua. C. de uſur.

l. rogaſti. Si cert. pet.

accepiſſet. An tales conuentiones comprobarit Conſtantinus, equidem certò adfirmare non poſſum. Certè Nicænis patrib. non potuiſſe approbari exiſtimo. Ac illi quidem ualde damnarunt clericos, qui uſuras exigerent, quas appellant ἡμιολίας: uulgo interpretãtur ſeſquicenteſimas, quas certè ne ueteres quidem Romanæ leges tolerasſent. nam ad ſummum tãtum centeſimas tolerabant. Quid uerò ſi interpretemur ἡμιολίας hoc Nicæno decreto damnari, quas ſuperior Conſtantini conſtitutio admittebat? nempe, ubi uſuræ nomine tertiam (ut loquitur) partem ſuperfluam creditor exigit: ueluti pro duobus modijs frumenti, tres. Nam & ἡμιόλον & ſeſcuplum hoc ſignificat, nempe aſſem, & ſemiſſem præterea: hoc eſt, totũ quoddã, & præterea eius dimidium. Quod quidem in fructibus mutuò datis interdum exigebatur, nõ propriè tanquam uſura, ſed con fuſe ut auctior modus. Quanquam Nicæna ſy-

na ſynodus in uniuerſum clericos ſuos reuocet ab omni fœneratione turpi: quã quidem & ab reliquo populo Chriſtiano alienam eſſe uelim: uſuras tamẽ legitimas, ratione eius quod intereſt, ad eum exigi modum, quẽ Iuſtiniani cõſtitutio præſcripſit, uix quiſquam prohibere poteſt, qui rationem commerciorum & uſum non interturbet. Verùm id aliàs uiderimus.

Sanè Conſtantinus, cum etiam in illa Nicæna ſynodo uerſaretur, (neq; enim rerum ciuilium propterea curam abiecerat) prudentiſſimè edixit, nec eſſe tolerandas, nec ratas fore cauſidicorum pactiones, qui quidem ex ijs quæ tuenda ſuſceperunt negocijs, certam aliquam partem ſibi dari ſtipulantur. Dignos potius eſſe tales litium redemptores, qui & foro eijciãtur, & ab officio poſtulandi remoueantur. Qua quidem in re ſecutus eſt prudentũ ueterum reſponſa. Nam & hi non eſſe ferendum iudicarunt, ut cauſæ patronus, certa aliqua l. ſi qui aduocatorũ. C. de poſtulat. l. nequicquã. §. circa aduocatos. de offi. Proconſ. l. ſumptus. de pact. l. ſi remuneran di. §. ult. & le. ſeq. mand.

litis

litis parte in euentum iudicij collata, & ea conditione promiſſa redimatur: uel tali lege ſuas operas ut ille locet. Viderunt enim eam fore quandam ad fraudes & calumnias tanquam illecebram. Quid enim fraudis non excogitabunt, quid non faciet cauſidici, quorum & ſalarium & ſpes tota ex euentu litis & uictoria pendet? Sed & ſi non paciſcantur certam quandam ſibi dari partem eius quod ex lite euinci poterit: ſed lite iam mota & adhuc pendente, de ſuo ſimpliciter ſalario pactum cum litigatore aliquod interponant: inutile id erit. Metu enim potius à litigatore extortum, quàm aut conuentum, aut liberali uoluntate promiſſum eſſe uidetur. Quid enim ille, qui iam in aduocati ſui magis quàm in ſua poteſtate eſt, ſtipulanti patrono negare auderet? Ante litem motam, uel poſt eam iam finitam, poteſt cauſidicus de ſuo ſalario paciſci. Sed iure prohibetur, cùm adhuc illa pendet.

l.1. §. ſi cui cautum. de extraord. cogn. l. 5. C de pact. l. quiſquis. C. de poſtul.

Vt

Ut autem conuentiones iuſtas obſeruari, iniquas uerò reſcindi atq; infringi, ſic & donationes diiudicari uoluit Conſtantinus. Extat eius conſtitutio, edicentis, donationem cum ſuis pactis, quæ quidem legitima honeſtaq; ſint, eſſe obſeruandam. Idq; etiam ſuprà oſtendimus, cum de donationibus propter nuptias, uel inter ſponſum atq; ſponſam contractis ageretur. Quid igitur, ſi ingratus ſit is, cui liberaliter donatum eſt? Ingratum nunc appellamus, qui non modò gratiam non habet, uel refert, ſed etiam pro beneficio maleficium rependit. Romanæ leges tam indignum accepto beneficio eſſe iudicant, ut hoc illi adimãt, & actionem ingrati aduerſus eum dent. Eas Conſtantino placuiſſe dubium non eſt, cùm quidem & ingrato liberto libertatem auferendã eſſe iudicarit. Sed ſingularis quædam exceptio atq; moderatio extat, quæ Conſtantino, aut eius certè filio Conſtantio aſcribitur: ut matri, quæ ſecundis nuptijs contra-

l. donatio. C. de. don.

l. his ſolis. C. de reuo. donat.

contractis & incontinẽtiæ ſignificationem dare, & filijs prius ſuſceptis iniuriam facere uidetur, non temere aduerſus filios, ſi fortè ingrati ſint, actione illa ingrati concedatur. quanquam Iuſtinianus fortaſſe iuſtius deinde ſtatuerit, neq; tantum huic matri detrahendum, neque filijs illis tantum eſſe propterea indulgendum. Sed reliqua audiamus, ubi matri eſt integrũ actione ingrati, donationem reſcindere, adiectũ eſt, quod alijs donatoribus etiam commune eſt, reſcindi ab eo demum die, quo actio hæc mota eſt: ut intelligamus, fructus antè perceptos non reſtitui: neq; quod ex rebus donatis ſine fraude in aliũ iam translatũ fuerit, aut bona fide alienatum, poſſe reuocari. Quid præterea? Hanc (inquiunt) actionem matris ita perſonalem eſſe uolumus, ut uindicationis tantum habeat effectum: nec in hæredem detur, nec tribuatur hæredi. Noua certè & inſolens huius actionis conditio eſt. Tam eſſe dicitur

Iuſtin. nou. conſtit. 22.

perſo-

perſonalis, ut non modò poſſeſſorem rei non ſequatur, ſed neq; ad hæredes uel donatoris uel donatarij pertineat. Quem igitur uindicationis effectum, qui illi nihilominus tribuitur, habere poteſt? In ea ſaltem aliquem habet, quòd extorqueat quicquid ex reipſa reliquum ingratus donatarius habet. Multæ ſunt aliæ de donatione leges Conſtãtini, quas non deſcribo, quia nullam interpretis operam requirunt. Sed illud diſſimulare non poſſum, Conſtãtinum, priuſquam donationem perfectam eſſe pronunciet, eiq; uim obligationis tribuat, multa deſideraſſe uideri, quæ tamen poſtea Iuſtinianus remiſiſſe uideatur.

Dixi de conuentionibus, quæ inter uiuos ineuntur. Proximum eſt, ut de ultimis uoluntatibus aliquid dicamus: ſicuti & de utroq; Iuris ciuilis ſummo capite Conſtantinus leges edidit. Ac in primis quidem illa eius occurrit conſtitutio, Supremæ uoluntatis liberum ſtilum eſſe debere: l. 1. C. de ſacroſ. Eccle.

& li-

& licitum, quod iterum non redit, arbitrium. Dixi hac tota de re latius, cum illam explicarem XII Tabularum legem, Vti quiſque legaſsit, ita ius eſto. *Sed hic prætereundum non eſt, quod Euſebius ſcripſit, Conſtantinum ſublatis quarundam ueterum formularum anguſtijs, liberiorem faciliorémq; teſtamenti faciendi rationem reddidiſſe. Quæ tamen hac de re leges extant, filijs Conſtantini aſcribuntur. Itaq; plura nunc de ijs non dicam.*

l.quoniam. C. de teſta. l.in legatis. C. de lega. l.ulti. C. Fa mil. erciſc.

Cæterùm illam nemo negat Conſtantini noſtri conſtitutionem eſſe, ut patris, bona ſua inter liberos diuidentis, uoluntas rata ſit: eamq; liberi obſeruent, tametſi ab inteſtato ſuccedant. Sed neque, ut diuiſionem illam aut conuellant, aut infringant, cauſari poſſe imperfectum fuiſſe teſtamentum, in quo perſcripta eſt. Et qua tandem illi fronte patrem familiæ ſuæ erciſcundæ arbitrum recuſabunt? Sed recuſent licet: Conſtantinus tamen hoc arbitriũ patri defert, & quod ad fra-

ad fratrum quoque concordiam tuendam pertinere iudicat, conſtanter tuetur. Laudat eos teſtatores Papinianus, qui ut diſcordijs propinquorum ſedandis proſpiciãt, quas cõmunio excitare ſolet, bona ipſi ſua, quæ ijs relinquunt, etiam diuidunt. An non multo etiam magis Conſtantinus faueret paternæ diuiſioni, fraternæ concordiæ rationibus proſpicienti atq; conſulenti? Quid? Receptum Scæuolæ quoq; iudicium fuit, confirmantis uoluntates teſtatorum, aliquam inter hæredes bonorum communionem imperantium. At multo profectò magis præceptum diuiſionis obſeruandum eſt. Quid uerò Iuſtinianus propterea etiam ſtatuerit, Conſtantinũ ſecutus, ex duabus eius Græcis conſtitutionibus, XVIII & CVII, facilè intelligi poteſt: & de ijs ſuo quoq; loco dicemus. l. cũ pater. §. dulciſsimis. de lega. 2. l. ult. §. Lucius. de lega. 2. l. Lucius. Ad Trebell.

Inter teſtamentarias Conſtãtini leges, duæ in primis, quæ ad querelam inofficioſi teſtamenti pertinent, conſiderandæ ſunt:

u qua-

quarum altera de ueteri iure aliquid immutat, altera iure nouo nonnihil immutatur. Primùm conſtat, fratribus ſaltem & ſororibus exhæredatis permiſſum fuiſſe, de inofficioſo queri: neq; in hac cauſa diſtinguebantur fratres uterini à conſanguineis. Conſtantinus, cùm liberaliores eſſe uellet teſtatorum uoluntates, præſertim ubi neq; liberis neq; parētib. iniuria fieret, iniquum eſſe iudicauit, tantundem tribui fratribus omnibus atq; ſororibus, cùm quidem alioqui nihil hic tribueretur reliquis cognatis, at ne fratrum quidem filijs. Itaque edixit, uterinis fratribus uel ſororibus exhæredatis, aut præteritis, de inofficioſo queri non licere: conſanguineis tùm demum licere, ſi alij ſcripti ſint hæredes turpes. Valerius Maximus narrat, Pompilium quēdam Rheginum teſtamento fratris turpiter præteritum, noluiſſe tamen de inofficioſo agere: etſi ijs in teſtamento poſtpoſitus eſſet, quorum alioqui prælatio poterat ignominio-

L.1. de inoff. l. fratris. C. eod.

l.27. C. de inoffic.

minioſa uideri. Hic uerò Conſtantinus uoluit, ut tum ſaltem, ſi uellet, agere poſſet, ſi modo conſanguineus eſſet. Olim Paulus, cùm de parente manumiſſore agere-tur, Paconium dixiſſe ait: Si turpes perſonas, ueluti meretricem, à parente emancipatus & manumiſſus hæredes feciſſet, toto rum bonorum poſſeſſionem parenti dari: aut conſtitutæ partis, ſi non turpis hæres eſſet inſtitutus. Huius diſtinctionis ratione quodammodo ſecutus in fraterna querela Conſtantinus uidetur: & fratri cõſanguineo hoc reliquit, ut ſi turpibus perſonis hæredibus ſcriptis exhæredetur ſine iuſta cau ſa, agat de inofficioſo. Nam & tum non ſo lum inofficioſum, ſed & improbum, ut Cicero ait, teſtamentum eſt. Cæterùm amicos, ſi honeſti ſint, fratribus etiam conſanguineis præferre in teſtamento nos poſſe, ſta tuit Conſtantinus. Nam & plerunq; amicos habemus fratrum loco, ut Iuriſconſulti quoq; ueteres fatentur: & de nobis me-

l.3.Si.ã par. quis manu.

l.nemo dubitat de hęred.inſtit.

lius ſæpe merentur, & nos ij pluribus beneficijs obſtringimur.

Porrò in eadem illa ſua conſtitutione Conſtantinus adiecit, dari quoq; querelam inofficioſi exhæredatis fratribus conſanguineis, ſi ijs prælati, hæredesq; ſcripti ſint liberti, perperàm & nō bene merentes, maximisq; beneficijs patronum ſuum aſſecuti. Iis utitur uerbis Conſtantinus, quæ inſolens & durum dicendi genus cōtinent: ſed hoc tamen ſignificant, quod elegantius olim dixiſſe uidetur M. Tullius. Is quodam loco ait, etiam ueras hæreditates non honeſtas uideri, ſi ſunt malicioſis blanditijs, & officiorum non ueritate, ſed ſimulatione quæſitæ. Ergo ſi libertus talibus non tam beneficijs, quàm inani beneficiorum ſimulatione, obſequijs, munuſculis, aſſentatione, & captioſis huius generis illecebris callide patronum ſibi conciliat, ut hac arte in eius teſtamentum irrepat, & patroni fratrem depellat. iniuriam ferendam non

eſſe.

eſſe, Conſtantinus iudicauit. Aliam eſſe cauſam neceſſary ſerui inſtituti fatetur. Hunc inſtituere ſolemus, cum alioqui hæreditas damnoſa futura eſt, nec alium uoluntarium hæredem facilè inueniremus. Hic certè frater magis ſibi gratulabitur, quàm conqueretur, præteritū ſe eſſe. Tum enim utile eſt ex hæredari.

Altera Conſtantini conſtitutio de hac querela eſt hæc: Liberi de inofficioſo querelam contra teſtamentum parentum mouentes, probationes debēt præſtare, quòd obſequium debitum continuè, prout ipſius naturæ religio flagitabat, parentib. adhibuerint: niſi heredes ſcripti oſtendere maluerint, ingratos liberos contra parentes extitiſſe. l. 28. C. de inoffic.

Ergo Conſtantinus hoc hæredibus relinquit, ut ab exhæredatis liberis, qui de inofficioſo queruntur, innocētiæ, & officiorum probationes requirere poſſint. Dura

ſanè & difficilis neceſsitas, conditioq́ proba tionis. Et quando tandem filius probabit, nullum ſe officium, quod patri debeatur, prætermiſiſſe? Hanc igitur Conſtantini legem, Iuſtinianus non uidetur recepiſſe. Nam Nouel. conſtitut. c x v. deixit, exhæredationis iuſtam certamq́ cauſam ab ipſo teſtatore exprimi debere, & ab hærede ſcripto probari. Ergo ſi filius de inofficioſo agat, ſi quidem filius eſſe negetur, filium ſe eſſe probabit. Hæres, ſi ingratum eſſe dicat, non ſolo patris teſtimonio utetur, ſed & alijs probationibus id confirmare debebit. Iuſtas autem exhæredationis cauſas eadem illa ſua conſtitutione Iuſtinianus etiam enumerat. Sed nos Conſtantinū nunc perſequimur. Ac multa quidem, quæ illius ſunt, etiam præterimus, cùm nullum eſt moræ noſtræ uel operæ precium. Sed nondum hæreditarias eius leges complexi omnes ſumus: quas profectò complecti, atq; etiam explicare debemus. Nam de ſucceſ-

ſione & hæreditatibus extat lex quædam Conſtantini, quæ miſeros in ſchola interpretes ualde torquet: & eſt certè tam breuis, ut ſit etiã obſcura & difficilis, ijs quidẽ qui alias Iuriſprudẽtiæ Romanæ leges non ignorant. Nam ignorãtib. qui nulla de re dubitant, poſſet nõ obſcura fortaſſe uideri. Ait: l. ult. C. qui admitti.
Qui ſe patris poſt auum inteſtato „ defuncti negat hæredem, mortui „ aui paterni ſuſcipere facultates nõ „ poteſt, maximè emancipatus: niſi „ per bonorum poſſeſsionẽ ad hu- „ iuſmodi beneficium peruenerit. „

Primùm illud uideamus, an nepos auitam hæreditatem repudiare poſſit, & paternam nihilominus retinere. Tum ediuerſo deinde quæremus, an hãc omittere poſſit, & illam conſequi. Paulus ait: Si filius, priuſquam ſciret ſe neceſſarium extitiſſe patri hæredẽ, deceſſerit: relicto filio neceſſario, permittendum eſt nepoti, abſtinere ſe aui hæreditate, quia & patri eius l. 7. de acqui. hæred.

 idem

idem tribueretur. Intelligit Paulus, ſimul huic nepoti permitti, repudiata aui hæreditate retinere paternam. Summo quidem iure hanc cum illa cõmixtam confuſamq; uideri poſſe propter ius ſui, & ita patrimonium unũ factum eſſe, quod ſeparari non poſſit. Sed quandiu filius ſeſe bonis hæreditarijs non immiſcuit, ut hic proponitur ſeſe ijs minimè immiſcuiſſe, cùm neſciret quidem delatam ſibi eſſe hæreditatem: Prætor benignè interpretatur, non omnino hæredem extitiſſe. Qui ſi omnino hæres fuiſſet, ueluti ſi ſe bonis ſciens immiſcuiſſet: certè ut ei integrum deinde non eſt abſtinere, ſic multo minus erit nepoti, auitã à paterna hæreditatem ſeparare, ut illa abſtineat, hanc retineàt. Itaq; & Paulus ſubijcit eodem loco: In omni ſucceſſione, qui ei qui hæres ei extitit, qui Titio hæres fuit, Titio quoq; hæredem uideri eſſe: nec poſſe Titij omittere hæreditatem. Hucq; etiam pertinet, quod, cùm filio impuberi hæredi ex aſ-

ſe inſti-

ſe inſtituto ſubſtitutus quis fuiſſet: extitiſſetq́ patri filius hæres: & quæreretur, an poſſet ſubſtitutus ſeparare hæreditatē, ut filij habeat, patris non habeat: reſpōdit Vlpianus, nō poſſe: ſed aut utriuſq́ debere hæreditatē habere, aut neutrius. Iunctā enim hæreditatem eſſe cœpiſſe. Idemq́ eſſe, & ſi pater me quoq́ ſimul hæredē ſcripſerit ex parte, & filiū ex parte: nam ſi patris hæreditatem repudiauero, non poſſe me filij hæreditatem habere. Sanè beneficium abſtinendi, quod filio datur, non dari ſubſtituto, alicui præſertim extraneo, ut hæreditate teſtatoris abſtineat, habeat tamen pupillarem, Iauolenus, & Iauoleni diſcipulus Iulianus reſponderūt. Sed Papinianus hoc ſaltem tribui ſubſtituto, ſi & ipſe filius ſit, & fratri ſuo ſit ſubſtitutus, rectè iudicauit: & in uniuerſum æquius eſſe utiliusq́ Marcellus notat. Sed hoc ad ſummum dici poteſt, ubi nulla immixtione tanquam aditione omnino commixtæ ſunt hæredita-

l.10.§. 2. de uulg. & pup.

l.28. de reb. auct. iud. poſſ. l. 42. de acqui. hęred. l.12. de uulg. & pupil.

tes. Alioqui uix eſt ut ſeparatio ulla concedatur.

Nunc alterum uideamus, quod ad Conſtantini conſtitutionem propius accedit: an etiam ediuerſo poſſit nepos auitam hæreditatem conſequi, repudiata paterna? Certè ſi illa, quam dixi, commixtio fuerit, ſeparatio concedi nulla poteſt. Si filius ipſe abſtineat delata hæreditate, uix eſt ut iure ciuili nepos ex eo admittatur, cùm neq; in ſuis neq; in agnatis ſucceſſio ſit. Sed ex Prætoris edicto ſucceſſorio, quod & emancipatis liberis commune eſt, admitti facilius poterit. Quid ſi filius neq; ſe immiſcuerit, neque etiam abſtinuerit, & ita mortuus ſit? Certè nepoti ex eo difficile eſt, abſtinenti paterna hæreditate, concedere auitam, cum quidem ad hanc ex perſona tantum ſui patris pertingere poſſit: ut patris ſui magis quàm aui hæres eſſe uideatur. Si itaq; patris eſſe nolit, quomodo aui eſſe poterit? Sed uidendum eſt, ne hic benignè Prætor aliquando

l. 1. §. ſciendū. de ſuis & legit.

quando concedat nepoti facultatem abſtinendi paterna, ſic ut auitam tamen conſequatur, tanquam hæres adhuc patris ſui quodammodo ſit. Sanè ſi hic nepos in teſtamento aui hæres eſſet inſtitutus, dubium non eſt, quin ex teſtamento auitam conſequi poſſet: etſi paternam, quæ aliunde obuenit, reijciat. Ac memini ſanè, in quodam Gordiani Imp. reſcripto fieri mentionem nepotis, qui cùm aui hæreditate teſtamento delata abſtinuiſſet, in integrum propter ætatē minorem reſtituti, ut eam adire adhuc poſſit, repudiata nihilominus paterna ſucceſſione. Quo in genere ſi loqui intelligatur hæc quoq; Conſtantini conſtitutio, non ualde difficilis eius eſſet ratio. l.2.C.Si minor ſe abſti.hæred.

Ut uerò tandem ad leges iudiciorum actionumq; forenſium ueniamus, in quibus tota legum aliarum, atq; adeò Reip. ſalus ſita eſt: Conſtantinus nihil in hoc quoq; genere omiſit, quod deſiderari poſſe uidebatur. Ac ut taceam, eius conſtitutiones de

officio

officio ſingulorum Magiſtratuum, deq; eorum contractibus, & cauſidicorum pactionibus captioſis, quod iam antè dictum, nihil hic repetam: nunc occurrit, quod de ordine iudiciorũ ſtatuit, ut de crimine quàm de ciuili cauſa prius cognoſcatur atq; pronuncietur. Quanquam id neque omnino perpetuum ſit, neque etiam à Conſtantino primùm proditum. Nam & olim reſcripſerat Theſſalonicenſibus Adrianus Imp. ut ſi de ui & poſſeſſione quæratur, prius de ui quàm de proprietate rei cognoſcatur. Quid? Olim quoq; Romæ iudicium de ui tractabatur ante alias omnes, etiam criminales, atque adeò tempore priores, cauſas. Quod ex quadam ad Ciceronem Cælij epiſtola facile intelligi poteſt. Cicero etiam in libris de Inuentione, agens de quæſtione translatiui ſtatus, narrat quẽdam, cui manus gladio præciſa fuerat, petijſſe liberã iniuriarum actionem, ſic ut prius reum iniuriæ accuſare, deinde de dãno agere poſſet:

l.ulti.C.de ordi.iudic.

l.37.ſi de ui. de iudi.

Reum

Reum uerò obieciſſe, id iudicio recuperatorio non conuenire, ut prius de iniuria, quàm de damno agatur. Sed quia iudiciorum ordo nõ tam perpetua aliqua lege continetur, quàm ex cuiuſq; fori moribus repetendus eſt, in eo diutius non hærebo.

Cæterùm quàm ualde rem iudiciariã curarit Conſtantinus, uel inde intelligi poteſt, quod hanc curam ne tempore quidem Nicæni concilij intermiſerit. Nam non modò tunc de uſuris legem, cuius antea meminį, edidit: ſed illud etiam ſtatuit, ut qui cauſæ continentiam (ſic enim uocat) diuidere uellet, non audiretur: neq; à Principe poſtulandum eſſe, ut alius poſſeſſionis, proprietatis alius iudex daretur. Id prudenter ſtatutum fuiſſe, ut multæ tergiuerſationum ambages præciderentur, & litibus facilius citiusq; finis imponeretur, quod Reipub. ſalus poſtulat, nemo non uidet. Eodem illo anno & ſapientiſſimè & humaniſſimè edixit, moratoriam quidem præ- l.2.C.de iudic. l.2.C.de precibus Imp.offer.

ſcri-

ſcriptionem reſcripto Principis cōcedi poſ-ſe: peremptoriam uerò, quæ totius negocij cognitionē tollit, & uires principalis negocij exhaurit (ſic enim loquitur) neq; dari

l.3. C. de prec. Imp. offer. *neq; remitti poſſe. Nimis enim graue in eo fore alterius partis diſpendium. In uniuerſum aliquando reſcripſerat æquiſsimus hic Princeps, poſtulari non oportere, quæ Iuri contraria ſunt. Alterius itaque ius ſuo reſcripto uel tollere, uel perimere ſine iuſta cauſa neq; uoluit, neq; debuit: neq; ſi-*

l.4. C. de emanc. lib. *ne iniuria potuiſſet. Audiebat, quòd paulo antè Diocletianus ipſe reſponderat:*

» Non eſt moris noſtri, in cuiuſquã
» iniuriam beneficia tribuere. *Non erat tam barbarus Conſtantinus, ut in eo*

l.2. de his qui ſui ſunt uel alie. *genere conſtantis iuſticiæ atq; æquitatis, ab illo uinci ſe pateretur. Meminerat, ipſum quoq; Antoninum reſcripſiſſe, Principis mandato nemini ius ſuum detrahi oporte-*

l. 12. ſed cũ. Ad Trebel. *re: & illa quoque Papiniani uox occurrebat, Beneficium cum alterius iniuria poſtu-lari*

lari non debere. Certè qui ius cuique ſuum reddi tam conſtanter uoluit, atq; ut redderetur, nihil nō ſemper fecit: niſi ſi naturam exuiſſet ſuam, neque huius iuſticiæ obliuiſci, neq; tam conſtantem & perpetuam uoluntatem mutare potuiſſet.

Defendat, ſi poſſit, ſuam σεισάχθειαν Solon. Romani, quod uolent, prætexãt nouis ſuis tabulis: iniuriam tamen ius eſſe nunquam mihi perſuadebunt. & ipſe ijs Cicero reclamabit, nullam eſſe poſſe diuturnam Rempub. niſi ſit rerum creditarum neceſſaria ſolutio. Hanc igitur fidem retineri, atq; adeò potius aſtringi uoluit Conſtantinus. Neq; tamẽ tam durus rigidusq; fuit, quin aliquando iuſta ex cauſa moratorias (ut uocat) ſiue dilatorias perſcriptiones miſeris debitoribus beneficio Principis dari rectè poſſe, benignè iudicarit. Quo iure & nos utimur, atq; utinam non abutamur etiam. Nota eſt illa Iuriſconſultorum uox, non eſſe damnum magnum in l.2.C.de precib. Imp.offer.

mora

mora modici tẽporis. Ualde itaq; moroſi, atq; adeò acerbi eſſent creditores, ſi conquerantur, & indignè ferant, quòd laxiorem aliquem diem ſoluendi, quẽ ipſa humanitatis ratio poſtulat, & reis quoq; condemnatis dari lex uoluit, infelici debitori ex cauſa tribuat aliquãdo humanus Princeps. Sed iuſtam profectò eius beneficij cauſam eſſe uellem, ueluti caſum aliquem, qui inopinãtem debitorem, cuius nulla alioqui eſt culpa, oppreſſerit: neque facilè prauideri, aut aliqua cautione depelli potuerit.

Iulius Cæſar diſiecta nouarum tabularũ expectatione, uidetur olim obæratis diem tamen ad ſoluendum dediſſe, & (ut loquitur Cicero) dieculam duxiſſe, ſiue produxiſſe: & tamẽ in eo ipſo iudicat Cicero multum eſſe mali. Uerùm nimis acerbè fortaſſe exagitat Cæſaris beneficium.

Illud quoque ad conſtituendum iudiciorum ordinem, eorumq; uim ſanciendam pertinet, quod Conſtantinus tam continentes

tes eſſe litigatorum manus, tamq́ & religioſe & patienter iudicis ſententiam eos expectare uoluerit, nihilq́ interea quicquā attentare, ut edixerit, Quo magis unuſquiſq; contētus ſuo, rem non expectet iuris alieni, eum qui mota de finibus quæſtione, non expectata ſententia, uoluerit rem ſibi alienam uſurpare: non ſolum id quod malè petebat, amittere, ſed & præterea tantum agri modum, quantum adimere tentauit.

l.4. C. Fin. reg.

Complura ſunt huius generis Rom. principum reſcripta, ut uim omnem, qua nihil eſt iuri contrarium magis, coerceant. Sed hunc locum, in quo Conſtantinus magis ſecutus alios eſt, quàm alijs ipſe præierit, nunc mitto. Non omittam tamen, quòd repetito ueterum iudiciorum more ſtatuit, teſtes iuriſiurandi religione cōſtringendos eſſe, priuſquam teſtimoniū dicant. Cicero pro Roſcio Comœdo contendit, teſti

l. extat. Quod me. cau. l. ſi quis in tantam. C. unde ui.

l. iuriſiurandi. C. de teſtib.

iniurato non minus quàm iurato credendũ eſſe. Sed hoc, ut cauſæ & foro ſeruiat, facit. Idem certè pro Corn. Balbo, morem etiam ueterem fuiſſe Græcorum ſcribit, ut poſteaquam quis teſtimonium dixiſſet, iurandi deinde cauſa ad aras accederet. Sed maior melioróque eſſe uidetur cautio, ut antequam dicatur teſtimonium, iuretur. Neque dubito, quin legitimam etiam iuriſiurandi formulam Conſtantinus requiſierit: ut iuretur per æternum Deum, rerum omnium conſcium, & tam ſeuerum falſi iuſtumque ultorem, quàm ueritatis conſtantem uindicem & aſſertorem. Ad hanc nempe aram, eius animum, qui teſtimonium dicturus eſſet, attolli debere, Conſtantinus religioſe intellexit. Adiecit etiam, ut honeſtioribus potius fides teſtibus adhiberetur: neque ullius, quantumuis illuſtris uiri, ſi ſolus ſit, teſtimonio adhibeatur. Sed huius generis dictis, quæ uulgo quoque nota, & iam protrita ſunt, pleni ſunt legum

Romanarum

Romanarum libri: nihil ut ſit neceſſe, in iis diutius nos immorari. Illud nouum magis in iudiciys & inſolens eſt, quod libro undecimo Codicis Theodoſ. quædam proponatur Conſtantini conſtitutio: ut primùm quidem iuxta regulas iuris, ab actore probatio exigatur. Sed ſi eam is præſtare nō poſſit: ſecundo ſaltem loco reus, qui rem poſſidet, probare, unde & quo iure poſſideat, cogatur.

Non retulit hanc legem in ſuum Codicem Iuſtinianus. neq; ſanè eã aut probaſſe aut recepiſſe uidetur, abhorrẽtem ab iure communi. Nam & ipſe ediuerſo docuit, commodum poſſidendi in eo eſſe, ut actor, non etiam reus poſſeſſor, oneretur probationis neceſſitate. & ante Conſtantinum nihil frequentius aly Cæſares tradidere. Omitto, quòd Antoninus duobus id reſcriptis confirmauit: non'ne Diocletianus ipſe pauciſſimis ante Conſtãtinum annis, illud ipſum ſatis ſuperq; inculcarat? Actor (in- l. 2. C. de probat. l. qui accuſare. C. de eden.

quit) profitendo probare ſe non poſſe quod l. actor. C. de probat. *aſſeuerat, reum neceßitate mõſtrandi contrarium non aſtringit. Item: Fruſtra ueremini, ne ab eo qui lite pulſatur, probatio exigatur.* l. fruſtra. C. de probat. *Item: Res alienas poßidens, licet iuſtam tuendi cauſam nullam habeat, non niſi ſuam intentionem implenti reſtituere cogitur.* l. ulti. C. de rei uindic. *Eſt quidem ſingularis unus apud eum locus, in quo Iuris præſumptio (ut appellatur) probãdi neceßitate reum poſſeſſorem onerat, actorem exonerat.* l. ſiue poſsidetis. C. de probat. *Sed eius ſingularis iuris & tanquam priuilegij cauſa obſcura non eſt. Filij hæredes uindicabant prædium quoddam paternum, quod eorum frater, ſed antea emãcipatus, & à patre exhæredatus, uel etiam teſtamento præteritus, poßidebat. Paternũ fuiſſe probabant. Suum aliter eſſe probare non poterant. Poßeßor contendebat, ſibi à patre donatum eſſe inter uiuos. Non erat id ualde uerißimile. Eius ergo donationis probationem requirit Diocletianus: quòd alioqui*

alioqui res in dubio magis eſſe filiorumfa. hæredum crederetur. Sed interea commu nem Iuris regulam non conuellit: neq; Con ſtantino, cur eam in uniuerſum conuellat, cauſam relinquit. Rata igitur maneat.

Porrò cum de actionibus iudicijsq; agi tur, prætereunda illa non eſt ſingularis lex Conſtantini, edicentis iuſtas etiam fiſci acti ones, ob hoc ſolum, quòd ſuis temporib. non ſunt prolatæ, cremari: ut calumniæ priuatorum eo arceantur exemplo, quo iuſtæ fiſci lites ſilent. Quid fiſco alijs in rebus tri buat, ſuprà ſatis dictum eſt. Nunc quid ſibi hic uelit, uideamus. Suis temporibus nō prolatæ dicuntur actiones, ſiue citius quàm oporteat, ſiue tardius intendantur. Extat alia quædam eius conſtitutio, non niſi quadriennio durare actionem quam fiſcus habet ad bona uacātia. quod & Papinianus anteà ſignificarat. Et eodem tempore Seuerus Imp. ſtatuit. peti non poſſe poſt quinquennium, ſi quid propter uectigal non ſo- l.1.C. de quadri.præſcrip. l.intra. de diuer.tēp. præſcrip. l.2.C.de uectig. & cōmiſſ.

lutum fiſco ſit commiſſum. In alijs uerò fiſci quæſtionibus, uiginti annorum præſcriptionem cuſtodiri, ueteres Iuriſconſulti reſponderunt. Quod ſi hic intelligamus, Conſtantinum agere de actionib. fiſci ante tempus motis, durum eſſet eas intelligi propterea crematas, hoc eſt, extinctas, præſertim cum priuatorum etiam hominum actiones propter eam cauſam non omnino conſumantur, ſed in longius tantum tempus differantur. Quid itaq; ſi hoc loco cremari accipiamus pro ſuſpendi, à uerbo κρεμάω? ſicuti notum eſt Cæſares Conſtantinopolitanos, cum latinè loquuntur, plerunque ἑλληνίζειν.

l.in omnib. de diu.tēp. præſcr.

Quod ad rei iudicatæ uim & auctoritatē attinet: Conſtantinus talem tantamq; eſſe uoluit, ut ne Principum quidem reſcriptis reſcindi poſſe reſcripſerit. Sed quia hac tota de re copioſe à me dictum eſt ad leg. XII. Tab. eo lectorē reijcere malo, quàm moleſta plenaq; tedij repetitione nunc eum

l.ulti.C.ſētēt. reſcin. non poſſe.

iterum

iterum onerare. Neq; certè omnia omnibus locis dici neceſſe eſt. Cæterùm quo maiorem eſſe uoluit Conſtantinus uim rerum iudicatarum (ſic enim maximã eſſe neceſſe eſt, ut contineatur Reſp.) tanto etiam magis ſolicitus fuit, ut eſſe profectò debuit, iudicia ut integra eſſent & incorrupta. Edixit itaq;, ut qui uel precio deprauatus, uel gratia, malè iudicaſſet: & infamis fieret, & litis diſcrimen damnumq; ſubiret. Inſignis profectò conſtitutio. Quia uerò hac quoq; de re ſatis multa dixi, cum XII Tabulas explicarem: ex quo tanquam fonte multæ huius generis honeſtiſſimæ leges emanarunt: facile iterum patiar, breuiorem hic me eſſe. Neque uerò improbos ſolum iudices Conſtantinus caſtigauit: ſed etiam dubitãtes inſtruxit, & ea tanquam regula direxit, ubi hærere poſſe uidebantur, ut ſublato ueluti ſigno, in quod ſemper intuerentur, facile ſeſe explicare, ſi uellent, poſſent, & à iuris ratione & uia,

quam ſequi deberent, nũquam deflectere. Certè non multis uerbis nobiliſſimã in hoc genere legem, oraculi inſtar, edidit, qua ad regẽda iudicia melior edi nulla poſſet. Verba eius ſunt: Placuit, in omnibus rebus præcipuam eſſe iuſticiæ æquitatiſq́ue, quàm ſtricti iuris, rationẽ.

l.4. de co quod cer. loco. l. at ſi quis. §. idem Labeo. de relig.& ſumptib.fu. l.in omnib. de reg. iur.

Vlpianus ait: In ſumma, æquitatem ante oculos habere debet iudex. Et generaliter puto, iudicem non meram negociorum geſtorum actionem imitari, ſed ſolutius æquitatem ſequi debere. Deniq; uetus regula eſt, In omnib. quidem, maximè tamen in iure, æquitatem ſpectãdam eſſe. Illud nunc ipſum Conſtantinus inculcat: nec contentus æquitatis uerbo, iuſticiæ quoque nomen adiungit, duobus uerbis rem propè eandem notans. Nam ut Iuris ſcientiam uocat Celſus, ſtrictam illam & anguſtam exactamq́; obſeruationem uerborum magis quàm ſententiæ ipſius legis: & plerumq; eius ſcientiæ prætextu pernicioſe errari

l.ſi ſeruum. §. ſequitur. de uer.obl.

rari ait, cum poſtponitur ratio æqui & boni: ſic hoc loco Conſtātinus iuſticiam uocat, benigniorem illam & laxiorem iuris interpretationem, quæ uerborum anguſtijs & tanquam angulis intercluſa non eſt: ſed prudenter uoluntatem eius, quam conſectetur, inquirit. Dixit Ariſtoteles, ἐπιείκειαν εἶναι ἐπανόρθωμα τοῦ νομίμου δικαίου: *quo nihil dici maius poteſt, ad commendandam, quam Conſtantinus hic commendat, æquitatem. Ineptum autem eſt, quòd quædam exemplaria aſcribūt, æquitatis ſcriptæ. Nulla enim æquitas ſcribitur: neq; ſi ſcripta ſit, amplius æquitas propriè dici poteſt. Porrò hæc in conuentionibus bona fides appellatur: quam & in contractibus conſiderari æquum eſſe, ait Diocletianus Imp.* l.4. C. de act. & obli. *Cæterùm quod ad Iuris interpretationem attinet, uideamus quantum Iudicibus poteſtatis tribuat Conſtantinus. non enim id adhuc ſatis intelligi audio: & res tamen magni ponderis eſt, atq;*

tuuntur, aut interpretatione aut conſtitutione optimi principis certius ſtatuendum
l.ulti.C. de legib. *eſſe. Et Iuſtinianus ait: Si in præſenti tempore leges condere ſoli Imperatori conceſſum eſt, & leges interpretari ſolummodo dignum imperio eſſe oportet.*

Cæterùm cum inepti iudices inanibus relationibus, & non neceſſarijs conſultationibus temerè Principis aures obtunderent (ut homines nullum in utrãq; partem modum ſeruant) Conſtantinus huic quoque malo ſapiẽter occurrit. Extat lib. XI. Cod. Theodoſ. hoc eius reſcriptum, ad Clodium Plautianum correctorem Lucaniæ:

" Super paucis, quæ iuridica ſen-
" tentia decidi non poſſunt, noſtrã
" debes conſulere maieſtatẽ, ne oc-
" cupationes noſtras interrumpas:
" cum litigatoribus legitimum re-
" maneat arbitrium, à ſententia pro
" uocandi.

Poſt rem iudicatam, de appellationib.

quæri

quæri ſolet: quarũ & ueterem & frequentem & neceſſarium eſſe uſum, ut uel iniquitas iudicantium, uel imperitia corrigatur, dixit Ulpianus, & neminem etiam id neſcire adiecit. Non prætermiſit itaq; hanc iuris ciuilis partem Conſtãtinus: imò uerò nulla alia propè de re plures edidit leges: ut neq; eſt profectò quicquam, quod in foro infelices rei magis requirant, magiſq; etiam omnibus litigatoribus debeatur. Ac calũnioſas quidem prouocationes eorum qui non modò euidentiſſimis teſtimonijs cõuicti, ſed ſua etiam confeſſione ueluti confoſſi eſſent, noluit audiri. Quis enim talia ludibria, talem impudentiã ferat? Sed ubi aliqua uel minima eſſet appellandi cauſa, reijci noluit appellantem: neq; id minus uoluit in minoribus, quàm maioribus negocijs. Iudiceſq; etiam monet, ne exiſtiment ſibi iniuriam fieri, ſi ab ijs condemnatus litigator, alios appellet. Et quamuis abſ Præfecto prætorio prouocari non poſſe, ut

l.1. de appel.

l.2. C. Quorum appel. non recip.

l. & in maiorib. C. de appell.

l. à Procõ-

& o-

ſulibus.l.etiam eos.C de appell. *& olim conſtitutum fuerat, conſtituerit: ab omnibus tamen alijs iudicibus poſſe, ſtatuit: atque adeò ab ijs, qui (ut loquitur) imaginem principalis diſceptationis accipiunt. Ac ſi memoria repetamus, quod libro ſuperiori retuli, ut ſe geſſerit in cauſa Donati, quàmq; patiẽter audierit ſæpius prouocantem, cum quidem ab ijs damnatus eſſet, quos & iudices dari ſibi ipſe poſtularat, & Conſtantinus dederat, quorumq; etiam alioqui & autoritas ſumma erat, & pietas integritasq; nota: facile profectò intelligemus, nihil eum in hoc genere, quod à Principe æquiſſimo, atq; etiam indulgentiſſimo deſiderare quiſquã poſſet, prætermittere uoluiſſe. Aduerſus reos falſæ monetæ conuictos, atque damnatos, quibus ius & beneficium prouocandi negauit, durior fuiſſe fortaſſe uideri poſſet. Sed ſingularem hanc aduerſus eos ſeueritatem, requirebat eorum temporum neceſſitas, atq; periculi magnitudo. Neq; alioqui ſua natura*

tura

tura uel præceps ad pœnam, uel acerbus Conſtatinus erat. Certè eum qui prouocaſſet, ubi prouocandi ius erat, paſſus non eſt ullam aut carceris pœnam, moleſtiam'ue aut contumeliam, quæ iniuriæ ullam ſpeciem præ ſe ferret, pati. Sed & in crimi nali cauſa reum prouocãtem, tum demum ubi nullum habet fideiuſſorem, cuſtodia contineri ſtatuit. Magnum eſt hoc pro fectò, & ſingulare humanitatis atq; benefi cij genus, reum criminis iam damnatum, datis uadib. carcere liberari poſſe. Fateor: non reiecit olim Siculus ille tyrannus uicariam amici uadis fidem: ſi tam uera eſt, quàm eſt peruulgata, Pythiæ & Damonis hiſtoria. Sed paulò eſſe ſolebant in hoc genere difficiliores Romani. l. minime. C. de app.

Pius Imp. ad epiſtolam Antiochenſium reſcribens, fatetur non eſſe in uincula conijciẽdum eum, qui fideiuſſores dare paratus eſt. ſed id tamen negat, ſi tam graue ſcelus admiſiſſe eum conſtet, ut neque fideiuſſori- l. 3. de cuſt. & exhib. reor.

iuſſoribus, neq; militibus committi debeat: uerùm hanc potius ipſam carceris pœnam ante ſupplicium quoq; ſuſtinere.

Si ubi fideiuſſoribus cõmiſſus eſt reus, quæratur de eorum uel obligatione uel periculo, non dubium eſt Conſtãtino placuiſſe, quod Ulpianus reſpõdit, eum qui reum criminis, de quo ſatiſdedit, non exhibet, pœna pecuniaria plecti: & ſi dolo non exhibeat, etiam extra ordinem puniri.

l.4. de cuſto. & exhib. reo.

Ut autem perſequamur Conſtãtini leges (ut ita loquar) capitales, humaniſſimã eius conſtitutionem de cuſtodia reorum initio proponamus. Edixerat aliquando, ut ſi quando fiſci debitoribus propter contumaciam manus iniiciendæ eſſent, nõ niſi aperta & libera & in uſum hominum inſtituta cuſtodia militari detinerentur. Sed eo edicto non contentus, legem præterea in uniuerſum tulit, qua ualde ſibi probari teſtatus eſt, quod olim prudentes Romæ reſponderant, carcerem habendum eſſe ad homines

l.1. C. de cuſto. reo.

l. aut damnũ. §. ſolẽt. de pœnis.

mines continendos, non ad puniendos. Viderat etiam Romæ ferales & ſqualidas Tarquinij Superbi Latomias. uiderat Tullianum. Sed talia regiæ tyrannidis inſtrumenta ecquis æquis oculis conſpiciat, niſi ſi etiam tauros Phalaridis amet? Audiebat Conſtantinus, impiũ illum Licinium, affinem ſuum, & imperij conſortem, edixiſſe, ne quis cibũ ad Chriſtianos carcere clauſos, quos inedia extinguere uolebat, deferret. An tam barbarum edictum hic noſter non execraretur, quod ipſi etiã Ethnici, qui planè barbari non erant, deteſtati fuiſſent? Certè Iuriſconſultus ille Rom. l. ſi uictum. de re iudic. *Licinius Rufinus reſpondit, pœnali iudicio eum coercendum eſſe, qui uictum uel ſtratum inferri reo etiam iudicato non pateretur. Accuſat & Cicero Verrem, quòd filijs in carcerem incluſis, prohiberet miſeros parentes cibum ueſtitumq; ferre, niſi precio id redimerent. Exaggerat & iniurias carceris, tenebrarum, uinculorum, in-*

cluſi ſupplicij, & à libero ſpiritu & luce communi ſecluſi: & hæc uel ipſa uita rectè redimi poſſe, pecunia uerò non poſſe æſtimari ait. Quid multis? Quod Ulpianus

l.7. de quæſt.

reſpondit, Eum quæſtionis modum eſſe debere, ut reus ſaluus ſit uel innocentiæ, uel ſupplicio: dici etiam de cuſtodia carceris poteſt. Tamq́; id profectò ualde placuit Conſtantino, ut ipſum etiam magiſtratum puniri uelit, ſi capitali ſtatim ſupplicio non affecerit cuſtodes carceris, eorum'ue miniſtros infelicem reum aut inedia torquẽtes, aut alio cruciatu affligentes.

Quòd ad ordinem & uſum capitalium iudiciorum attinet, Conſtantinus in primis ſibi utrunq; ualde eſſe & curæ & cordi, reipſa oſtendit. Nam & ſeuerus erat criminum, præcipuè atrociorum, uindex, & impunitatem ſciebat humanæ ſocietatis eſſe perniciẽ: & uerò, qua lege & in quos uſus ab ipſo Deo ius gladij accepiſſet, non neſciebat. Audiebat, quid is iam inde ab

ipſius

ipſius Noah temporibus edixiſſet: & Delphorum etiam exẽplo permoueri poterat, apud quos moris fuiſſe accepimus, ut quo gladio pecudes ad ſacrificium mactabantur, ſontium capita etiam ferirentur. Quid igitur? In primis neceſſe fuit, delicta & maleficia, quæ ſi lateant, impunita erunt, & quæri & conuinci: ſicuti & ueteres ſæpe monuerunt, Reip. intereſſe, multos eſſe accuſatores criminum. Conſtantinus itaq; ſuos habuit Curioſos & Stationarios (ſic enim appellabantur) quib. edita etiã lege præcepit, ut crimina inueſtigarent, iudicibusq; nunciarent. Sed præcepit etiam diligenter (quod non minus erat neceſſe) ne quid negocij inſontibus per calumniam faceſſerent. Certè & olim Antoninus Pius Imp. improbum Irenarcham puniri iuſſit, qui ad præſidem miſiſſet notoria falſa. Notoria uocat, quæ aliàs uel elogia, uel teſtationes uocari ſolent. Erant autem & appellabantur Irenarchæ, quibus

l.1.C.de curioſ.

l. diuus. de cuſtod. & exhibit.

lutum fiſco ſit commiſſum. In alijs uerò fiſci quæſtionibus, uiginti annorum præſcriptionem cuſtodiri, ueteres Iuriſconſulti reſponderunt. Quod ſi hic intelligamus, Conſtantinum agere de actionib. fiſci ante tempus motis, durum eſſet eas intelligi propterea crematas, hoc eſt, extinctas, præſertim cum priuatorum etiam hominum actiones propter eam cauſam non omnino conſumantur, ſed in longius tantum tempus differantur. Quid itaq; ſi hoc loco cremari accipiamus pro ſuſpendi, à uerbo κρεμάω? ſicuti notum eſt Cæſares Conſtantinopolitanos, cum latinè loquuntur, plerunque ἐκλωίξειν.

l. in omnib. de diu. tēp. præſcr.

Quod ad rei iudicatæ uim & auctoritatē attinet: Conſtantinus talem tantamq; eſſe uoluit, ut ne Principum quidem reſcriptis reſcindi poſſe reſcripſerit. Sed quia hæc tota de re copioſè à me dictum eſt ad leg. XII. Tab. eò lectorē reijcere malo, quàm moleſta plenaq; tedij repetitione nunc eum iterum

l. ult. C. ſētēt. reſcin. non poſſe.

iterum onerare. Neq; certè omnia omnibus locis dici neceſſe eſt. Cæterùm quo maiorem eſſe uoluit Conſtantinus uim rerum iudicatarum (ſic enim maximã eſſe neceſſe eſt, ut contineatur Reſp.) tanto etiam magis ſolicitus fuit, ut eſſe profectò debuit, iudicia ut integra eſſent & incorrupta. Edixit itaq;, ut qui uel precio deprauatus, uel gratia, malè iudicaſſet: & infamis fieret, & litis diſcrimen damnumq; ſubiret. Inſignis profectò conſtitutio. Quia uerò hac quoq; de re ſatis multa dixi, cum XII Tabulas explicarem: ex quo tanquam fonte multæ huius generis honeſtiſſimæ leges emanarunt: facile iterum patiar, breuiorem hic me eſſe. Neque uerò improbos ſolum iudices Conſtantinus caſtigauit: ſed etiam dubitãtes inſtruxit, & ea tanquam regula direxit, ubi hærere poſſe uidebantur, ut ſublato ueluti ſigno, in quod ſemper intuerentur, facile ſeſe explicare, ſi uellent, poſſent, & à iuris ratione & uia,

quam ſequi deberent, nũquam deflectere. Certè non multis uerbis nobiliſſimã in hoc genere legem, oraculi inſtar, edidit, qua ad regẽda iudicia melior edi nulla poſſet. Uerba eius ſunt: Placuit, in omnibus rebus præcipuam eſſe iuſticiæ æquitatisq́ꝫ, quàm ſtricti iuris, rationẽ.

l.4. de eo quod cer. loco. *Ulpianus ait: In ſumma, æquitatem ante oculos habere debet iudex. Et generaliter puto, iudicem non meram negociorum geſtorum actionem imitari, ſed ſolutius æquitatem ſequi debere.* l. at ſi quis. §. idem Labeo. de relig.& ſumptib.fu. *Deniqꝫ uetus regula eſt, In omnib. quidem, maximè tamen in iure, æquitatem ſpectãdam eſſe.* l.in omnib. de reg. iur. *Illud nunc ipſum Conſtantinus inculcat: nec contentus æquitatis uerbo, iuſticiæ quoque nomen adiungit, duobus uerbis rem propè eandem notans. Nam ut Iuris ſcientiam uocat Celſus, ſtrictam illam & anguſtam exactamq́ꝫ obſeruationem uerborum magis quàm ſententiæ ipſius legis: & plerumqꝫ eius ſcientiæ prætextu pernicioſe errari* l.ſi ſeruum. §. ſequitur. de uer.obl.

rari ait, cum poſtponitur ratio æqui & boni: ſic hoc loco Conſtãtinus iuſticiam uocat, benigniorem illam & laxiorem iuris interpretationem, quæ uerborum anguſtijs & tanquam angulis intercluſa non eſt: ſed prudenter uoluntatem eius, quam conſectetur, inquirit. Dixit Ariſtoteles, ἐπιείκειαν εἶναι ἐπανόρθωμα τοῦ νομίμου δικαίου*: quo nihil dici maius poteſt, ad commendandam, quam Conſtantinus hic commendat, æquitatem. Ineptum autem eſt, quòd quædam exemplaria aſcribũt, æquitatis ſcriptæ. Nulla enim æquitas ſcribitur: neq; ſi ſcripta ſit, amplius æquitas propriè dici poteſt. Porrò hæc in conuentionibus bona fides appellatur: quam & in contractibus conſiderari æquum eſſe, ait Diocletianus Imp. Cæterùm quod ad Iuris interpretationem attinet, uideamus quantum Iudicibus poteſtatis tribuat Conſtantinus. non enim id adhuc ſatis intelligi audio: & res tamen magni ponderis eſt, atq;* l.4.C.de act. & obli.

momenti. Si propoſitæ quæſtionis circunſtantijs omnibus conueniat ſcripti iuris definitio, ut perſpicuum ſit legis præceptum, & patefacta uoluntas in ea ipſa, de qua agitur, quæſtione: non poteſt ab ſcripto recedere iudex, aut aliud ſibi ius fingere. Nam & alioqui leges fruſtra ſcriberentur, ſi pro cuiuſq; arbitrio eludi poſſent. fruſtra etiam præciperetur, ne quis aliter quàm legibus proditum ſit, iudicet. Sed & ſi quod in lege ſcriptum eſt, perquàm durum eſſe uideatur: tamen id obſeruari debere, ait Vlpianus: & ubi expreſſim ſententia contra iuris rigorē lata eſſet, ualere non debere: cauſamq; ipſam ſine appellatione denuò induci poſſe, reſpōdit Modeſtinus. Cæterùm ſi in quæſtione propoſita ratio ipſa moneat, plus aliquid legem ſenſiſſe atque uoluiſſe, quàm uerbis expreſſum ſit: non aſtringet ſe ijs uerbis iudex, ſed benigniori interpretatione ex æquo & bono repetita, uoluntatem & ſententiam ipſam prudēter eruet, eamq;

l. pſpexit. Qui & à quib.

l. ſi expreſſim. de appellat.

eamq́ſequetur. Atq; hanc quidem propriè æquitatem ciuilem uocare Vlpianus dicitur. Caterùm ſi quid ſit æquum quidem & bonum, ſed alioqui alienum ab legis ſcriptæ non modò uerbis, ſed & ſententia: quodq́ legislatori aut uiſum eſſe, aut placuiſſe dici non poſsit: ut multa ſunt naturali rationi conſentanea, quæ tamẽ cum iuris ciuilis uſu non conueniunt: iam certè id priuatæ interpretationis nõ eſt, ſed prætoriæ aut principalis poteſtatis, ad quam leges ferre pertinet. Hæcq́ illa eſſe creditur naturalis æquitas, quam multis Prætorũ edictis nouis cauſam dediſſe, Vlpianus ſæpe ſignificat. Itaq; & Conſtantinus ſic l.1.C.de legib. *edixit:* Inter ęquitatem iusq; interpoſitam interpretationem, nobis ſolis & oportet & licet inſpicere.

Quod & eò pertinet, ut ſi legis ſententia obſcura ſit, & incerta, ipſaq́ uerba ambigua: conſulatur Princeps. Sicuti & olim Iulianus reſpondit, de ijs quæ primò conſti-

tuun-

tuuntur, aut interpretatione aut conſtitutione optimi principis certius ſtatuendum l.ulti.C. de legib. *eſſe. Et Iuſtinianus ait: Si in præſenti tempore leges condere ſoli Imperatori conceſſum eſt, & leges interpretari ſolummodo dignum imperio eſſe oportet.*

Cæterùm cum inepti iudices inanibus relationibus, & non neceſſarijs conſultationibus temerè Principis aures obtunderent, (ut homines nullum in utrãq; partem modum ſeruant) Conſtantinus huic quoque malo ſapiẽter occurrit. Extat lib. XI. Cod. Theodoſ. hoc eius reſcriptum, ad Clodium Plautianum correctorem Lucaniæ:

» Super paucis, quæ iuridica ſententia decidi non poſſunt, noſtrã debes conſulere maieſtatẽ, ne occupationes noſtras interrumpas: cum litigatoribus legitimum remaneat arbitrium, à ſententia prouocandi.

Poſt rem iudicatam, de appellationib.

quæri

quæri ſolet: quarũ & ueterem & frequentem & neceſſarium eſſe uſum, ut uel iniquitas iudicantium, uel imperitia corrigatur, dixit Vlpianus, & neminem etiam id neſcire adiecit. l.1.de appel. *Non prætermiſit itaq; hanc iuris ciuilis partem Conſtãtinus: imò uerò nulla alia propè de re plures edidit leges: ut neq; eſt profectò quicquam, quod in foro infelices rei magis requirant, magiſq; etiam omnibus litigatoribus debeatur. Ac calũnioſas quidem prouocationes eorum qui non modò euidentiſſimis teſtimonijs cõuicti, ſed ſua etiam confeſſione ueluti confoſſi eſſent, noluit audiri.* l.2.C. Quorum appel. non recip. *Quis enim talia ludibria, talem impudentiã ferat? Sed ubi aliqua uel minima eſſet appellandi cauſa, reijci noluit appellantem: neq; id minus uoluit in minoribus, quàm maioribus negocijs.* l. & in maiorib. C. de appell. *Iudiceſq; etiam monet, ne exiſtiment ſibi iniuriam fieri, ſi ab ijs condemnatus litigator, alios appellet. Et quamuis abs Præfecto prætorio prouocari non poſſe, ut* l. à Procõ-

& o-

ſulibus.l.etiam eos.C de appell. *& olim conſtitutum fuerat, conſtituerit: ab omnibus tamen alijs iudicibus poſſe, ſtatuit: atque adeò ab ijs, qui (ut loquitur) imaginem principalis diſceptationis accipiunt. Ac ſi memoria repetamus, quod libro ſuperiori retuli, ut ſe geſſerit in cauſa Donati, quàmq; patiẽter audierit ſæpius prouocantem, cum quidem ab ijs damnatus eſſet, quos & iudices dari ſibi ipſe poſtularat, & Conſtantinus dederat, quorumq; etiam alioqui & autoritas ſumma erat, & pietas integritasq; nota: facile profectò intelligemus, nihil eum in hoc genere, quod à Principe æquiſſimo, atq; etiam indulgentiſſimo deſiderare quiſquã poſſet, prætermittere uoluiſſe. Aduerſus reos falſæ monetæ conuictos, atque damnatos, quibus ius & beneficium prouocandi negauit, durior fuiſſe fortaſſe uideri poſſet. Sed ſingularem hanc aduerſus eos ſeueritatem, requirebat eorum temporum neceſſitas, atq; periculi magnitudo. Neq; alioqui ſua natura*

tura

tura uel præceps ad pœnam, uel acerbus Conſtatinus erat. Certè eum qui prouocaſſet, ubi prouocandi ius erat, paſſus non eſt ullam aut carceris pœnam, moleſtiam'ue aut contumeliam, quæ iniuriæ ullam ſpeciem præ ſe ferret, pati. Sed & in criminali cauſa reum prouocātem, tum demum ubi nullum habet fideiuſſorem, cuſtodia contineri ſtatuit. Magnum eſt hoc profectò, & ſingulare humanitatis atq; beneficij genus, reum criminis iam damnatum, datis uadib. carcere liberari poſſe. Fateor: non reiecit olim Siculus ille tyrannus uicariam amici uadis fidem: ſi tam uera eſt, quàm eſt peruulgata, Pythiæ & Damonis hiſtoria. Sed paulò eſſe ſolebant in hoc genere difficiliores Romani. l. minime. C. de app.

Pius Imp. ad epiſtolam Antiochenſium reſcribens, fatetur non eſſe in uincula conijciēdum eum, qui fideiuſſores dare paratus eſt. ſed id tamen negat, ſi tam graue ſcelus admiſiſſe eum conſtet, ut neque fideiuſſori- l. 3. de cuſt. & exhib. reor.

iuſſoribus, neq; militibus committi debeat: uerùm hanc potius ipſam carceris pœnam ante ſupplicium quoq; ſuſtinere.

l.4.de cuſto. & exhib.reo.

Si ubi fideiuſſoribus cõmiſſus eſt reus, quæratur de eorum uel obligatione uel periculo, non dubium eſt Conſtãtino placuiſſe, quod Vlpianus reſpõdit, eum qui reum criminis, de quo ſatiſdedit, non exhibet, pœna pecuniaria plecti: & ſi dolo non exhibeat, etiam extraordinem puniri.

l.1.C.de cuſto. reo.

l. aut damnũ.§. ſolẽt. de pœnis.

Ut autem perſequamur Conſtãtini leges (ut ita loquar) capitales, humaniſſimã eius conſtitutionem de cuſtodia reorum initio proponamus. Edixerat aliquando, ut ſi quando fiſci debitoribus propter contumaciam manus iniiciendæ eſſent, nõ niſi aperta & libera & in uſum hominum inſtituta cuſtodia militari detinerentur. Sed eo edicto non contentus, legem præterea in uniuerſum tulit, qua ualde ſibi probari teſtatus eſt, quod olim prudentes Romæ reſponderant, carcerem habendum eſſe ad homines

mines continendos, non ad puniendos. Viderat etiam Romæ ferales & ſquallidas Tarquinij Superbi Latomias. uiderat Tullianum. Sed talia regiæ tyrannidis inſtrumenta ecquis æquis oculis conſpiciat, niſi ſi etiam tauros Phalaridis amet? Audiebat Conſtantinus, impiū illum Licinium, affinem ſuum, & imperij conſortem, edixiſſe, ne quis cibū ad Chriſtianos carcere clauſos, quos inedia extinguere uolebat, deferret. An tam barbarum edictum hic noſter non execraretur, quod ipſi etiā Ethnici, qui planè barbari non erant, deteſtati fuiſſent? Certè Iuriſconſultus ille Rom. Licinius Rufinus reſpondit, pœnali iudicio eum coercendum eſſe, qui uictum uel ſtratum inferri reo etiam iudicato non pateretur. Accuſat & Cicero Verrem, quòd filijs in carcerem incluſis, prohiberet miſeros parentes cibum ueſtitumq́ ferre, niſi precio id redimerent. Exaggerat & iniurias carceris, tenebrarum, uinculorum, in-

l. ſi uictum. de re iudic.

cluſi ſupplicij, & à libero ſpiritu & luce communi ſecluſi: & hæc uel ipſa uita rectè redimi poſſe, pecunia uerò non poſſe æſtimari ait. Quid multis? Quod Vlpianus l.7. de quæſt. *reſpondit, Eum quæſtionis modum eſſe debere, ut reus ſaluus ſit uel innocentiæ, uel ſupplicio: dici etiam de cuſtodia carceris poteſt. Tamq; id profectò ualde placuit Conſtantino, ut ipſum etiam magiſtratum puniri uelit, ſi capitali ſtatim ſupplicio non affecerit cuſtodes carceris, eorum'ue miniſtros infelicem reum aut inedia torquẽtes, aut alio cruciatu affligentes.*

Quòd ad ordinem & uſum capitalium iudiciorum attinet, Conſtantinus in primis ſibi utrunq; ualde eſſe & curæ & cordi, reipſa oſtendit. Nam & ſeuerus erat criminum, præcipuè atrociorum, uindex, & impunitatem ſciebat humanæ ſocietatis eſſe perniciẽ: & uerò, qua lege & in quos uſus ab ipſo Deo ius gladij accepiſſet, non neſciebat. Audiebat, quid is iam inde ab

ipſius

ipſius Noah temporibus edixiſſet: & Delphorum etiam exẽplo permoueri poterat, apud quos moris fuiſſe accepimus, ut quo gladio pecudes ad ſacrificium mactabantur, ſontium capita etiam ferirentur. Quid igitur? In primis neceſſe fuit, delicta & maleficia, quæ ſi lateant, impunita erunt, & quæri & conuinci: ſicuti & ueteres ſæpe monuerunt, Reip. intereſſe, multos eſſe accuſatores criminum. Conſtantinus itaq; ſuos habuit Curioſos & Stationarios (ſic enim appellabantur) quib. edita etiã lege præcepit, ut crimina inueſtigarent, iudicibusq; nunciarent. Sed præcepit etiam diligenter (quod non minus erat neceſſe) ne quid negocij inſontibus per calumniam faceſſerent. Certè & olim Antoninus Pius Imp. improbum Irenarcham puniri iuſſit, qui ad præſidem miſiſſet notoria falſa. Notoria uocat, quæ aliàs uel elogia, uel teſtationes uocari ſolent. Erant autem & appellabantur Irenarchæ, quibus

l. 1. C. de curioſ.

l. diuus. de cuſtod. & exhibit.

ut cura tuendæ pacis & quietis publicæ (unde & nomen habent) mandata erat, ſic etiam inquirendorum atq; denunciandorum criminum, ſi alij accuſatores deeſſent. Intereſt enim publicæ pacis, crimina puniri. Itaq; & ſtationarij (ut appellabantur) milites id quoq; agebant atq; procurabant. Et olim Medorum reges habebant paßim ſuos quoq; hanc ob rem κατασκόπους, ut narrat Herodotus. Sed & qui in comitatu principum erant Curioſi (ſic enim uocabantur) quæſitores quidam erant. Narrat Plutarchus, Darium multos ſemper habuiſſe ὠτακουστὰς, qui & principis aures appellabantur. Sed adijcit, delatores fuiſſe, quorum ſatellitio tyranni utantur, boni principes uti nō debeant.

Plut. περὶ πολυπραγ.

Dion. li. 52.

Mecœnas uerò, agens cum Auguſto, de ijs quæ neceſſaria uidentur ad Rempub. rectè regendam, & illorū miniſterio utendum eſſe monet: ſed non ijs temerè fidem eſſe habendam, quia ſæpe improbi delato-

res

res ſint. Conſtantinus itaque hoc conſilium ſecutus, ea lege ſuos habuit Curioſos. Eorũ uerò audaciam repreſſit, cum non accuſare ſolum, ſed & alicui manus inijcere, & in carcerem abducere auderet. Non enim tantum ijs licere uoluit: & antea conſtitutum fuerat, ne ad eos, ſed ad præſidem potius ipſum, accuſatorij libelli deferrentur. l.1.C. de curioſ. l.1.C.de cohort.

Sed quàm non indulſerit ſuis curioſis, uel illud teſtimonio eſſe poteſt, quòd Aurelius Victor ſcribat, ſeueriſſimis eum legib. calumnias ſedaſſe. Non fuit profectò ualde ſeuerus aduerſus Donatianos illos, qui Cecilianum, uel Arrianos, qui Athanaſium calumnijs exagitabant. Sed libro ſuperiori dixi, cur tam lenis in ea cauſa eſſet. Cæterùm quàm alioqui maleficia omnia puniri uellet, ſæpe oſtendit. Sed & lege lata ſtatuit, ſenatores etiam & clariſſimos uiros, & alios, qui tamen illuſtres non eſſent, nulla uti poſſe præſcriptione fori in cauſa capitali, quo minus in ea, in qua l.1. C.ubi ſen.uel clariſſ.

deliquerunt, prouincia puniantur.

Quod attinet ad cognitionē cauſarum criminalium, edixit, legatos proconſulum eas quoq; audire poſſe & debere: ita tamē, ut ſi reus damnandus ſit, ad proconſulem tranſmittatur. Hanc Conſtantini legem non ſatis intelligemus, niſi ſi quædam altius repetamus de officio procònſulis & legati. Sciendum itaq; eſt, legatum, cui generaliter mandabatur iuriſdictio, plenam habuiſſe in cauſis ciuilibus poteſtatem, non ſecus atq; eum qui propria iuriſdictione uteretur. Sed in cauſis criminalib. nihil habebat poteſtatis. nam neq; uerberandi ius habebat: & iubetur ad ſuum Proconſulem remittere, ſi quid ſit, quod maiorem animaduerſionem deſideret. Sed neq; proconſul ſuam poteſtatem gladij, uel alterius talis coercitionis in alium traſferre, alijue mandare potuiſſet. Uerùm cum accuſatus eſſet aliquis, cognitionē huius cauſæ criminalis rectè legato ſuo mandabat: ea tamen lege,

l. 1. C. de. of ſic. procõſ.

l. ſi quid e- rit. de offi. proconſ.

lege, ut ipſe ius ſententiæ ferendæ ſemper retineret, neque modo condemnandi, ſed etiã abſoluendi. Sic Ulpianus ait, Proconſulem ſolere etiam cuſtodiarum cognitionẽ mandare legatis, ſcilicet ut præauditas cuſtodias ad ſe remittant, ut innocentem ipſe liberet. Sic enim nobilis ille Ulpiani locus & legẽdus eſt, & intelligẽdus. Quem quidem Conſtantinus ſecutus, ſtatuit, legatum præauditos reos (cuſtodias iuriſconſulti appellarat, quia carcere cuſtodiantur) ſi condemnandi ſint, multo magis ad proconſulem remittere debere. Nam ſi legatus ius abſoluendi non habet, multo minus habet condemnandi. Quanquam & hic locum habeat illa iuris regula, Neminem, qui cõdemnare non poteſt, abſoluere poſſe: præſertim ubi is eſt, apud quem reus ne accuſari quidem poteſt. Nam alioqui fieri interdum poſſet, ut qui nõ habet ius condemnandi, habeat tamen abſoluendi. Sed quiſquis tandẽ ſit aut cognitor, aut iudex

l.38.de reg. iur.

l.ult.C.ubi ſen.uel claríſſ.

cauſarũ criminaliũ, in primis meminiſſe debet, quod Conſtãtinus ſemper eos tenere uult. Uetus eſt illud, Nulla unquã de morte hominis cunctatio longa eſt. Illud quoq; uetus: Eũ nimis libenter dãnare uideri, qui citò dãnat. Ergo Conſtantinus ſtatim atq; imperij gubernacula ſuſcepiſſet, hãc legem tulit: Qui ſententiã laturus eſt, temperamẽtum hoc teneat, ut nõ prius capitalẽ in quempiam promat, ſeuerãq; ſententiã, quàm in adulterij uel homicidij uel maleficij crimine, aut ſua confeſsione, aut certè omniũ qui tormẽtis uel interrogationibus fuerint dediti, in unum conſpirantes concordantesq; rei finem, conuictus ſit: & ſic in obiecto flagitio deprehenſus, ut uix etiam ipſe, quæ commiſerit, negare ſufficiat.

l. qui ſentẽtiam. C. de pœnis.

Reſcripſit olim Traianus, neminem de ſuſpicionibus damnari debere. Satius

enim

enim eſſe, impunitum relinqui facinus nocentis, quàm damnari innocentem. Hoc Conſtantino placuiſſe uidetur: ſuam uerò ſententiam neq; tam argutè, neq; tam eleganter, ſed non minus tamen perſpicuè dixit. Dixit paulo pòſt & ipſe Iulianus Imp: Ecquis innocens eſſe poterit, ſi accuſaſſe ſufficiat? Gratianus deinde, & Valentinianus, & Theodoſius: Sciant (*inquiunt*) cuncti accuſatores, eã ſe rem deferre debere in publicam notionem, quæ munita ſic idoneis teſtibus, uel inſtructa apertiſsimis documentis, uel indicijs ad probationem indubitatis, & luce clarioribus expedita. l.ult.C.de probat.

Multa de probationibus dici nunc poſſent, ſi à Conſtantino longius diſcedere uellem, aut poſſem. Sed illa reijciantur ad iuſtũ de publicis aut criminalib. iudicijs tractatum. Horum certè iudiciorum neceſſariam ſeueritatem ualdè placuiſſe Conſtan-

 tino,

tino, dubium non eſt. Nam & legis Iuliæ de ui, & Corneliæ de falſo, & Iuliæ de adulterijs, & Pompeiæ de parricidio, & Fauiæ de plagiarijs, uel pœnas auxit, uel iudicia ſeueriſſimè exerceri iuſſit. Eum qui uim fecit, uult pœnas dare eius quoq; homicidij, quod in ea fortaſſe turba perpetratũ alterius manu fuerit. Iudicium aduerſus reos falſæ monetæ conuictos, quàm acriter intendat, dixi libro ſuperiori. Lex Iulia capitali ſupplicio adulteros non afficiebat. Legimus quidem, Sept. Seuerum Imp. ſic in eos aliquando excanduiſſe, ut tria millia morte multarit. Sed qui hoc cõmemorant, adijciunt, eum tanta talium hominũ multitudine deterritum, remiſiſſe tam ſeuerã quæſtionem. Primus uero Romanorum principum Conſtantinus, intelligens quàm ſanctum ſit coniugij fœdus, & quantum ſit ſcelus adulterium, quod illud uiolat atq; polluit, legem tulit Chriſtiano principe dignam, quæ dignas tanto flagitio pœnas irroga-

Xiphilinus ex Dione.

rogaret. Iuſſit enim ſacrilegos nuptiarum (ſic adulteros uocat) gladio puniri. De parricidio quoq; legem edidit nō minus, quàm olim Pompeius, ſacroſanctā. Mitto, quòd narrant eius filium Criſpum iniquo iudicio interceptum, & inſidijs Fauſtæ nouercæ circumuentum. Iam enim quæro magis quid fieri debeat, quàm quid factum ſit, & de iure potius quàm de facto diſputo: neque hiſtoriam contexo, ſed leges colligo. Sanè ut ſua conſtitutione Conſtantinus crudeles atq; impios parentes caſtigauit: ſic etiam bonis & ueris parentibus filios aut eripi aut ſurripi minimè paſſus eſt. Nam & quæ tandem maior parentibus iniuria fieri poſſet? Legem itaq; Fauiā de plagiarijs non ſolum in uſum reuocauit, ſed & nouo genere pœnæ communiuit. Extat hæc conſtitutio in Theodoſiano Codice, quàm in Iuſtinianæo, integrior: quam quidem nūc deſcribere non eſt neceſſe. I. quamui. C. ad leg. Iul. de adult.

Illud poſtremò magis etiam Conſtantino

tino acceptum ferendum eſt, quòd magos & aruſpices, & eius generis impoſtores, & qui eos aut conſulerent, aut euocarent, acerrimè puniri iuſsit: taliumq́ etiam hominum accuſatoribus præmia proponi. Tulit hanc legem Romæ paulo poſt uictum oppreſsumq́ Maxentium, impium illum tyrannum, & magicarũ artiũ principem: qui & cùm aduerſus Conſtãtinum copias ſuas educeret, aruſpicum auſpicijs nitebatur: & reſciſſo mulierum prægnantiũ utero, iugulatisq́ infantibus nondum natis, magica nefandaq́ ſua ſacra peragebat. Sed & Maxentio ſublato ſupererat Licinius, iiſdẽ ſacris & incãtationib. initiatus, qui huius impietatis nouum ueluti ludum aperuerat. Et erant ſanè illa tempora ual de magicis huius generis ſtudijs dedita.

l. 3. C. de malef. & mathem.

Quid dicam, Iulium Firmicum ea ætate libros, qui etiamnum extant, ad Lollianum, Orientis proconſulem, ſcripſiſſe? qui ad curioſam uanitatem Genethliaco-

rum

rum proximè accedere uidentur.

De crimine Maieſtatis, de quo alij principes, in ſua ſcilicet cauſa ſeueri iudices, tam multas leges tulerũt, nullã Conſtãtini legem habemus. Sed ſingularis ſuæ in eo genere clementiæ illuſtre reliquit exemplum, quod in primis dignũ memoria eſt. Eſt quidem (quod ſæpe mirari cogor) ab ijs qui tam longos alioqui de Conſtantino commentarios olim conſcripſerũt, prætermiſſum, quacunq; tandem uel negligentia uel obliuione factum id ſit: ſed commodè accidit, ut cum Chryſoſtomi conciones ad populum Antiochenum habitas legerem, inciderim in eum, ex quo hanc hiſtoriam repeterem, inſignem locum. Conſtantini ſtatuam lapidauerant homines quidam ſeditioſi, uel petulãtes. Accuſati ſunt. Accuſatores, ut ad uindictam principem magis inflammarent, iniuriam atrocem atrociſſimis præterea uerbis amplificabant. Clamabãt, nõ minus flagitioſum eſſe hoc maieſtatis

ieſtatis crimen, quàm ſi ipſius Imperatoris uiua facies lapidibus cæſa, atq; etiam contuſa fuiſſet. Hic Conſtātinus manu faciem ſuam palpans, & leniter arridens, placidè reſpondit: nullum ſe uulnus ex illa lapidatione ſentire. Quo reſponſo non ſolum accuſatores illos abegit; ſed & alios principes non minus quàm ſi legem tuliſſet, docuit, ut in ſua cauſa placabiles eſſent. Unde & cum poſtea quidam Antiochiæ ſtatuas Placidiæ imperatricis euertiſſent, proptereaq; Theodoſius tali uxoris ſuæ iniuria commotus, totam ciuitatē perdere uellet: miſſus ad eum placandum Flauianus epiſcopus Antiochenus, inprimis illud quod de Conſtantino recitaui, propoſuit: & Theodoſium eo exemplo ita mitigauit, ut is legem etiam ediderit, qua ijs ignoſcendum eſſe indicat, qui Imperatori maledixerint.

l. una. C. ſi quis Imp. maled.

Conſtantini leges & iudicia de criminibus miſſa faciam, ſi illud addidero, quod Sozomenus ſcriptor Eccleſiaſticæ hiſtoriæ com-

commemorat: illum, cùm de pœnis ageretur, lege lata ſuſtuliſſe uetus ſuppliciū crucis. Exiſtimauit enim, propter honorem crucis Dominicæ & Chriſtianæ, tale animaduerſionis genus in uſu amplius eſſe nō debere. Si antiquitates ſcribere, dicerem (quod multi fortaſſis ignorant) qualis forma crucis olim fuerit, & quale hoc ſupplicium apud Romanos. Verùm nunc aliò propero. Finem tamen facere non poſſum, quin Conſtantinum laudem, quòd nō ſolum bonis legibus ferendis, ſed & iniquis abrogandis operam dedit. Teſtis eſt Euſebius, eum ius ciuile ab Licinio conuulſum confirmaſſe, huiuſq́; impij tyranni barbara quædā edicta ſuſtuliſſe. Sanè libro decimoquinto Codicis Theodoſiani, extāt hæc Conſtantini uerba: Remotis Licinij " tyranni conſtitutionibus & legi- " bus, omnes ſciant, ueteris iuris & " ſtatutorum noſtrorum obſeruari " debere ſanctionem. Quæ tyran- "

nus

» nus contra ius reſcripſit, non ua-
» lere præcipimus: legitimis eius re
» ſcriptis minimè impugnandis.

Cæterùm cum plerumque de conſuetudine quæratur, & malis moribus bonæ leges ſæpe labefactentur, ualdè etiam fuit neceſſe aliquid hac de re ſtatuere, de qua & in Eccleſia & in Rep. magna ſæpe quæſtio eſt. Ut iuriſconſultorum nunc ſententias l. de quib. De legib. *tantum recitem, dixit Iulianus, inueteratam conſuetudinem pro lege non immerito cuſtodiri. Sed dixit etiam Proculus, nõ tam ſpectandum eſſe, quid Romæ factum ſit, quàm quid fieri debeat. Quid noſter* l. 2. C. quæ ſit longa conſuet. *Conſtantinus?* Conſuetudinis (*inquit*) uſusq́ longæui non uilis auctori-
» tas eſt: non tamen tanta, ut aut ra-
» tionem uincat, aut legem.

Qui exiſtimant non de aliqua conſuetudine, quæ legi contraria ſit, agi, ſed ſimpliciter uim & poteſtatem utriuſq́ conferri: facilè interpretantur, eandem utriuſque

uim

uim & æqualem eſſe: neq; alteram altera aut minorem, aut maiorem. Verùm cum de cõſuetudine quæritur, quæ legi cõtraria ſit: quæritur, an hæc illam uincat & abroget. Certè cum lex aliqua perpetua eſt, & naturali ratione ſubnixa, cõtraria conſuetudine tolli penitus non poteſt. Quandiu quidem patitur legislator eam impunè contemni, aut negligi, illa cedit, & ueluti dormit. Sed neque planè uicta propterea eſt, quin reuocari in uſum poſsit: neq; mortua, quin ſuſcitari facilè queat. Scio tamen & fateor, legem aliquam poſſe contraria conſuetudine abrogari, ſicuti & Iulianus Iuriſconſ. fatetur. Sed hoc demum fit, ubi legislator, cuius erat legem tueri, ſi manere uellet, illud non nolle uidetur, & patiendo ſuam tacitè legem abrogat.

Porrò de ui & auctoritate conſuetudinis multa dici poſſent. Sed illud nunc obiter tantum dicam: ut eius aliqua uis ſit, in primis eſſe illam oportere non iniuſtam, aut

*iniquam. Neque enim quod omnino iniuſtum eſt, tempore uel uſu ius fieri poteſt. Et quò tandem reciderem*us*, ſi ſublato facti & iuris diſcrimine factum pro iure accipiamus, aut iuris regulam ex facto repetamus? Si id quod in uſu fuit, ſit alioqui non iniuſtum, non iniquum, ſaltem non intolerabile: tum certè longæ conſuetudinis eam uim, quæ legis eſſe dicitur, eſſe credemus: præſertim ubi tam longo iam tempore inualuit, ut quo primùm cœperit tẽpore, nulla memoria ſit: & propterea etiam poßit uideri lex potius perlata principiò fuiße. Hanc etiam Conſtantini fuiße ſententiam exiſtimo: & in Eccleſia quoq; ualde utilem eſſe ſentio. Audiebat Nicænum illum canonem,* τὰ ἀρχαῖα ἔθη κρατείτω. *Sed interea tamen meminerat, antea in concilio Carthaginenſi, cui Cyprianus intererat, atq; adeò præerat, editam hanc ſententiam fuiße, Ueritati cedere conſuetudinem debere. Audiebat, quòd Cyprianus*

ipſe

ipſe ad Stephanum Rom. Epiſcopum ſcripſerat: conſuetudinem ſine ueritate, uetuſtatem erroris eſſe. nec de conſuetudine præſcribendum, ſed ratione uincendum.

Non inſtitui plura nunc dicere, de legibus Conſtantini, quibus optimus hic princeps orbem terrarũ ueluti conuerſum fundauit: neq; ſolum ſapientiſſimè continuit, ſed & in eo ſtatu collocauit, in quo cõſiſtere debuiſſet. Viſitur adhuc Romæ in capite uiæ Appiæ, ad Palatini montis radices, arcus triumphalis, cum hac inſcriptione:

IMP. CAES. FL. CONSTANTINO P. F. Auguſto, S. P. Q. R.

QVOD INSTINCTV DIVINITATIS, MENTIS MAGNITVDINE, CVM EXERCITV SVO TAM DE TYRANNO QVÀM DE OMNI EIVS FACTIONE, VÑO TEMPORE, IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS, ARCVM

TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

In interiore autem eius arcus fornice, ab una parte eſt, FVNDATORI QVIETIS: *ab altera,* LIBERATORI VRBIS. *Potuiſſet* ORBIS *ſcribi, quem certe liberauit, & in quo quietem quandam bonis legibus fundauit. Nam etſi cum his illa poſtea perturbata, atq; etiã euerſa eſt, tamen Conſtantini culpa nulla fuit. Audio & ſuperioribus annis in ruinis ueteris templi Concordiæ, inter Capitolium & Forum Romanum (quo in loco & ſenatus olim habebatur, & ſenatuſconſulta fiebãt) inuentũ eſſe lapidem cum hac inſcriptione:*

D. N. CONSTANTINO MAXIMO PIO FELICI AC TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO OB AMPLIFICATAM TOTO ORBE REMP. FACTIS CONSILIISQ.

S. P. Q. R.

AEDEM CONCORDIAE VETVSTA-

STATE COLLAPSAM IN MELIOREM FACIEM OPERE ET CULTU RESTITUERUNT.

Laudat Cicero non ſolummodo Q. Martium Cenſorem, quòd ſignum Concordiæ fecerit, atq; in publico collocarit: ſed & C. Caſsium cenſorem, quòd hoc ſignum uoluerit in curia eſſe: hancq; præclaram fuiſſe ait, & omni laude dignam uoluntatem hominis, qui præſcribere ſe arbitrabatur, ut ſine ſtudijs diſsenſionis ſententiæ dicerentur, ſi ſedem ipſam & templum publici conſilij, religione Concordiæ deuinxiſset. Equidem laudare nõ poſſem, nec uellem, ſenatum populumq; Rom. ſi Concordiæ idolum colat: neq; Conſtãtinus talem ethnicæ uanitatis ſtulticiã & ſuperſtitionẽ probare potuit. Sed lubẽter audio Conſtantinũ publicè laudari, auctorem concordiæ: quam certè, eamq; ueram, conſtituere uoluiſſe uidetur, cum & Remp. legibus bonis, & Eccleſiam religione uera deuinxit.

Faceſſat Sept. Seuerus, qui gloriabatur, ſeſe tandem aliquando Byzantium ui cæpiſſe, diripuiſſe, funditusq́ euertiſſe. Laudetur uerò Conſtantinus, qui ciuitatē illam, quæ iam annis propè centum in ſuis cineribus iacuerat, ſic erexit, ut deinde collabente Roma, Italiaq́ peruaſtata, fuerit ſola propè ſedes & cuſtos Imperij, doctrinæ, legum ac literarū. Quid dicā, eum in media Gallia Auguſtodunum Heduorum (quam ciuitatem Gallienus peſſundederat) ſic reſtituiſſe, ut ab auctore ſuo Flauio Cōſtātino, Flauia ſit appellata: & fuerit altera ueluti Conſtantinopolis? Cum audio nobiliſſimas eum ciuitates inſtauraſſe toto orbe terrarum: agnoſco, domicilia religionis & iuris reſtituere uoluiſſe. Sed cum cogito, quæ turbæ, quæ ruinæ, quæ tenebræ mortem illius conſecutæ ſint: agnoſco, etiam bonas leges ualde opus habere bono cuſtode & uindice. Aiunt triſtiſſimū inuſitatæ magnitudinis cometē, paulo antè quàm Conſtantinus

tinus moreretur, uiſum eſſe. Vidit hoc funeſtiſſimum portẽtum optimus Princeps: quo magis morientem de tota Rep. de Eccleſia, de poſteritate ſolicitum fuiſſe credo. Extantq́ etiamnum apud Euſebium poſtrema ex ore morientis excepta uerba. Mortuus eſt autẽ Nicomediæ, anno Chriſti trecenteſimo quadrageſimo ſecundo, XI Calend. Iun. Quæ profectò nox tam tetra fuit, quàm annis antè triginta lætus affulſerat orbi terrarum dies ille, quo primùm in ſua Britannia Imperator fuerat ſalutatus. Non conferam eum cum ſucceſſoribus, Theodoſio, Valentiniano, Martiano, Iuſtiniano: ſed magnam cauſam eſſe dico, cur omnibus temporibus Conſtantinus aliquis nouus deſideratus ſit: & ſolennib. uotis uitam longam illi, qui ad Conſtantinum accederet, publicè omnes boni precati ſint. Olim nouo principi ſenatus populusq́ Rom. cùm bene precaretur, acclamare ſolebat, FELICIOR AVGVSTO, ME-

LIOR TRAIANO: idq́ adhuc ſuo tempore poſt ætatem Conſtantini factitatum fuiſſe, narrat Eutropius. Sed adiycere profecto debuerat, RELIGIOSIOR CONSTANTINO: qualis & in Chriſtianorum conuentibus atq́ concilijs fuit frequẽs ad Principes, & fauſta acclamatio. Sic enim & Synodus Chalcedonẽſis, cùm Martiano Imp. bene precaretur, acclamauit, CONSTANTINO NOVO ANNI MVLTI, VITA LONGA.

Hæc hactenus habui, quæ de Conſtantino, eiusq́ legibus, ex antiquitatis memoria repeterem. Reliqua, quæ de eo copioſe dici poſſent, Euſebius & alij hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ſcriptores, fuſe commemorant. Neq́ tamen neſcio, neq́ planè diſsimulo, uitia huius Principis multa fuiſſe. Homo enim fuit, & homo in magna temporum confuſione multis erroribus obnoxius. Sed illa nunc ſolum, quæ uel publicè fecit cum laude, uel ad Remp. Chriſtianam conſtituendam

endam bene ſapienterq́ prouidit, commemorare inſtitueram. non enim hiſtoriam ſcribo. Si itaq; uel in ſigno crucis ſuperſtitioſe colendo, uel in templorum ſubſtructionibus immodicè attollendis, uel in Athanaſio iniuſtè pellendo, uel in Ario diſſolutè reuocãdo, uel in baptiſmo ad mortẽ uſq; ſtultè differendo, uel epiſcopi deniq; Ariani miniſterio tunc utẽdo peccauit: nihil ad inſtitutum nunc meum pertinere putaui. Si quid in Repub. fortè fecit crudeliter, ſi quid auarè, ſi quid libidinoſè: non laudo. Sed alius erit uituperandæ crudelitatis, auaritiæ, libidinis locus. Patior, ut Eutropius dicat, principem fuiſſe primo imperij tempore optimis quidem principibus, ſed poſtremò medijs comparandum. Patior, ut ſcribat, inſolentia rerum ſecundarum elatum, crudeliter uxorem, cognatos, amicos tractaſſe. Addo etiam, (quod Sidonius Apollinaris narrat) Ablauium conſulem tunc ea tempora uocaſſe Neroniana,

 cum

cùm Conſtantinus & coniugem Fauſtam calore (ut ait) balnei, & Criſpum filium frigore ueneni extinxiſſe diceretur. Si hæc uera ſunt, tragica parricidia ſunt, quæ ad hiſtoriam pertinent. Sed obliterare tamen non debent alia religionis, ſapientiæ, iuſticiæ, fortitudinis exempla: quæ ſi in ullo unquam principe fuerunt, in Conſtantino noſtro certè fuerunt.

F I N I S:

ERRATA, OPERARVM INcuria inter excudendum commiſſa, ſic emendabis.

Pag. 3. uerſu 14. legend. tueri atque 6.17. pertinacem 21.3. ἀκοπιάσας 28.8. Valentiniani 30.12. hæc uerba; 32.6. legabatur 34.12. pręterea in 36.13. Romanum 37.5. Sacerdotes. 50.3. ut certè 54.6. agebant. 55.8. quin 64.17. minimè 65.21. conuenerant. 67.19. immunitate 70.11. ut uel 85.19. audiamus 89.13. Epiphanius 100.14. præferret 101.16. Auguſtinus 114. ult. ducendæ 133.12. factum eſt 137.13. degunt Reipub. 157.21. Budæus 167.4. unciarum 168.7. ipſam 176.9. pernicioſum 187.4. concilio 212.21. σχολάζειν 216.17. ſecuti, Honorius 217.11. inferius oppignerari 223.11. Vrbicus 226.12. menſibus & 19. derelinquendi, eum 230.2. glorem 232.1. diſcederet & 4. habebat 234.14. naturalibus liberis & 17. commiſſum 245.5. quin 248.18. ſexto anno 253.11. ad eam rem 255.19. Valentinianus 263.13. erat aliorum & 14. reſcriptis, non & 20. uſumfruct. 265.13. erat aliorum 267.1. erat 270.3. Eò itaque 271.4. quidem 281.21. Si illi opus 285.22. uel ut 286.6. niſi ſi & 8. Prætorum pertinere 296.21. partē 297.15. aliquam do 302.4. actio illa & 19. uindicationis tamen 310.6. edixit 311.20. deceſſerit relicto 319.17. præſcriptiones 328.7. quam 340.15. Aures. 345.12. ſit.

RERVM ET VERBORVM IN precedenti libro memorabilium

INDEX.

A Blauij Coſ. de Conſtãtini ætate teſtimonium 361
abſentia ſtudiorũ cauſa, æquè ac Reipub. cauſa, iuſtiſſima habita 200
Aceſius Nouatianorum epiſcopus 96
accuſatores criminum eſſe multos, Reipub. utile 339
accuſatorij libelli ad præſidem deferendi 341
Achab regis & Naboth hiſtoria 287
actiones ſuis temporib. nõ prolatæ quæ 325
auctori probationem, non reo incumbere 323
actuarij 127
Adriani imperatoris frugalitas 135
adulteri gladio puniri à Conſtantino iuſſi 237. 346 347
adulteri, nuptiarum ſacrilegi 237
adulteri ſolidorum, eorũq; pœna 175
Aegypti ſacerdotum ſcholæ 43
Aegyptiorum regum de alendis ſacerdotibus cura 28.29
Aelianus Africæ proconſ. 62
æquitas ciuilis Vlpiano quæ. 331. naturalis. ibid.
æquitatis potiſſ. iudici habenda ratio 328
æquitatem non ſcribi 329
ærarij eccleſiaſtici cura diaconis commiſſa 23
æris ad aurum & argentũ proportio 158.159
æris libra 158
æroſa pecunia reprobata 163
affinitas aſcriptitiorum nõ ſeparanda 221
affinitas nuptiarum impedimentũ cuiuſmodi. 230

Aggenus

Aggenus Vrbicus 223
agnatio aſcriptitiorũ non ſeparanda 221
agri colendi ſtudium regiũ 219
inter Agros cõfines quantum ſpacium liberũ eſſe debeat 222
de Agricolis, Conſtantini lex. 208.213.215.221. item Friderici 218
Alexander Conſtãtinopoleos epiſcopus pius. 112
Alexander epiſcopus Alexandrinus Arij antagoniſta 82
Alexãdrinus epiſcopus de æquinoctio uerno conſuli ſolitus 94
Alexandri Hieroſol. epiſcopi bibliotheca 47
Alexandri Seueri dictum 196. in Vlpianum pietas 206
Alexandriæ Aegypti ſchola 40. eiuſdem ſtudium aſtronomiæ 94
Alexandrinorũ regum in conquirendis ueterum librorum theſauris ſtudium 56
aliena negotia fidei noſtræ commiſſa, non negligenter curanda 278.279
alienas res tractantium officium 281
ambitionem ægrè coerceri 111
ambitus lex 111.112
Ambroſij locus 2
amici fratrum loco 307
amicos honeſtos etiam fratrib. conſanguineis præferri in teſtamẽto poſſe 307
Anaſtaſij Imp. interitus. 91
ab Anaſtaſio ſublatũ chriſargyrum tributum 142
ancillarũ filij inter nothos relati 237
ἀνδρολήψια 107
ἀνεξετάστως ordinati 109
angariarum præſtatio profeſſorib. & militibus remiſſa 195
aniculæ cuiuſdã in Philippum Maced. regem ſcõmma 277
annonæ militaris erogatio 135

antece∫-

anteceſſores 193
Antiochenæ eccleſiæ Chryſoſtomi tempore prouentus 34
Antiochenũ conciliũ. 87. 105.113
Antiochiæ ſchola 41
*Antiochũ Epiphanem imitatus Diocletianus.*49
antiſtitum ambitio quomodo paulatim creuerit. 106
Antonini Caracallæ numi adulterini 165
Antonini P.j dictum 196
M. Antonius ob ferrũ denarijs admixtum damnatus 164
appellari à præfecto prætorio non poſſe 333
appellationes quatenus ad mittendæ, aut reijciendæ ibid.
appellationum uſus & neceſſitas ibid.
apocryphorum à canonicis diſcretio neceſſaria. 55
apoſtolorum monumenta, Græca primùm lingua conſcripta 55
aquila biceps 124
aratrũ pignori accipere lege cautum 217
*archiepiſcopi, eorũq́; prærogatiua qualis, et unde.*105. *uide Metropol.*
arcus triumphalis Conſtãtini 355.356
Arelatenſis epiſcopus Romano prælatus à Conſtantino 59
argentum regium 165
argenti ad æs proportio. 158.159
argenti in numis miſcendi ratio 164 165
argenti libra 158
*Ariſtidis apophthegma.*66
Arianum dogma damnatũ 87
*Arius Alexandrinus preſbyter.*72.74. *qua occaſione & malitia in religionem graſſatus* 75
Arius ab exilio reuocatus 90
*Arij factio.*72.*trecentis annis graſſata* 73
Arij hæreſis qualis 76. *inde.*

de. eiuſdē periuriū. 89. uerſutia & tergiuerſatio. 76. horrendus interitus 90. 91
Arij ſectatores pleriq; ipſo deteriores 76
inter Arma leges non ſilere debere 132
Artemij confutationes Iuliani caluniarū in Conſtantinum 142
artium doctoribus conceſſa priuilegia quib. reb. conſtent. 193. eiſdē honores & ſalaria decreta 196. 197
aruſpicum ſuperſtitio repreſſa 348
as libralis factus ſextantarius & uncialis 167
aſcriptitiorū agnatio non ſeparanda 221
aßis 298
aſtrorum diſciplinæ potiſſ. ratio habita in ſchola Alexandrina 94
Athanaſius Arij antagoniſta 82
Athenienſium Plynteria 211
Audij ab eccleſia defectio 8
auditoria liberalium artiū tranquilla eſſe leges uolunt 195
auditorum quāta ratio habita priſcis Imperatoribus 199
Auguſti bibliotheca. 45. eiuſdem de militari diſciplina libri 130
Auguſti lex, de populi pro ſua Imperij'ue ſalute uotis 174
Auguſtodunum à Gallieno deſtructum, Conſtantinus reſtituit 358
Aures principis qui 340
aurei numi diuerſum pondus 157
aurum obryzum 171
auri ad argentum proportio 158. 159
auri libra 158
auro uitij quid addentes, falſi criminis teneri. 163

B

Bānocherēſe collegiū. 40
Baſilides hæreſiarcha 74
belli nerui pecuniæ 140

beneficium cum alterius in-iuria non poſtulandum 318.319
Beritienſis academia 201
bibliothecæ aliquot celebriores 45. *inde bibliothecæ templis adiunctæ cur* 44.45.48
bibliothecarum ueterũ uſus 55
Bononiæ *ſchola à* Carolo Magno *inſtaurata* 205
bonorum diuiſio patri teſtaturo libera. 304.305
bouem in ſpecũ delapſum ferijs etiam liberari impunè licuiſſe 211
Britanniæ *idololatria* 11
Britãnos *facilè uinci*, Cor. Taciti *dictum* 79
buccellatum 135
Byzantium *à* Sept. Seuero *euerſum, à* Conſtantino *rurſus inſtauratum* 358
Byzantium *altera* Roma, *& cur eò ſedem ſuam* Conſtantinus *tranſtulerit* 122
Byzantina *moneta ferrea* 163
Byzantina *ſchola* 41

C

Cæciliani Carthaginenſis *epiſcopi accuſatio.* 58. *abſolutio* 60
cæremonijs libenter inhærere homines 101
Cæſareæ Palæſtinæ *ſchola* 40
Cæſares Conſtantinopolitanos *etiã latinè loquentes græciſſare* 326
Cæſarum *arbitrio ac iuſſu concilia generalia cogi ſolita* 80.81
Cæſarieſis *bibliotheca.* 47
Cæſtria, *legionũ urbs* 40
calũniæ repreſſæ. 339.341
canon frumentarius 139
canonici libri ab apocryphis diſcernendi 55
capitalium iudiciorum ordo & uſus 338.344
capitatio quid, & eius immunitas quib. concedi ſolita 154
capitatio remiſſa. 194. *eccleſiarum miniſtris* 68
capitecenſi 154
Capitolij Rom. *bibliotheca* 45

ca 45
Caracallæ nummi adulterini 165
carceris pœna quomodo uſus Conſtantinus. 335. 336
carceris uſus ad homines continendos, non puniendos 336. 337
carcere incluſi humaniter habendi. 337. 338
Carolo magno ſchola & Papiæ inſtituta, et Bononiæ inſtaurata 205
caſtigationis domeſticæ priuatæq́; ius 266
caſtitas eccleſiæ miniſtris præſcripta 113
caſtrẽſis peculij ius filiofam. etiã in principũ comitatu conceſſum 137
caſtrorum Ro. diſciplina. 130
κατασκόποι, eorũq́; uſus 340
catecheſeos uſus Conſtantini ætate 44
κατηχήσεωρ ſcholæ 41
catechiſtæ 39
Cathari Nouatiani 98
catillus 217
Catonis in L. Flaminium cenſura 178
cauponariæ mulieres ferè impudicæ 235
cauſarũ criminalium cognitio 342
cauſidicorum pactiones improbatæ 299. 300
cœlibatus ratio cuiuſmodi à Nicænis patrib. habita 113. 115
cenſor, cenſitor, cenſus magiſter, idem 147
cenſores eccleſiaſtici 19
Chalcedonenſe concilium 105. 107. à Martiano coactum 80
Charondæ lex 197
chirographarijs creditoribus pupillos præferri 269
Chriſtianum mancipium Iudæis aut impijs ſeruire, indignum & illicitum 266. 267
Chriſtiani libertate donati à Conſtantino. 16
Chriſtiani Romæ ab omni rei-

ni reipub. functione depulſi 18
Chriſto herede inſtituto, eccleſiam eius loci intelligi 33
chryſargyrum tributum 141
Chryſoſtomi tẽpore quãti eccleſiæ Antioche*næ prouentus* 34
Ciceronis bibliotheca. 52
Ciceronis dictum 4.15
Ciceronis locus. 163.273.279.280.283.316
Ciceronis tempore quanta uectigalium ſumma 146
Circenſes ludi 184
ciuibus legata, ipſi ciuitati relicta uideri 38
ſi Ciuitas mutuam pecuniam crediderit, &c. 283.284
ciuitati relicta in quos uſus uertenda 39
ciuitates 120
ciuitatum pecuniæ ſine idoneis pignoribus nõ credendæ 284
κλῆροι 23
clerici à tributis non immunes 155
clerici in criminali cauſa coram præſide conueniendi 65
clerici quales Eccleſiæ *ſumptu alendi* 25
clericorum auaritia repreſſa 36
clericorum loco Eccleſijs *qui potiß. habendi* 207.208
clericorũ ordinatio qualis à Nicænis *patribus conſtituta* 109
clericorũ priuilegia. 206 207 *prouocationes ibidem.*
clericis fœneratio omnis interdicta 299
cœlibatum eſſe liberum debere 246
cœlibum mulcta ibid.
collegijs legari iure permiſſum. 30. *interdictum* 31
colo̾ni à prædijs ſuis non alienandi 220

in Com-

in Commercijs uis omnis remota 290
commiſſoriæ pactiones quatenus tolerandæ 290.292
cómmodati cura 280.281
concilium, eccleſiæ corpus 37
conciliorum generalium cogendorum ius apud Cæſares 80
Concordiæ ſignũ in pub. locatum 357
concubinæ lege Moſaica permiſſæ uxorum loco 232
concubinarum ratio apud ueteres Rom. cuiuſmodi 231
cõcubinis Senatorum iniquior Conſtantinus 234
aduerſus Concubinas parum ſeuerus Conſtantinus 230.234
concubinatus à legitimis nuptijs diſcrimen 232
coniugij à concubinatu diſcrimen 232.233
coniugij neceſſitas 228
coniugium ſacerdotibus à Nicæna ſynodo permiſſum 115.116
cõiugia debere libera eſſe 237.246.247
Conſtantinus alter Cyrus & Nehemias 12
Conſtantinus cur ſibi Byzantium, relicta Roma, ſedẽ delegerit. 122. 193
Conſtantinus epiſcopôrum inter ſeſe concertantium libellos exuſſerit 66
Conſtantinus erga concubinas remiſſior. 230. in templorum extructionib. profuſior. 16. legitimarum nuptiarum fautor 116
Conſtantinus Nicæni Synodi tanquam choragus 83
Conſtantinus placidiſſ. rerum eccleſiaſticarum iudex 61

Conſtantinus poſt epiſcopalia iudicia pronunciat 60
Conſtantinus principib. exemplum, quo officij ſui admoneātur, à Deo conſtitutus 7
Conſtantinus IIII. Pogonatus 86
Conſtantinus quib. legibus eccleſiæ ordinem ac formam communierit. 9. inde
Conſtantinus quo anno, & ubi mortuus 359
Conſtantini ad Perſarum regem literæ pro Chriſtianis 16.17
Conſtātini apophthegma 350. arcus triumphalis 355.356
Conſtantini aula commune aſylum afflictæ innocentiæ 276
Conſtantini aureus nummus 157
Conſtantini clementia in audiendis etiam calūniatoribus 59.60
Conſtantini cōſtantia. 8. continentia & frugalitas. 135. diſciplina militaris. 133. facilitas. 89. 335. humanitas. 277. religio 11
Conſtantini collegæ & Imperij ſocij quales. 7.8. item aduerſarij. 8
Conſtantini de adulterio lex. 347. item de agricolis. 208. 213. 215. 221. de donatione. 301. 303
Conſtantini de Euſebio Cæſarienſi encomium 104
Conſtantini de patria in filiosfā. poteſtate lex. 247. 248. itē de egenis patrib. è fiſco ſuſtentandis. 252. 254. 258. inde
Conſtantini de ultimis uoluntatibus conſtitutio 303. inde
Conſtantini de uſuris lex 294.295
Conſtantini dictum 3
Conſtantini donatio fabuloſa 25.26.27
Conſtantini duo max. in Eccleſiam

Eccleſiā beneficia. 92
Conſtantini erga bonarū literarū ſtudia fauor 185.187.188. item Conſtantij patris 188
Conſtantini erga Nicænum conſeſſum reuerentia. 82. erga ſacerdotes indulgentia. 65. erga pupillos cura. 269
Conſtantini ijdem qui & eccleſiæ & Chriſti hoſtes 142
Conſtantini in bibliothecis inſtituendis ſtudiū 45.48. inde
Conſtantini in cohibenda & Iudæorū perfidia & gentium idololatria ſtudium 12.13
Conſtantini in deſcribendis ſacris libris religio. 51. in conſeruādis ſtudium 57
Conſtantini in Donatianos & Arianos facilitas. 341. in Heduos liberalitas 145
Conſtantini in Maieſtatis crimine clemētia. 349
Conſtantini in populum Conſtantinopolitanū munificentia 140
Conſtātini in ſedanda Ariana hæreſi prudentia 78.79
Conſtātini in Tyriam Synodum, & Nicomedienſem clerum libertas 64
Conſtantini in uectigalibus exigendis modeſtia 144
Conſtantini laus ab urbibus inſtauratis 358
Conſtantini lex de gladiatorum ludis tollendis 179
Conſtantini lex de nummorū æſtimatione obſcura. 169. contra falſatores. 174.175. inde
Conſtantini lex de ſeruis non inhumanius tractandis 265
Conſtantini lex ſacris in Synodo Nicæna iudicib. præſcripta. 83.84
Conſtantini leges capita-

leſ. 336. inde 344. itē forenſes. 316. hæreditariæ. 310. nauticæ. 224. numariæ 161

Conſtātini leges propter obſcurum dicendi genus interdum in contrariam ſententiā con torqueri 257

Conſtātini magnitudo animi. 4. religionis promouēdæ ſtudium. eod. 5. 9. 16.

Coſtantini mortē quantæ calamitates conſecutæ. 358. cometes paulo antè conſpectus. ibid. inde.

Conſtantini munimentum prope Agrippinā Colo niam extructum 132

Conſtantini numorū character qualis 168

Conſtantini precationis militaris formula 131

Conſtantini pro infirmioribus contra potentiores conſtitutio, 276, 277

Conſtantini ſtatua lapidata 349

Conſtantini ſymbolum. 44. 92

Conſtantini tempore qualis eccleſiæ, religionis, ac iuris ſtatus. 6. 7. 15. 71

Conſtantini tutelaris conſtitutio 271

Conſtantino quantæ curæ fuerit Reipublicæ adminiſtratio 120. 127. item militaris res. 130. 133

Conſtantini uitia 361

Conſtantinopolis unde dicta 42

Conſtantinopolitana Synodus Arianis & Macedonianis confutandis occupata. 97. à Theodoſio coacta. 80. in Trullo 54

Conſtantinopolitanorum Cæſarum leges cuiuſmodi 169

Conſtantij dictum 144

cōſuetudo inueterata quatenus

tenus pro lege habēda. 352.354
conſuetudo ſine ueritate erroris uetuſtas. 355
conſuetudinis uis & autoritas 353
conſuetudinē ueritati cedere debere 354
de Conſuetudine legi contraria, quæſtio cuiuſmodi 353
continentia cauſæ 317
contractus mutui ratio 297
contractus ui extorti, aut dolo malo, diſſoluendi 285
contractus alio nomine iniri etiam poſſe 259
conuentiones dolo extortæ, prohibitæ 290
κοπιάςαι 21
Cornelia lex monetaria. 162.163. itē numaria 167
Cor. Taciti dictum. 79. 141
à Creditore hypothecario emere, tutius plerunque, quàm à domino 150
cremari, pro ſuſpendi. 326
criminalium iudiciorum ſeueritas Conſtantino approbata 345
criminum inueſtigatores & accuſatores Reipublicæ utiles, & quatenus 339
Criſpus Conſtantini filius, nouercæ Fauſtæ inſidijs interceptus. 347
eius interitus 362
crucis ſupplicium à Conſtantino ſublatum. 351
cunctatio de morte hominis nulla unquam longa 344
curiæ quomodo à Conſtātino curatæ 127
curialia munera cur Conſtantini ætate plerique fugerint 127.128
de Curialibus lex 128
curioſi, eorumq; in Rep. uſus 339.340
cuſtodiæ liberæ uſus 336

cuſtodiæ, pro reis cuſtoditis 343
Cypriani concio de clericorũ ſimplicitate. 102

D

Damaſi epiſcopi Rom. confeßio 112
damnare eum libenter uideri, qui citò damnat 344
Darij ὠτακουσταὶ 340
decani funerarij 22
decuriones 127
decurionum decreta. 193
delatorum audacia Conſtantino repreſſa. 341
delatorum miniſterio utendum, non autem temerè fidendum 340
delatorum ſatellitio tyrãnos tantum uti 340
Delphorũ mos ſacro gladio etiã in ſontes animaduertendi 339
Dei aliqua reuerẽtia omnium hominũ animis inſita 10
Dei colendi inuocandiq; ratio uera 10
Dei inuocatio, præcipuus eius cultus 10
diaconorum circa ærarium eccleſiaſticũ munus 23
diaconorũ cum ſacris uirginibus, Cypriani tempore, conuictus nimium familiaris 114
Dianæ templi incendium 75
dieculam ducere 320
dierum aliquot in Eccleſia diſcrimen neceßarium 209
dierum ſuperſtitioſa obſeruatio ibid.
Diocletiani aureus nummus 157
Diocletiani de templis Chriſtianorum & ſacris literis abolẽdis edictum 49
Dionyſius tyrãnus ſtanneis numis uſus 163
Dionyſij Corinthij epiſcopi ad Gnoſios epiſtola 116
diſciplinæ eccleſiaſticæ neruus, exomologeſeos uſus 98

diſcipulorum quanta ratio habita priſcis Imperatoribus 199
diuites eccleſiaſticis bonis abſtinere iuſsi. 24. 25
diuortiorum cauſæ 238
doli actio biennalis ſtatuta 286
doli iudicium in Repub. *ualde neceſſariũ. ibid.*
dominica dies ruſticis ad agriculturã libera per miſſa 208.209.211
Dominic*æ dici obſeruatio* 210.212
de Dominico *die feſto lex* 70
domino inuito rem aliena re iniquum 287
dominorum in ſeruos crudelitas repreſſa 265 266
Do*mitiani bibliotheca.* 45
*domus paterna pupillis non alienãda.*271.273
donatio Conſtantini *fabuloſa* 25.27
donatio uxori facta, donationi mortis cauſa ſimilis 242
de Donatione *leges* Conſtantini 301.303
de Donatione *reuocanda lex* 26
donationes ſpõſalitiæ, & propter nuptias 238
donationum dijudicatio 301
donationum pupilli nomine accipiendarum neglectus 270
donationum reuocandarum cauſæ 242.243
Donatus *à caſis nigris.*58
Donatiani *in* Cæcilianũ *calumnia* 61
Donatiani Conſtantino *aduerſi* 2
Donatianorũ *dogma.*96
dos matrimonij propria cur 233
dotis conſeruandæ gratia conceſſum mulieribus tacitæ hypothecæ priuilegium 270
dotem ſeparari, ſi mariti bona publicentur. 243
L. Druſi *numi* 165

Druydum ſcholæ 43
in Dubia re cōtra fiſcum potius pro domino reſpondendum 227

E

Eccleſiæ bonis frui eos, qui proprijs ali poſſent, ſacrilegium 25
eccleſiæ corpus, conciliū 37
eccleſiæ diſcipina & reformatio ex Nicænis potiſſ. canonibus petenda 118
eccleſiæ doctrina ad ſacrarum literarum regulā tota exploranda 84
eccleſiæ inſtaurandæ exemplum principibus à Deo conſtitutus Conſtantinus 7
eccleſiæ interitus potiß. cauſa, primatus cōtentio 106
eccleſiæ miniſtri cur ex publico alendi 29
de Eccleſiæ miniſtrorum creatione canones. 109
eccleſiæ miniſtrorum ordo cuiuſmodi Nicænis patribus approbatus 102
eccleſiæ miniſtris alendis certa uectigaliū pars deſtinata 28
eccleſiæ miniſtros non minus exēplo quàm uerbo docere debere 113
eccleſiæ opes non miniſtris tantum eius; ſed omnibus qui egent, cōmunes 34
eccleſiæ ordinem ac formam, quibus legib. cōmunierit Conſtantinus 9. inde
eccleſiæ rurſum colligendæ ſeruandæq́; gratia excitatus à Deo Conſtantinus 1
eccleſiæ ſtatus Conſtantini tēpore qualis 71
eccleſiæ cur propria quædam bona eſſe Conſtātinus uoluerit 29. 30
eccleſiæ quies per Conſtantinum parta 15
eccleſiæ ſatiſfacere 101
eccleſiam principum opera

pera ſubſidioq́; uti non debere, Donatianorũ error 2.3
ab Eccleſia una ad aliam tranſitus epiſcopis interdictus. III. quatenus conceßus 112
eccleſiæ bibliothecis à Cõſtantino dotatæ 48
eccleſiæ metropoles. 102. 103
eccleſiarum miniſtri beneficijs & priuilegijs à Conſtantino aucti 19
eccleſiarum miniſtris qualis immunitas à Conſtantino data 67
eccleſiarum miniſtris ſua cuique ſtatio tuenda commiſſa 110
eccleſijs legata & hæreditates relinqui, lege cautum 35.36.37
eccleſijs legata in quos uſus uertenda 38.39
eccleſijs reſtituta bona, à Iuliano erepta 28
eccleſiaſticæ cenſuræ ratio à ciuili magiſtratu diuerſa 19.20
eccleſiaſticæ diſciplinæ quomodo ratio habita in Synodo Nicæna 98
eccleſiaſticæ politiæ ordo 19
eccleſiaſticarum facultatum in pauperes diſpẽſatio, diaconorum munus 23.24
eccleſiaſtica prædia ordinarijs tributis obnoxia 68
eccleſiaſticorum bonorũ uſus 38
elogia 339
ἐνεχυριασμοί 207
Epheſina ſchola 41
Epheſina ſynodus à Theodoſio coacta 80
ἐπιείκεια 329
Epiphanius eccleſiæ opes pauperibus largitus 35
epiſcopatus omniũ eccleſiæ paſtorum unus ſub Chriſto 102
epiſcopi eccleſiæ deligẽdi ratio

ratio qualis Nicænis patribus approbata 109

Epiſcopi ab Imperatoribus et depoſiti, et pro ſcripti 64

epiſcopi opum eccleſiæ non tam domini quàm œconomi 34

epiſcoporũ ambitio quibus initijs paulatim creuerit 105.106.111

epiſcoporum conſecrandorum & inaugurandorum mos 110

epiſcoporum immunitas qua'is à Conſtantino data 67

epiſcoporum metropolitanorũ dignitas unde nata. 103. et ad quid. 104

epiſcoporum uitijs offenſum Audium, ab eccleſia defeciſse 8

epiſcopis pauperum cura in primis habẽda. 255

equi publico uſui deputati, flabellis tantum agitandi 266

ἔριδος pomum 75

eruditionis atq; religionis arctiſſ. coniunctio. 45

Eſaiæ locus 2

ἐθελοθρησκείαι 11

Euagrius 142

Eulogio philoſopho teſſera frumentaria dari iuſſa 197

Eumenius rhetor, eiusq; oratio 188.189

Euſebius Conſtantini bibliothecarius 48

Euſebius Nicomedienſis Arij patronus. 90.112. eius ambitio ibid.

Euſebij Cæſarienſis encomium 104

Euſtachius Antiochenus epiſcopus 82

Eutropij de Conſtantino teſtimonium 361

exceptores iudicum. 127

exhæredationis iuſta certaq; cauſa ab ipſo teſtatore exprimenda, & ab hærede ſcripto probanda 310

exomologeſis 99

exomologeſeos à Nicenis patrib. præſcriptæ difficultas 101
exomolegeſeos uſus eccleſiaſticæ diſciplinæ neruus 48
in Exomologeſi externa non hærendum 100
Ezechiæ liberalitas 27

F

Fauia lex de plagiarijs 347
Fauiana actio 274
Fauſtæ Conſtantini uxoris interitus 362
feriæ ſtultorũ ocioſæ. 211
feriæ à Moſe indictæ cuiuſmodi 213
de Ferijs lex 70
de Ferijs leges, iuris Pontificij olim 209
ferijs quid agendum 211
ferrea moneta 163
ferrum denarijs admixtum 164
fides bona 329
filijfam. aut uendendi aut obligandi poteſtas ſublata 248.254
filiofam. an ignorante patre uel cõtrahere, uel teſtamentum facere liceat 259
filiofam. militi hæreditatem ſibi à commilitone relictam adire, quatenus ſine patre liceat 276
filiofam. quatenus curator dandus 260.261
filiofam. quatenus obligatæ res patris 270
filij, paternis honoribus ut fruantur, permittendi 258
filiorum appellatione etiam nepotes contineri 257
filiorum emancipatio officijs à patribus petenda 260
filiorumfam. ingenuorũ magna cura Conſtantino habita 265
filios etiam in ſtudijs alere, paternæ pietatis intereſſe 199
filios ſurripi parẽtibus à Conſtantino coercitũ 347

ſiſcale ius priuatorum pa ctione cõuelli non poſſe 149
ad fiſcalia tributa etiam clericos prædiorum poßeßores compelli 68. *& quatenus ibidem*
fiſcalium debitorum contumacia quomodo coercenda 152.153
fiſcalium procuratorum in Gallia barbaries. 245
fiſcus lieni comparatus. 143
fiſci actionem ad bona uacantia quadriennio tantum durare. 325
fiſci ius à Zenone Imp. *introductum* 151
fiſci iuſtæ etiam actiones cremari quatenus iuſſæ 325
fiſci non magis, quàm priuatorum, ſingulorumq; hominum habita ratio à Conſtãtino 225
fiſci quæſtionibus uiginti annorum præſcriptionem cuſtodiri 326. *inde*
ex Fiſco *ſuccurri pauperum neceßitati* Conſtantinus *uoluit.* 252. 254
L. Flaminij *improbũ factum* 178
Flauia, *quæ* Auguſtodunum *prius* 358
Flauiani *epiſcopi opera placatus* Theodoſius. 350
forenſium legum uſus. 315
fori iudicialis feriæ, meßis & uindemiarum tempore 214
Friderici Aenobarbi Imper. *conſtitutio de priuilegijs ſcholaſticorum* 201. 202. 206. *inde*
Friderici Aenobarbi *conuetus iuridici ad* Roncalias *indicti* 205
Friderici Imp. *lex nautica*

tica. 226. item ruſtica 218

fronti non temerè fidendum 100

frugum cur pars octaua uſuræ nomine pendi iuſſa 296.297

fundum comparari ſine cenſu & reliquis non poſſe, lex 149

fundi inſtrumento legato, qui contineantur. 257

funerariæ rei cura 22

funerum cura clericis cōmiſſa 21

G

Galerius 11

Gallus catechiſta 42

Georgij Alexandrini epiſcopi auaritia & tyrannis repreſſa. 22. 23

gladiatores buſtuarij. 183

gladiatorum ludi ſublati. 178.179.181

gladiatorum paria etiam à priuatis hominibus exhiberi ſolita 178

& quibus licere ſenatuſconſulto permiſſum. ibidem

ob Gladiatorios ludos prohibitos monachus quidam lapidibus obrutus 182

glebæ addicti 219

Gotthorum regum in artium profeſſores liberalitas 197

Græcorum leuitas 115. ſuperſtitio & uanitas 213

gymnicus agon approbatus. 183. ſublatus. ibid.

H

Heduis ob agri ſterilitatem tributa remiſſa. 145

Heliæ conuentus 42

Heliopolis ſchola 43

Heliopolitanorum uxores & puellas proſtituendi mos 229

Heliſæi conuentus 42

ἡμίολον uſuræ ἡμιόλιαι 298

hæredes

hæredes ab exhæredatis liberis probationes innocentiæ & officiorũ poſſe requirere 309
hæredum cõcordiæ in diuidendis bonis habenda à teſtatore ratio. 305
hæreditariæ Conſtantini leges 310
hæretici quomodo tractãdi 88.89
Herodis interitus 91
Hilarij epiſcopi in eccleſiam liberalitas 35
Homeri templum & bibliotheca Smyrnæ. 45
de ὁμουσίου cõtentio inter orthodoxos orta 88
horrea Conſtãtini & Imperatorum poſteriorum 255
hoſpitis recipiendi neceſſitas profeßorib. & militibus remißa 195
hybernis menſibus nauigationi interdictum 226
hypocriſeos magni receſſus 100
hypocritarum libido. 114
hypothecæ tacitæ priuilegium 270

I

Iactus ex naui factus, quatenus ei qui inuenit, cedat 226
idololatria Conſtantino quõ ſublata 9.10.13
idololatria ſummũ nefas primitiuæ Eccleſiæ habitum 99
idololatriæ etiã reliquiæ tollendæ 13.14
idolorum delubra funditùs deleta à Theodoſio. 14. Romæ uerò à Gothis ibid.
immunitas eccleſiarũ miniſtris à Conſtantino data qualis 67
immunitatis priuilegium 194
Imperator malus pupillus qui 196
Imperatori nouo quomodo acclamari ſolitum 359.360
Imperatores, quatenus religionis cauſas ſibi cõmitti

mitti permiſerint 63
Imperatorum poſt Conſtantinum monopolia. 255
Imperij in Orientale & occidentale partitio. 124.125
Imperium fato dari, Conſtantini dictum 3
Imperium Roma Byzantium translatum cur. 123
impietatis pœna certa. 91 92
indulgentia homines reddi deteriores 71
ingrati actio 301
ingrati appellatio ibid.
innocentem damnare grauius, quàm nocentem non punire 345
de Inofficioſo teſtamento queri quatenus liceat. 306
inquilini ueterib qui. 220
Ioannis apoſtoli ſchola Epheſi 41
Ioſiæ regis religio 46
Iouianus Iuliani ſucceſſor 28
Irenæus Ioannis apoſtoli diſcipulus 41
Irenæi obteſtatio, de ſacris libris bona fide deſcribendis 53
Irenarchæ 339
Iudæorum Conſtantini tẽpore audacia. 12. per Conſtant. repreſſa. eodem, & 13
Iudæorum improbitate multi prophetici libri deleti 46
Iudæorum ſynagogæ. 43. à Conſtantino toleratæ 12
Iudæorum templi reſtauratio à Conſtantino cohibita 12.13
Iudæis legata interdicta 31
iudici æquitatis potiſſimũ habenda ratio 328
iudicatæ rei uis & auctoritas 326.327
iudiciariam rem quantũ curarit Conſtantinus. 317
iudiciorum corruptelæ pœna 327

Iudiciorum ordo. 317. 316
iugatio miniſtris eccleſiarum non remiſſa 68
Iulia Papia lex 234
Iulia lex de ui & adulterijs. 347. repetundarum 288
Iulia lege cœlibes & ſteriles mulctari ſoluti. 246
Iulianus catechiſta 42
Iuliani apoſtatæ orationes. 142. in Conſtantium calumniæ. ib. 143
Iuliani de ſcholis & aperiẽdis & occludendis lex 190. 191
Iuliani idololatria. 13. 14. in Eccleſiam iniuria. 27. interitus 91
Iulius Firmicus 348
Iulij Cæſ. de tributis remittendis ſententia. 144. eiuſdem ambitio 145
Iulij Pauli de iure ſingulari liber 192
Iunoni Monetæ uicina monetæ officina 168
iuridici conuentus ad Rõcalias indicti 205
iuriſiurandi legitima formula 322
iuriſperitis honores additi 195
ius ſingulare quid 192
iuris ciuilis libri publicè prælegi iuſſi 205
iuris ciuilis ſcientia precio numario non æſtimãda 198
iuris ignorãtia quatenus noceat 275
iuris profeſſorib. cur preſes ius non dicat 198
iuris ſcientia 328
ex Iure ſcripto uoluntas & ſententia iudici eruenda 330
iura ſingularia 192
iuſticiæ appellatio 329
Iuſtinianus ducentis propè annis poſt Conſtantinum 108
Iuſtiniani de ſynodis prouincialibus cõſtitutio 108
Iuſtiniano omiſſa Conſtãtini de alendis pauperib. lex. 251. 256. itẽ de patria poteſtate 264

L

Lactātius Firm. à Conſtātino præceptor filio ſuo Criſpo datus 158
Lactantij locus 5
lacunæ auri 163
lapſi quatenus in Eccleſiam recipiēdi. 99. 100
lapſi qui, & quomodo cū ijs agendum Conſtantinus & Nicæna ſynodus ſtatuerit 99
Latomiæ Tarquinij 337
latrones Reip. hoſtes non pro militib. habiti. 139
lecticarij 22
legata collegijs quatenus iure permiſſa 31. 32
legata Deo. 32. item Chriſto ſiue Eccleſiæ 33
legionum urbs 40
legatarijs tacitè obligari alia teſtatoris bona. 285
legati officium. 342. 343
legis obſcuritas aut ambiguitas à Principe tantum decidenda 331
legis uolumen regi inaugurato diuinitùs commiſſum 46
legem ad futura tantū, nō præterita referri. 293. & ad præterita tamē etiā quatenus. ib. inde legē perpetuam cōtrariæ conſuetudine non tolli 353
leges bonæ ex malis moribus 176
leges bonas malis morib. ſæpe labefactari 352
leges bono principi non tam chartis illinendæ, quàm factis exprimendæ 145
leges ut condere, ita & interpretari, ſolius eſſe imperatoris aut principis 332
in Legū forenſium legib. aliarum legū uis tota, atq; adeò Reip. ſalus ſita 315
legib. non ſolum bonis ferendis, ſed et malis abrogādis ſtuduiſſe Conſtantinum 351
lenonib. nō per omnia indulſiſſe Conſtātinū. 237

Leōtius Romæ *præfectus* 26
Leuitarum tubæ in bellū ituris Iudæis ſonare cur inſtitutæ 132
Leuiticæ ſcholæ 42
lex aliqua quatenus contraria conſuetudine abrogetur 353
libelli epiſcoporum inter ſeſe de Arianiſmo concertantium exuſti 66
Liberius epiſcopus Roma *pulſus* 26
liberta patroni ſui concubina, uxoris loco habita 231.232
libertatis naturalis prima fundamenta 287
liberti hæredis inſtituendi ratio 309
liberto ingrato libertatē auferri 301
*libertorum ingratitudo probibita.*267.*quomodo punita.ibid.* 268
*libertos fratribus conſanguineis præferri in teſtamento illicitum.*308
libitinaria turba 21
*librariorum imperitia.*52
librarijs bona fide deſcribendi libri, præſertim ſacri 51.52.53
libri ſacri ab hæreticis corrupti 53
librorum ad conſeruandam religionem uſus 45
librorum fatidicorū duo milia ab Auguſto Cæſ. *cremata* 50
librorum ueterum theſauri 56
libros ſuppoſititios pro ueris,nimio horū ſtudio,obtrudi 56
Licinius Ruffus 337
Licinius *tyrannus magiæ deditus* 348
Licinij *aduerſus literarū ſtudia iniquitas.* 189. *impietas.*79.*in Chriſtianos tyrannis.*337. *inceſta barbaries repreſſa.*228. *leges ſublatæ* 351
lieni comparatus fiſcus 143
limitanei agri militib.ſine ullo

ullo collationis onere aſsignari ſoliti 156
literarum magiſtris publicè mercedē dari Charondæ lege decretum 197
literas bonas & Reipub. & eccleſiæ ſalutem ac decus eſſe 190
literarijs collegijs conceſſa priuilegia 192.193
lite pendente patronum de ſalario paciſci, iure cautum 300
litium redemptores. 299. 300
Lotharij de iuris ciuilis libris publicè perlegendis lex 205
Lucij Britanniæ regis religio 11
Luculli bibliotheca 51
ludorum literariorum augendorū ornandorūq; ſtudioſus Conſtātinus. 185
ludorum oblectatio quatenus populo permittenda 184
lupanaria Rom. & Græcorum legib. permiſſa, diuinis non iīē. 236
lupanariorum autor Satan 236
lupanarium tributū chryſargyrum 141

M

Macedonij Conſtantinopolitani epiſcopi turbæ 72
magia coercita 348
magiſtratus ciuilis ab eccleſiaſtico di. crimē. 20
magiſtratus quales rebus pub. à Conſtātino præfecti 18
magiſtratuū poteſtas non infinita 286
magorum ſcholæ 43
Mahometicus furor Arrij factionē ſecutus 73
maieſtatis crimen 349
Maiumæ feſtiuitas cuiuſmodi 184
Maiorum bibliotheca Capitolij Rom. 45
mandatæ rei circunſtantiæ. 281. periculū. 278
mandatum ſuſcipienti iuſtam ignorantiam non impu-

imputari 282
mandatum ſuſcipientem non in faciendo tantum, ſed & negligendo culpam præſtare. 280
mandati cōtempti pœna. 283
mandati neglector quatenus mādati actione nō conueniendus 282
Manilia lex, ſiue Mamilia 222.223
Manlij Torquati hiſtoria 283
Marciani de reſtituendis eccleſiæ bonis lex 28
Marcionis perfidia 35
Marij Gratidiani ſtatuæ. 160
Marinus 59
mariti bonis publicatis, dotem uxoris ſeparari. 243. etiam in uxoris partem fiſcales procuratores in Gallia graſſari 245
maritorum priuilegia. 246
Maternus 59
matris hæreditas relicta filijs, quatenus in patris poteſtate. 261. 262. 263
matri quatenus actione ingrati aduerſum filios experiri conceſſum 302
Maxentius tyrannus Conſtantino ſublatus. 9. idem magiæ deditus. 348. eius libido 236
Maximinus 10
Mecœnatis cum Auguſto conſultatio 155.160
Medorum ἱκατακαιόκτοι. 340
C. Meliſſi bibliotheca. 48
Melitonis epiſcopi Sardenſis in inquirendis ſacris libris ſtudium. 55
meſſis tempore iuſticium. 214
meta 217
Metelli frugalitas 135
metropoles quæ. 103. metropoles eccleſiæ. 102. 103
μητροπόλεωριus 103

metropolitæ 19.130
metropolitarum ius & prærogatiua à Nicænis patrib. conceſſa cu iuſmodi.104.105.110
metropolitanorum epiſcoporum dignitas unde,& quomomodo nata. 103. & ad quid. 104
militaris annonæ erogatio 135
militaris diſciplina Augu ſti, Romanorum, Conſtantini 130.133
militari diſciplinæ etiam feriati dies permiſſi. 212
militaris precationis formula Conſtantini. 131
militaris res tantum Reipub. nomine cõſeruata à Conſtantino 139
militaris rei uſus ac neceſſitas.130.& quanta eius cura fuerit Conſtantino.ibid.inde
militaris teſtamenti libertas 135.136
militares leges non minus quàm ciuiles curæ fuiſſe Conſtantino. 130.133
milites deſertores 129
milites ſtipendijs ſuis eſſe contenti iubentur. 134
militum erga Conſtantinum obſeruantia. 138
militũ ius ſingulare 242
militibus uxores ſuas habere comites conceſſum 133
militiæ, quæ nunc officia. 127
militiarũ priuilegia.ibid.
militiarũ ratio qualis Conſtantino habita. ibid.
Miltiades Rom. epiſcopus 59
miniſtris eccleſiæ ſua cuique ſtatio tuenda com miſſa 110
de Miniſtrorum eccleſiæ creatione Canones. 109
miniſtrorum Eccleſiæ ordo cuiuſmodi Nicænis patrib.approbatus.102
miniſtros eccleſiæ nõ mi-

nus exemplo docere quàm uerbo debere. 113
minorum res quatenus uẽdi aut non uendi licitum 272
minoribus iuris ignorantiam non nocere. 276
molarum ſaxum ſuperius & inferius pignori accipi à Moſe interdictum 217
monetæ opifices in inſula concludendi 175
in Monetæ falſatores ſeuerior Conſtantinus. 334
monetæ falſatorũ pœna. 175.177
monetæ officina Rom. Iunoni monetæ uicina. 168
monetales triumuiri. 162. 168
monopolia Imperatorum poſt Conſtantium. 255
Monothelitæ. 86. *eorundem in corrumpendis Synodi canonibus impudentia* 54.55
moratoriæ præſcriptiones quatenus concedẽdæ 319
de Morte hominis nulla unquam cunctatio longa 344
Moſis feriæ & ſabbatha. 213
ob Moſaicum librum diſcerptum, miles cæſus. 57
Moſis inſtitutum, ut leuitæ tubis canẽtes in bellũ ituris Iudæis præcinerent, quid 132
mulierculαrum ſuſpectarum conſuetudine eccleſiarum miniſtris interdictum. 113
mulierum fauor ſingularis 240. *inde*
mulieribus quatenus iuris ignorantia noceat 275
municipalia munera 127
municipia quantæ curæ Conſtantino fuerint 127
mutui contractus ratio 297

N

Nauiculariorum collegij priuilegium 225
naufragij lex 225
nauigationi hybernis mẽſibus interdictum. 226
*nauticæ leges Conſtantini.*224. *Friderici.*226
nauticæ rei commendatio 224
nautis quomodo proſpectum uoluerit Conſtãtinus ibid.
Nazareorum *ſcholæ* 42
neceßitati nulla lex poſita 250
negotiatores domus principalis 255
*nepos an auitam hæreditatem repudiare, & paternã nihilominus retinere poßit,aut cõtra.*311.*inde.&* 314
nepotes filiorum appellatione contineri 257
Neronis *de remittendis uectigalibus deliberatio* 146
Nicæa Bithyniæ, & Nicæna *ſynodus à* Conſtantino *coacta* 81
Nicæni *canones à* Ro. *epiſcopis corrupti* 54
Nicænorum *canonũ præſtantia* 117
Nicænorum *patrum ſeueritas* 101
Nicænum *conſeſſum quãta reuerentia proſecutus* Conſtantinus 82
nobiles an à tributis immunes 155
nobiliũ appellatiões.ibi.
nocentis facinus impunitum relinqui ſatius, quàm damnare innocẽtem 341
Notitia *orientis & occidentis, liber* 125
notoria 339
Nouati *turbæ* 72.73
Nouatiana *hæreſis.* 95. *quomodo à* Nicæna *Synodo repreßa* 98
Nouatiani, Cathari 98
Nouatianis *æquior paulo* Theodoſius 97
Numæ *religio* 29
numariæ leges 161.167
numariæ rei apud Romanos

nos conſtitutio 160
numi ſignãdi ratio. 167. 168
numi uis tota in æſtimatione magis quàm in materia 168
numi adulterini Caracallæ. 165. Liu. Druſi. ibi.
numi quali charactere à Conſtãtino ſignati. 168
numũ ſtannei & plumbei lege Corn. prohibiti. 162
de Numorũ æſtimatione Conſtantini lex. 168. 169
numorum æſtimatione im minuta, aliarum etiam rerum quæ iiſdem æſtimantur, precia imminui 169. 171
numorũ materia triplex tantum. 162. eiuſdem cõmixtio quatenus ap probata. 164. 165. itẽ quãtitas cuiuſmodi ap probata 165. inde
numorum ponderis ratio. 165. 166
numorum qualitas apud
Iuſtinianum quid. 164
numorum raſores teneri lege Cornelia de falſis. 167. 176
numorum unius certæ ſpeciei æſtimationẽ diuerſam eſſe nõ debere. 173
in Numis tria ſpectari. 162
numos cudere priuatis hominib. olim interdictũ 167
numos probandi ſchola inſtituta 160
numos reprobos non liberare ſoluentem 162
nuptiæ inter quos illicitæ 229. 230
nuptiæ ſacerdotib. à Nicæna ſynodo permiſſæ 116
nuptiæ ultra bienniũ per ſponſum ſine cauſa dilatæ, irritæ 242
nuptiarũ leges 228. 229. 237
nuptiarum ſacrilegi. 237. 347

O

Obedientia religionis ueræ mater 11
obryzati ſolidi qui 173

obry-

obryzatorū ſolidorū omnium idem preciū. 172
obryzum aurum 173
officio aliquo præditus ſi quempiam aliquid ſibi uendere cogat, quo modo puniendus. 286
officia militiæ olim 127
Olympij interitus 91
ordinatio eccleſiaſtica iuſta & legitima, quæ. 109
Oriēs ad libidinem procliuior 231. 236
Orphitianum ſenatuſcon ſultum 263
oſculari mulierē, præter uxorem aut cognatā, illicitum 241
oſculi dati, non ſecutis nuptijs, merces. 240. 241
Oſius Cordubenſ. epiſcopus 78. 111
ὠτακουστάι 340

P

Pacatianus Conſtantini in Britania uicarius 154
pacti cōmiſſorij lex. 294
pactiones cōmiſſoriæ quatenus tolerandæ. 292
Pamphili martyris bibliotheca 47
panes ciuiles 149
Pantænus 41
Papia lege ſteriles & cœlibes mulctari ſoliti. 246
Papiæ ſchola à Carolo Magno inſtituta 205
parricidij lex 347
Paſchæ celebratio hodierna quantum à Nicæna cōſtitutiōe diſtet. 94
Paſchæ diei controuerſia quantæ turbæ occaſio. 93
Paſchatis celebrandi ratio certa à Conſtantino conſtituta 92. 93
paſtoris boni eſt tondere pecus, non deglubere. 144
paterna bona ſi fiſcus diſtrahat, à filiofam. aſſeri iure ſingulari poſſe. 274
paternæ pietatis intereſſe, filios etiam in ſtudijs alere 199
patria in filioſſā. poteſtas.

ſtas. 247. 248. 258. inde
patriæ ſuæ quenque magis quàm ſibi naſci. 128
patribus quatenus permiſſum liberos ſuos uẽdere 250
patriarchæ Metropolitis præfecti 105
patriarcharum appellatio. 103. de primatu certamina 106
patrimoniorum munera eccleſiarum miniſtris non remiſſa 68. 69
patrimoniorum munera non temerè remitti. 194
patrono uel ante, uel poſt litem, non ea pendente, de ſalario paciſcendum 300
patronorum in libertos ius 267
Pauli Samoſateni libidines. 113. turbæ. 72. 74. 76
pauperes ex ærario alendi ratio 23
pauperum cura Epiſcopis habenda 251
pauperibus ex fiſco alendis proſpexiſſe Conſtantium. 251. 252. 254
pecuniæ numeratæ loco an etiam alias res dare mutuò licitum 297
pecuniæ belli nerui 140
peræquator 148
Pergamenorũ regum in conquirendis ueterum librorum theſauris ſtudium 56
Petrus Alexandrinus. 96
Phalaridis taurus 337
Philippi Imp. ſeculares ludi 179
Philippi Maced. arrogantia ab anicula reprehẽſa 277
philoſophi patrimoniorũ munera ſibi remitti poſtulantes, repulſi. 195
philoſophos mercenariã operam ſpernere 198
philoſophis cur Præſes prouinciæ ius dicere de mercedib. nõ ſoleat, præceptorib. uerò debeat

beat 198
pietas in affines et cognatos 257
pignus quatenus, pecunia ad diem nõ ſoluta, creditori cedat 290. 291
pignoris cauſa indiuidua. 285
pignoris taciti ius ciuitatib. aliquot datũ. 284
de Pignoribus tributorũ cauſa diſtrahẽdis, lex. 150
Pinitus epiſcopus 116
Piſiſtrati bibliotheca 51
Placidiæ ſtatuæ euerſæ. 350
de plagiarijs lex. 347. *eorundem pœna* 294
Platonis locus 29
Plauti locus 280
Plynteria Athenienſium 211
pœnitentiæ publicæ tempus in decẽnium protenſum 99
pœnitentiæ publicæ uſus eccleſiaſticæ diſciplinæ neruus 98. 99
pollinctores 21
polygamia Græcorũ. 115
πολυπραγμοσύνη 129
pontifex etiam patrimoniorũ muneribus obnoxius 69
Pont. Romani à cenſorũ notis liberi olim 64
pontificis ſummi & oecumenici nulla ratio Nicenis patribus habita. 104
pontifices unde dicti. 262
pontificium *ibid.*
populi bene precantis munuſcula Conſtantino non ſpreta 174
populi, gladiatorijs ludis ſeſe oblectantis, improbitas 182
portorium 146
poſſeſſori reo quatenus probatio competat. 324
prædia de hoſtibus capta limitaneis ducibus & militibus donata. 138. *eorumq; hæredibus.* *ibid.*
prædia Italica à tributis

immunia 155
Præſidi prouinciali emptionib. interdictũ. 288
præſcriptionẽ moratoriã reſcripto principis cõcedi poſſe, perẽptoriã non item 318. 319
prætorio Italiæ præfectus. 126. item orientis, Galliæ, Illyrici, etc. ib.
precationis militaris formula Conſtantini. 131
primates in eccleſia qui dicti 103
primatus contentio eccleſiæ interitus potiſſ. cauſa 106
principis boni officium. 145
principis reſcripto præſcriptionem moratoriam concedi, peremptoriam non item. 318
pro Principis ſalute nuncupari ſolita uota. 174
principi diuinitùs cõmiſſa pupillorum & uiduarum tutela 277
principes in ſua cauſa ſeueri iudices 349
principũ beneficia latiſſimè interpretãda. 194
principum officij exemplum Conſtantinus à Deo conſtitutus 7
principum poteſtas nõ infinita 286
priuilegia. 191. tam cauſæ quàm perſonæ ibid.
priuilegia bonarum artiũ doctorib. cõceſſa, quib. rebus conſtent 193
priuilegia quatenus approbanda 192
proconſulis officiũ. 342. 343
à Procuratore quomodo omnis culpa præſtanda 282
prodigo non minus quàm furioſo dandus curator 279
profectícia peculia 244
profeſſorũ ædes priuatæ non interturbãdæ. 195
profeſſorum honorarium ſiue ſalariũ. 196. 198
immunitas & priuilegia 195
profeſſoribus cautum, ne litis

litis cauſa temerè aliò auocentur 200
profeſſorib. ſalarij tardius perſoluti etiam uſuras deberi 197
prolatæ res 214
prophetarum ſcholæ. 42
prophetici libri aliquot à Iudæis deleti 46
prouincialium ſynodorũ cauſa 107
prouincialib. Romanorũ præſidib. interdictum emptionibus. 287.288
prouocationũ uſus ac ratio. 333. uide Appellationes.
ex Pſalmorum trib. millibus, paucos tantum ſupereſſe 46
Ptolemæi Philadelphi bibliotheca 50
publicam rem ementium, uel ſibi, quam uendendam ſuſceperãt, retinẽtium pœna 289
publicani 146
publicanorum acerbitas reprimenda 147
publicanorũ pœna. ibid.
puellæ alimentariæ 254
pueri ex publico ali ſoliti 253
pupillares res ſine decreto non alienandæ 271
pupillorum cura. 268. 269. priuilegium. 269
pupillorum tutela eccleſiarum miniſtris interdicta 67
pupillis obligata tutorum bona 269
Pythiæ & Damonis hiſtoria 335

Q

Quæſtionib. modus qualis adhibendus 338
qualitas in numis quid Iuſtiniano 164

R

Rachaim. raceb 217
raptores uirginum & uiduarum grauiter puniti 237
regale ſtudium agricultura 215
relapſis pœnitentib. quatenus ſpem ueniæ reliquam fecerint Nicæni patres 99

religio cõtemptui doctis, odio indoctis, Lactantij tempore 6
religionis atq; eruditionis arctiß. coniunctio. 45
religionis cauſæ ad epiſcoporũ cognitionem reiectæ 63
religionis cõtrouerſiæ ad ſacrarum literarum regulam diſcutiendæ. 84 85
religionis potiß. in repub. habenda ratio 3
religionis propagãdæ exemplũ principibus à Deo exhibitus Conſtãtinus 7
religionis ueræ mater obedientia 11
religionem ſine libris conſeruari non poſſe. 45
repetundarum lex Iulia 288
rei mandatæ periculum duplex 278
rei ſuæ quiſq; moderator & arbitrer 278
re ſua ne quis malè utatur, etiam Reipub. intereſſe 279
reſpublica ſine religione, latrocinium 3
reipub. bene cõſtitutæ fundamenta & membra 4
in Reipub. curam detrectantes lex 128.129
reipub. nerui in tributis. 140.141.143
reipub. quantam curã habuerit Conſtantinus. 120.127
reipub. quies quibus potiß. rebus conſtet. 177
reipub. etiam intereſſe, re ſua ne quis malè utatur 279
reipub. præfecti è publico alendi 29
reipub. quales gubernatores præficere ſolitus Conſtantinus 18
Reticus 59
à Reo probationem non exigi 324
reges Eccleſiæ nutricij ab Eſaia prædicti 2
rhetores olim principum aſſen-

aſſentatores 6
Rheticus *Heduorum epiſcopus* 97
Rhodia *lex nautica.* 224
Roma *Chriſtianorũ ſanguine imbuta, idololatriæ officina, &c.* 122. 123
Roma *relicta, cur* Byzan*tium ſibi ſedem delegerit* Conſtantinus 122
Romanæ *reip. ueteris mutatio nõ omnis* Cõſtan*tino adſcribenda.* 124
Romano *epiſcopo prælatus* Arelatenſis *&* Syracuſius 59
Romanorum *epiſc. in* Cõ*ciliorum canonib. corrumpendis fraus* 54
Roncaliæ 205
ruſticæ rei uacantes, in fõrum non compellendi. 214
ruſticæ leges Cõſtantini. 208. 213
ruſticorum non inſtrumẽtis ſolum, ſed et corporib. parcendũ. 216. 219
ruſticorum operum mora magni ſæpe periculi. 210. 211 *hinc etiam die* Dominica *agrorũ culturæ uacare, ſi ſit opus, permiſſum.* 208. 209. 211. 213

S

Sabellij hæreſis 74. 76
ſacerdotes in criminali cauſa coram præſide conueniendi 65
ſacerdotum ueterum à tributis & uectigalibus immunitas 69
ſacerdotibus permiſſum cõiugium Nicænis *decretis* 116
ſacerdotibus relicta, ipſi templo relicta uideri. 38
ſacræ literæ à Deo *ueluti oracula & legum tabulæ ad dirimendas religionis controuerſias conſignatæ* 84
ſacrilegi nuptiarum. 347
ſacrilegium eſſe, eccleſiæ bonis frui, eos qui pro prijs ali poßunt 25
ſalarium quib. dari Con-

ſtatinus uoluerit 196
ſalarij tardius perſoluti profeſſoribus, etiã uſuras deberi 197
ſalaria ocioſis ſubtracta. 196
ſalgami uox 134
Salutis ara 276
Sanatibus idem ius, quod fortibus 100
ſanguinolentus 250
ſanguinolentos natos uendere, quatenus patrib. licerit ibid.
Sardicenſis cõuentus. 111. eius canones pro Nicænis ſuppoſiti 54
Scæuolæ de ferijs reſponſum 211
ſchola Leuitica 42
ſcholæ ueterum illuſtriores 40.41
ſcholarum in Eccleſia uſus 39
ſcholarum præfectis certa uectigalium pars deſtinata 29
de Scholis ciuilib. Conſtãtini lex 185.186
ſcholaſticorũ priuilegia. 201.202.203.206. inde
Scipionis Aemyliani frugalitas 135
ſcortorum chryſargyrũ uectigal 141
ſcriptura 146
σεισάχθεια Solonis 319
ſemiſsis 298
ſenatoris filius 258
ſenatorum concubinis iniquior Cõſtãtinus. 234
Senatus quo loco olim Romæ haberi ſolitus. 356
Sep. Seueri impia gloriatio. 358. in adulteros ſeueritas 346
ſepulturæ gratuitæ à Cõſtantino inſtitutæ. 22.23
ſepulturæ magna ſemper cura habita eccleſiæ. 21.22
ſerui hæredis inſtituendi ratio 309
ſeruire Iudæis aut impijs hominib. illicitũ Chriſtiano 266
de Seruis nõ inclemẽtius tractandis lex 265
ſeſcuplum, ἡμιόλον 298
Sex. Aurelius Victor. 124

Smyrnēſis bibliotheca. 45
Sibyllini libri ab Auguſto aſſeruati. 50. et à ſacerdotib. tantum certis notis deſcribi iuſſi 51
Sidonij Appollinaris de Conſtantino teſtimonium 361
ſingularia iura 192
Siſinius Nouatianorum antiſtes 97
ſolidi exteriorem circulũ incidentes dãnati. 176
ſolidi obryzati qui. 173. idem eorundem omnium precium 172
ſolidorum æſtimatio. 157
Solonis σεισάχθεια 319
Spartam nactus es, hanc orna 129
Spartana moneta ferrea. 163
ad Spectaculum illicitum relicta, ad quos uſus uertenda 39
ſpectacula cruenta omnia uitanda. 130. & qualia populo exhibẽda. 183. 184
Spes fallax dea 292
ſpõſalitiæ arræ ſpõſo reddi, nõ ſecutis nuptijs, quatenus ſolitæ 241
ſponſalitiæ donationes. 238. etiam nuptijs nõ ſecutis quatenus ratæ. 239. 240
ſtannei numi apud Syracuſanos 163
Stationarij, eorũq; in Repub. uſus 339. 340
ſterilitatis gratia tributa remiſſa 145
ſterilium mulcta 146
ſtudiorum fauore, ſingulari iure cõſtituta quæ. 200. inde
ſtudiorum reuerentia priuilegijs cõfirmata. 192
à Studijs ante annos 25. quenquã auocari pub. munerũ prætextu, cautum 200
ſtudioſis quales iudices deputati 201. 207
ſtudioſorum quanta ſit ratio habita priſcis Imperatoribus. 199. 200. inde
ſua cuique committere æquum.

quum 279
de Succeßione & hæredi tatibus lex 311. inde ſui quiſq; iuris dominus. 279
ſuis reb. ne quis malè utatur, intereſſe etiã Reipub. 279
de Suſpicionib. damnari neminem debere. 344
Symbolum Conſtantini. 92
Symmachus Veſtaliũ patronus 33
ſynagogæ Iudæorum 43
συνεισάκτοι quæ, earũq; conſuetudine interdictum 113.114.230
Synodus Tyria à Conſtãtino caſtigata 64
Synodorum cogendarum potiß. ratio & uſus. 79.80. ius olim apud Cæſares 80
Synodorum decretis quãtum tribuendum 85
ſynodorum prouincialiũ cauſa 107
Syracuſius epiſcopus Romano prælatus 59

T

Tacitæ hypothecæ priuilegiũ. 270. quibuſdam ciuitatib. datum. 284
templorum inſtaurandorũ ratio & uſus. 15.16
temporum certa obſeruatio quanti momẽti. 95
teſtamenti faciendi ratio liberior 304.306
teſtamenti factio an filiofam. licita 259
teſtamenti inofficioſi querela quatenus licita. 306.307
teſtamenti militaris libertas 135.136
teſtari neminem, niſi qui ſui iuris eſt, poße. 259
teſtationes 339
teſtatoris bona etiam alia tacitè legatarijs obligata 285
teſti iniurato non minus quàm iurato credendum 322
teſti uni non acquieſcendum 322
teſtes iuriſiurandi religione conſtringendi 321

Theodo-

Theodoſius alter Cōſtātinus. 223. eiuſdem de Nouatianis lex. 97. liberalitas 140
Theodoſij ira per Flauianum epiſcopum placata 350
Theodoſio funditùs deleta idolorū templa. 14
Tiberina decurſio 184
Tiberij dictum 144
Traiani bibliotheca. 45. frugalitas. 135. laus. 189
Traiani dictum 143
tranſitus ab eccleſia una ad aliam quatenus conceſſus 112
propter Tributi ſoluendi dilationē quatenus diſtrahēda debitoris bona 151
tributi ſolutioni quantum tēporis præſcriptū. 152
tributa ex prædijs ſterilibus quomodo colligenda 155
tributa non minus auro quàm argento dependi ſolita 156. 157
tributa propriè quæ. 147
tributa Reip. nerui. 140. 143
tributa ſterilitatis gratia remiſſa 145
tributorum æquabilis ratio. 141. 253. 148. eorūdemq́; exigēdi modus. 149
tributorum qualis ratio fuerit in Ro. imperio. 146
tributorum debitores cōtumaces quomodo tractandi 152. 153
tributorum exactores acerbiores puniri ſoliti. 147
tributorum exactorib. à ruſticis inſtrumētis & bobus interdictū 152
tributorū immunitas priſcorum ſacerdotib. cōceſſa 69
tributorū numi æqua lance appendi ſoliti. 166
à Tributis neque clericos fuiſſe immunes 155
tributis ordinarijs etiam eccleſiaſtica prædia

eſſe obnoxia 68
à Tributis penſitandis ne mo eximendus 154
de Tributis remittẽdis Iulij Cæſ. ſententia 145
triumuiri monetales. 162. 268
Tullianum 337
tutela pupillorum & uiduarum diuinitùs commiſſa principi 277
tutelam ut rempub. geri debere 270
tutelaris prætor 272
tutoris, qui pupillam ſuã ſtuprarit, pœna 237
tutorum bona pupillis obligata 269
tutorib. pupillariũ donationũ occaſio neglecta, de ſuo pendenda. 270
tutorib. quatenus conceſſum res minorum alienare, &c. 271
tyrãni quæ rapuerint, ea, interfectis illis, proprijs dominis reſtituenda 15

V

Vadis amici uicaria fides quatenus recepta. 339
Valentinianus Eccleſiæ filius. 2. eiuſdem de reſtituendis eccleſiæ bonis lex 28
M. Varronis bibliotheca. 48
uectigalia propriè dicta quæ 146
uectigalia Reipub. nerui. 146
uectigalium æquabilis ratio 141
uectigalium certa pars alendis ſacerdotib. deſtinata 28. 29
uectigaliũ immunitas priſcorum ſacerdotib. cõceſſa 69
uectigalium in Ro. Imperio cuiuſmodi conſtitutio 146
uectigalium ſumma Ciceronis tempore 146
in Vectigalib. exigendis Conſtantini modeſtia. 144
Vergilij locus 212
ueritati cõſuetudinem cedere debere 354

Veſpa-

Veſpaſiani ſordida auaricia 144
ueſpillones 21
Veſtalibus legata, eorũq́; in pauperes liberalitas 33
pro Veſte etiã uſuras ſtipulari poſſe 297
ueteranis cõceßa priuilegia 138
uim qui fecit, quomodo puniendus 346
de Vi iudiciũ ante omnes alias cauſas tractari ſolitum 316
ui nihil magis iuri cõtrarium 321
uindemiarum tempore iuſticium 214
uindictæ diuinæ exẽpla. 91
uirginum ſacrarum cum diaconis conſuetudo, Cypriani tẽpore 114
Vlpia bibliotheca 45
Vlpianus contra militum furorem defenſus. 206
Vlpiani locus reſtitutus. 343
de Vltimis uolũtatib. 303
uolũtatis ſupremæ liberũ eſſe ſtilũ debere. ibid.
uota pro ſalute Principis nuncupari ſolita. 174
uſuræ ἡμιόλιαι. 298. ſeſquicenteſimæ, cẽteſimæ. ibid.
uſuræ legitimæ nõ improbandæ 299
uſuras non pro pecunia tantum, ſed & pro ueſte ſtipulari poſſe, ac ſolui debere 297
uſurariæ leges 295. 296
uulgaris uxor aut mulier quæ 235
uxori obſtricta mariti bona, dotis conſeruandæ nomine 270
uxores mariti bonis publicatis, indignis modis in Gallia à fiſcalib. procuratorib. tractari. 245
uxorib. data priuilegia à Conſtantino. 242. 244

Z

Zoſimi in Conſtantinum mendacium 141

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. VITT. EMANUELE ROMA

BASILEAE, EX OFFICINA
Ioannis Oporini, Anno Salutis huma-
næ M. D. LVI. *Men-*
ſe Martio.